

"BÂKİ İLK SELAM"

çerkes ethem

emrah cilasun

BELGE YAYINLARI

"Bâki İlk Selam" Çerkes Ethem BELGE YAYINLARI

belge
yayınları

BELGE YAYINLARI

"BÂKİ İLK SELAM"
(yabanca arşiv belgelerinden ve kendi kaleminden)
Çerkes Ethem

Emrah Cilasun

Sayfa Düzeni ve Kapak Tasarımı
Azad Aktürk / Ayrıntı Tasarım (0 212 252 46 62)

Baskı / Cilt
Kayhan Matbaası

Birinci Baskı
Mart 2004, Belge Yayınları

Belge Uluslararası Yayıncılık
Divanyolu Cad. 1001 Direk Han 15/1 Sultanahmet - İstanbul
Tel / Fax: 0 212 638 34 58
e-mail: belgeyayinevi@hotmail.com

"BÂKİ İLK SELAM"
Çerkes Ethem

EMRAH CİLASUN

İÇİNDEKİLER

Birkaç Kenar Notu *(Hamit Bozarslan)*	7
Tarih Yapıcılar ve Gerçek Yapıcılar *(Gün Zileli)*	13
Önsöz	17
Ethem Biyografisi	21
Dipnotlar	93
Kaynakça	129
Risale *(Çerkez ethem)*	135
İngiliz Belgeleri	169
Fransız Belgeleri	193
Yunan Belgeleri	205
Alman Belgeleri	232
Türk Belgesi	239
Fotoğraflar	241

BİRKAÇ KENAR NOTU

Uzun yıllar süren yoğun bir çalışmanın ürünü olan bu kitapta Emrah Cilasun "Kurtuluş Savaşı"nın üzerindeki tabuların en koyu olanlarından birini, meşhur "Çerkes Edhem hadisesi"ni ele almaktadır. Yenildikleri için tarihte yerleri olmayan, yasaklanmış sesleri hiyanetle eşdeğer tutulanlar arasında yer almakta Çerkes Edhem. Edhem'in kesilip biçilmeden ilk kez bu kitabta yayınlanan metni, hiç kuşkusuz, Kâzım Karabekir'in *Nutuk'a Cevaplar*[1] adlı 12 ciltlik eseriyle birlikte, Türkiye'nin oluşum yıllarına Kemalist tarihyazımından çok daha değişik bir gözle bakmayı mümkün kılmaktadır.

Kitabın tereddütsüz en önemli katkısı, bir ihanete sürüklenmenin öyküsünü anlatmasıdır. Fakat bu öykü sadece bazılarının kazandıkları, diğerlerin kaybettikleri bir iktidar öyküsü değil. Yoğun bir literatürü dikkatle tarayan Cilasun, Birinci Cihan Harbi sonrasında verilen bu iktidar kavgasını, sınıf temelinden etnik sorunlara kadar yayılan, zayıf ittifakları ve zayıf muhalefetleri içeren yoğun ve karmaşık bir ilişkiler yumağı içinde ele almakta, kazananların ve kaybedenlerin aynı zamanda kendi şahıslarını ve dönemlerini aşan dinamiklere damgalarını bastıklarını göstermekte.

Yazarın usta bir şekilde ve teferruatla ele aldığı bu öyküye birkaç kenar notu olarak okunabilecek bu "Önsöz"de, Türkiye tarihi -ve tarih yazımı- için önemli olduğunu düşündüğüm bu dinamiklerden üçüne değinmekle yetineceğim. Bunların ilki ve en önemlisi, bir sınıf boyutu da olduğu inkâr edilemeyecek olan çete-ordu ikilisi ve ikilemi. Tanzimat'tan Susurluk'a kadar gelen uzun bir zaman diliminde, ordu ve çetelerin zaman zaman birbirleriyle içiçe geçtiklerini, bazen de çetelerin ordudan daha fazla "devlet"i temsil eder bir konum kazandıklarını, hatta orduyu ihanetle suçlayıp onun yerine devletin bekasını koruma görevini üstlendiklerini görmekteyiz. James Reid'in çalışmaları bu faktörün daha 19. yüzyılda Osmanlı ordusundaki ıslahat hareketlerinin akim kalmasında

[1] **K. Karabekir, *Nutuk ve Karebekir'den Cevaplar*, İstanbul, Emre Yayınları, 1997.**

önemli bir rol oynadığını göstermekte.[2] 20. yüzyılın başlarında ise İttihad ve Terakki'nin ve özellikle de Birinci Cihan Harbi'nde büyük ölçüde sivil ve askeri bürokrasiyi vesayetine alan ve Ermeni soykırımında en belirleyici rolü oynayan Teşkilat-ı Mahsusa'nın ordulaşan bir çete olduğu söylenebilir.

Çetelerin hareket tarzı ve meşruiyet mekanizma ve sentakslarının ise bazı değişkenlere göre geliştiğini, çetelerin zaman zaman "halkçı", zaman zaman ya eşkiyalık geleneğine,[3] ya da Suriye ve Lübnan'da görülen "yiğit kabadayılık" geleneğine dayandığını,[4] bazen de Hannah Arendt'in deyimiyle "gün ışığında faaliyet gösteren gizli teşkilâtlar"[5] olarak ortaya çıktıklarını görmekteyiz. Çetecilik sentaksında ve icraatında popülizm, hatta, belli anlarda -Çerkes Ethem örneğinde de açıkça görülebileceği gibi-, oldukça sol bir söylem ve milliyetçilik, "halkın, milletin ve devletin" bekasını garanti altına almanın meşru zemini olarak kabul edilen ve bu nedenle bir iftihar kaynağı olarak gösterilen "kanundışılık"la bir arada yer almaktadır. Bu son hususiyet, çetelerin kullanılmasını hem kolay, hem de oldukça riskli bir hale getirmektedir. "İstiklâl Harbi" bu olgunun belki de en belirgin örneğini oluşturmaktadır. Merkezi ordunun kuruluşundan ve güçlenmesinden önce başlayan direnişin bir halk direnişi değil de eşraf ve çete direnişi olduğu bilinmektedir. Fakat büyük bir ölçüde ordulaşmış Çerkes Edhem kuvvetleri, ve varlığını stratejik bir kıymete haiz bir korporasyona borçlu olan Yahya Kaptan örnekleri, bu çetelerin belli bir süre sonra bekasını yeniden kendi zor aygıtlarıyla sağlama imkânı bulan devlet için bir tehdit unsuru haline geldiklerini ve yok edilmelerinin zorunlulaştığını da göstermektedir. Çetelerin imhası aynı zamanda devletin yasal bir çerçevede kendi icra edemeyeceği faaliyetlerle yükümlü, bu nedenle de, dolaylı olarak da olsa bulaştığı "kirli işler" konusunda yoğun bir bilgi ve tecrübe sahibi olan bir katmanın yok edilmesi ya da marjinallaştırılması anlamına da gelmektedir. Türkiye'de çetecilikle ilgili bilinen son safha olan Susurluk döneminin bu açıdan tarihsel bir *pattern*'in devamını oluşturduğu söylenebilir. Fakat 1990'ların Kafkasya ve Balkanları da bu konuda yine tarihsel bir *pattern*'e dayanan son derece zengin diğer bazı örnekler sunmaktadır.

[2] James J. Reid, *Crisis of the Ottoman Empire. Prelude to Collapse 1839-1878*, Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 2000.
[3] Bkz. S. Yetkin, *Ege'de Eşkiyalar*, İstanbul, Tarih Vakfı-Yurt Yayınları, 1996.
[4] Bkz. M. Gilsenen, "Problems in the Analysis of Violenc",in J. Hannoyer, *Guerres Civiles. Economies de la violence, dimensions de la civilite*", Paris, Karthala, 1999, s.105-122.
[5] H. Arendt, *Les origines du totalitarisme Le systime totalitaire*, Paris, le Seuil, 1972, s.102-103.

Çerkes Ethem'in metninde ele alınan "subay ihaneti ve infazı" örneği ve Edhem'in Mustafa Kemal ve İsmet İnönü ile ilgili yorumları, çete-devlet çatışmasının diplomalı ve üniformalı bürokrasi ile "menşeini halkta bulan" çete "ordusu" arasındaki bir çatışmaya dönüşebildiğini de göstermektedir. Bu çatışma aynı zamanda meşruiyet üzerinde bir çatışma, ya da "milletin" gerçek temsilciliğinin, bu nedenle de, "sahipliği"nin, kime ait olduğu konusunda bir "mülkiyet" mücadelesi olarak da okunabilir. 31 Mart isyanındaki "alaylılar" gibi çeteler de "diplomalı subay"ı "halk"ına yabancılaşmış, her an "millet"ine hiyanet etmeye hazır ve "nasihatın yetmediği yerde ancak kötekle adam olabilecek" bir bürokrat olarak görmekteydiler. Bu noktada, son derece farklı mekân ve zamana rağmen, İstiklâl Harbi ve Ülkücü camiayı aşan Susurluk dönemi çetecilikleri arasında bir paralellik kurabilmek mümkün. Çerkes Ethem'in hayat hikâyesi, subaylıktan çeteciliğe geçen "popülist ve kabadayı" Cem Erseven'in, PKK komutanlığından "keskin" çeteciliğe kayan Şemdin Sakık'ın, devletin "kirli işleriyle" sorumluluktan devlet temsilcilerini imha etmeye varan Abdullah Çatlı'nın neden bu kadar popüler olabildikleri konusunda önemli bazı ipuçları sunmaktadır.

Ele almak istediğim ikinci dinamik ise "göçmen azınlıklar"la ilgili. Kemal Karpat, Balkan ve Kafkasya göçmenlerinin bugünkü Türkiye nüfusunun % 40 ila 50'sini oluşturduğunu belirtmekte.[6] Cumhuriyet'in "yekpareleştirici" söyleminin bu konuda şimdiye kadar serinkanlı bir araştırmaya imkân sağlamadığını bilmekteyiz. Bununla birlikte, bu göçmenlerin "son vatan" olarak gördükleri Müslüman Osmanlı İmparatorluğu ve daha sonra Türkiye ile karmaşık bir aidiyet ilişkisi kurduklarını söyleyebiliriz. Bu göçmenlerin özellikle Balkanlardan gelen bir kısmı Osmanlı İmparatorluğu'na her şeyden evvel önce "Müslüman" olarak gelmişlerdi; bunların Boşnak, Pomak ya da Arnavut kökenlerini inkâr etmeden milli aidiyet olarak Türklüğü kabul etmeleri nispeten kolaydı. Çerkesler ve Çeçenler - hatta Abhazlar- gibi Kafkas kökenlilerin bir kısmı için bu aidiyet değişimi çok daha zordu. Bu farklılığın antropolojik ve tarihsel bazı nedenlerinin olduğu, asabiyet duygusunun Kafkaslılar arasında daha yoğun olarak gözlemlendiği ve Kafkaslıların Memlükvari bir geleneğe uygun olarak daha çok iktidarı korumakla mükellef yabancı bir grup olarak kabul edildikleri düşünülebilir.

[6] K. H. Karpat, "Turks Remember Their Ottoman Ancestor",in K.H. Karpat (ed), *Ottoman Past and Today's Turkey*, Leiden, Boston-Köln, 2000, s.XVI.

Belki de bu farklılıklarından dolayı, Kafkas kökenli azınlıkların hem belli bir "milli bilinç" geliştirdiklerini, en azından, kendileri için büyük ölçüde İslamlık anlamına gelen Türklüğe zıt düşmeden, Kafkas kökenli milliyetçilik akımlarından kopmadıklarını, hem de, bu nedenle, etnik azınlık olarak varlıklarını ancak "bıçak sırtında" koruyabildiklerini gözlemlemekteyiz. Cilasun'un büyük bir titizlikle bulduğu ve yayınladığı belgeler, Çerkes Ethem isyanının sadece birkaç çete reisinin "ihanet"ine indirgenemieyeceğini, Batı Anadolu'da sayıları binlere varan Çerkes'in kendilerine "ihanet" eden Ankara hükümetine karşı muhalefete geçtiğini, Kemalist iktidarın da, Edhem ve kardeşlerinin ötesinde, Çerkes cemaatini kitlesel bir şekilde bir tehdit unsuru olarak algıladığını göstermektedir. Bu belgeler, Yunanistan'ın da, belli bir dönemle sınırlı da olsa, Çerkesleri bir cemaat ya da bir asabiyet sahibi bir azınlık olarak Balkanlara yönelik dış politikalarında bir araç olarak kullanmayı hedeflediklerini göz önüne sermektedir.

Cilasun'un yayınladığı Reşit Bey'in Yunan makamlarına 1923'de yazdığı mektup Çerkes milliyetçiliğinin en azından söylemsel düzeyde oldukça kodlandırılmış bir boyuta ulaştığını anlamamızı sağlamaktadır. Çerkes diyasporasının coğrafyası nedeniyle ister istemez sınırötesi bir vasıf kazanan bu milliyetçiliğin Ethem'in sürgün dönemi yıllarındaki Ortadoğu temaslarını kolaylaştırdığını düşünebiliriz.

Bunun ötesinde, Çerkes Ethem'in bu kitapta yayınlanan metninde Kürtler ve Suriye Araplan ile ilgili ifade ettiği görüşler Türk olmayan milliyetçiliklerin birbirlerini anlayışla değerlendirmesi olarak yorumlanabilir. Ethem'in "Şapka Devrimi" ile ilgili haşin eleştirileri ise, Kürt milliyetçileri gibi, bazı Çerkeslerin de Kemalist iktidarı hem verilmiş bir söze (Kürt-Türk kardeşliği, Çerkesliğin zımnî bir mukavele çerçevesinde himaye görmesi) hem de İslâm'a ihanet eden bir iktidar olarak gördüklerini göstermektedir.

Üzerinde kısaca durmak istediğim üçüncü ve son dinamik ise, Türkiye'deki Balkan ve Kafkas kökenliler arasındaki ilişkilerle ilgili. Cilasun'un doğrudan değinmediği, fakat çalışmasından yola çıkarak önemini fark ettiğim bu konunun Türkiye tarih yazımının tamamen ihmal ettiği bir saha olduğunu belirtmek gerekli. Balkan kökenli İttihad ve Terakki'nin, en azından Teşkilât-ı Mahsusa yoluyla Kafkas kökenli bazı unsurları entegre edebildiğini, örneğin Dr. Mehmed Reşid'in Cemiyet'in ve Teşkilat'ın en önemli unsurlarından biri olduğunu

bilmekteyiz.[7] Aynı şekilde, "İstiklâl Harbi"nin de, İttihadlaşmış ve Ermeni soykırımıyla zenginleşmiş Anadolu eşrafıyla birlikte, daha çok Anadolu dışında bannabilecekleri başka bir mekânları olmayan Balkan ve Kafkasya kökenliler tarafından başlattıldığı söylenebilir. A contrario, Çerkes Ethem'in tasfiyesini "Milli Mücadele"nin ilk safhasının mecburi kıldığı bir ittifakın sona ermesi ve Balkan kökenlilerin "yeniden devletleşme" mücadelesini kazanmaları olarak okuyabilmemiz mümkün mü? Eldeki veriler bu konuda şu anda bazı araştırma hipotezlerinin bile oluşturulmasına imkân sağlamamakta. Fakat bu konuya değinmeden yazılacak bir Türkiye tarihinin oldukça sathi kalacağı da açık.

Cilasun'un çalışması, resmi tarih yazımının sorgulanmadıkları ölçüde kendilerini yeniden üretebilen varsayımların ötesine geçildiğinde, araştırmanın önünde tümüyle bakir bir sahanın açılabildiğini göstermekte. Bu kitapla açılan "keçiyollan"nın hem meslekten gelen tarihçiler, hem de amatör tarihçilerce takip edilmesi dileğiyle.

Hamit Bozarslan
Kasım 2003

[7] **Dr. Mehmed Reşid konusunda bkz. H.-L. Kieser "Dr. Mehmed Reshid (1873-1919): A political Doctor", in H.-L. Kieser (ed.), Der Völkermord an den Armeniern und die Shoah, Zürich, Chronos, 2002, s.245-280.**

TARİH YAPICILAR VE GERÇEK YAPICILAR

"Tarih yapıcılar" diye bir deyiş, son zamanlarda sık sık kullanılmaktadır. "Tarihin seyrini değiştiren büyük adamlara" atfen icad edilmiş bu deyişi ne zaman duysam, gözümün önüne, heykellerinden yakından bildiğimiz "büyük kahraman"lar değil de, nedense, bir masanın çevresine oturmuş, orta yaşlı, saçları dökülmüş, hafif göbekli, gözlüklü, ciddi yüzlü bir takım adamlar gelir. Masaya oturmuş, "tarihi yapmakta"dırlar. Bu, o kadar da gerçek dışı bir şey değildir. Genellikle tarihi, galiplerin hizmetindeki bu "tarih yapıcılar"dan öğrenmemiş miyizdir? Tabii ki, her şey zıddıyla vardır. Bu "tarih yapıcıların" yaptıklarını, yarattıklarını, çarpıttıklarını, yok ettiklerini ve uydurduklarını irdelemek gibi zahmetli ve bir o kadar da tehlikeli çabalara girenlere de bir ad vermek gerekirse, onlara da, "gerçek yapıcılar" demek doğru olur kanısındayım. Üstelik bu deyişin, "tarih yapıcılar"dan farklı olarak, ikili, hatta üçlü bir anlamı vardır. "Gerçek yapıcı", hem kartılan gerçeği bulmaya çalışır, hem, bir inşaat ustası gibi, yalana dayanan yapılan yıkıp, onun içinden ayıkladığı malzemelerle gerçeğin yapısını kurmaya çalışır, hem de, karşıtlarının iddiasının aksine, "yıkıcı" değil, "gerçek yapıcı"dır. İşte Emrah Cilasun, bu zor işe girişme cesaretini gösterenlerden biridir.

Kitabı okuduğumuz zaman görüyoruz. Üşenmemiş, tren istasyonları arasındaki mesafeyi bile hesaplamış. Böylece olayın iddia edildiği gibi olamayacağı sonucunu çıkartmış. Ben, şimdiye kadar okuduğum tarihçilerin pek azında rastladım bu titizliğe. Bizde tarihçilikle, masalcılık neredeyse birbirine karışmıştır. Tarihçilerimizin çoğu, biraz da, olayın yaşayan tanıklarının çoktan "hakkın rahmetine" kavuşmuş olduğunu bilmenin verdiği cesaretle, bol keseden atarlar da, bir allahın kulu çıkıp, "yahu, durun bakalım, gerçekten öyle mi olmuş" demez. Tabii, genel olarak söylüyorum. Yoksa, her zaman gerçeği irdeleyen kuşkucu bir azınlık var olmuştur. Okulda, tarih hocalarımızın anlattığı hikâye ve destanları, dünyanın en büyük ve değiştirilemez hakikatleriymiş gibi, ağzı

açık dinlerdik de, hiçbirimizin aklına bunlardan kuşku duyulabileceği olasılığı gelmezdi. Daha sonraları "bilinçlendik" artık kül yutmaz devrimcilerdik, "işçi sınıfının bilincini" edinmiştik. Lise yıllarımızdaki saflığımızla, "Baltacı-Katerina" hikâyeleriyle dalga geçiyorduk artık. Ne var ki, o sırada, bize başka yalanlar yutturulduğunun farkında değildik. Hatmettiğimiz SBKP Tarihi adlı kitap, dünyanın, gelmiş geçmiş en büyük yalanlar ve çarpıtmalar kitabıydı, ama biz onu, dünyanın en büyük hakikatiymiş gibi okuyorduk. Elli yaşlarıma gelince, yaşamımın elli yılını yalanlarla bezeyenlerden ve kendi avanaklıklarımdan o kadar bezmiştim ki, artık tarihe ilişkin anlatılan her şeye, "işte bir yalan daha" diye bakar olmuştum. Gerçek yapıcıların çabaları, umarım, ömrümün geri kalan kısmında bu "hastalığımın" tedavisine yardımcı olur.

Aslında, elinizdeki kitaba ilişkin çok şey söylemek istemiyorum. Neden mi? Ben, genellikle kitapların önsözlerini okumam ya da kitap bittikten sonra okumak zahmetinde bulunurum da ondan. Yazarın kendisi bile yazmış olsa, önsözlerin bir ön şartlandırma olduğunu düşünürüm. Metnin kendisi zaten söyleyecektir ne söyleyecekse, bir de ne gerek vardır, önsöze arkasöze, diye düşünürüm. Ne var ki, insan zaaflarla malul bir yaratıktır. Bir gazinoda, dostlar arasında eğlenirken bile, elimize mikrofon tutuşturulduğunda, dostların hatırını "kıramayıp", mahçup bir eda takınarak, o çatlak sesimizle birkaç şarkı söyleme fırsatını kaçırmayız. Neden? Çünkü mikrafon da bir güç aygıtıdır. Beş dakika için bile olsa onunla "kafa ütülemek" zevkinden kendimizi mahrum etmeyiz. İşte ben de, hazır elime fırsat geçmişken, hiç "istemediğim" ve böyle şeylerin gereksiz olduğunu "düşündüğüm" halde, "ısrarlara dayanamayarak" içeriğe ilişkin bir iki şey söylemekten kendimi alamıyorum.

Emrah Cilasun'un ortaya koyduklarından sonra da yargım pekişti. Milli mücadele savaşı, aslında bir iç savaştı. Bu iç savaş, Anadolu'da yaşayan azınlıkları temizleme harekâtı olduğu gibi, Osmanlı'nın yıkılmasıyla ortaya çıkan iktidar boşluğunu doldurmak üzere harekete geçen güçlerin kapışmasıydı. Anadolu'daki savaşta, yerel iktidar güçleri (Anzavur), Mustafa Kemal'in yönetimindeki Ankara, Emrah Cilasun'un, bir yazara atfen, "nonkorformist" diye tanımladığı Çerkes Ethem'in yönetimindeki milis güçleri yer almışlardı.

Batılı devletlerin silahlı güçleriyle çatışmalar hiç denecek kadar azdır. Yunan ordusuyla çatışmalar ise, bu iktidar odaklarının çatışmalarının yanında tali kalmaktadır.

Amansız bir kapışmadır bu ve doğal olarak savaşın kuralları geçerlidir. Nedir savaşın kuralları: karşındakinden daha zalim olmak, öldürmek, hile yapmak ve halkı zorla vergilendirip askere almak. Bu kural, her iki ya da üç taraf için de geçerlidir. Zaten buna ayak uyduramayan kısa sürede bertaraf olur.

Teşbihte hata olmaz derler ya, ben de, Rus iç savaşındaki anarşist çeteci Mahno ile Çerkes Ethem arasında bir benzerlik bulurum. Neden mi? İkisi de, aynı naiflikle, merkezi iktidarları en zor dönemlerinde desteklemişler, ölümden kurtarmışlar ve böylece kendi ölümlerini hazırlamışlardır da ondan. Mahno, Ukrayna'da ilerleyen Beyaz Ordu'lara karşı Kızıl Ordu'yla defalarca ittifak yaptı. Hem de Kızıl Ordu'nun niteliği konusunda, Çerkes Ethem'in Kemalistler konusunda olduğundan çok daha fazla uyanık olmasına rağmen. Neden? Çünkü karşı-devrimci Beyaz tehlikesi söz konusuydu. Olayın üzerinden bunca yıl geçtikten sonra düşünüyorum ki, böyle bir ittifak yanlıştı. Çünkü, Kızıllar da en az Beyazlar kadar karşı-devrimciydiler ve iktidara geldiklerinde, halka, işçi sınıfına, Beyazları aratacak ölçüde kan kusturacaklardı. Nitekim öyle oldu. Çerkes Ethem, elbette Mahno kadar bağımsız bir güç değildi başlangıçta. Bu anlamda da Kemalistlerle ittifak değil, tam bir işbirliği söz konusuydu. Eğer, İstanbul yanlısı birçok ayaklanmayı acımasızca bastırmasaydı Ankara'nın işi bitmişti. Yine yıllar sonra düşününce, sonuç apaçık çıkıyor ortaya. Ha o, ha öbürü. Çerkes Ethem'in ezdikleri de, kurtardıkları da, aynı ölçüde halkın karşısındaydılar, her ikisi de zalim iktidar odaklarıydı. Birinden birinin kazanmasının ezilenlere hiçbir faydası yoktu. Tabii bunları böyle masa başından söylemek kolay da, o sıcak günlerde değerlendirmek ve uygulamak neredeyse imkansız. Bunu bilmekle birlikte, uzun yıllar geçtikten sonra tarihi değerlendirme avantajından yararlanma diye de bir şey var. Kimseyi suçlamadan saptama yapma becerisi yani. Tabii bu sözlerimle, gerçekten düşünen, düşünmek isteyenleri kastediyorum. Taşlaşmış kafalara bir şey anlatma sevdasından vazgeçeli epey zaman oluyor.

Gün Zileli
18 Ekim 2003

ÖNSÖZ

Çocukluk yıllarıma ait iki fotoğraf karesi hâlâ gözümün önündedir.

İlkin çocuklarına, sonra torunlarına, daha sonra da torunlarının çocuklarına diktiği lacivert bahriye elbisesinden bana da diken, bembeyaz kısa saçlarıyla yanıma oturup resim çektiren Seher Hanım'ı çok iyi hatırlıyorum. Hatta ve hatta elimden tutup, Nişantaşı'ndaki bir Fransız madamın evini andıran Güzide Teyze'nin evine götürdüğünde, komodinin üzerindeki büyükçe gümüş bir çerçevenin içersinde duran o uzun boylu, belinde büyük bir kaması bulunan, elinde mavzer tutan adamın fotoğrafını da. "Nineciğim kim bu adam" diye sorduğumda, Seher Hanım'ın, "evladım, o Ethem Bey" dediğini bugün dahi işitir gibiyim. Benim hafızamda yer eden bu film kareleri ile ne alâkam olduğunu, Seher Hanım bu dünyayı terk-i diyar ettikten çok sonra öğrenecektim. Seher hanım, anneannem Özden Hanım'ın annesi, yani Reşit Bey'in eşi, Ethem Bey'in ise yengesi idi. Yıllar sonra elime geçen, Ethem Bey'in Eski Türkçe kaleme aldığı ve Seher Hanım'ın Latin harfleriyle transkrip yapıp bir yerlere sakladığı risaleyi şimdi burada, okuyucu ile paylaşırken, çocukluk yıllarımda Seher Hanım'ın bende bıraktığı sıcak şefkati bir kez daha hissediyor, özlemle anıyorum.

Kitabı yazmaya karar vermemde, tabii ki, Ethem Bey'in ailesine mensup olmanın, dolayısıyla kendi geçmişimi de araştırmanın rolü vardır. Ancak bu, esas değil, talidir.

Esas neden, bu satırların yazarının resmi tarihten bir hayli rahatsız olmasıdır Devlet arşivlerinin tarih bilimcilerine kapalı, ama tarih yazmakla görevlendirilmiş kimilerine açık olduğu bir ülkede, sistemin özellikle eğitsel kurumlarında mütemadiyen dile getirilen "kahraman" ve "hain" tanımlamalarının neden ve niçinlerini tartışmak elzemdir. Özellikle 1919-1921 arası dönemi mercek altına almak son derece önemlidir. Zira bu süreçte oluşan antagonizma, bugün hâlâ Türkiye'nin gündemini meşgul etmektedir.

Ne birilerinin bir diğerlerini "hain" ilan etmesiyle, ne de tarihi olayların hasır altı edilmesiyle gerçeğe varılmaz. Hele hele "Lakin; okuyucular kederlenmeyin...! Silahsız Türk çocuğunun, suçsuz Türk kızının hançerlenen bağrından,

deşilen karnından akıtılan kızıl kanlar; Türk babalarının kararan gözlerini ibretle açtı... Uyuyan yürekleri; kızıl kanın gölgesi ile uyandı... Zaten bıçak ta kemiğe dayanmıştı; hiçbir millete boyun eğmeyen ve köle olmayan büyük Türk Milleti, Yunanlılar'a da esir olamazdı'* türünden, şovenist bir dille tarih açıklanamaz. Bilakis böylesi bir tarih anlayışında ısrar edilirse, Çerkes Ethem örneğinde olduğu gibi, ortaya hilkat garibesi bir tarih çıkar.

Şu duruma bir bakın. Resmi tarih, Ethem Bey'i "hain" ilan ediyor. Kendine Marksist diyen "Kemalist sol", Ethem Bey'in "hain"liğini tasdik ediyor. Aclan Sayılgan gibi "anti-komünist" yazarlar, Ethem Bey'i, "komünist" olduğu için ayrıca "hain" ilan edip, "delil" yetiştiriyorlar. Ama hepsi de, bu işi, resmi tarihin aynı iddia ve belgeleri ile yapıyor. Tuhaf bir durum. Dahası var. Cemal Kutay gibi kimi tarihçiler, aynı resmi belge ve iddiaları sadece tersinden yorumlayarak Ethem Bey'in şahsında müthiş bir Turancı keşfediyorlar. Kimi mahalli tarihçiler de, resmi tarihin iddia ve belgelerinden yola çıkarak, "Teşkilat-ı Mahsusa"yı ve onun "neferi" Ethem Bey'i "devrimci" gördüklerini beyan ediyorlar. İnsan bu tabloya bakınca, karşısında, hakikaten, Kemalist dönemin "imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış" kütlesini görüyor...

Yaklaşık dört seneyi bulan bu çalışma kolay olmadı.

İlkin, yukarıda aktardığım, farklı gibi görünen, ama aynı kaynaktan beslenen, Ethem Bey hakkında yazılmış, ulaşabildiğim tüm kaynakları inceledim. Ardından sıra, Almanya, Fransa, İngiltere ve Yunanistan arşivlerinde bulduğum belgelere geldi. Bunların hepsini, tarih sırasına göre ve hiç yorum yapmaksızın okuyucunun bilgisine sunuyorum.

Bugüne değin yaptığım çalışmalar sonucu elde ettiğim bulgulara dayanarak, birçok detay ve parçayı bir araya getirerek, Ethem Bey'in biyografisini, tarih sahnesinde yaşanan gelişmelere paralel olarak yeniden vermeye çalıştım. Kendi görmek istediğim Ethem Bey'in değil, tarihin merceğinden görünen Ethem Bey'in bu biyografisini, derlemenin önüne alıyorum. Biyografide Ethem Bey'i ortaya çıkaran şartları ve Ethem Bey'in siyasi duruşunu irdelemeye çalıştım. Bilinen, kendisi hakkında yazılmış eserlerle, buraya aldığım arşiv belgeleri ve Ethem Bey'in biyografisi arasındaki çelişkiyi ise okuyucunun takdirine bırakıyorum.

Gerek kaleme aldığım biyografi, gerekse de arşivlerden elde ettiğim belgeler (Ethem Bey'in risalesi hariç) bizi 20'lerin ortalarına kadar getiriyor.

* **Baki Vandemir, *İstiklal Harbinde Demirci Akıncıları*, İstanbul, 1936. s.3-4**

Ölümüne kadar, takriben yirmi yıllık bir döneme ilişkin yapılması gereken çalışma daha bitmemiştir. Yeni belge ve bulgularla yaşamının son yirmi yılını kapsayacak kitabın hazırlanması, kendim de dahil, konuyla yakından ilgilenenlerin önünde bir görev olarak duruyor.

Ethem Bey'in risalesini günümüz diliyle sadeleştiren Uğur Cankoçak ve Alev Ateş'e;

araştırma için olmazsa olmaz kaynakları bulup bana ulaştıran Seher'e, Feyhan'a ve Özgür'e; Fransız, İngiliz, Alman arşiv çalışanlarına, Königstein arşivinin müdüresi Grossmann-Hoffmann Hanımefendiye ve özellikle de Amsterdam Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü'nden sevgili Zülfükar Özdoğan'a; bu kitapta yayımlanan Almanca belgeleri tercüme eden Recep'e, Fransızca belgeleri tercüme eden Berenice'e ve Hamit Bozarslan'a, İngilizce belgeleri tercüme eden Gün Zileli'ye, Japonca makaleleri tercüme eden Aya'ya, Yunanca belgeleri tercüme eden Katarina ve Nikos'a; çalışmanın farklı evrelerinde yönelttiğim ahretlik sorulara bıkmadan cevap bulmaya çalışan, Zentrum Moderner Orient–Berlin'den Prof. Gerhard Höpp'e; Yunan belgelerine ulaşmamı sağlayan Selanik Aristoteles Üniversitesi'nden Prof. Fotiadis Konstantinos'a, "dışardan" yaptığı gözlemleri ile beni derinden etkileyen, Türkiye tarihinin karanlıkta kalmış nice noktalarına sessiz ve sade çalışmaları sonucu, tamamen belgelere dayanarak ışık tutan Tokyo Üniversitesi'nden Prof. Yamauchi Masayuki'ye; kitabı baştan sona redakte eden Emine'ye; kitapta yer alan fotoğrafları bilgisayara aktaran Doğanay'a; dört sene boyunca çalışmanın selameti için kahrımı çeken eşim Sevtap'a; kısaca bu çalışmanın gerçekleşmesinde emeği geçen bütün dostlara sonsuz şükranlarımı sunarım.

Emrah Cilasun
Ekim 2003

ETHEM BİYOGRAFİSİ
"bâki ilk selam"

"gerçeğin ışığına doğru ilerleyin yılmadan,
korkaklar ve ahmaklar geriye çekilsin,
işimiz var"

-Kosta Hetagkati (Osetyalı Yazar)

"bâki ilk selam"

Tarih 31 Aralık 1920. Türk kuvvetlerinin Garp Cephesi kumandanı İsmet, Kütahya'dan, telgrafla, Ethem Bey ve ordusuna "teslim ol" diyor. Telgrafı, "son selam" cümlesiyle bitiriyor.

Tarih 2 Ocak 1921. Umum Kuva-yı Seyyare Komutanı Ethem, Batı Cephesi kumandanı İsmet'e cevabi bir telgraf yolluyor. Telgrafı, şu sözlerle bitiriyor:

"Köprüyü geçinceye kadar öyle olsun diyorsunuz, ama biliyorsunuz ki köprünün binde birine ulaşmamışsınızdır. Ah içleri fesat dolu yurtseverler; zavallı Millet Meclisi sizin askeri sahte ünlerinizi anlamış değil. Bundan ötürü yurtseverlik duygularım şu sözleri söylememi emrediyor. Bana karşı güven verici bir durum alınız, aksi halde gerçek ve hak başarı kazanacaktır. Tarih bana az, size çok lanet edecektir.

"Bâki ilk selam"[1]

Son derece tehdit dolu bir cevap. Peki kimdir bu, Garp Cephesi kumandanı İsmet'in "tehdit"ine "tehdit"le cevap veren Ethem ya da namı diğer Çerkes Ethem?

Çerkesler

Bütün dünya onlara "Çerkes", onlar ise kendilerine "Adige" derler. Çerkesler, bağrında çok sayıda halkı barındıran, Kafkasya'nın en eski halklarındandır. Yunan mitolojisinin ünlü kahramanlarından Prometyus'un bu halktan olduğu iddia edilir. [2] Uzunca bir süre paganizme inanan Çerkesler'in İslamiyet'i kabul edişleri 17 yüzyılın ortalarına dayanır. Yaşadıkları coğrafyanın göz kamaştırıcılığı, inatçılıkları ve baş eğmezlikleri, folklörleri, masalları, bilhassa da savaşçılıkları, Çerkesler'in en önemli özelliklerindendir. Bu özellikleri ile Çerkesler, Rus edebiyatına da konu olmuşlardır. Örneğin, dünya klasiklerinden sayılan, Tolstoy'un Kafkasyalı (Türkçeye Hacı Murat adıyla çevrilmiştir) romanı bu halkı anlatır.Tarihte, Çerkes kadınının yaşadığı trajediden bahsetmemek mümkün değildir. Çerkes kadınları yıllarca kadın tacirlerinin gözde "meta"sı olmuşlardır. Osmanlı saraylarının haremlerini, çok küçük yaşlarda Kafkasya'dan kaçırılıp satılan Çerkes kadınları "süslemiştir" Nice ünlü Osmanlı sultanı ve paşası, bu Çerkes kadınları tarafından dünyaya getirilmiştir. [3]

Büyük Göç

Kafkasya'nın bu dağ halkı, Rus Çarlığının Kafkasya üzerinden güneye açılmasının önündeki en büyük engeli teşkil etmiştir. Çerkesler, yıllarca, kendilerinden sayıca ve silahça üstün Çarlık ordularına karşı amansız bir direniş sergilemişlerdir. Çerkesler'in bu direnişinden etkilenen Karl Marx bir makalesinde, "hürriyetin nasıl elde edilmesi lazım geldiğini Kafkasya dağlarından ibretle öğreniniz. Hür yaşamak isteyenlerin nelere muktedir olduğunu görünüz" der. [4]

Kafkasya, aynı zamanda Osmanlı Hanedanlığı'nın da gözünü diktiği önemli bir bölgeydi. Çerkesler'in Müslüman oluşları, onları, aynı dinden olan, aynı zamanda bir güç simgesi durumundaki Osmanlı Hanedanlığı ile yakınlaştırıyordu. Ne var ki, Çerkesler, Petersburg ile İstanbul arasındaki savaşlarda, kimi zaman her iki taraftan da manuple edilmiş, kimi zaman da tarafların çıkarları gereği ortada bırakılmışlardır. 1845-1846 yılları arasında, Dağıstan'da Çarlık'a başkaldıran Şeyh Şamil'e karşı Osmanlı'nın sergilediği tutum bunun net bir örneğidir. İstanbul, Çerkeslerin en fazla desteğe ihtiyacı olduğu anda, dönemin siyasi konjonktürünü gözönünde bulundurarak, "reel politik" kararlar sonucu, Çerkesler'e verdiği desteği geri çekmiştir. O yıllarda Mısır meselesi yüzünden Petersburg ile müttefik olmak zorunda kalan İstanbul, Çıldır'da Şamil'e asker ve

mühimmat toplayan Hasan Hasabi'yi tutuklaması için Erzurum Valiliği'ne 8 Kasım 1845'de yazdığı emirde şöyle buyurmaktadır: "Şeyh Şamil'in özel memuru gibi (hareket eden), Hasan adlı kişinin halkın zihnini karıştırdığı, asker tedarikine çalıştığı, halbuki Osmanlı Devleti'yle Rusya arasında mevcut olan dostluk ve yardımlaşma anlayışına aykırı ve sınır ihlallerine yönelik bu tür hareketlerin uygunsuz olduğu, böyle zararlı kişilerin faaliyetlerine asla meydan verilmemesi, bu konuda en küçük ihmali görüleceklerin şiddetle cezalandırılacakları..." [5]

İki devletin Kafkasya üzerindeki yıllar yılı bitmeyen nüfuz çatışmasının en büyük faturası, sonuçta Çerkesler'e çıkmıştır. Çerkesler, Çarlık tarafından, yüzyıllardır yaşadıkları Kafkasya'dan göçe zorlanmışlardır. 1864'de "büyük göç" başlamıştır. Yüzbinlerce insan, küçük takalara adeta istif edilerek, günlerce süren çileli bir yolculuğun ardından, Karadenizi aşıp Osmanlı topraklarına ulaşmıştır. Trabzon limanına varıldığında, kadın, çocuk ve yaşlılardan oluşan büyük bir göçmen kitlesi bulaşıcı hastalıklara kapılmış ve ölüme terk edilmiştir. (6) "Büyük Göç", o sıralar, batılı devletler tarafından, Osmanlı topraklarında yaşayan Hıristiyan azınlıklarla ilgili reformlar nedeniyle sıkıştırılan İstanbul hükümetinin de işine gelmiştir. Çerkesler, Makedonya'dan Ürdün'e kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Hıristiyan azınlıkların bulundukları bölgelere kasıtlı olarak yerleştirilmişlerdir. [7]

"Balkan Üslûplu, Osmanlı Kılıflı" Bir Darbe

Osmanlı topraklarına göç edip, Ege'de Hıristiyan azınlığın bulunduğu bölgelere yerleştirilen yüzlerce aileden biri de, Ali Beyin ailesidir. Ali Bey, Çerkeslerin Şabsığ yöresinden gelen Pşevulara mensuptur. Kendisine, Bandırma yakınlarındaki Emre köye yerleşmesi tavsiye edilir. O zamana kadar dört oğlu olan Ali Bey'in beşinci oğlu da, 1886'da Emre köyde dünyaya gelir. Adını Ethem koyarlar. Zamanın en gözde mesleği subaylıktır. Ethem'in bütün ağabeyleri subaydır. En büyük ağabeyi İlyas ve üçüncü ağabeyi Nuri, 1900'lerin başlarında, Rum çeteleriyle girdikleri çatışmalarda yitip giderler. Geride kalan ağabeyleri Reşit Bey, 1901'de ve Tevfik Bey ise 1902'de Askeri okuldan mezun olurlar. [8]

1800'lerin sonları ile 1900'lerin başlarında, Osmanlı İmparatorluğu derin bir siyasi ve iktisadi buhran içindedir. Tam bu dönemde, Fransız devriminden 100 sene sonra doğuyu saran "millicilik" ve "ulus-devlet" modeli, Osmanlı topraklarını da etkisi altına almaya başlamıştır. Ağırlığını, milliyetçilik ve "ulus-devlet" fikirleriyle donanmış subay ve entellektüellerin oluşturduğu Osmanlı

burjuvazisinin o yıllardaki siyasi karargâhının adı İttihat ve Terakki Fırkası'dır. Şevket Süreyya Aydemir'in aşağıdaki satırları, İttihat ve Terakki'nin hangi tarihsel koşullarda ortaya çıktığı ve yönelimi hakkında bir fikir vermektedir:

"Evet, Rumeli'de Rumeli'yi elde tutmak isteyen Osmanlı idaresi ve subaylarıyle, onların karşısında ve onlarla savaşan halklar arasında, yani Bulgarlar, Sırplar, Rumlar, Arnavutlarla Osmanlı savaşçıları arasında, önemli bir silah farkı vardı. Ve bu silah farkı şuydu: Rumeli'de bize karşı savaşan halklar ve önderler, bir milli ülkü uğruna çarpışıyorlardı. Yani, onlar milliyetçiydiler. Bizim ordu subayları arasına ise, milli duygu, yani milliyetçilik girmemişti. Onlar sadece, Osmanlı'ydılar. Ama ne var ki, çağın güçlü akımı olan milliyetçilik karşısında, Osmanlılık formülü, yani imparatorluk kavramı, artık güçsüzdü." [9]

İdeolojik etkileri bugüne kadar uzanan İttihat ve Terakki'nin derinlikli değerlendirilmesi, kuşkusuz bu kitabın sınırlarını aşar. Ne var ki, Ethem Bey ve ağabeylerinin aktif yer aldığı bu hareketin ana hatlarına ve bazı pratiklerine değinmekte yine de fayda var.

İttihat ve Terakki, yirminci yüzyılın başlarında, Makedonya'da, Osmanlı Hükümdarlığı'na başkaldıran bağımsızlık mücadelelerine karşı verilen kavganın içinden çıkmış bir hareketttir. "Hemen her Osmanlı subayının evinde" diyor Tarık Zafer Tunaya, "Makedonya'dan bir hatıra vardır. Bu anılar anlatıla anlatıla askerlerin ve İttihatçılar'ın romanını oluştururlar. 'Ben Manastır dağlarında eşkiya takibinde iken...'

"Bu eşkiyalar Osmanlı ordusuna ve padişahına isyan etmiş Balkanlı şairler, filozoflaşmış komitacılar ve hiçbir zaman azalmamış 'haydutlar' dır ve karşı tarafı temsil ederler. Balkan Savaşları içinde birbirlerini öldürerek kaynaşan bu insanlar daha sonra Vidin'de, Sofya'da, Rusçuk'ta, Atina'da isimlerini ve heykellerini taşıyan sokaklardan ve meydanlardan geçerek bir tarih oluşturacaklardır. Ve Osmanlı subaylarının belleklerini ve de emeklilik hikâyelerini dolduracaklardır.

"İttihat ve Terakki bu savaşın içinde doğmuştur ve Balkanlı bir nüfus kağıdına sahiptir. Bu da İttihat ve Terakki'nin köklerini Balkanlar'da araştırmayı zorunlu kılar. İttihat ve Terakki Makedonyalı'dır." [10]

Esasen, dünyanın o günkü konjonktürünü göz önünde bulundurarak, daha güçlü bir devlet olmak ve eldeki toprakları kaybetmemek için aslında saltanatın yıkılmasını değil, köklü reformların gerçekleşmesini savunan 1908 "Jön Türk Devrimi"ne bu şartlarda gelinir. 1789'da gerçekleşen Fransız Devrimi, açıktan Kralı hedef alıp yıkmışken, 1908'de gerçekleşen ve adına "Jön Türk Devrimi" denen hareket, sarayı hiçbir zaman cepheden hedef almamıştır.

"Jön Türk Devrimi" esasen, tarihte görüldüğü gibi, toplumun ezilen kesimlerinin başkaldırıp, toplumu kökten dönüştüren ve değiştiren tarzda bir devrim değil, bir nevi, sistemin yeniden reorganizasyonunu amaçlayan, ama bu arada öncülerinin (yani genç subay ve entellektüellerin) de "pastadan" pay almak istedikleri, silah-tehdit, diplomasi-ültimatom gibi unsurların içiçe geçtiği, sonunda sarayı da "ikna" eden bir darbedir. Örneğin, 1876'da ilan edilen Kanun-u Esasi'nin (yani Anayasanın) geri getirilmesini yegane talebi haline getiren İttihat ve Terakki, sarayla anlaşabilmenin de yolunu mütemadiyen açık bırakmıştır. 23-24 Ekim 1908'de, Padişah II. Abdülhamit'in Hürriyet'i ilan ettiği günlere giderken, İttihat ve Terakki'nin sayısız ültimatomlarından biri olan 9 Temmuz tarihli ültimatomunda aynen şöyle denmektedir:

"Hilafet'in sığınağı olan Padişahımız'ın kutsal katına,

"Sizin kendi irade ve kararlarınızla halkınıza vaktiyle ihsan buyurduğunuz Kanun-u Esasi'nin artık uygulanmasına irade buyrulması suretiyle, bizim size karşı olan sadakâtimizin bozulmamasını ve korunmasını dileriz." [11]

Her sosyal hareketin başlangıcında olduğu gibi, İttihat ve Terakki'nin de başlangıcında, özellikle genç aydın ve subayları heyecanlandıran ve uğruna nice maceralara girişilecek olan "hürriyet"e ulaşma arzusu var olmuştur. Örneğin, Osmanlı ordusu içerisinde yıllarca sürüp giden "mektepli-alaylı" ayrımı gibi çelişkiler özellikle harbokullarından gelen genç subayların İttihat ve Terakki etrafında kümelenmelerini beraberinde getirmiştir. Örgütün tanınmış simalarından Yakup Cemil'in şu sözleri son derece çarpıcıdır:

"İstanbul'daki Hassa Ordusu'na (1. Ordu) alaylı subaylar atanıyordu. Çünkü bunlar Saraya sadık, kapıkulu zihniyetindeydiler. II. Abdülhamid'in güvendiği subaylar bunlardı. Terfi ve nişanlar da her zaman bunlara düşüyordu. Aralarında bir tane bile mektepli subay yoktu. Çoğu okuma yazma bilmezdi.

"Harbiye'yi bitiren bizler, adeta İstanbul'dan sürüldük. Bu çıkışın inişi de öyle kolay olmazdı. Ancak Mabeyin'den (Saray Genel Sekreterliği) yapılacak güçlü bir torpille mümkündü.

"Tabii ki hürriyet istekleri, alaylı subaylardan çıkacak değildi." [12]

Ethem Bey'in her iki ağabeyi Reşit ve Tevfik Beyler de bu genç "mektepli" subaylardandı ve İttihat ve Terakki'nin aktif üyeleriydiler. [13] Ne var ki, "mektepli" subaylardan oluşan bu sosyal taban üzerinde yükselen İttihat ve Terakki de, siyasi ve iktisadi buhranlardan bitap düşen Osmanlı İmparatorluğunun köklü sorunlarını çözememiştir. Özetini sunmaya çalıştığımız bu dönemi Tarık Zafer Tunaya'nın şu tespiti ile noktalayalım:

"Her şey yarım yamalak Fransızca'yla, gizlice ele ne geçirilebildiyse okunan Fransız gazetelerinin, Zola'ların, Anales'lerin, İlisturasyonlar'ın penceresinden dünyaya bakmış insanların, kendi içlerinde yaratabildikleri ufukların boyutlarına göre oluşuyordu. 3. Ordu 'zabitleri', bütün İttihat ve Terakki kuşağı adına, Fransız İhtilali'ne saygı duruşundaydılar. Henüz 1789'daydılar. Avrupa'yı baştan başa sarmış olan 1848 ihtilalleri sanki yapılmamıştı.

"Sultan Hamid'i deviren hareket, özü bakımından yerlidir. Üslûbu bakımından Balkanlı'dır. Kılıfı ise Osmanlı'dır.

"Geleceği planlamadan, Fransa'dan ödünç alınan, onun bile unutttuğu, çağdaşlığını yitirmiş bir ideoloji ile kurulu düzeni yıkmak..

"İttihat ve Terakki kuşağının en büyük eksiği ve başarısızlığı da bu olguda saklıdır. Abdülhamid rejimi, otuz yıllık bir dönemde, kendi kendisini yıkma olanağı vermiştir. Ne var ki yerine konulacak rejimi kurma gücü vermemiştir. Yeni emperyalist politikalar bu yönde istibdatçı yönetimin en büyük desteği olmuşlardır.

"Jön Türkler, yurtsever ve yıkıcı oldukları halde yapıcı ve kurucu olamamışlardır.

"Hürriyet topları atılırken Enver Bey (Paşa), Müfettiş-i Umumi Hüseyin Hilmi Paşa'ya çektiği telgrafa şu satırları da eklemiştir: 'Hastayı tedavi ettik'. Bu 'hasta adam', devletiyle, toplumuyla Osmanlı İmparatorluğu idi. Ama tedavi reçetesi hazır değildi." [14]

Teşkilat-ı Mahsusa

Zamanın büyümekte olan güçleri, "hasta adam"ın ganimetlerine göz dikmişlerdi. Balkanlar'da olduğu gibi, şimdi Afrika kıtasında da Osmanlı, dikişlerinden sökülmekteydi. Fakat buna rağmen, teşkilata inanan genç subaylar, bir cepheden bir diğer cepheye koşarak sökülmekte olan bu elbiseyi yamamaya çalışıyorlardı. Tıpkı o dönem Osmanlı İmparatorluğu'na dahil Libya topraklarında olduğu gibi. Ethem Bey'in en büyük ağabeyi Reşit Bey, 1911 senesinde, Trablus'ta, daha sonra adlarından çokça söz edilecek olan Kuşçubaşı Eşref, Yakup Cemil, Mustafa Kemal, Sapancalı Hakkı, Rauf Orbay, Fethi Okyar, Doktor Refik Saydam, Ali Çetinkaya, Cevat Abbas, Süleyman Askeri ve Enver Paşa gibi birçok genç subayla birlikte İtalyanlar'a karşı savaşmıştı. [15] Cepheye gidenin geri gelmediği o günlerde Reşit Bey'in babası Ali Bey, en küçük oğlu Ethem'in, ağabeyleri gibi subay olmasını istemiyordu. Ethem, babasının

bu isteğine karşı geldi. 1905'de İstanbul'a kaçtı. 19 yaşında, "Bakırköy Süvari Küçük Zabit Mektebi"ne kayıt yaptırdı. Askeri mektepten mezun olur olmaz, Haziran 1913'de patlak veren Balkan Harbi'nin son devresine, ağabeyleri Reşit ve Tevfik Bey'ler gibi o da katıldı. [16]

Balkan Harbi'nin bizi ilgilendiren boyutu, Libya'da iki sene evvel gönüllü savaşmış subayların çoğunun bu savaşta Bulgar cephesinde bir araya gelmiş olmalarıdır. Fakat bu subaylar artık nizami ordunun mensupları olmaktan çok, adını o yıllarda yeni yeni duyurmaya başlayan, İttihat ve Terakki'nin fedailerinden oluşan "Teşkilat-ı Mahsusa" adlı gizli bir savaş örgütünün mensuplarıdır.

"Ordu'nun, Edirne hareketi sırasında hükümetçe neşrolunan beyannamede, ordumuzun Meriç nehrini katiyen geçmeyeceği açıkça taahhüt edilmişse de, o zaman ordu zihniyetinin ruhu olan bazı kimseler, bu taahhüdün isabetsizliğini dikkati nazarına alarak, hükümete bağlı olmayan yarı resmi bir Teşkilat-ı Mahsusa'nın, Meriç nehrinin öte tarafında kendi istediği gibi hareket etmesine göz yummak esasını, başkumandanlığa ve hükümete kabul ettirdiler. Teşkilat-ı Mahsusa, akıllı ve süratli bir hareketle Mesta Karasuyu vadisine kadar, bütün Batı Trakya'yı işgale muvaffak oldu. Garbi Trakya kıtası, Edirne vilayetinin Ortaköy ve Karacaali kazalarıyla, bütün Dedeağaç ve Gümülcine sancaklarını ve nüfusunun yüzde 95'i İslamlardan oluşan bir bölgedir. Bu kıtayı işgal eden Teşkilat-ı Mahsusa'nın başında şehit Süleyman Askeri Bey bulunuyor ve Çerkes Yüzbaşısı Reşit ve İzmirli Eşref ve kardeşi Sami ve yine Yüzbaşı Fehmi Beyler'le daha bazı zevat asli erkânını teşkil ediyorlardı." [17]

İttihat ve Terakki'nin üç büyük simasından biri olan Cemal Paşa'nın yukarıdaki sözlerinden, kuruluş tarihi hakkında onca farklı görüş belirtilen [18] Teşkilat-ı Mahsusa'nın, Balkan Harbi'nin ikinci devresinde, yani 1913'de var olduğunu ve içerisinde diğerlerinin yanısıra Reşit Bey'in de yer aldığını öğreniyoruz. [19]

Cemal Paşa, Meriç suyunun arkasına sarkan güçlerin "resmi" bir kuvvet olmadıklarını ima etmektedir. Muharebelerin nasıl ve ne şekilde yapıldığını belirtmemektedir, ama "resmi" olmayan güçlerin ne şekilde savaşabilecekleri bellidir.

"Resmi" olmayan bu güçlerin çabalarına rağmen, gene de Balkan harbi, Osmanlı İmparatorluğu açısından sonun başlangıcıydı. 1914'e gelindiğinde, Kuzey Afrika'da ve Balkanlarda Osmanlı'nın 700 yılda elde ettiği toprakların önemli bir bölümü birbiri ardına kaybedilmişti. Avrupa'da, zamanın büyük devletleri arasında gittikçe şekillenmekte olan antagonizma, 1914'de, Birinci

Dünya Savaşı'nın patlak vermesine neden oldu. Osmanlı İmparatorluğu, elinde kalan toprakları rakip devletlere kaptırmama endişesiyle Alman ve Avusturya imparatorluklarının yanında savaşa girdi. [20]

1914'de başlayıp dört sene süren yıkıcı savaşın bizi en fazla ilgilendiren kesiti, Ethem Bey ve ağabeylerinin de içinde yer aldıkları Teşkilat-ı Mahsusa'nın faaliyetleridir. Ağabeyleri ve özellikle de Ethem Bey, bu savaşta Teşkilat-ı Mahsusa saflarında, Kafkas, İran-Afganistan ve Irak cephelerinde savaştılar. [21] Daha sonraları iyice yaygınlaşacak "gayri nizamî savaş" tarzını Ethem Bey bu yıllarda öğrendi.

Gerçekleştirdiği sayısız eylemleriyle adından söz ettiren, övgüler düzülen, hatta kimileri tarafından "devrimci" addedilen Teşkilat-ı Mahsusa nasıl bir örgüttü? Teşkilat-ı Mahsusa'nın amaç ve ideolojisi şöyle tanımlanmaktadır: "Ordunun görevini kolaylaştırmak, bilgi toplamak (istihbarat), düşmanı içinden çökertmek, kısaca gerilla hareketlerine girişmek Teşkilat'ın asıl işleviydi. İdeolojisi ise iki sütuna dayanmaktaydı: İslamcılık ve Türkçülük." [22] Teşkilat-ı Mahsusa'nın bu ideolojisi, onun kurulmasını arzu eden Alman Genelkurmayı'nın savaş politikasıyla da uyuşuyordu. Zira, Almanya, rakibi olan İngiltere'yi yıpratmak için İslam dünyasında karışıklıkların çıkartılmasını arzuluyordu. [23] Üyeleri arasında Saidi Nursi (Kürdi)'den Mehmet Akif'e kadar birçok simanın yeraldığı bu gizli savaş örgütünde Çerkesler'in de sayısı azımsanmıyacak derecededir. [24] İslam ve Türklük ideolojisine dayanan Teşkilat'a Çerkesler'in aynı ideolojik sebeplerden ötürü hizmet ettikleri ise tartışmalıdır. Teşkilat'ın önde gelenlerinden Eşref Kuşçubaşı'nın şu sözleri bu tartışmalı durumu bir miktar doğrulamaktadır: "Ben ne Dağıstan rüyalarını gören bir Çerkes, ne Arap, ne de Rumdum. Ben Türkçe konuşan müslüman bir Osmanlı'ydım." [25]

Çerkes kökenli savaşçıların bu cins çelişkilerle saflarında yer aldıkları, Türklük ve İslam üzerinde yükselen Teşkilat-ı Mahsusa, kendisinin kurulmasını destekleyen Alman Genel Kurmayı ile aynı kaderi paylaşacak, girdiği maceradan mağlup çıkacaktı.

Sonun Başlangıcı

Dört yıllık yıkıcı savaşın ardından, 1918 yılına gelindiğinde, Osmanlı İmparatorluğu, müttefiki Almanya ve Avusturya ile birlikte savaşın mağlupları arasındaydı. 30 Ekim 1918 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu, yenilmiş olduğunu Mondros'ta yapılan konferansta kabul ederken, Teşkilat-ı Mahsusa'nın genç

savaşçısı Ethem, Emre köye dönmüştü. [26] Mondros Antlaşması Osmanlı İmparatorluğu'na ağır şartlar dikte etmekteydi. Osmanlı toprakları yabancı ordular tarafından işgal edilmişti. İmparatorluğun başkenti İstanbul'da, artık padişahtan çok, işgal ordularının sözü geçmekteydi. İttihat ve Terakki Fırkası'nın ileri gelenleri 2 Kasım 1918'de Almanya'ya kaçtılar. Osmanlı İmparatorluğu tarihinin en ağır siyasi buhranını yaşamaktaydı. Mondros Antlaşması'nın bir parçası da "Savaş Suçlulan" mahkemesinin kurulması idi. Mahkemenin hedefi, İttihat ve Terakki Fırkası ve onun önde gelen liderleriydi. İddianamenin ana konusunu Ermeni "tehcir ve taktil (katliam)"i oluşturmaktaydı. [27]

Dört yıl boyunca süren kanlı savaş, halkı muazzam derecede yormuştu. Nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan fakir köylülerin çocukları savaşta yitip gitmişti. "Savaş ekonomisi" ve savaş sonrası yaşanan ekonomik buhran bu köylüleri daha da fakirleştirmişti. Zenginler ise, savaştan daha da palazlanarak çıkmışlardı. Savaşın bitmesine yaklaşık bir sene kala Mustafa Kemal'in Yedinci Ordu Kumandanı sıfatıyla kaleme aldığı bir rapor, bize, o yıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu durum hakkında kapsamlı bir bilgi vermektedir:

"Hükümetle halk arasındaki bağlar tamamiyle çözülmüştür. Halk dediğimiz şey, bugün kadınlardan, sakat erkeklerden ve çocuklardan ibarettir. Bunların hepsinin gözünde Hükümet, kendilerini açlığa ve ölüme sevkeden kuvvettir. İdari mekanizma, otoritesini kaybetmiştir. Umumi hayat anarşi içindedir. Hükümetin attığı her adım, halkın kendisine karşı olan nefretini arttıracak yolda tesirler yaratmaktadır. Bütün memurlar rüşvet kabul ediyor ve her türlü yolsuzluğa alet olmaya hazır bulunuyor. Adalet mekanizması tamamiyle durmuştur. Emniyet kuvveti işlemez haldedir. İktisadi hayat korkunç bir süratle çöküntüye doğru gidiyor. Ne halkın, ne de hükümet memurlarının yarına güvenleri yoktur. Yaşamak zorluğu, en iyilerin ve en namusluların mukaddeslik duygularını sarsıntıya uğratıyor. Harp daha çok zaman devam ederse, bütün kısımları zaten felce uğramış olan hükümet binası ve hanedan birdenbire çökebilir." [28]

Mustafa Kemal'in bu kaygılarla dolu raporuna, 29 Eylül 1917'de, Başkumandan Enver Paşa, "fakat düşmanlarımızın da üç senelik muharebe neticesinde, bulundukları durum, bizimkinden iyi değildir" diye yanıt vermektedir. [29]

Ülkenin birçok yöresinde devletin otoritesi kalmamıştı. Osmanlı ordusunda büyük çapta firarlar yaşanmaktaydı. Halkta, orduya ve özellikle paşalara karşı büyük bir öfke vardı. Mustafa Kemal'in raporunu okumaya devam edelim:

"Ordumuz çok zayıf düşmüştür. Birliklerden çoğu, nizami kadrolarının beşte birine inmiştir. Tek teşkilatlı kuvvetimiz olan Yedinci Ordu, düşmana bir tek mermi atmadan sarsıntıya uğramıştır. Bu, orduda umumi takatsizliğin ne dereceye vardığının bir örneğidir. İstanbul'dan tam kuvvette olarak ve her taburda bin kişi bulunarak yola çıkarılan Ellidokuzuncu Tümen'in erlerinden yüzde ellisi o kadar zayıf ve aciz kimselerdir ki, ayakta duracak halleri yoktur. Geride kalanlar on yedi ile yirmi yaşları arasında tam gelişmemiş gençlerden veya kırkbeş ile ellibeş yaşları arasında kuvvetten düşmüş yaşlılardan ibarettir. En iyi şekilde kurulmuş tümenler, cepheye varmadan, mevcutlarının yarısını, kaçış veya hastalık suretiyle kaybediyorlar. Ordu derde çare bulamaz." (30)

Ordu, derde hakikaten çare bulamamıştır. Dönemin önde gelen kumandanlarından Rauf Orbay, durumu daha da dramatik bir şekilde ifade etmektedir: "Askeri terhis ediyorsunuz. Hükümet, terhis ettiği askerleri memleketlerine kadar göndermekle yükümlüdür. Siz bunu yapmıyor, hepsini perişan bir durumda bırakıyorsunuz. Adam karavanadan, kışladan ayrılmış, yiyecek ekmeği, barınacak çatısı yok. Aç ve bi-ilâç sokaklarda dolaşıyor. Ben, Tepebaşı'nda yabancıların bunlara sadaka verdiklerini gözlerimle gördüm. Bunlar ne İttihatçı, ne İtilâfçı Cepheden cepheye koşarak, ateşler içinde yüzerek, vatana karşı olan borçlarını ödemişler, ama şimdi ölümden beter bir sefalete mahkûm edilmektedirler..." (31)

İtilâf devletleri, Mondros Antlaşması'nın hemen ardından süratle, yukarıda demoralize olmuş ve dağılmaya yüz tutmuş bir durumda olduğunu özetlemeye çalıştığımız Osmanlı ordusunu, yeniden düzenlemeye başlarlar. O tarihe kadar 9 orduya sahip olan Osmanlı İmparatorluğu, 20 tümenden ibaret 9 kolorduda toplanacaktır. 1919'da Osmanlı ordusunun sayısı 40 bindir. (32)

Ortalık Robin Hood'lara Kalınca

Siyasi ve iktisadi buhranlarla bitap düşen, ordusu dağılma noktasına varan Osmanlı Devleti'nden kalan boşluğu bazı yerel güçler doldurmaya başlıyordu. Vaktiyle yörelerinde zenginlere ve devlete başkaldırmış ve adına "çete" denilen silahlı guruplar en önemli güç durumuna gelmekteydi. Bunlar, bir çeşit yerli "Robin Hood"lardı. Bu güçlerin yoğunluklu olduğu bölgelerin başında Batı Anadolu gelmekteydi. "Efe" diye adlandırılan bu "çete" mensuplarının %90'ı asker kaçaklarından oluşmaktaydı. Dağlara sığınan bu firariler, yaşamlarını, genellikle zenginlerin mal varlıklarına saldırarak sağlıyorlardı. Halkın desteğini

almak için, elde ettikleri ganimetin bir bölümünü yörenin fakir halkına da dağıtıyor ve böylece sempati topluyorlardı. "Çete"ler, devletin gözünde "eşkiya" ve "vatan haini" idiler. Mondros Antlaşması ve ardından 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunan ordusu tarafından işgaliyle birlikte, "çete"ler yeni bir işlev kazandı. Eski "eşkiya" ve "vatan hainleri", ulusal direnişin ilk nüvelerini oluşturmaktaydı. [33]

İzmir'in (o zamanki yaygın kullanımıyla "Güzel İzmir") Yunanistan tarafından işgali, Osmanlı toplumunun tüm kesimlerinde bir infial yaratmıştı. Rumları hedef alan, tarihi kökleri çok eskilere dayanan "gâvur" düşmanlığı yeniden hortlamıştı. Milli duygular kabarmıştı. Batı Anadolu'nun demografik karakterini önemli ölçüde değiştirmeyi amaçlayan Yunanistan'ın "Küçük Asya" macerası, bölgedeki Hıristiyan ve Müslüman sivil halkı karşı karşıya getirmişti. Mağduriyet yer değiştirmişti. Savaştan evvel Rum ve Ermeni azınlık mağdur durumda iken, şimdi Müslüman halk mağdur duruma gelmişti. Rum sivillerden oluşan ve adına "komitacı" denen silahlı guruplar, Yunan ordusu ile birlikte Müslüman sivil halkın bulunduğu köylere baskınlar düzenlemekte ve Müslüman halkı buraları terk etmeye zorlamaktaydı. Artık Osmanlı ordusunun bulunmadığı bu bölgelerde, Müslüman köylülerin kendi kendilerini korumaktan başka çareleri yoktu. Tüm bu öğeler, "çete"lerin büyümesine ve bir meşruiyet kazanmasına sebep teşkil ediyordu. (34) Batı Anadolu'daki en tanınmış "çete"ler, Yörük Ali Efe ve Demirci Mehmed Efe'nin başında bulundukları çetelerdi. Bunların yanısıra, bugün artık adından fazla söz edilmeyen Sultanhisarlı Sancaktaroğlu Ali, Dokuzun Mustafası, Osmanbeyli Hasım, Başıyaralı Mustafa ve Nazım Efe'nin de "çete"leri vardı. Bunların ortak özelliği, hiçbir politik angajmana sahip olmamalarıydı. Şayet ille de politik bir angajmandan sözedecek olursak, o da, şimdi bu güçlerin şartların zorlamasıyla "ulusalcı" konumuna gelmiş olmalarıdır. [35]

Vali'ye Başkaldıran Bir Asi

Batı Anadolu'daki bir başka yerel güç de Ethem Bey'dir. Bandırma yöresinde Çerkes milliyetinden savaşçılarla, küçük, ama vurucu bir "çete" kurmuştur. Yaklaşık dört sene boyunca çeşitli cephelerde savaşmış olan Ethem Bey'in, Osmanlı paşa ve subaylarına ilişkin fikri son derece olumsuzdur. [36] Ethem Bey'in bir "çete" kurmasında ve ona önderlik etmesinde, "üniformalılar"a olan güvensizliğinin de önemli bir rolü vardır. Ethem Bey ve "çete"sinin

ulusal direnişe katılmadan evvel "kötü bir üne"sahip olduğu, kimi tarihçiler ve araştırmacılar tarafından dile getirilmiştir. İzmir Valisi Rahmi Bey'in oğlu Alpaslan'ın 12 Şubat 1919'da kaçırılması ile doruk noktasına varan Ethem Bey'in bu "kötü ünü"nün perde arkasını yakından irdelemekte fayda vardır.

Doğan Avcıoğlu, Rauf Orbay'a atfen şöyle demektedir: "Dünya Savaşı'nın son sıralarında, İttihatçılar henüz iktidarda iken, Etem savaş meydanlarında değil, Bandırma bölgesinde zorbalık ve eşkiyalıkla uğraşmaktadır. İzzet Paşa Hükümeti kurulup, İttihatçı Fethi Okyar İçişleri Bakanlığı'na gelince, Etem'in eşkıyalıklarına karşı Bandırma bölgesine müfrezeler göndermek ister. Konuyu Hükümet'e getirir." (37)

Avcıoğlu, Ethem Bey'in üzerine ta İstanbul'dan müfreze gönderilmesi fikrine sebebiyet veren "zorbalık" ve "eşkiyalık" hakkında ayrıntı vermemektedir. Ayrıntı veren başka bir kaynağa bakalım: "Birinci Dünya Savaşı sırasında Çerkes Ethem, Cumaovası ile Ayrancılar arasında bir Hollandalı'ya ait çiftliği basıyor. Hollandalı'nın şikayeti üzerine bir kaç tane jandarma geliyor çiftliğe. Çerkes Ethem ve avanesi tutulamıyor. Fakat, kaçmak mecburiyetinde kalıyor. Ondan sonra da çiftliğe jandarma gönderdiği için babama muğber oluyor Çerkes Ethem." (38)

Bu sözler, İzmir Valisi Rahmi Bey'in oğlu Alpaslan'a aittir. Alpaslan şöyle devam ediyor: "Babam devamlı İstanbul'a gidip gelirdi. O zaman vapurla gidilmiyordu. İzmir'den trenle Bandırma'dan ve Afyon'dan İstanbul'a gidiliyordu. Bir gün bir yerde trenin durup su alması icap ediyor. Orada durdukları zaman, Çerkes Ethem ve adamları treni bombalamak istemişler. Sapancalı Baki Bey de trendeymiş. Geceleyin babam uyuyor. Sapancalı Baki Bey de Çerkesdi. Onu dışarı çağırıyorlar ve 'Sen çekil, treni havaya uçuracağız' diyorlar. Sapancalı Baki Bey, hemen trene atlıyor: 'Ben de beraber uçarım o zaman' diyor. Bombayı atamıyorlar. Sapancalı Baki Bey de hatırı sayılır Çerkeslerden " (39)

Ethem Bey, çiftlik ve değirmen sahibi bir ailenin çocuğu. Bir Hollandalı'nın çiftliğini basmasının sebebi ne olabilir? Mal mülk mü, yoksa İzmir yöresinde "gayri-müslüm"lerin sahip oldukları imtiyazlar mı? Veya kendi üzerine asker gönderdi diye vali ile (üstelik İttihatçı bir vali) bu denli hesaplaşmaya kalkışması salt kişisel düşmanlıkla açıklanabilir mi? Yoksa Vali Rahmi'nin yabancılara önemli imtiyazlar sağlaması mı? Bu sorular, başka soruları da beraberinde getirecek bir tartışmaya değer sorulardır. İzmir ile sınırlı gibi gözüken bu soruların ana kaynağı İstanbul'dur. Adresi ise, İttihat ve Terakki'dir. Partinin içindeki

kargaşalık ve "yeni" arayışların Ethem Bey ve Vali Rahmi arasındaki çatışmayla doğrudan alakası vardır. 1 Kasım 1918'de toplanan kongre İttihat ve Terakki Fırkası'nın sonu olsa da, İttihatçılar'ın sonu olmamıştır. Partinin liderleri yurtdışına kaçmışlardır. Talat ve Enver Paşalar yurtdışından, ülkede kalan İttihatçılar da içeriden, yeni dönemin yeni politikalarını belirlemeye çalışmaktadırlar. Öte yandan ülke içindeki liderler arasında hararetli bir liderlik yarışı da baş göstermiştir. Örgütün Çerkes kökenlileri de kendi aralarında gizli bir ilişki içerisinde olmuşlar ve yeni politikanın belirlenmesinde öne çıkmışlardır. Dönemin Deniz Bakanı Rauf Orbay, kendisi gibi Çerkes olan diğer şahsiyetlerle, bir yandan İstanbul'da gizli toplantılar yapmakta ve yeni politikalar üretmeye çalışmaktadır. [40] Rauf Orbay, Mondros Mütarekesi sırasında İngiltere'ye karşı izlediği ılımlı siyaseti savunmayı sürdürmektedir. "İmzaladığımız mütareke sonucunda devletimizin bağımsızlığı, saltanatın hakları tamamen kurtarılmıştır. Bu mütareke yenen ile yenilen arasında imzalanmış olan bir mütareke değil, belki savaş durumundan çıkmak isteyen iki denk kuvvet arasında imzalanabilecek, çatışmalara son veren bir belge niteliğindedir... diyen Orbay, General Townshend aracılığıyla, "Dönüşünüzde Lord Curzon'u görerek, Türkiye'nin İngiltere için pek sadık bir müttefik olabileceğini, rica ederim, söyleyiniz" mesajını iletmiştir. [41] Gerçi Orbay, İngiltere'ye karşı oluşturulan bu ılımlı siyasette yalnız değildir. Örneğin Mustafa Kemal de, "İngilizler'in Osmanlı milletinin hürriyetine ve devletimizin istiklaline riayette gösterdikleri hürmet ve insanlık karşısında yalnız benim değil bütün Osmanlı milletinin İngilizler'den daha iyiliksever bir dost olamıyacağı kanaatiyle duygulanmaları pek tabiidir" sözleriyle aynı ılımlı tutumu paylaşmaktadır. [42] Önde gelen bir İttihatçı olan İzmir Valisi Rahmi de bu eğilimde olmanın ötesinde, İstanbul'dakilerden bağımsız olarak açıkça İngiliz yanlısı bir politika izlemekteydi. [43] Ne var ki, İzmir'de İngilizler'e, Fransızlar'a ve Levantenlere iyi, ama Rumlara kötü davranan Vali Rahmi, 24 Ekim 1918'de, önce görevinden alınmış, daha sonra "savaş suçluları mahkemesi"nde yargılanmak üzere, 30 Ocak 1919'da İttihatçıların diğer ileri gelenleriyle birlikte tutuklanmıştır. [44] İşte bu gelişmelerin seyri içerisinde, 12 Şubat 1919'da Ethem Bey, Vali Rahmi'nin oğlu Alpaslan'ı kaçırır. 13 Şubat 1919'da, İngiltere'nin Midilli-Sakız Adası'ndaki Konsolos yardımcısı W.L. Bailey, Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği mektupta, bir gün evvel ayrıldığı İzmir hakkında kaleme aldığı bir değerlendirme yazısında, kaçırma eylemine ilişkin şu yorumu yapmaktadır: "Acaba bu girişim, bir intikam eylemi midir, yoksa Rahmi tarafından sahneye konmuş, eğer hapisten kaçarsa - bir çok kişi onun

hapisten kaçacağını düşünmektedir - oğluyla yeniden bir araya gelmesini sağlayacak bir oyun mudur, kimse bilmemektedir." [45]

İngilizler'in yukarıda aktardığımız yorumuna rağmen, bir zamanların İttihatçı'sı, o günlerin ise artık İtilâfçısı olan Hasan Tahsin, kaçırma eylemini ve Ethem Bey'i desteklemekle kalmaz, aynı zamanda eylemin İngiliz yanlılığına vurgu yapar. [46]

Ethem Bey ise, kaçırma eyleminin nedenlerini bizzat kendisi bir mektupla açıklar. İzmir'de yayımlanan İtilâfçı Hukuk-u Beşer ve Müsavat gazeteleri 8 Mart 1919 tarihli nüshalarında Ethem Bey'in mektubuna yer verirler:

"**1-** Hakka istinad eden bir asiyim. Bornova hadisesinden maksat, tazminat, fidye-i necat almak değil, benim ve memleketimin aleyhine istimal edilecek ve binlerce yetimin ve şehit oğullarının haklarından terekküp etmiş, tabi pek gayri meşru toplanmış Rahmi'nin milyonlarını azaltmak, bu vesile ile de iade-i haysiyet ve şeref etmektir. Çünkü, Rahmi'yi hükümet tevkif etti.

"**2-** Alpaslan'ı mahsus gündüz aldık. Esbabı da Rahmi'nin bizi tanımadaki gafletine hayran bırakmaktır.

"**3-** Eminim ki, Rahmi Merkez-i Umumi'nin kör bir aleti olduğunu nedamet etmiş ola..."[47]

Alpaslan için talep edilen fidye (yarısı altın, yarısı kâğıt, toplam 53.000 lira) ödendikten sonra serbest bırakılır. Vali'nin oğlu 7 Mart 1919 günü trenle İzmir'e gelir. [48]

Ethem Bey'in "eşkiyalığını" kaçırma eyleminden evvel öğrenen Orbay'a geri dönelim. İzzet Paşa Hükümeti'nin, Ethem Bey'in üzerine müfreze yollama arzusuna engel olan Orbay, bu işi barışçı yoldan çözeceğini bildirir. "Bandırma'da olduğunu bildiğim Ethem Bey'in büyük kardeşi Reşit Bey'e, ora Liman Başkanı aracılığıyla bir telgraf çektim. Kardeşi Ethem Bey'in yaptıklarını haber aldığımı, bunların vatan ve millet çıkarlarına son derece aykırı hareketler olduğunu anlattım. Bu yolda devam ederse hakkında şiddetli davranılacağını, sonucun da mutlaka aleyhlerinde çıkacağını bilmelerini belirttim. Derhal kardeşini bularak uygunsuzluklarına son vermesi uyarısını yaptım ve girişiminin sonucunu bana bildirmesini ekledim.

"Reşit Bey'in cevabı gelmeden, Mütareke görüşmeleriyle görevli olarak İstanbul'dan ayrıldığım zaman, tuhaf bir raslantıyla yolum Bandırma'dan geçiyordu. Oraya vardığımda Reşit Bey'i iskelede beni bekler buldum. Telgrafımdakileri kardeşine anlattığını ve onun kişisel gocunmalar etkisiyle yaptığı işlerden vazgeçtiğini ve artık bu gibi hareketlerde bulunmayacağını garanti etti." [49]

Yıllar sonra anılarını kaleme alan Orbay, Bandırma'da, Reşit Bey'le "tesadüfen" karşılaştığını söylüyor. Reşit Bey'in, kendisine, "kardeşinin kişisel gocunmalar etkisiyle yaptığı işlerden vazgeçtiğini" aktarıyor. Ethem Bey ise, Orbay'ın sözü geçen ültimatomuna rağmen Vali Rahmi'nin oğlunu kaçırıp, fidye olarak 53 bin lira para alıyor. Böylesi sansasyonel bir eylemin ardından ne hükümetten, ne de "bu yolda devam ederse hakkında şiddetli davranılacağını" söyleyen Rauf Orbay'dan çıt çıkmıyor. Öte yandan tarihçi Zeki Sarıhan, Rauf Orbay'ın Ethem Bey'i, Mayıs 1919'da "direniş kuvvetinin meydana getirilmesi için ikna" etmeye çalıştığını söylüyor. [50] Her halukârda, Orbay'ın yıllar sonraki anlatımları, hem detayların kendisi ile çelişiyor, hem de inandırıcılıktan uzak görünüyor.

Direnişin Hazırlıklarında Çerkes Faktörü

Artık ünü ve gücüyle adından söz ettiren Ethem Bey'in siyaset ve savaş sahnesindeki birinci perde, Vali Rahmi meselesi ile kapanmıştır. 15 Mayıs 1919'da, İzmir'in, Yunan kuvvetleri tarafından işgali, Ethem Bey'in yaşamında bir dönüm noktasıdır. Ethem Bey ve kuvvetlerinin özellikleri üzerinde duracağımız bu bölümde, önce Ethem Bey'in kimler aracılığıyla ulusal direnişin saflarına katıldığını irdeleyelim. İzmir'in işgaliyle birlikte Ethem Bey direniş hareketinin bir mensubudur. Fakat Ethem Bey'in ülke çapındaki ulusal direnişin bir parçası olmasına kim veya kimlerin önayak olduğu esasen netleşmiş değildir. Burada üç ayrı iddia vardır.

Cemal Kutay, Çerkes Ethem Dosyası adlı eserinde, 25 Mayıs 1919'da, Rauf Orbay'ın Emre köyde, Ethem Bey ile buluştuğunu aktarır. Kutay'a göre, Ethem Bey'i ulusal direnişin saflarına "kazanan" Rauf Orbay'dır. [51]

İlhan Selçuk ise, Miralay Bekir Sami Bey'in yaveri Yüzbaşı Selahattin'i anlattığı romanında, Bekir Sami Bey'in ağzından, "Reşit Bey, Bandırma ve Manyas havalisinden, toplayabildiği kadar Çerkes atlısını toplayıp, kardeşi Ethem Bey kumandasında arkamdan süratle Manisa'ya göndersin" demektedir. [52] Bekir Sami Bey bu emri, Hafız Hüseyin Bey aracılığı ile Ethem Bey'e iletir. Hafız Hüseyin, Ethem Bey'in eniştesidir. Bekir Sami Bey'in anılarını derleyen Muhittin Ünal, aynı sözlere yer verdiği bölümün başında, "Ethem Bey'i Göreve Çağırıyorum" arabaşlığını kullanmıştır. Yine aynı kitapta verilen tarihler takip edildiğinde, Bekir Sami ile Hafız Hüseyin arasındaki görüşmenin, 22-23 Mayıs 1919 gecesi gerçekleştiği anlaşılmaktadır. [53]

Erol Toy ise, Türk Gerilla Tarihi adlı eserinde, Kazım Özalp'e dayanarak bambaşka bir versiyonu öne sürmektedir: "Daha İzmir işgal edildiğinde, Balıkesir'de Fırka Komutanı olarak bulunan Kazım Bey (Özalp) bir direniş olanağı aramaktadır. İstanbul'dan mutasarrıf olarak gelen Hacim Muhittin Bey de kendisine katılınca, birden örgütlenme hız kazanır. Hacim Bey, Çerkes Tevfik, Reşid ve Ethem kardeşlerin babalarını çok yakından tanımaktadır. Kazım Bey de, ikisi subay olan büyük kardeşleri bilmektedir... Ve eğer onları örgütleyebilirlerse, bir cephe açmanın başarısına ereceklerdir. Tüm çabalarını bu yöne verirler. Birkaç kez adam koştururlar, Çerkes kardeşlerden haber gelmez ilkin. Sonra, Kazım ve Hacim Beyler'i kırmayan Ethem, yanında on üç atlı ile Salihli Cephesi'ne gönderilir." [54]

Bu üç farklı anlatım içerisinde, Miralay Bekir Sami'nin anlatımı en yüksek olasılıktır. Bekir Sami'nin anılarında tarihler, mekânlar ve kişiler, belgelere (telgraflara) dayanılarak verilmektedir. Bu durumda, Ethem Bey'i "göreve" çağıran Bekir Sami Bey dir. "Görev"e çağırılış tarihi de, 22-23 Mayıs 1919'dur. Cemal Kutay'ın iddia ettiği gibi, Orbay'ın 25 Mayıs 1919'da Ethem Bey'i Emre köy de ziyaret etmesi ve göreve çağırması, verilen tarihlere bakıldığında mümkün değildir. [55] Erol Toy'un versiyonunda da hatalar var. Zira Bekir Sami, 25 Mayıs 1919 tarihinde Akhisar'dadır. Burada şehrin ileri gelenleriyle bir toplantı yapar. 28 Mayıs'ta, "Özetlediğim ümitsiz ortam nedeniyle beraberimdeki Miralay Kazım Bey, İstanbul'a trenle hareket edeceğini söyledi" diye yazmaktadır Bekir Sami. [56] Buradan da anlaşılacağı üzere, Kazım Özalp o tarihlerde Bandırma'da Fırka Kumandanı değildir, Akhisar'da, Bekir Sami'nin "beraberinde" hareket etmektedir. Kazım Özalp'in Bandırma'da Fırka Kumandanlığını üstlendiği tarih, Ağustos 1919'dur. Yani, Bekir Sami'nin, Ethem Bey'i Manisa'ya çağırmasından üç ay sonra.

Esasen Ethem Bey, başından beri yerel planda ve özerk çalışmaktadır. Bekir Sami'nin gönderdiği emirle Ethem Bey'in faaliyetleri "resmiyet" kazanmaktadır. Ethem Bey ve ona bağlı silahlı gücün artık en geç 22-23 Mayıs 1919'dan itibaren bir yerlerle irtibat halinde olduğu açıktır. Ethem Bey ve kuvvetinin özelliklerine geçmeden evvel, bu "bir yerlerin" dokusu üzerinde durmakta fayda vardır. Zira bu "bir yerler"in irdelenmesi, bizi İstanbul'a, merkezi direnişin planlandığı yere götürecektir. Bunun da ötesinde, direniş planlanırken nelerin gözönünde bulundurulduğunu gösterecektir.Rauf Orbay, İstanbul'da direnişi örgütlemeye çalışan çeşitli güçlerle irtibat halindedir. Ayrıca Orbay'ın başını çektiği Çerkes aydınları ve subaylarından oluşan bir "hücre" de söz konusudur.

Direnişe başından beri katılıp, daha sonra Bursa şehrinin kumandanlığını üstlenen Çerkes asıllı Bekir Sami Günsav o günleri şöyle anlatmaktadır: "İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edildiği günlerde izinli olarak Üsküdar'daki evimde dinleniyordum. Ara sıra da arkadaşlarla buluşup, ülkenin durumu hakkında dertleşirdik. Çoğunlukla Mareşal Deli Fuat Paşa'nın oğlu Esat Fuat Bey'in köşkünde, zaman zaman da Hamidiye Kahramanı Rauf Bey'in (Orbay) evinde toplanıyorduk. Genellikle öğle saatlerine rastlayan bu toplantılara, evsahipleri dışında Ressam Şevket (Dağ) Bey, Ressam Asaf Bey, Rasathane Müdürü Fatin Hoca, Fizik Profösörü Salih Murat (Özdilek), Kimyager Mustafa Nevzat (Pisak) Bey gibi arkadaşlar katılıyordu." [57] Miralay Bekir Sami'nin, "ülkenin durumu hakkında dertleşirdik" diye alçakgönüllülükle tanımladığı bu Çerkes "hücre"si, direnişin merkeziyle koordineli çalışmaktaydı. Eylem planı çerçevesinde bu gruba düşen görevler vardı.

"İzmir'in işgalinden 3 gün sonra, 18 Mayıs 1919 günü arkadaşım ve Kuzey Kafkasya kökenli hemşerim Rauf Bey (Orbay) Üsküdar'daki evime geldi. İçinde bulunduğumuz son durumu birlikte değerlendirdik. Konuşmamızın sonunda Rauf Bey özetle şunları söyledi:

Eğer Yunanlılar'ın bu hareketleri durdurulmazsa bugünkü durumun daha da fecilerini görüp yaşamak kaçınılmazdır. Şu halde bu hareketi fiilen durdurmak lazımdır. Kazım Karabekir Paşa Erzurum'da icabeden hazırlıkları yapmaktadır. Mustafa Kemal Paşa, Karabekir Paşa ile buluşmak üzere şu anda Samsun yolundadır. Onlar kendi görevlerini yapacaklar. Ege'de, Trakya'da ve buradaki işler de arkadaşların himmetine kalmıştır.

'Ben ve arkadaşlarım, vatanın selameti ve kurtarılması için her tedbiri alıyoruz. Bilhassa şimdi Ege'de hasıl olan vaziyet çok kritik bir duruma dönmüştür. Süratle Yunan işgalini durdurmak ve Ege'de silahlı bir savunma hattı oluşturmak, mütareke şartlarının dışına çıkıldığı her yerde halkın silahlı savunmaya başvurmadan kaçınamayacağını göstermek suretiyle henüz elden gitmemiş olan vatanı kurtarmak gerekiyor. Bunun için arkadaşlarla görüştük. Ege'de başsız kalan ordunun başına geçmeyi ve bu vazifeyi almayı size öneriyoruz.' " [58]

Bekir Sami Bey'in aktardıklarını yakından inceleyelim. Bu anlatımlardan öne çıkan noktalar şunlardır: Başını Mustafa Kemal'in çektiği ve içlerinde Kazım Karabekir gibi paşaların da yeraldığı "merkez"in bir hareket planına sahip olduğu anlaşılmaktadır. [59] Merkezle bu "hücre" arasındaki koordinasyonun Orbay tarafından yürütüldüğü ve bu hareket planından, Çerkes "hücre"sinin payına,

Trakya ve Ege direnişinin örgütlenmesi görevinin düştüğü anlaşılmaktadır. Neden Trakya ve Ege? Muharebe meydanına, direnişin örgütlenmesi için neden bir Çerkes (Bekir Sami Günsav) getirilmektedir? O günlerin Trakya ve Ege demografisinde hatın sayılır bir Çerkes nüfusu mevcuttur. En azından 1911'deki Trablusgarp savaşından bu yana çeşitli cephelerde Teşkilat-ı Mahsusa saflarında döğüşmüş, "gayri nizamî" savaş ustaları da bu bölgenin yerlileridir ve bunlar esasen Çerkes'dir. Bu insanlar, siyasi, iktisadi ve yerel askeri güçleri ile Çerkesler içinde söz sahibidirler. Cemaat olarak kendi içlerine kapanık bir şekilde yaşayan bu insanların "kilit"ini ancak onlardan biri açabilirdi. Tarihten bu yana savaşçılıkları ile nam salmış bu insanlara şimdi her zamankinden fazla ihtiyaç vardı. (Örneğin daha sonra, gerek İngiltere, gerekse de İstanbul hükümeti, bu Çerkes faktörünün önemini kavramış ve direnişçi Çerkesler'in üzerine, bir başka Çerkes'i, Ahmet Anzavur'u göndermiştir.)

Direnişin Dokusu

İşgal karşısında oluşan direnişin en önemli özelliği, sınıfsal dokusudur. Resmi tarih, Milli Mücadele'nin, "milli" tarafına özellikle vurgu yaptığı için, bu direniş savaşında yer alan sınıflar ve bu sınıflar arasındaki çelişkilerden hemen hemen hiç bahsetmez. Bilakis, bu mücadelede yer alan tüm güçleri "yekpare" görmeyi yeğler. Bilimsel olmaktan uzak ajitatif bir üslup kullanır. Örneğin Enver Behnan Şapolyo, "Kuva-yı Milliyeci"yi şöyle tanımlar: "Kuva-yı Milliyeci, yalnız milli vicdanından emir alan, mücadelesinde yılmadan hayatını istihkâr eden, ferdi menfaatlerden tamamiyle uzak, milli bir aşkla içi yanan, emperyalistlere ateş püskürten, cesur, yiğit, milliyetçi ve halkçı bir kuvveti temsil ediyordu. Kuva-yı Milliyeciler, hürriyet ve istiklal için Milli Mücadele'ye giriştiler" [60]

Öte yandan Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam adlı yapıtında, "Milli Mücadele'nin hikayesinde Kuva-i Milliye kavramını iki ayrı yönde ele almak gerekir" dedikten sonra, şunları eklemektedir "Bu yönlerin biri, bir teşkilat fikridir. Bu teşkilat fikri, çeşitli gelişmeler sonunda, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti şekline ulaşır.

"İkinci yön, bir Halk Hareketi'dir. Bu hareket, çeşitli saldırılar, can ve yurt tehlikeleri karşısında halkın, kendi içinden beliren bir savunma çabasıdır. Bu çaba, yersel veya bölgesel davranışlar, silahlanmalar, gruplaşmalar ve direnişler şeklinde, 1919 haziranı ile 1920 sonları arasında, Milli Mücadele'nin anılarına karışır. Bu hareketler, bazen kahramanlık sahneleri kaydetmiştir.

Bazen Çerkes Etem, Demirci Efe hareketlerinde görüldüğü gibi, sonunda kendi içinde bozularak, soysuzlaşarak kendi kendini yemiştir." [61]

Aralarındaki nüanslara rağmen her iki yazarda da görüldüğü gibi Kuva-yı Milliye'nin bir sınıf tahlili oldukça yetersizdir. Şapolyo açısından yetersizlikten bile söz edilemez. Aydemir'in dikkat çektiği "iki yön" ise, önemlidir. "Teşkilat fikri" ile "halkın kendi içinden beliren" ve bir müddet sonra da "soysuzlaşan" bir "savunma çabası" Ne var ki, Aydemir, bu "iki yön" arasındaki "antagonizma"ya değinmemektedir. "Teşkilat fikri"ni savunanlar neyi temsil ediyorlardı? "Kendi içerisinden beliren savunma çabasının" sahibi olan halk, neyi istiyordu? Aydemir, "iki yön" arasındaki çelişkiyi salt askeri dille açıklamaya çalışmaktadır: "Orduda asker vardır. Asker; gelenekleri, yerleşmiş kurallarıyla, belli bir düzen içinde, kendi iradesine bağlı olmayan zorunlu bir görev yapar. Bu kurulu düzen 'Ordu'dur. Ordunun hiyerarşisi vardır. Erler standartlaştırılır. Orduda kişiler değil, kumanda zinciri ve kademeleri çalışır.

"Halbuki gönüllü halk kuvvetlerinde 'ben'lik duyguları kollektif ruhtan daha üstündür. Kişisel davranışlar, şöhret kaygıları, kıyafet, gösteriş, sivrilmek, eski çevresinin üstünde görünmek eğilimleri gibi ilkel, fakat itici ruh halleri hakimdir." [62]

Evet ama, hiyerarşisine rağmen Osmanlı ordusu değil midir, yenilgi ve firarlarla darmadağın olan? Veya Aydemir'in disiplinsiz diye tanımladığı "gönüllü halk kuvvetleri" değil midir, Yunan kuvvetlerine karşı hatırı sayılır bir direniş gösteren? Burada Aydemir, Prusyalı General Carl von Clausewitz'in meşhur, "savaş, siyasetin başka araçlarla devamıdır" sözünü hatırlamak dahi istemiyor. O yüzden biz, kaçınılmaz olarak savaşan tarafların hangi sınıfların "siyaseti"ni, izlediklerine bakmak durumundayız. O "siyaseti", muharebe meydanına "başka araçlarla" nasıl taşıdıklarını irdelemek zorundayız.

Önce "dışardan" bir araştırmacıya dayanarak başlayalım. 1978'de kaleme aldığı bir makalesinde, Japon tarihçi Yamauchi, Milli Mücadele'nin ilk yıllarında ortaya çıkan Kuva-yı Milliye' yi (Yamauchi, bu güçleri "partizan" diye adlandırmaktadır) "homojen" görmemektedir. [63] Yamauchi'ye göre, işgale karşı çarpışan bu güçler "konformistler" ve "nonkonformistler" diye ikiye ayrılmaktadır.

"Konformistler" ve "Nonkonformistler"

Milli Mücadele'nin ilk yıllarındaki "aşağıdan" direnişi irdelemeye çalışırken, Sabahattin Selek, Sovyet tarihçi Şemseddinof ve Bulgar öğretmen Stefan Velikov'a dayanan Yamauchi, "konformistleri", "sivil"lerin ve "subay"ların

oluşturduğu bir grup olarak adlandırmaktadır. Bu grubun içerisinde, vaktiyle imparatorluk aygıtında, önü alınmaz bir kariyer hırsıyla kaymakam, mutasarrıf ve hatta vali olmuş kişilerin, emekli ve hâlâ görev başındaki kimi subayların, imam, müftü ve eşraftan kişilerin bulunduğu görülmektedir. "Konformistler"in en tipik yanı, bulundukları bölgede geleneksel olan toplumsal ilişkileri devam ettirmeleri ve bu ilişkiler üzerinden "direniş"i örgütlemeye çalışmalarıdır. Yamauchi, buna örnek olarak Denizli'yi vermektedir.

Denizli müftüsü Ahmed Hamdi önderliğinde örgütlenen yerel direniş hareketi, 7 Ağustos 1919'da bir deklarasyon yayımlar. "Milli komitenin, savaşçı ve mücahitlerinin ihtiyacı olan her türlü bağış veya sadece para" finansmanından (nakdi ve aynı teberru), "100 Lira verenin, karşılığında 3 ay için askerlikten bağışlanabileneceği"ne kadar, birçok noktayı içeren deklarasyon hakkında Yamauchi şu yorumu yapmaktadır: "Nakdi ve ayni teberru kuralına bir bakışta hemen söylenebilecek olan şudur: Bu kural daha sonra Ankara hükümetinin 'savaş vergisi' (tekalif-i harbiye) olarak kendisine model aldığı bir kuraldır. Aynı yöntem, Balıkesir ve Akhisar'da da uygulanmıştır. Köylüden toplanan bu vergiler, milli ordunun ayakta tutulmasına harcanmıştır. 100 lira karşılığı 3 ay boyunca askerlikten kişiyi muaf tutan nokta, bize, Birinci Dünya Savaşı'nda aynı kanundan faydalanan zenginleri hatırlatmaktadır. Tüm bunlar konformist bir grubun tipik özellikleridir." [64] "Dışarıdan" yapılan bu gözlemi "içeriden" yorumlayan Doğan Avcıoğlu da, "para eşraftan can köylüden" sözleriyle onaylamaktadır. [65] Yamauchi'nin "konformist" olarak adlandırdığı gruba mensup sınıflan bir müddet sonra Birinci Meclis'in oluşumunda da görmekteyiz. Damar Arıkoğlu, 380 vekilden oluşan Birinci Millet Meclisi'nin sosyal yapısı hakkında aşağıdaki istatistiki bilgileri vermektedir:

"115 Memur, Emekli
61 Sarıklı Hoca
51 Kumandan-Subay
46 Çiftçi
37 Tüccar
29 Avukat
15 Doktor
10 Aşiret Reisi, Ağa
8 Tarikat Şeyhi,
6 Gazeteci,
2 Mühendis" [66]

"Bu tabloya göre, milletvekillerinin %43,7'si memur, emekli, asker gibi hükümet mensuplarıdır. %18'ini sarıklı hocalar ve şeyhler gibi, halk içinden gelen din ve tarikat adamları oluştururlar. %12,1'i çiftçidir. Bu çiftçi tabirini burada toprak sahibi olarak almak daha doğru olur. Bunlara %2,6 kadar tutan ağalarla aşiret beylerini de katmalıdır. Tüccar %9,7, avukatlar %7,6, doktorlar %4'tür. Bunlardan başka Mecliste 6 gazeteciyle 2 mühendis (%2,1) vardır." [67] "Nonkonformistler"e gelince. Yamauchi, "nonkonformistler"i "çete" olarak da adlandırmaktadır. "Çete" sözcüğünün, Sırpça'daki "Çetnik" den (gerilla savaşçısı) kaynaklandığını belirtmektedir. Yamauchi'ye göre, "mücahid" kavramı da uygundur. Bu tip "partizan" grupları, "eşkiyalık" ve "haydutluk"tan gelmektedir, önderlerine "efe" ayrıca "komitacı" "kaptan" ve "zeybek" de denilmektedir. "Gerçek şudur ki, 'nonkonformistler' birçok ögenin bir araya gelmesi sonucu doğmuştur. Örneğin, içlerinde muhacirler, asker kaçakları, isyan etmiş subaylar, adi suçlular, maceraperestler, 'belalı takımı' ve kan davası ile uğraşan adamlar vardır." [68] Yamauchi, sadece "nonkonformistler"in hangi sosyal öğelerden oluştuğunu sıralamakla kalmıyor, aynı zamanda bu grubun hangi toplumsal şartlarda yeşerdiğini de gösteriyor. "Dışarıdan" bakan araştırmacımız, biraz gerilere, 1914'e, savaşın başlarına uzanarak değerlendirmesini yapmaya başlıyor: "Bazı kaynaklar, 4 milyon kişilik Osmanlı ordusunun %99'unun fakir ve küçük köylülerden oluştuğunu iddia etmektedir. Cepheye gitmeyen, geride kalan, toprağa bağımlı olup nisbeten durumları biraz daha iyi olan köylüler dahi evlerinden ve yurtlarından oldular. Şimdi çetelerde yer alan bu insanların, bir zamanlar kendilerini ezen, tehditle topraklarına el koyarak zenginleşmiş toprak ağalarının ve eşrafın emri altında savaşmaları söz konusu olamazdı." [69] "Nonkonformistler", kaçınılmaz olarak, söz konusu sosyal çelişkiler zemininde toplumun en alt kesimlerinin ilgi odağı haline geldiler. Yamauchi'ye göre, Demirci Mehmet Efe ve Yörük Ali Efe'lerin yanısıra, "nonkonformistler"in en tanınmışı ve en kıdemlisi Ethem Bey'dir. Büyük çiftlik sahibi bir ailenin oğlu olan Ethem Bey, Birinci Savaşta çeşitli cephelerde çarpışmış ve düzenli ordunun ne denli biçare olduğunu, muharebe meydanlarında bizzat kendisi müşahade etmişti. Daha evvel de belirttiğimiz gibi, ağabeyi Reşit Bey, Balkan Harbi esnasında, aynı sebeplerden ötürü "Çetnik"lerin savaş stilinin Osmanlı ordusu tarafından benimsenmesini önermiş, fakat önerisi kabul görmeyince ordudan istifa etmişti. Birinci Savaş bitmeden Ethem Bey, Bandırma yöresine geri dönmüştü. Kendi örgütlediği otonom güç gittikçe büyümekteydi. [70] Şimdi bu büyümenin neden ve

nasılları üzerinde durup, Ethem Bey'in şahsında "nonkonformistler"in tipik bazı özelliklerini daha yakından irdeleyelim.

"Nonkonformistler"in en tipik özelliği finans kaynaklarının "illegal" yollardan beslenmesiydi. Bu uygulamanın başında, zenginlerden alınan "fidye" gelmekteydi. Söz konusu partizan güçleri, zenginleri "fidye" vermeye mecbur kılarken, son derece sıkı ve merkezi bir kontrol sistemi uygulamaktaydılar. "Kuvvetleri içerisinde şahsi gaspı önlemek için Ethem Bey otoritesi ile sıkı bir disiplin uyguluyordu. Subaylarının sorumluluğu altında yapılan kollektif 'el koyma'larda dahi, en küçük disiplinsizlik ağır şekilde cezalandırılıyordu." [71] "Fidye" almak, partizanların "ideolojilerinin" doğal bir sonucuydu. Zenginlerin, "fidye" vermedeki isteksizlikleri ve cimrilikleri, başından beri zenginlerin, "nonkonformistler"e tepki duymalarına yol açmıştı. Zenginlerin cimriliği ve Ethem Bey'in "iane" (bağış) alışına ilişkin bir örneği, "ele geçen hatıralar"ından okuyalım:

"Vehbi Bey (Balıkesir Heyet-i Merkeziye azası. E.C.) Karacabey'de iane toplamaya gelmişti. Kendisine Karacabeyli zenginlerin nasıl davrandıklarını sordum. Elindeki bir listeyi bana uzattı. Şahıslarını tanıdığım bazı kimselerin isimlerini dikkatlice gözden geçirince gördüm ki, bunların en zengin adamlarından biri olan Arnavut Galip Paşa'nın ismi hizasında 150 rakamı yazılı idi. Bu paranın altın mı, yoksa kağıt mı olduğunu sordum. Vehbi Bey:

'Nerede altın verecek hamiyeti zengin' diye hayıflandı. Paranın hepsi kağıttı. Vehbi Bey bunları toplarken bile itirazlara maruz kaldığını, bin minnetle bu rakkamları kabul ettirebildiğini bana gizlice söyledi. Halbuki milli kuvvetler namına böyle bir iane teklifi ile Karacabeyliler ilk defa karşılaşıyorlardı.

"Galip Paşa, toplulukta hazır bulunuyordu, kendisine dedim ki:

'Paşa, bu her zamandan ziyade himmet, hamiyet ve gayret zamanıdır. Millet yaşamak ve istiklalini korumak uğrunda kan ve ateş içinde çırpınıyor. Böyle bir zamanda herkes, vatanın selameti ve kurtuluşu için varlığını feda etmelidir. Sen ise, teessüfle görüyorum ki, servetçe senden çok aşağı vaziyette olanlara fena bir örnek olmakta devam ve ısrar ediyorsun. Kaldı ki, ben senin mazini de ve seni de pek iyi biliyorum. Haksız bir davayı kazanmak için onbinlerce lira rüşvet veren bir adamsın. 150 lira gibi az bir parayı İstanbul birahanelerinde, Bursa'da bir gecede harcayan hovarda bir insansın. Vatan uğrunda bu cimriliğin hayret ve nefrete şayan değil midir?

"Galip Paşa bu sözlerime hayli sinirlendi. Fakat bunu belli etmemeye çalışarak şu cevabı verdi: " 'Beyim bu bir ianedir. Ve iane de arzuya ve isteğe tabidir. Ve ben de fazlasını veremem.

"Galip Paşa'nın bu sözüne fena halde kızdım ve hemen yanımda bulunan adamlarıma kendisini tevkif edip götürmelerini emrettim. Paşa telaş ve korku içinde dışarı çıkarıldı. Bir gece hapiste kaldı. Ertesi sabah erkenden kendisinin işlerine bakan bir adam beni gelip gördü. Ve paşanın namına 5 bin lirayı teslim etti. Bu parayı aldım. Adamına bir makbuz verdim. Bunun üzerine paşanın da serbest bırakılmasını bildirdim." [72]

"Nonkonformistler"in diğer bir farkı ise, saflarında savaşan unsurların özellikleri ve bu unsurların saflara kazanılış biçimiydi. Örneğin Haziran 1920'de Yunan kuvvetlerinin büyük saldırısı esnasında Ethem Bey'in, "Namuskarane hizmet edenleriniz tam yerinde vatana hizmet etmiş bulunacak, şüphesiz bütün günahlarını da Allah af edecektir. Sonra düşmanla muharebe ederken şehit olmanın da daha çok şerefli ve faziletkarane bir akibet olduğunu da daima hatırlayınız" diyerek, Kütahya hapishanesinden 400 kadar mahkumu saflarına katması burada belirtilmesi gereken önemli bir noktadır. [73] Güçlerini gönüllülerden oluşturan Ethem Bey'in, gittiği her yerde, ajitasyon ve propagandaya önem verdiği bilinmektedir. "Bu benim, hemen hemen her gittiğim yerde başvurduğum usuldü. Bize Teşkilat-ı Mahsusa kurslarında zaferin herşeyden önce halkı safına almak ve ümitli olmak olduğu öğretilmişti." [74] Resmi tarihin kimi kalemlerine göre ise, "Ethem Ordusu" "Halka zulümle ve soygunla beslenen" bir orduydu. Saflarına kattığı unsurları "zor" kullanarak yanında tutmakta ve "gerekli parayı" sadece zenginlerden değil, "bütün halktan terörle" almaktaydı. [75]

Silahlı bir gücün bulunduğu yerde, belli bir baskı ve korkunun olacağı kesindir. Ancak, "halka zulüm ve soygunla beslendiği" söylenen bir gücün, 1919'dan 1920'lerin ortasına kadar, Milli Mücadele'nin esas dayanağını oluşturması, Yunan işgal kuvvetlerine karşı direnişi temsil etmesi gerçeği, yukarıdaki argüman sahiplerinin Milli Mücadele üzerine söyledikleri her şeye gölge düşürür. Siyasi programları olmayan bu güçlerin yegane amacı Yunan ordularını "def- etmek" idi. Sayıları gittikçe artan milislerin, Ethem Bey'in kuvvetleriyle birlikte toplamı 4-5000 kişiyi bulmaktaydı. [76]

Başını Mustafa Kemal'in çektiği "merkez", şartların dayatması sonucu, zenginlerin öfkesine neden olan bu yerel silahlı güçleri kontrol altına almak istemiştir. Bunları, yeni belirmekte olan devlete entegre etmeye çalışmıştır. Her iki kesimi, tek bir hedefe yöneltebilmek için 4-12 Eylül 1919'da yapılan Sivas Kongresi'nde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çatısı altında biraraya getirmiştir. Merkez, bir yandan, Ethem Bey'in oluşturduğu yaklaşık 100 km.'lik savunma hattının verdiği rahatlıkla, 27 Aralık 1919'da Anadolu'nun

küçük bir kasabası olan Ankara'ya taşınmış, öte yandan da, milis kuvvetlerini, bir kısmı İstanbul Hükümeti ve İngilizler tarafından kışkırtılan isyanların (bunların en önemlileri, 25 Eylül 1919 ve 16 Şubat 1920 tarihli Ahmet Anzavur isyanları ve 15 Mayıs 1920 tarihli Yozgat/Çapanoğlu isyanlarıdır) bastırılmasında kullanmıştır. Öte yandan, Ankara, uzakta belirmeye başlayan yeni bir "tehlikenin" de bilincindedir. Yozgat isyanının bastırılması için görevlendirilen Ethem Bey'in, Yozgat'a gitmeden evvel Ankara'da, İsmet, Fevzi ve Mustafa Kemal paşalara hitaben söylediğini ifade ettiği şu sözler, Ethem Bey'in ileride bir "rakip" olarak karşılarına çıkacağının habercisidir

"Şimdi görüyor ve siz de itiraf buyuruyorsunuz ki, Orta Anadolu'da ve bir köşede hiçbir ecnebi ile ve İstanbul Hükümeti ile irtibatı kalmayan Yozgat İsyanı'nı söndürmekten acizsiniz. Anladığım şudur ki, bidayetten beri hâlâ vaziyeti kavrayamadınız veyahutta şahsi ve daha ehemmiyetsiz şeylerle meşgul oluyorsunuz. Ve belki de Heyet-i Temsiliye ve Ankara Hükümeti namına yaptığınız tamimlerle, tebliğlerle, konferanslarla her şey olup bitiverecek sandınız ve aldandınız, af buyrunuz. Bu serzenişten muradım, bu gafletler tekerrür etmesin, temenniyatına mebnidir. Ben bu kalan isyan meselesini emriniz üzerine uhdeme alıyorum. Ve sizleri bu gaileden kurtaracağımı ümit ediyorum." [77]

Bu çıkışıyla, Ethem Bey'in Ankara'daki paşalar nezdinde "suyu iyice ısınmaktaydı." Ethem Bey, çok önemli bir askeri güce ve prestije sahipti. Ne var ki, alternatif bir siyasi programdan yoksundu. Ethem Bey'in bir müddet sonra (1920'nin Mayıs'ında), Bolşevizm'den etkilenmesi, bu durumu değiştirmedi. Gerçi Yeşil Ordu ve gizli TKF gibi görece radikal örgütlerle ilişkileri, kumanda ettiği güçlerin siyasi bilinçlenmesine ivme kazandırabilirdi. Ethem Bey'in Bolşevizmden etkilenmesi, onun ilerde de göreceğimiz gibi siyasi bir programa sahip olmasını beraberinde getirmemişse de, kumanda ettiği güçler içerisinde komünizm bilincinin yayılması "tehlikesi", Ankara'yı ciddi şekilde tedirgin etmiştir. İlerideki çatışmanın ana öğeleri gittikçe belirginleşmekteydi. Yeni bir süreç başlamaktaydı. Ve bu yeni süreçte "nonkonformistler anti-konformiste, dolayısıyla anti-Kemalist'e dönüşmekteydiler." [78] Bu durum, kaçınılmaz olarak Yeşil Ordu'yu yakından irdelememizi gerektirmektedir.

Yeşil Ordu

Hakikaten karmaşık bir süreci kapsayan bu bölümde, evvela, Yeşil Ordu'nun kuruluşuna hangi ulusal ve uluslararası şartlarda gerek duyulduğunu irdeleyelim.

Ekim 1917'de, Rusya'da, Bolşevik Partisi'nin önderliğinde gerçekleşen "proleter devrim", 69 yıl evvel Marx'ın "Avrupa'da bir hayalet dolaşmaktadır" diye adlandırdığı komünizm ülküsünü artık bir "hayal" olmaktan çıkartıyor, 20. yüzyılın başlarında tarihe kayıt ediyordu. 1914-1918 arası yaşanan Birinci Savaş'ın beraberinde getirdiği kan ve gözyaşı, tüm dünyanın fakirlerinin dikkatini Rusya'ya çevirmişti. Amerikalı komünist yazar John Reed'in Ekim Devrimi'ne atfen kaleme aldığı kitabın başlığını taşıyan "dünyayı sarsan on gün" sözleri, devrimden sonra da dünyayı "sarsmaya" devam ediyordu. Devrimin kendi ülkelerindeki işçileri etkilemesinden endişe duyan bütün kapitalist ülkeler var güçleriyle Bolşevikler'in yıkılması için çaba sarfediyorlardı. Bu amaçla Fransa, İngiltere, Amerika ve Japonya, Bolşevikler'e karşı direnen Yudeniç, Kolçak, Denikin'in "beyaz ordu"larını silah ve para ile destekliyorlardı. Rusya muazzam bir iç savaş yaşamaktaydı.

Bolşevik Partisi, gerçekleştirdiği devrimin dünya üzerindeki etkilerinin bilincindeydi. Dolayısıyla, "dünya devriminin" merkezi bir koordinasyona kavuşması amacıyla Bolşevikler, devrimin hemen ardından, 1919'da, Moskova'da, Üçüncü Enternasyonal'i (daha sonraki yaygın adıyla Komintern) kurdular. Başlangıçta, "proletarya diktatörlüğünün kurulmasının birçok kapitalist ülkede acil bir görev haline geldiğini" söyleyen ve devamla, "proletaryanın görevi iktidarı hemen ele geçirmektir" diyen Üçüncü Enternasyonal [79], Almanya'da yenilgiye uğrayan Spartaküs ayaklanmasının (Kasım 1919) ardından, ağırlığını ve dikkatini Doğuya vermeye başladı. Stalin'in şu sözleri bunu teyit etmektedir "Üç yıl önce ezilen doğu ülkelerinde devrime karşı kayıtsızlıkla karşılaşılırken, bugün doğu galeyana gelmiştir ve doğuda, Antant'a karşı, emperyalizme karşı yönelmiş olan bir dizi kurtuluş hareketleri gözlemliyoruz." [80] Hiç şüphesiz, Üçüncü Enternasyonal'in ve Bolşevikler'in bu saptamalarına yol açan en önemli gelişme, yabancı işgale silahla karşı koyan Anadolu'daki Milli Mücadele idi. Çanakkale ve İstanbul boğazlarını ele geçiren, dolayısıyla, Ege ve Karadeniz'e tüm giriş ve çıkışları kontrol altına alan ve Anadolu stepleri üzerinden Rusya'nın güney sınırlarına dayanacak muhtemel bir Antant tehlikesi, iç savaşta daha "beyazlar"ın üstesinden gelememiş olan genç "kızıl" rejim açısından son derece tehditkar idi. Öte yandan Antant devletlerine silahla karşı gelmekle birlikte, Antant devletleriyle pazarlık kapısını başından beri mütemadiyen açık tutan Anadoludaki yeni yönetim, o anda ve o şartlarda ihtiyacı olan yardımı ancak ve ancak Sovyet Rusya'dan alabilirdi.

Mete Tunçay'ın konuya ilişkin saptaması şöyle Kurtuluş Savaşı'nda

Sovyetler'den yardım sağlanması, Türkler için stratejik bir zorunluluk olmuştur. Sovyet yöneticileri de, Milli Mücadele öncesinden beri Türkiye'ye karşı olumlu davranmışlardır. Bu davranışın nedeni, Sovyetler için ulusal planda bir dış politika gereğidir..." [81]

İnişli çıkışlı bir yol izleyen Ankara-Moskova ilişkilerine "reel politik" bir hava hakim iken, dönemin Ankara'sında kimileri bu "reel politika"nın bir ürünü olarak "kızıl" görünmek-teydi. Örneğin Mustafa Kemal, "İslamiyet'in en yüksek kural ve kanunlarını kapsayan Bolşevizm'in bizim bile varlığımıza kastetmiş olan ortak düşman aleyhinde, bugün elde etmiş bulunduğu zafer, bizim için de teşekkür edilecek bir sonuçtur" demekteydi. [82] Mustafa Kemal, yukandaki sözlerinin öncesinde ve sonrasında Komünizm karşıtı çok açık ifadeler de kullanmıştır "Türkiye'de komünizm yoktur. Bütün cihan bizi milliyetçi olarak bilir. Milletimizin istiklâlini, haklarını ve menfaatlerini müdâfaa eden kimseler olarak öyleyiz de... Diğer taraftan biz dinimize de bağlıyız. Milli ve dini ruha aykırı olan komünizmin bizde nasıl bir tatbikat sahası bulabileceğini de anlamam" [83]

Türk tarih yazımında, bu birbirleriyle son derece çelişen beyanlarından ötürü Mustafa Kemal'i, "gerçekci lider" olarak tanımlayanlar vardır. [84] Öte yandan, bu tanımlamaya katılmayıp, Mustafa Kemal'i ve dolayısıyla Ankara hükümetini "Sovyetler Birliği'ne karşı ikiyüzlü bir politika izlemiş" olmakla suçlayanlar da mevcuttur. [85]

Hakikaten bu süreç zarfında, o yıllarda geniş kitlelerin askerlik ve savaşa duyduğu antipati, Ekim Devrimi'nin güçlü yankısı ve yaşanan "ayaklanmalar" gözönünde bulundurulduğunda Ankara, "gerçekçi" davranıp, doğası gereği komünizme ve komünistlere karşı "ikiyüzlü" bir politika izlemiştir. Ankara'nın o gün içinde bulunduğu zor koşullar da bu politikayı bir bakıma teşvik eder gibidir.

1919-1920 arasında, Anadolu'da, geniş köylü kitlelerinin savaşa ve orduya ilişkin tavrı şudur: "Savaş bıkkınlığı ve korkusu o kadar şiddetlidir ki, bazı yerlerde halk savaşa ve öce yol açabilir diye, askeri kuvvetlere karşı çıkar", kimi yerlerde subaylar tartaklanır ve/veya öldürülürler. [86] Orduda kitlesel firarlar yaşanmaktadır. XII. Kolordu Komutanı Fahrettin Altay, valinin zorla asker toplamasına da bir tepki olarak gelişen Konya İsyanına ilişkin, "İstanbul'un fena propagandaları durmadan işlemeye devam ediyor. Kötü ruhlu kişiler, aralıksız ve gizli gizli halkın ve askerlerin fikrini bozuyorlar. Bu yüzden askerler arasında kaçaklar çoğalmaya başladı" demektedir. [87] Dönemin Genel Kurmay Başkanı İsmet (İnönü) ise, "Bana bakın kimse işitmesin. Millet düşmanımızdır" sözleriyle paşaların içinde bulundukları ruh halini dile getirmektedir. [88]

İşte bu ortamdadır ki, kimi paşalar, halka ve askere şirin gözükmek amacıyla ya Ali Fuat Cebesoy gibi, "subay ve askerlerin birlikte yemek yemeleri için emirnameler çıkartır" ya da Kazım Karabekir gibi, "kendi birliklerinde subayların rütbe işaretlerini söktürür" Bunun üzerine de Genel Kurmay Başkanı İsmet (İnönü)'den "sert bir uyan" alır. [89]

Bu koşullar, Ankara'nın zorunlu bir ihtiyacı olarak Yeşil Ordu'yu gündeme getirmiştir. Adı ordu olmasına rağmen, kendisi bir "cemiyet"tir. [90] Kuruluş tarihi Mayıs 1920'dir. [91]

Mustafa Kemal, Yeşil Ordu'nun kurulmasına yukarıda değindiğimiz sebeplerden ötürü "rıza" göstermiştir. "Atatürk, Kuva-yı Milliye kuruluşuna yardımcı olur, iç isyanların bastırılmasında rol oynar düşüncesiyle, oldukça güvendiği kişilerce başlatılan Yeşil Ordu girişimini olumlu karşılamıştır." [92]

Yeşil Ordu kurucularının tümü eski İttihatçılardır. [93] Buna rağmen, özellikle Mondros Mütarekesi sonrasında iç çelişkileri gittikçe yoğunlaşan İttihatçıların tümünde "homojen birlik"telik aranması mümkün değildir. Dolayısıyla, Yeşil Ordu'da bir araya gelen İttihatçılar da son derece farklı fikirlerin sahipleridirler. "Konformistler"le "nonkonformistler"in ortak bir koalisyonu olarak adlandırabileceğimiz örgütün yönetiminde beş bürokrat, üç ordu mensubu, dört entellektüel ve bir de Şeyh yer almaktadır. Yeşil Ordu'nun Beyannamesi, Talimatnamesi ve Nizamnamesi incelendiğinde ortaya son derece eklektik bir tablo çıkmaktadır. [94] Marksist terminolojiyi kullanacak olursak, Yeşil Ordu için, "ikinin bir edilmesi" diyebiliriz. Yeşil Ordu'da, Bolşevizm ile İslam ve milliyetçilik yanyana getirilmeye çalışılmaktadır. Üye alımında İttihat ve Terakki Fırkası'nın ritüellerinin uygulandığı Yeşil Ordu'da [95], bir yandan "mevcut sistemin devrim ile yıkılması"ndan bahsedilirken, diğer yandan, "Devrim gününe kadar mevcut hükümet şeklini savunmak ve legal ve meşru hükümetin icraatlarını desteklemek Yeşil Ordu temsilciliklerinin görevidir" denilmektedir. [96] Hatta, Yeşil Ordu'da "sınıf farklılıkları"ndan bahsedilmemekte, tersine, "kimlik" ve "meslek" deyimi kullanılarak, paşalar ve hükümet üyeleri bile çalışanlar ve işçiler sınıfına dahil edilmektedir. Yamauchi'ye göre, "tüm bunlar Yeşil Ordu'nun sınıf mücadelesinin varlığını ve fikrini reddettiğinin ispatıdır." [97]

Özetle, Yeşil Ordu'nun üçlü bir sacayağı vardır. İslam, Sosyalizm ve Milliyetçilik. Üyeleri homojen olmadığı içindir ki, hepsi kendine en yakın olanına vurgu yapmaktadır. Bu farklılıklar şimdilik bir "eğilim" düzeyindedir. Fakat yakında patlak verecek ayrılığın da habercisidir. Çünkü, Yeşil Ordu'nun esas kuruluş nedeni olan, tepeden tırnağa ordulaşma sözde kalmıştır. Yamauchi'ye

göre, "başlangıçta, Yunan ordusu ile girişilen silahlı çatışmalarda partizanların sosyal aktivitesine güçlü bir eğilim duyulmaktadır. Yeşil Ordu Merkez Komitesi içerisinde küçük bir azınlık, düzenli orduya gerek duymamaktadır, bilakis, partizanlar tarafından pratiğe uygulanan gerilla savaşından yanadır. Geriye kalan çoğunluk, subayların eğitilmesini ve partizanların saflara alınmasını, düzenli ordunun oluşturulmasına giden bir yol olarak savunmaktadır." Burada ortaya çıkan iki yaklaşımı, "aşırı" ve "ılımlı" diye adlandırmak mümkündür. "Birinci fikri benimseyenler Nazım ve Reşit (Ethem Bey'in ağabeyi. E.C.), ikinci fikri benimseyenler ise Hakkı Behiç ve Yunus Nadi'dir." [98]

Teşkilat içerisinde, "aşınlar"ın temsil ettiği duruşun bir müddet sonra Ankara'daki "ılımlı"larla köprüleri yıkacağı belliydi. Bir yandan teşkilat şubelerinin giderek radikalleşmesi ve yeraltında kurulacak Komünist Partisi'ne doğru evrimleşilmesi, öte yandan, en büyük partizan gücüne sahip Ethem Bey'in teşkilatın saflarına katılacak olması [99], Ankara açısından "kötü haberler"in sinyaliydi. Yine Ankara açısından "beterin beteri" vardı. Yeşil Ordu içerisindeki çelişkilerin giderek yoğunlaştığı bir dönemde, Ankara'nın siyaset sahnesinde (Mayıs 1920) yeni bir sima ortaya çıkar. Adı, Şerif Manatov'dur. Şubat 1918'de, Rusya'da, "Merkez İslam Komiserliği"nin ikinci başkanlığına getirilen Manatov [100], Başkir Cumhuriyeti'nin diplomatik temsilcisi olarak Anadolu'ya gelmiştir. Manatov'un, Mustafa Kemal'e, Sovyet sistemini uygulamasını tavsiye ettiği söylenir. Fakat Manatov, esasen Yeşil Ordu'nun radikal kanadıyla ilişkiye geçer. Amacı teşkilatı devrimcileştirmektir.

Gizli TKF

Yeşil Ordu içerisindeki "aşınlar"ın öncülüğünde, Mete Tunçay'ın tespitine göre, Şerif Manatov'un önayak olmasıyla, Temmuz 1920'de hafi (gizli) "Türkiye Komünist Fırkası" kurulur.[101] Partinin kurucuları arasında, daha sonra Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nda yer alacak Tokat Mebusu Nazım gibi "aşınlar" ve Salih Hacıoğlu gibi komünistler de bulunmaktadır. İlk kez bu parti, Marksist terminolojideki "proleter" kavramı yerine, Azerbaycan dilinden ödünç aldığı "Fukara-i kasibe" kavramını kullanır. Yamauchi'ye göre, "bilimsel sosyalizmin" savunulmasının bir sinyali olarak algılanması gereken bu adım, Yeşil Ordu "aktivitesinin radikalleşmesinde önemli bir rol oynamıştır." [102] Bu partinin programı, Yeşil Ordu'nun programına nazaran görece daha radikaldir. Gizli Parti'nin programında, "İngiliz politikasının aleti olan Hürriyet ve

İtilafçılar'ın onursuz İstanbul hükümetine karşılık, eski İttihatçılar'ın maskeli olarak kurdukları Kuva-yı Milliye hükümetinin de komünizmden yana görünmeye çalışmakla birlikte, gerçekte aldatıcı bir milliyetperverliği temsil ettiği, TKP'nin ise her iki hükümetle de hiçbir ilgisinin olmadığı belirtilmektedir." [103]

Yukarıdaki bu sözler, Yeşil Ordu'nun "muğlak" çizgisinden sıyrılan gizli partinin, kağıt üzerinde sosyal bir devrim planladığını ve iktidarı ele geçirmeyi hedeflediğini çok açık bir biçimde göstermektedir. Gizli parti, işçileri ve köylüleri örgütlemek yerine, partizan hareketi ile güçlü bağlar kurmaya daha fazla önem verir. Yeşil Ordu'nun radikal kanadını oluşturan şubeleri gizli partinin etkisi altında kalmışlar, bu şubeler gizli partinin birer hücresi gibi çalışmışlardır. [104] O yıllarda Japon Dışişleri Bakanlığı'nın Basın Bürosu tarafından yayınlanan bir değerlendirme yazısı şu bilgiyi vermektedir :

"Kimileri, Türk Komünist Partisi aşırılarının programının fiiliyata geçirilmesi gerektiğini dile getirmektedirler. Oysa, söz konusu önderler, işçi ve köylüleri örgütleyeceklerine, onlarla bağlar kuracaklarına, sadece ve sadece Eskişehir'de oturup bildirge kaleme almakla yetinmektedirler. Bunların önderlerinden biri olan Şerif Manatov, yaşı çok genç olmasına rağmen harikulâde bir bilgindir. Manatov, Marksizm bağlamında, işçi sınıfı hareketine ilişkin olarak, Lenin'in doğaçlamadan yana olduğunu ve Marksizm'den farkının da bu olduğunu söylemektedir." [105]

Gizli partinin neden Eskişehir'deki çalışmalara ağırlık verdiğini ve Ethem Bey ile ne gibi bir bağı olduğunu yakından inceleyelim.Vaktiyle Birinci (25 Ekim 1919) ve İkinci (16 Şubat 1920) Anzavur İsyanlarını, daha sonra Yozgat'ta Çapanoğlu İsyanını (14 Haziran 1920) bastıran, ardından 30 Temmuz'daki ve 18 Ağustos 1920'deki Yunan taarruzlarını başarıyla geri püskürten Ethem Bey, o tarihlerde popülaritesinin doruk noktasına ulaşmış vaziyettedir. 8 Temmuz 1920'de Bursa'nın tek bir kurşun sıkılmadan Yunan kuvvetlerinin eline geçmesinin ardından, Ankara'daki Meclis üyeleri düzenli ordu meselesini sorgulamaya başlamışlardır. Ordu'da rütbelerin kaldırılması fikri de tartışılan konular arasındadır. [106] Tüm bu tartışmalar, düzenli bir ordu kurmanın aracı olarak düşünülüp oluşturulan ve Mustafa Kemal'in icazeti ile kurulan Yeşil Ordu Cemiyeti'ne de yansımıştır. Örgüt içerisindeki "ılımlılar" ile "aşırılar"ın ortaya çıktığı bu dönemde, Ethem Bey, Cemiyet'e katılmıştır. Dönemin Anadolu'da bulunan Bolşevik temsilcileri (ki bunlar "diplomat" kimliği taşımakta idiler) Ethem Bey ile ilişki kurmuşlardır. Bunlardan bilinenleri, Şerif Manatov ve Rus Elçilik Kurulu

Başkâtibi Upmal'dir. [107] Ethem Bey, Yeşil Ordu'ya girdiği günlerde gizli Komünist Partisi kurulmuştur. Ethem Bey'in, bu partinin faaliyetlerinin serbestçe yapılması için imkanlar sağladığı ortadadır. İlk başta bu partinin fikirlerinin yayılmasının önemli bir aracı olan ve o yıllarda üç bin adet basılıp dağıtılan Seyyare Yeni Dünya isimli ve "İslam Bolşevik Gazetesi" alt başlığını taşıyan gazete Ethem Bey'in, desteği ile 30 Ağustos 1920'de, Eskişehir'de yayınlanmaya başlamıştır. [108] Manatov, Ethem güçlerinin karargâhı denilebilecek Eskişehir'de konferanslar vermiştir. [109] Ethem Bey'in güçlerinin saflarında 700 kişilik bir "Bolşevik" taburu oluşturulmuştur. [110] Ethem Bey'i öven, komünist tarzda ajit/prop marşlar, bestelenmiştir. [111] Eskişehir sokaklarında Ethem Bey'in ve yandaşlarının subaylık mesleği ve zorunlu askerliğe karşı propaganda yaptıkları görülmüştür. [112] Tüm bunlar savaş sanayiinin merkezi olan ve belli bir işçi potansiyeline sahip Eskişehir'de cereyan etmiştir. Eskişehir, bir nevi gizli partinin "kurtarılmış alanı"dır

Ethem Bey'in, "bilimsel sosyalizm"den ne anladığı, "Bolşeviklik bütün dünyaya hakim olacak. Eğer biz ona münasip duygularla hüsn-ü kabul gösterirsek, millet her halükârda saadete ulaşır. Sükûn sağlandığı taktirde, Bolşevizm istikbalimiz için çok faydalı ve verimli olacaktır. Şimdi, Bolşeviklik memleketi kurtarıyor, gelecekte halkımızın hayat ve saadetini de koruyacaktır" sözlerinden anlaşılmaktadır. [113] İslamiyet ve yurtseverliğe ilişkin daha evvel yukarıda kendisinden aktardığımız alıntılar da gözönünde bulundurulursa, Ethem Bey'in, "bilimsel sosyalizm"i bu tarz yorumlayışına, "yeşil sosyalizm" de denilebilinir. [114] Ethem Bey'in ve Seyyare Yeni Dünya gazetesinin "bilimsel sosyalizm"e yaklaşımları, bir Sovyet yazarı tarafından, "Komünizm'in, ona bir Müslüman ahlâkı atfeden, ilkel ve bilisiz, fakat nisbeten dürüst yorumları" şeklinde tanımlanmıştır. [115]

Arkasına aldığı hatırı sayılır potansiyel ile, Mayıs-Haziran 1920'de, Yeşil Ordu'ya önderlik eden gizli Komünist Partisi'ni, Meclis'te elliye yakın vekil desteklemekteydi. Giderek sayıları seksenbeşe kadar varan bu vekiller, adeta Yeşil Ordu'nun Meclis'teki bir fraksiyonu gibi çalışan "Halk Zümresi"ni oluşturmaktaydılar. Aydın, Kayseri ve Elazığ'daki vali ve kaymakamlar Yeşil Orduya destek vermekle kalmayıp, Bursa, Afyon, Kayseri ve Mersin'de teşkilatın birer şubesini oluşturma gayretindeydiler. Sayıları üç bini bulan eratın, 2. tümenden toplu olarak firar etmesi, Kütahya'da askere alınanların ise Ethem Bey güçlerine geçmeleri, Yeşil Ordu'nun radikal güçlerinin faaliyetleri sonucuydu. [116]

Bu çerçevede bakıldığında, 1920 yazında, Anadolu'da, "bilimsel sosyalizm"e "Müslüman ahlakı atfeden" Ethem Bey ile "her iki hükümeti" (İstanbul ve Ankara) "karşısına alan" gizli Komünist Partisi'nin birleşmiş olması, bunların,

"gözlerden (Ankara'dan) ırak" faaliyet yürütmesi ve en önemlisi de artık muhalefetin güçlü merkezi konumuna gelmesi (hükümet bürokrasisi ve ordu içersinde yayılıyor olması) Ankara'yı kaygılandırmaktaydı. Mustafa Kemal, bu "tehlike" karşısında, Temmuz ayında, Yeşil Ordu'nun dağıtılmasını istiyerek işe başladı. İsteğini gerçekleştiremediğini görünce, iç ve dış siyasi gelişmeleri de gözönünde bulundurarak, Yeşil Ordu'ya, onun ardındaki gizli partiye ve bu iki ikisinin Meclis'teki uzantısı "Halk Zümresi"ne karşı tipik bir "havuç ve sopa" siyaseti uyguladı. Örneğin, Mustafa Kemal, bir yandan 13 Eylül 1920'de "Halk Zümresi" programını sulandırıp, Hükümet Programı biçiminde kendi imzasıyla Meclis'e sunarken [117], öte yandan, 11 Eylül'de, ayaklanmalara ilişkin kanunu rejim karşıtı faaliyetleri de içine alacak şekilde genişletti. 4 Ekim'de, mevcut yasaları, "hükümet politikalarına karşı gelen" örgütlere karşı daha da koyulaştırdı. [118]

Resmi TKF

Sola karşı alınan önlemler sadece bunlarla sınırlı değildi. Daha Eylül 1920'de, Mustafa Kemal, Ali Fuat Cebesoy'a hitaben kaleme aldığı bir cevabi yazıda, "açıklamamdan anlaşılmıştır ki, kayıtsız şartsız Rus bağımlılığı demek olan içerdeki komünizm örgütü, amaç olarak tamamen bize karşıttır. Gizli komünist örgütünü her yolda durdurmak ve uzaklaştırmak zorundayız" [119] der ve 18 Ekim 1920'de resmi Türkiye Komünist Fırkası'nı kurdurtur. Parti'nin başına Hakkı Behiç Bey getirilir. [120] Mustafa Kemal, Cebesoy'a yolladığı bir şifreli telgrafta (31 Ekim 1920), "Bununla birlikte içten ve dıştan çeşitli amaçlarla bu akımın memleketimize girmekte olduğu görülüyor, buna karşı akla uygun tedbir"in [121] gerekliliğinden bahseder. Bu tedbirin ne olduğunu ve nasıl alındığını Ali Fuat Cebesoy'dan okuyalım: "En akla uygun ve doğal tedbir olarak aklı başında arkadaşlara hükümetin bilgisi altında bir Türkiye Komünist Partisi kurdurmak olacağı düşünüldü." [122]

Mete Tunçay, o yıllarda hükümetin resmi gazetesi konumundaki Hakimiyet-i Milliye'de konuya ilişkin yayınlanan bir yazıyı şöyle özetlemektedir: "Yurdumuzdaki komünistlik akımları ikiye ayrılmakta ve bunlardan bir bölümününün saf ve samimi olduğu (Yeşil Ordu'nun resmi TKF'na gidecek kolu), ötekilerin ise (hafi TKP ile Yeşil Ordu'nun THİF'na gidecek kolu) şarlatanlığa ve entrikacılığa dayandığı ileri sürülmektedir." [123]

1920'nin Eylül ve Ekim ayları, Mustafa Kemal'in "aşırılar"ı hedef alan girişimlerine sahne oldu. Mustafa Kemal, bu girişimlerde bulunurken, Ethem

Bey'in de desteğini önemli ölçüde sağladı. Örneğin 6 Eylül'de, Mustafa Kemal'in bütün muhalefetine rağmen iki kere Meclis çoğunluğu ile İçişleri Bakanlığı'na seçilen, "aşırılar"ın başı konumunda görünen Tokat Mebusu Nazım Bey, Mustafa Kemal'in "olanca ağırlığı" ve Ethem Bey'in "tavassutuyla" görevinden istifa etmek zorunda kaldı. [124] Mustafa Kemal, Ethem Bey'i, Ekim sonunda, bir mektupla resmi partiye davet etti. [125] Yine aynı mektupta, Seyyare Yeni Dünya gazetesinin Ankara'ya taşınması için Ethem Bey'den izin istendi. Ethem Bey izin vermiş olacak ki, Seyyare Yeni Dünya Ankara'ya taşınıp, resmi TKF'nin yayın organı haline getirildi. Seyyare Yeni Dünya, adını Yeni Dünya olarak değiştirdi. Gazete'nin logosundaki, "İslam Bolşevik Gazetesi" ibaresinin yerini, "Türkiye Komünist Gazetesi" alt başlığı aldı. [126] Ve nihayet bu tarihlerde, Şerif Manatov, Ankara hükümetince sınır dışı edildi. [127] 24 Ekim 1920'de, Ethem Bey ile, o zamanki Garp Cephesi kumandanı Ali Fuat Cebesoy'un, Ankara'nın muhalefetine rağmen, Yunan hatlarına karşı gerçekleştirdikleri Gediz taarruzu, esasen başarılı olmasına rağmen, Ankara tarafından "yenilgi" olarak addedildi ve Ali Fuat Cebesoy görevinden alınarak, Kasım ayında Moskova'ya elçi olarak tayin edildi. Ethem Bey'in de Cebesoy ile birlikte Moskova'ya gönderilmesinin düşünüldüğü ileri sürülmüştür. [128] Tüm bunlar, Ankara'nın "aşırılara" karşı kapsamlı bir tasfiye planı doğrultusundaki ilk adımları olarak kabul edilebilir.

Güvenilen Dağlara Kar Yağınca

Burada Ethem Bey'in, Mustafa Kemal ile neden ve niçin uzlaştığı üzerinde durulmalıdır. Söz konusu uzlaşmaya dair (Nazım Bey'in "ikna" edilmesi ve Yeni Dünya'nın Ankara'ya taşınması gibi) ortada, Ethem Bey'in Ele Geçen Hatıraları dışında hiçbir bilgi yoktur. [129] Ancak gelişmelerin bu noktaya kadarki seyri, Ethem Bey'in, güç sahibi olmasına rağmen, Ankara ile kıyaslandığında, siyasi bir hattan ya da bir programdan yoksun olduğunu ortaya koymaktadır. Ankara ile varılan uzlaşmalar, Ethem Bey'in "eklektik" çizgisinin (ki Ethem Bey'in bu eklektizmi, hasımları tarafından ona karşı sonsuz şekilde kullanılmıştır) kaçınılmaz tezahürüdür. Bu konuya tekrar döneceğiz. Fakat şu soru akla takılmaktadır. Sovyetler Birliği'nin politikalarının bir "dış" faktör olarak, Ethem Bey'in "eklektizm"inde ne gibi etkileri olmuştur? Bu sorunun cevabını bulmak için dönemin Sovyet Rusya'sının, Anadolu'daki güçlere karşı izlediği politikaları yakından irdelemenin tam zamanıdır.

Bir karşılaştırmayla başlıyalım. Önce, Dr. Fuat Sabri'nin, Sovyetler Birliği'nin Ankara'ya karşı izlediği politikayı, Ekim 1919'da, Kazım Karabekir'e ileten şu sözlerini okuyalım: "Bolşevizm'in memleketimizde tesisi için içtimai hiçbir esas olmadığı için halkın irfan ve an'anesi de buna muhalif olduğundan hiçbir islahat-ı içtimaiye davetine girişmeden ne suretle yardım edeceklerini sordum. 'Her suretle yardım edeceklerini temin ettiler.'" [130] Şimdi de, Eylül 1920'de toplanan Bakü Kongresi'nin çağrı bildirisindeki şu sözlere bakalım: "Efendi ve beylerinizin bazıları kendilerini yabancı kapitalistlere satmıştır, ötekileri sizi silah altına çağırıyor ve yabancı istilacılara karşı döğüşmek üzere hazırlıyorlar. Fakat bunlar da, ülkenizin yönetimini kendi elinize almanıza, Sultan'ın asalaklarına bağışladığı toprakları kendinize ayırmanıza, bu tarlalarda buğday yetiştirip beslemenize izin vermezler. Ve yarın yabancı kapitalistler, efendilerinize daha iyi barış koşulları önerirlerse, şimdiki önderleriniz yabancıların yardımıyla, sizi yine tıpkı yabancı ordularının işgali altında bulunan yerlerdeki arazi sahiplerinin ve eski memurların yaptığı gibi zincire vuracaklardır." [131] Bu iki alıntı karşılaştırıldığında, birincisinin "reel politika"ya dayalı diplomatik, ikincisinin ise ideolojik bir misyon taşıdığı düşünülebilir.

Hatta ikinci örnekten yola çıkarak, özellikle 1920'nin ikinci yarısında, Sovyetlerin diplomasiden çok idelojiye ağırlık verdikleri dahi düşünülebilir. Eylül 1920'de, Sovyet Elçilik Başkâtibi Upmal'in, Kazım Karabekir ve Celaletttin Arif'e hitaben söylediği şu sözler ise, diplomasi ile ideolojinin içiçe geçtiği bir örnek olarak ele alınabilir:

"Türkiye'nin gelecekte yine Sultan Hükümeti'nin pençesine düşmeyeceği, bu köhne yönetimin fena olduğu halka açıkça anlatılsa ve özellikle ekonomi politikası açıklansa, hem emperyalist boyunduruktan kurtulursunuz, hem de (Sovyetler ile) karşılıklı güven daha sağlam olur. Bugün halka halen padişahı tutsaklıktan kurtararak yine başınıza getireceğinizi söylüyorsunuz. Biz dahi bu Sultan Hükümeti'nin ne olacağını bilmiyoruz. Eğer Türkiye'nin bugünkü halk hükümeti, halka propaganda yapmayı uygun bulmuyorsa, bir Türkiye Komünist Partisi'nin açıkca çalışmasına izin verilmelidir. Ta ki, Rus Sovyet Hükümeti de görsün ki, Türkiye'de emperyalist hükümeti aleyhine çalışıyor" [132]

Ne var ki, süreç içinde Sovyet dış politikasında bu iki misyon birbirinden neredeyse tamamen kopacak, "reel politika" ve diplomasi her şeyi belirlemeye başlayacaktır. Sovyet Dışişleri Komiseri Çiçerin bu "reel politik" hattın tipik temsilcilerindendir. "Çiçerin, görüşmelerimizde Türkiye'nin komünist olmasını asla istemediklerini, yöresel durum ve koşulların buna elverişli olmadığını pek

iyi bildiklerini, genç, tecrübesiz komünistlerin bazı müslüman memleketlerde gayretkeşlik gösterme yoluyla yaptıkları kötülüklerde, Merkezi Hükümet'in asla etkisi bulunmadığını söyledi." [133] 26 Şubat 1921'de, Yusuf Kemal Tengirşenk'in, Moskova'dan, Mustafa Kemal'e yolladığı bu rapordaki sözlerin adresi, hiç kuşkusuz, Manatov ve Upmal'dir. Öte yandan, Çiçerin'in bu sözlerinin, Yeşil Ordu, gizli Komünist Partisi ve Halk İştirakiyun Fırkası gibi örgütlerin yasaklanıp, üyelerinin tutuklanmasının; Manatov'un Ekim 1920'de sınırdışı edilmesinin; Ethem Bey ve kuvvetlerine silahla yönelinmesinin; Upmal'in, Ocak 1921'de, kendi hükümeti tarafından geri çekilmesinin; Mustafa Suphi ve 14 yoldaşının katledilmesinin ardından dile getirilmiş olması, Sovyet dış politikasının nasıl bir mecraya girdiğini göstermektedir. Hele hele Lenin'in, Sovyet Elçisi olarak Türkiye'ye tayin edilen Aralof'a, Aralık 1921'de, söylediği şu sözler, meşru desteğin artık abartıya vardığının bir kanıtıdır:

"Mustafa Kemal Paşa tabii ki sosyalist değildir. Ama görülüyor ki, iyi bir teşkilatçı. Kabiliyetli bir lider, milli burjuva ihtilalini yönetiyor. İlerici, akıllı bir devlet adamı. Bizim sosyalist devrimimizin önemini anlamış olup, Sovyet Rusya'ya karşı olumlu davranıyor. O, istilacılara karşı bir kurtuluş savaşı yapıyor. Emperyalistlerin gururunu kıracağına, padişahı da yardakçıları ile birlikte silip süpüreceğine inanıyorum." [134]

Tüm bunlar Sovyet yönetiminin Ankara karşısında bir kafa karışıklığı içerisinde olduğunu düşündürmekle birlikte, biz, ideolojik misyon yüklü dış politika çizgisinin geri çekilip, "reel politika"nın hizmetindeki dış politikanın gereklerinin yapılmaya başladığını düşünmeye eğilimliyiz. Doğal olarak, bu politikanın Ethem Bey ve güçleri üzerindeki etkisi de olumsuz olmuş, Ethem Bey'in eklektizmini güçlendirmiştir. Yukarıdaki noktalar alt alta sıralandığında ortaya şöyle bir tablo çıkmaktadır: Sovyetler Birliği, içinde bulunduğu siyasi ve askeri sorunlardan ötürü, o tarihlerde Ankara'yı desteklemek zorundaydı. Fakat Sovyet "anavatanını" korumak ile "Dünya Devrimi" ideolojisi arasındaki "diyalektik çelişki", Moskova'daki yönetim tarafından daha çok "anavatanın" korunması lehine "çözüldü" (Yıllar sonra İkinci Savaş'ta üzerine çokca tartışılacak olan Sovyet dış politikasının, çeşitli komünist partileri neznindeki trajik sonuçları bu yıllara, yani Moskova-Ankara diplomasisine dayanır.) Dolayısıyla, Sovyet Rusya'nın Ankara'ya vermek zorunda olduğu bu meşru destek, giderek ilkesiz ve teslimiyetçi bir yöne kaymıştır. Tüm bu gelişmelerin ışığında genç Sovyetler Birliği'nin, Anadolu'daki güçlere karşı izlediği ikircikli politika, tersinden okunduğunda, "yeşil Sosyalist" Ethem Bey'i, 1920 Eylül/Ekim'inde Mustafa Kemal

ile uzlaşmaya zorlayan önemli bir etken olmuştur. Tabii ki, bu uzlaşma, kısa bir müddet sonra Ethem Bey'in kendisinin ve güçlerinin tasfiyesi ile sonuçlanmıştır. Ya da bir başka ifadeyle, Ethem Bey'in siyasi destek umduğu Sovyetler nezdinde "güvendiği dağlara" kar yağmıştır.

THİF

Mustafa Kemal'in, resmi Komünist Partisi'ni kurması, "aşınlar"ın gizli partisini iki açıdan zora sokmuştur. Birincisi, Komünist Partisi, devlet eliyle legalleştirilmiş, böylece gizli olmanın gerekçesi ortadan kalkmıştır. İkincisi, "aşınlar", ya resmi kurulan partiye katılacaktır ya da kendileri bir başka çatı altında, legal alanda siyaset yapacaklardır. "Aşınlar" ikincisini tercih ederler. 7 Aralık 1920'de, Tokat Mebusu Nazım Bey'in önderliğinde "Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası" (THİF) kurulur. [135]

THİF'in, "Komünist"sözcüğü yerine, Osmanlıcadan ödünç alınan "iştirakiyun"sözcüğünü benimsemesi, belli bir yumuşamanın işareti olarak kabul edilebilir. Gizli partinin "sınıf"a yaptığı vurgudan farklı olarak, THİF, "efrad-ı milletin hangi sınıftan olursa olsun" sözleriyle genel bir "kitle"ye vurgu yapmaya başlamıştır. [136] Keza THİF, "Komünizm'in Kur'an ile çatışmadığını ispatlamaya" çalışarak, Yeşil Ordu'nun başlarındaki gibi İslami motifleri öne çıkartmıştır. [137] Parti'nin önderi Nazım Bey, "büyük bir devrimi" ve "köklü bir muhafazakârlığı" desteklediklerini beyan etmiştir. [138] Bir zamanlar gizli parti "iki hükümete de karşı" gelirken, THİF, "Türkiye halkının ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin umde-i esasiyesi olan 'Misak-ı Milli' bugün bizim dahi umdemizdir" demiştir. [139] THİF, bir yandan, ilk defa Marx'ın, Komünist Manifesto'sunu Türkçe'ye çeviren örgüt olma özelliğini taşırken, bağımsız çizgisini gittikçe yitirmekte ve iktidar hedefinden uzaklaşmakta idi. THİF'in bu eklektizmi, Ethem Bey kumandasındaki kuvvetlerin tasfiyesi esnasında tamamen ortaya çıktı.

Kasım 1920'de, Ankara, gayri nizami güçleri tasfiyeye girişti. Ankara, partizan güçlerinin, Garp Cephesi'nde 1.728 subay ve 27.571 erden oluşan düzenli kuvvetlere katılmasını emretti. [140] 15-16 Aralık'ta Demirci Efe'nin güçleri tasfiye edildi. Şimdi sırada Ethem Bey vardı. 1920 Aralığının son haftasında, çelişki doruk noktasına vardı. Meclis'te bulunan Yeşil Ordu'nun radikal kanadına (ki bunların çoğu THİF'lidir) mensup "Halk Zümresi" vekilleri, Ethem Bey'e destek vermediler. THİF önderliği, Ethem Bey'i desteklemezken, THİF'in daha alt kesimleri Ethem Bey'in yanında yer aldılar. Ömeğin, Ankara'dan, Ethem Bey'in

üzerine gönderilecek olan bir tren dolusu kuvvetin hareketini engellemek için demir yolu işçileri arasında grev örgütlendi. Eskişehir'de, "kirli gürûh"a karşı Bolşevizm'in safında yer alınmasını talep eden bildiriler kaleme alındı. [141]

1920'nin Aralık ayı, Anadolu'daki radikal sol muhalefetin tasfiye edilişinin tarihidir. Esasen, teoride, hakim sınıfın devrilmesini savunan ve devrimi temel alan radikal sol muhalefet, pratikte, THİF'in açıktan faaliyete geçmesiyle birlikte bu fikirlerinden epeyce uzaklaşmıştı. Doğal olarak bu eğilim, THİF'in, Ethem Bey kuvvetlerine fiili destek vermesini önledi. THİF'in bu tutumuna rağmen Ankara, Ethem Bey kuvvetlerinin tasfiyesi sırasında THİF'i yasakladı, yöneticilerini İstiklal Mahkemelerinde yargıladı. [142]

Artık muharebe meydanında iki lider ve onların güçleri karşı karşıyadır: Ethem Bey ve Mustafa Kemal.

Hesaplaşma - "Ya Herrü, Ya Merrü"

Ethem Bey'in içinde yeraldığı veya desteklediği siyasi güçlerin kısmen ya da tümüyle tasfiye edilmesine paralel olarak, Ethem Bey ve kuvvetleri de askeri açıdan adım adım tasfiye edilmekteydi.

Ankara hükümeti açısından, özellikle, Ethem Bey ve güçlerinin tasfiyesine gidilirken, planda olmayan kimi tesadüfi gelişmeler (Bursa'nın işgali sonrası, Temmuz 1920'de Miralay Bekir Sami'nin kumandanlık görevinden alınması gibi) ile plan dahilinde olan kimi gelişmeler (Kasım 1920'de Garp Cephesi kumandanı Ali Fuat Cebesoy'un Moskova'ya elçi olarak tayin edilmesi gibi) üst üste çakışmıştır. Parantez içerisinde adlarını verdiğimiz bu iki kumandan, Kafkasya kökenliydiler. Her ikisi de, Ethem Bey'in, Garp Cephesi'nde gittikçe artan otoritesine göz yummakla suçlanıyorlardı. [143] Bu iki kumandan, daha bir kaç ay evvelinden, kısa süre sonra başlayacak Ethem Bey'in tasfiyesi esnasında olumsuz bir rol oynayabilecekleri gözönünde bulundurularak, çoktan muharebe meydanının dışına çıkartılmışlardı. [144] Aralık ayı içerisinde, Ethem Bey açısından büyük öneme sahip Sarı Efe ve Demirci Efe gibi kumandanlara "sınırlandırma" getirilmiş, hatta bunların tasfiyesine başlanılmıştı. Zira Ankara açısından bu iki efe ve güçleri şimdilik Ethem Bey'e nazaran daha kolay "yutulur" lokmaydılar.

9 Kasım 1920'den itibaren Garp Cephesi, Ankara hükümetince iki kanada ayrılmıştır. Cephe'nin kuzeyine, Miralay İsmet (İnönü), güneyine de Miralay Refet (Bele) getirilmişlerdir. Bu her iki kumandanın da siyasi ve askeri mazileri tartışmalıdır. Vaktiyle Osmanlı Savaş Bakanı Enver Paşa'ya yakınlığı ile

bilinen Miralay İsmet'in Anadolu'daki direnişe katılışı, bir kaç gönülsüz girişimin ardından, ancak 3 Nisan 1920'de gerçekleşmiştir. [145] Hatta İsmet (İnönü), direnişe katılmadan evvel, Mustafa Kemal'i kastederek, "Anadolu'da yeni bir kahraman yaratmaya çalışmayın" demiştir. [146] Yine Miralay İsmet (İnönü), Anadolu'daki harekete Amerikan Mandasını ısrarla empoze etmiştir. [147] Başta İtilaf devletlerinin desteğinin aranmasında ve özellikle Amerikan Mandası meselesinde, Miralay Refet (Bele), İsmet (İnönü)'den hiç de geri kalmamıştır. [148] Her iki kumandan, Mustafa Kemal'in kurdurduğu resmi Komünist Partisi'nin üyesidirler. [149] Yozgat isyanının bastırılmasının hemen öncesinde ve sonrasında diğer önde gelen kumandanların (mesela Mustafa Kemal ve Fevzi Çakmak'ın) yanısıra, İsmet ve Refet Paşa'ların Ethem Bey'e karşı öfkeleri bilinmektedir. [150] Şimdi bu iki kumandanın askeri hiyerarşi içerisinde, Ethem Bey'in bulunduğu bölgede göreve getirilmeleri tesadüfi değildir. Kıran kırana bir hesaplaşma başlıyordu. Atilla İlhan'ın değimi ile: "ya herrü, ya merrü"

9 Kasım 1920'de Batı Cephesi'nin başına getirilen Miralay İsmet, bir yandan Kuva-yı Seyyare düşmanlığını ordu saflarında körüklüyor, öte taraftan Ethem Bey'e iltifatlarda bulunuyor ve hatta Ethem Bey'in anlattığına göre, Eskişehir'de yüz yüze yaptıkları görüşmede, ona, "pek haklı olarak şikayet ettiğiniz aleyhinizdeki karalayıcı propagandanın odağı ve kışkırtıcısı Mustafa Kemal Paşa'dır" dediği iddia ediliyordu. [151] Ethem Bey, bu görüşmenin ardından, Mustafa Kemal'e göre, "hastalığını bahane ederek" kendisine göre ise, hakikaten hastalığı sebebiyle Ankara'ya geçer. [152] Ethem Bey'in yokluğunda, Kütahya'daki karargâhın başında biraderi Tevfik Bey bulunmaktadır. Miralay İsmet, askeri hiyerarşi içerisinde normalmiş gibi gözüken kimi emirnamelerle, esasında Tevfik Bey'i provoke eder.

Tevfik Bey, Ankara'da bulunan biraderi Ethem Bey'e, 24 Kasım 1920'de, "bu günlerde Garp Ordusu Kumandanlığı'ndan can sıkıcı ve icrası kabil olmıyacak derecede bazı saçma emirler verilmektedir. Bu böyle devam ederse, vakitsiz büyük bir gürültü çıkaracağımı kat'iyyen zannediyorum. Ona göre icabedenlerin dikkat nazarını celbetmenizi rica ederim" diye haber yollar. [153] Mustafa Kemal, 25 Kasım 1920'de, İsmet Paşa'ya yolladığı telgrafta, "Tevfik Bey'in ehemmiyet verdiğim bu müracatına karşı ne tarzda cevap verildiğinin ve ne gibi tedbirler alındığının bu gece bildirilmesini rica ederim" diye talep eder. [154] Söz konusu belgeye, Mustafa Kemal, Nutuk'ta şu açıklamayla yer verir: "Kuva-yı Seyyare Kumandan Vekili Tevfik Bey tarafından İsmet Paşa'ya yazılan...telgrafnameleri, bana Ankara'da bulunan Ethem Bey verdi." [155]

Ethem Bey'in o günlerde Ankara'da bulunması "bir dert kaynağıydı" ve "Mustafa Kemal, onu mutlaka Ankara'dan ayırmak istiyordu." [156] Ethem Bey'i, Ankara'dan "ayırmak" için beklenen "fırsat" Aralık ayının başında çıktı. İstanbul'da o tarihlerde hükümette bulunan Tevfik Paşa Kabinesi, Ankara ile yakınlaşmak için heyetler arası bir görüşme talebinde bulundu. İstanbul heyetinin başında, İçişleri Bakanı Ahmet İzzet Paşa bulunuyordu. Mustafa Kemal, yapılacak görüşme için 25/26 Kasım 1920 tarihinde Ahmet İzzet Paşa'ya bir telgraf çekti. "Aralığın ikisine kadar Bilecik'te bulunacak şekilde" diye teklif etti. Aynı teklifi Ethem Bey'e de yaptı. [157]

Mustafa Kemal, Ethem Bey'in Heyet'e katılmakta tereddüt edeceğini biliyor olmalı ki, "bunun için arzusu olsun olmasın, Ethem Bey'i beraber götürmek veyahut ısrarı halinde ona göre muamelede bulunmak üzre icabeden tedabiri de emretmiştim" demektedir. Mustafa Kemal'in bu sözlerinden, Heyet'te kendisine yer vererek, böylesi bir iltifat ile Ankara'dan çıkartmaya çalıştığı Ethem Bey'e karşı fiziki önlemler planladığı anlaşılmaktadır. [158] Fakat Ankara'daki "hesap" Eskişehir'e "uymamış" olacak ki, Heyet'in Eskişehir'e ulaştığı günün (4 Aralık) sabahı, Ethem Bey, kendisine karşı Mustafa Kemal tarafından düşünülmüş "tedbiri" iki subay aracılığıyla öğrenir ve Heyet'ten ayrılarak, Diyarbekir Mebusu Hacı Şükrü Bey ile Kütahya'ya, kendi karargâhına geçer. [159]

Tehdit, Kollama ve Oyalama

Artık taraflar karargâhlarına kurulmuşlardır. Çatışmanın başlamasına ramak kalmıştır. Ankara, Ethem Bey ve kuvvetlerine karşı, bir yandan askeri tedbirleri arttırmakta, öte yandan da hasmını kollamakta ve oyalamaktadır. Ethem Bey de, Ankara'ya karşı aynı yöntemi uygulamaktadır. Eldeki mevcut belgeler, bir "Osmanlı Oyunu"nun oynandığını göstermektedir. Tarih sırasıyla tarafların hem kendi aralarındaki yazışmaları, hem de birbirlerine yazdıkları telgrafları, Meclis'te, Meclis dışında yapılan görüşmeleri burada ele almakta fayda var.

Bilecik dönüşü (6 Aralık) Eskişehir'de Mustafa Kemal ile Ethem Bey'in ağabeyi Reşit Bey arasında yapılan görüşme tipik bir karşılıklı tehdidi içerdiği gibi, tarafların birbirlerini kolladıkları ve oyaladıkları bir görüşmedir. Mustafa Kemal'in, "Ethem Bey nerede" sorusuna, Reşit Bey'in, "Ethem Bey bu dakikada kuvvetlerinin başındadır" yanıtı tipik bir tehdittir. Mustafa Kemal'in, "bu dakikaya kadar sizinle eski bir arkadaşınız sıfatiyle ve sizin lehinizde bir neticeye destres olmak hissi samimanesiyle görüşüyordum. Bu dakikadan itibaren

arkadaşlık ve hususiyete ait vaziyetim hitam bulmuştur. Şimdi karşınızda, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ve Hükümeti'nin Reisi bulunmaktadır. Reisi Devlet sıfatiyle Garp Cephesi Kumandanı'na halin icabını tatbikte salahiyetini kullanmasını emrediyorum" sözleri ise Ankara'nın tehdididir. [160] Bu karşılıklı tehditlerin ardından, Reşit Bey'in, Kazım (Özalp) Paşa ile birlikte Kütahya'ya, Ethem Bey'in yanına gönderilmeleri "münasip" görülmüştür. Zira Mustafa Kemal, Kuva-yı Seyyare'nin cepheden çekilip, Eskişehir'e doğru harekete geçmesinden endişe etmektedir. Ethem Bey'in kollanması ve oyalanması için Kazım (Özalp) Paşa'nın Kütahya'ya gönderilmesi bu yüzden "münasip"dir. [161]

Ankara hükümeti, Ethem Bey'e karşı kollama ve oyalamanın bir parçası olarak "havuç ve sopa" politikası uyguluyordu. Karşılıklı tehditlerin ardından, sanki Eskişehir'de o gergin toplantı hiç yapılmamışçasına, hatta sanki Eskişehir-Bilecik hattında Ethem Bey'e karşı hiç "tedbir" alınmamışçasına, iltifatlarla bezenmiş telgraflar çekiliyordu. [162]

Kazım (Özalp) Paşa'nın Kütahya'da Ethem Bey ile yaptığı görüşmeden tabii ki, bir sonuç alınamamıştır. Burada şaşılacak bir durum yok. Esasan Ethem Bey'i hedef alan tasfiye planı, Mustafa Kemal'in önderliğinde "siyasi ve idari bir tarzda" gerçekleştirilmek üzere çoktan başlatılmıştır. Zaten Mustafa Kemal, bu plana istinaden gelişmelerin, "Meclis'e ve kamuoyuna karşı bizi haklı ve kanuni gösterecek bir şekilde çözülmesi gerektiği"nden bahsetmiştir. [163] Ankara'ya lazım olan "haklı"lığın "delil"i, Miralay İsmet'ten gelmiştir. 7 Aralık 1920'de, Genel Kurmay'a gönderdiği şifreli telgrafta, Miralay İsmet durumu şöyle özetliyordu:

"1. Olay görünüşte halledilmiştir. Planları şudur:

"Tevfik Bey cephede, Ethem Bey Kütahya'da kalarak biteviye kuvvetlerini çoğaltmaya çalışacaklardır. Benim bütün cepheyi almaklığım şekli altında Refet Bey'in cepheden alınması, Fahrettin Bey'in değiştirilmesi, bizim Kuva-yı Milliye başkanı ve müfrezelerine karşı bulunduğumuza inandırarak hepsini yanlarına ve himayelerine almak ve aynı zamanda kamuoyunu ve meclisi kendilerine çekmek, hasılı maddi ve siyasal güçlerini artırıp bir devrim yapabilecek bir duruma gelmektir. Bolşevik akımına sahip çıkmak istiyorlar. Bundan sonra Ankara'da mecliste çok entrika dönecektir. Bütün bu kanıtlarının önemli bir noktası vardır ki, o da zamana ihtiyaç görmeleri ve hemen hareket edecek durumda olmamalarıdır. Daha çok meclisteki akımlara önem verilmesi de maddi kuvvetlerinin şimdilik yeterli ve hazır olmadığına kanıt olabiliyor." [164]

Eskişehir-Bilecik hattında planlanan ve başarısızlıkla sonuçlanan "tedbir"in ardından, Ethem Bey de kuvvetlerini ve diğer muhalif güçleri kendi etrafında

toparlamaya çalışmıştır. 9 Aralık 1920'de, "Kardeşim Demirci Mehmet Efe" başlığını taşıyan telgraf, böylesi bir çabanın örneğidir.

"Bizim çalışmamızın, fedakarlığımızın emaresi olarak dışarıya ve içeriye karşı ihtilalin ve memleket müdafaasının lazım gelen intizamında ceryan etmesi için teşkil ettirilen Ankara hükümeti, birkaç muhteris şahsın aleti olmaktan kurtulamamakta ve günden güne keyif, şahsi ihtiraslar ve menfaat hükmünü ileri götürmektedir. Memleketin bu gidişle maalesef kurtulması imkan haricindedir. Dış vaziyet Anadolu harekatına müsait bulunmakla beraber istifade edilme şöyle dursun, haset ve fesatlıkla kalınmıyarak, yakışıksız hareketlerine mani teşkil edeceklerini tahmin ettikleri seni, Yörük Ali'yi, beni ve bazılarını her ne şekilde olursa olsun imhaya karar vermişlerdir.

"Daha evvel Yörük Ali ile sizin imhanızın memleket hesabına lüzmunu, hissettirmek gafletinde bulundular. Ben, gayri ihtiyari bu vicdansızca düşünceden müteessir olduğumu, memleket adına müşterek olan gayemizin elde edilmesi uğrunda her gün hizmet ve fedakarlık eden ve edeceklerin, neden yokedilmeğe layık görüldüğünü bahis mevzuu ettiğimde: 'Seni biz kendimizden biliyoruz, onlar ne vakit olsa başımıza beladır' demek kadar makul olmıyan cevap ve mütalaalarla meseleyi kapadılar. Ailesini Söke'ye nakletmek üzere olan Eşref (Kuşçubaşı) Bey'i daha o zaman sizi ikaz etmek üzere göndermiştim. Halbuki bu defa aynı icraatın gerçekleştirilmek üzere olduğu tamamile meydana çıktı ve dolayısiyle sübut bulmuş oldu.

"Size memur Refet Beydir. Bana memur da Garp cephesine tayin edilen İsmet Beydir ki, bu namussuzlar hazıra konmuş ve İsmet dün İstanbul'dan gelmiştir. Refet'in senin yanında son zamanlarda emir zabiti gibi bulunduğunu biliyorsun.

"Haslı selametimiz ve memleketin kurtuluşu, elele vermek ve birbirimizle sıkı bir irtibat temin ederek hareket birliğinde ve kuvvetlenmededir. Kuvvetleriniz arasına kat'iyen ordunun vereceği kimseyi almayınız. Mazlum halkın hukukunu koruyunuz. Müteyakkız olunuz. Allah doğrunun yardımcısıdır kardeşim. Birer birer rezil olmamak ve vatani emeklerimizin boşa gitmemesi için birbirimize sarılmalıyız. Cevabınızı bekliyorum. Gözlerinizden öperim.

"Ethem" (165)

Ethem Bey, yukarıdaki telgrafında oldukça kesin bir ifade ile Ankara'yı hedef göstermiştir. Öte yandan, Ankara'nın kendisine karşı izlediği politikanın aynısını, Ankara'ya karşı uygulamaktan da geri kalmamıştır. Örneğin, 9 Aralık

1920'de Ethem Bey, başka bir telgraf daha yollar. Bu sefer, telgrafın adresi Mustafa Kemal'dir.

"Son İsmet Beyfendi'nin kasten denecek derecede pek sevimsiz muamelesi neticesi hasıl olan leke, bendenize esasen tahmin edildiği için, ehemmiyetten ari olan vaziyetten istifade etmekle, ahlaksızlıkları neye malolursa olsun yürütmekte tereddüt etmiyecek kadar seviyece düşkün ve her yerde bol bulunan kimselerin fesadı ile, bilhassa zatı devletlerinin de evham getirecek dereceye sevkedildiğini dolayısiyle haber alıyorum.

"Bu hususta baş yaver Salih Bey biraderimizin de çocukcasına tedbir ve tertipleri aynen bilinmektedir.

"Paşam, hayatınız ve mevkiiniz bendenizce son dereceye kadar mukadesattan sayılır. Benim vatani gayeye varmak için bu derece merbutiyetim hususunda icap eden zatları ikaz buyrunuz. Bütün maharet ve kudretimizi, gayenin elde edilmesi için sarfedelim. Müşkilat çıkartmasınlar. İnsan hatasız olmaz, ikaz etsinler. Ben, memleketin selameti için amir kabul ettiğimin değil, en aciz mensupların bile mütalasına müracat ediyorum.

"Her kıtanın kaçaklarını o kıtaya geri vermek çok makul ve kararın icaplarındanken, geçen gün Maden'den, Seyyar Kuvvetler'e mensup olarak dönen bir müfrezemiz, Erkan-i Harbiye'nin emriyle Ankara kumandanlığı tarafından Cenup cephesine sevkedilmiştir.

"Dün de Seyyar Kuvvetler'in evvelce orduya verilen tasdikli bütçesinin ve havalesinin verilmemesi, Kütahya'ya Garp cephesinden bildirilmiştir.

"Anadolu inkilâbı adına iyi ve fena tedbir ve netice, şahsı devletleri kadar kimseyi alâkadar edemez. Evvelce Fuat tarafından Seyyar Kuvvetler'in, Seyyar Jandarma teşkilatı mucibince bütçeye alındığı tebliğ edilmiş ve o suretle lazım gelen tasdikli mevcut cetveli Garp cephesine gönderilmiştir. Bâki yüksek saygılarımın kabulü ile gereğinin yapılmasını, neticenin ve yüksek düşüncelerinin bildirilmesine emirlerini temenni olunur efendim.

"Seyyar Kuvvetler ve Kütahya havalisi Kumandanı
"Ethem" [166]

Mustafa Kemal, Ethem Bey'e cevabını dört gün sonra verir. "Kütahya'da 1. Seyyar Kuvvetler Kumandanı Ethem Beyfendi'ye" başlığını taşıyan 13 Aralık 1920 tarihli telgraf, şöyle devam etmektedir:

"Şahsım ve gaye ile münasebetim hakkında gösterdiğiniz ve ifade ettiğiniz hisler beni mütehassis etmiştir. Son günlerin fiili tecellileri beni vehme değil,

fakat tereddüde sevk ettiklerini itiraf ederim. Fakat bütün bu tereddütler içinde, memleketin hayat, hürriyet ve bağımsızlığına gayret ve faaliyet sarf etmiş olan senin gibi bir kardeşim hakkındaki şahsi muhabbetim sarsılmamıştır.

"İsmet Beyfendi'nin yersiz ve mevsimsiz bir tedbir almış olduğunun delillerini görmüyorum. Başyaver Salih kardeşimize gelince, onun bana karşı olduğu kadar, sana karşı da sevgi ve kardeşliğinin çok yüksek olduğuna, benim olduğu kadar senin de kani olmanı isterim.

"Sana ve bana lehte ve aleyhte söz yetiştirenlerin ahlaki mahiyetlerinin incelenmesinin lüzumlu olduğunu hatırlatırım. İçinde bulunduğumuz büyük işlerde, o nispette küçük hisli ve aşağı ahlaklı insanların dahi mevcudiyetini dikkat nazarına alırsak, anlaşamamazlıklardan kendimizi kurtarmak için çok vakit sarfına lüzum olmadığını itiraf ederiz. Sizin gibi kıymetli bir arkadaşın hayat, mevcudiyet ve faaliyetinin bence ne kadar lüzumlu olduğunu takdir edebilecek zeka ve anlayışta olduğuna kaniim. Bu sebeple benim sözlerimi ve teminatımı bütün samimiyet ve ciddiyetimle kabul ederek, her türlü müşkülleri, başka makamlarla halletmekte zorluğa uğradıkça, doğrudan doğruya özel ve gizli olarak bana bildirmekle halledebileceğine kani olmalısın.

"Havale ve kaçak meseleleri hakkında soruşturma yapıyorum. Neticesini fiilen göreceksin. Yalnız benim tereddüdümü haklı gösterebilecek birtakım teşebbüslerde bulunduğunuz haberini tekzip edici fiiliyatı görmek isterim.

"Hacı Şükrü'nün melun ve fesatçı adam olduğuna ben iman ettim. Senin de iman etmeni ve bu zat hakkında ona göre muameleni değiştirmeni arzu ederim.

"Samimi bir kardeşlik hissiyle gözlerinden öperek, her türlü şüphe, tereddüt ve dertlerini, bizzat benimle haberleşerek halletmeni ve fakat genel vaziyetimizin ahenk ve intizamının bozulmasında da kimseye müsamaha etmemenizi rica ederim.

"Mustafa Kemal"[167]

Gerek Ethem Bey'in, gerekse Mustafa Kemal'in telgraflarında, tarafların her ikisinin de, birbirlerine iltifat yağdırdıkları görülmektedir. Tarafların karşılıklı nabız yokladıkları satır aralarından anlaşılmaktadır. Her iki taraf da yazışmalarında, birbirlerini açıktan suçlamak yerine, üçüncü şahısları, mevcut sorunun sebebi göstermektedir. Ethem Bey, İsmet'e, Mustafa Kemal de, Hacı Şükrü'ye dikkat çekmektedir. Ethem Bey, iltifatla bezenmiş telgrafı ile, esasen, alıkonan bazı kuvvetlerinin kendisine iade edilmesini ve kendisi için ayrılan

paranın yollanmasını sağlamaya çalışmaktadır. Mustafa Kemal ise, son derece ağdalı iltifatlarla dolu yanıtında, Ethem Bey'in taleplerine hiçbir olumlu karşılık vermemektedir. Tersine, "asi" olmakla suçlanan Ethem Bey'i, kendisiyle özel ve gizli bir ilişkiye davet edip, kendine bağlamaya çalışmakta ve böylece askeri hiyerarşiyi devre dışı bırakmaktadır. Birkaç cümle sonra da, Ethem Bey'den, kendisini memnun edecek bazı davranışlar görmek istediğini belirterek, Ethem Bey'in, Hacı Şükrü ile işbirliğini bozmaya çalışmaktadır. İlerde de görüleceği gibi, Ethem Bey bu tavizleri vermez.

Taraflar Meclis'de de yoğun bir propaganda faaliyeti içindedirler. 14 Aralık'ta Diyarbekir mebusu Hacı Şükrü Bey'in, Meclis kürsüsünden, "bu millet hiçbir vakit erkan-i harplerin oyuncağı olamaz ve olmıyacaktır" deyişi, tarafların açıktan kapışmalarına vesile olur. [168] Mustafa Kemal, 16 Aralık'ta, konuya ilişkin sert bir cevap verir ve Hacı Şükrü Bey'in 14 Aralık tarihli konuşmasının Meclis tutanağından çıkartılmasını sağlar. [169] Hacı Şükrü'nün sözlerinin Meclis tutanağından çıkartılması, esasında düzenli ordu yanlılarıyla Kuva-yı Seyyare yanlıları arasındaki çatışmanın bir tezahürü olan bu polemikten Mustafa Kemal'in galip çıktığının göstergesidir. Mustafa Kemal, 16 Aralık'ta, düzenli ordu yanlılarının bu galibiyetini, Ethem Bey'e karşı konuşlanmış vaziyette bekleyen "İsmet ve Refet Beyfendiler'e" adeta müjdeler. [170] Aynı gün yine aynı şahıslara yolladığı bir başka telgrafta ise, gerekçelerini sıralayarak, "Gerek bu noktalar ve gerekse diğer telgraflar, arz edilen Meclis hadisesi, artık Kuva-yı Seyyare'ye karşı açık ve kati bir vaziyet almaklığımızı icap ettirmektedir" diyerek askeri hazırlıkların tamamlanmasını buyurur. Yine aynı yazışmada, Hacı Şükrü ve Reşit Beylerin "gözetim altında" olduklarının ve "ne makine başında ve ne de diğer suretle haberleşmelerine müsaade edilmiyeceği"nin haberini verir. [171] Artık Kuva-yı Seyyare yanlılarının birbirleriyle şifreli haberleşmeleri mümkün değildir. Ancak hükümetin denetimi altında haberleşmektedirler. [172]

Yine Ethem Bey'in, kendine bağlı güçleri (örneğin San Edip Efe'yi) kendi etrafında bir araya getirme çabası Ankara tarafından engellenmektedir. Ankara, bu tür güçlere karşı da temkinlidir. Kendi safına çekmek için "ikna"yı elden bırakmamakta, ama aynı zamanda hazırlıklı da davranmaktadır. [173] Bu arada taraflar yavaş yavaş birbirlerinin mensuplarını derdest etmeye de başlamışlardır. [174]

İşte bu ortamda, 22 Aralık'ta, Ankara'da, hükümet konağında, İcra Vekilleri Heyeti'nin salonunda bir toplantı yapılır [175] ve bu toplantıda Mustafa Kemal ile Reşit Bey arasında son derece gergin bir tartışma yaşanır. [176] Bu tartışmanın ardından, Ethem Bey'le görüşmek üzere toplantıda hazır bulunan

mebuslardan bir heyet seçilir. [177] Heyet, Mustafa Kemal'in, "Her şey caiz ve her şey mümkündür. Fakat anlaşmazlık ve düşmanlık asla" sözleriyle uğurlanır. [178] Mustafa Kemal, aynı gün Ethem Bey'e heyetin kimlerden oluştuğunu ve ne zaman hareket edip, ne zaman Kütahya'ya varacağını bildiren bir telgraf çeker. [179]

Telgrafların Öğrettiği Gerçek

Ethem Bey açısından bu heyet, kendisini "avutmak" için Mustafa Kemal tarafından gönderilmiştir. [180] Heyet, Ethem Bey'e göre, "kısmen samimidir" [181] Her muharebede olduğu gibi, bir yandan görüşme önerilerek dikkatler "görüşme"ye çekilmekte, öte yandan, taraflar, askeri kuvvetlerini kaydırmakta ve alan kazanımı için uğraşmaktadırlar. Böyle bakıldığında, Heyet'in, özellikle askeri açıdan "oyalamak" için gönderildiği, gerek Ethem Bey'e gelen istihbaratlardan, gerekse, Mustafa Kemal'in 21 Aralık 1920'de, "İsmet ve Refet Beylere" yolladığı telgraftan anlaşılmaktadır. [182]

Heyet'in Kütahya'da bulunduğu sırada, taraflar karşılıklı birbirlerini kollayarak kuvvetlerini kaydırmakta, alan hakimiyeti kurmaya çalışmaktadırlar. Mustafa Kemal, durumdan tedirgindir. Kuva-yı Seyyare'nin saflarına adam toplamasına karşı, 25 Aralık 1920'de, "Asayiş Hakkında Beyanname" çıkartarak bu girişimleri yasaklar. [183] Kuva-yı Seyyare'nin kuvvet kaydırmasına ilişkin olarak, Kütahya'da bulunan Heyet'ten bilgi talep eder. [184] Aynı gün (25 Aralık) Kütahya'da bulunan Heyet, "endişe edilecek bir durum yok" şeklinde cevap yollar. [185] Heyet'in cevabı, Mustafa Kemal'i tatmin etmemiş olmalı ki, 26/27 Aralık'ta, "Eskişehir'de Batı Cephesi Kumandanı İsmet Beyfendi'ye" yolladığı telgrafta, Mustafa Kemal, Heyet'i Ankara'ya geri çağırmak ve "ondan sonra meseleyi bütün teferruatıyla Meclis'e izah etmek fikrinde" olduğunu ifade eder, ayrıca, Kuva-yı Seyyare'ye karşı "hükümet kuvvetlerinin bulundukları yerlerde toplu ve teyakkuz halinde olmalarını" emreder. [186] Aynı gün, Kütahya'da bulunan Heyet'ten, Mustafa Kemal'e, Ethem Bey'in taleplerini içeren bir telgraf yollanır. [187]

27 Aralık 1920'de, daha Heyet Kütahya'dayken Mustafa Kemal, "Refet ve İsmet Beyler'e" başlığını taşıyan telgrafında, Ethem Bey ve kuvvetlerine karşı, Batı Cephesi'nin kumandanlarına, bir anlamda "vur" emrini verir. Telgrafın bir yerinde Mustafa Kemal, açıkça, "Bu meselenin son safhasını şimdiden Meclis'e de bildirmeye ihtiyaç yoktur. Muvaffakiyetle neticelendirirsek Meclis'in icraatımızı tasdik edeceği şüphesiz ve haklı olduğumuzu ispat edecek elimizde kafi

belge ve deliller mevcuttur" demektedir. [188] Mustafa Kemal, aynı gün, Heyet'e yazdığı telgrafta da "vazife"lerinin son bulduğunu belirtir ve "dönmeniz rica olunur" der. [189]

Yine aynı gün, "Batı ve Güney Cephesi Komutanlıklarına" başlıklı ve altında "Milli Savunma Bakanı ve Genel Kurmay Başkanı Vekili" imzasını taşıyan telgrafta, Bakanlar Kurulunun, Kuva-yı Seyyare hakkında aldığı karar iletilir. [190]

28 Aralık'ta, "Güney Cephesi Komutanı Refet Beyfendi'ye" başlıklı ve altında "Batı Cephesi Komutanı İsmet" imzasını taşıyan telgrafta, Kuva-yı Seyyare'ye karşı başlatılacak olan harekatın kapsamlı bir dökümü yapılır. Aynı içeriğe sahip bir başka telgraf, "Batı Cephesi Kumandanı İsmet" tarafından, Mustafa Kemal'e, Refet Bey'e ve Genel Kurmay Başkanlığı'na yollanır. [191]

Yukarıda ve dipnotlarda verdiğimiz, Aralık 1920 tarihli telgrafların tümü, liderliğini Mustafa Kemal'in yaptığı Ankara hükümetinin, Ethem Bey ve kuvvetlerine karşı başlattıkları kapsamlı bir tasfiye harekatının kronolojisidir. Bu harekatın yasallığının sağlanması için Kütahya'ya gönderilen Heyet, misyonunu yerine getirememiştir. Misyonu (tasfiye harekatını yasallığa kavuşturmak) yerine getirmek Mustafa Kemal'e düşmüştür. Mustafa Kemal bu amaçla, 29 Aralık tarihinde, Mecliste uzun bir konuşma yapar. [192] Fakat, bu konuşmaya rağmen, Meclis'ten istediği sonucu almamış olacak ki, Mustafa Kemal, 30 Aralık tarihinde "İsmet ve Refet Bey'lere" yolladığı telgrafta, "Meclis'te meselenin yine kan dökmeden halli için bir eğilim hasıl oldu" demekte ve "son olmak üzere" Ethem Bey'e "tebligat yapılmasını" rica etmektedir. [193]

"İsyan Telgrafı"

Mustafa Kemal, 29 Aralık'ta, Mecliste yaptığı konuşmasının son bölümünde, Ethem Bey'in, "Batı Ordusu Kumandanlığı'na ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne" yazdığını iddia ettiği tarihsiz bir telgraf okur. Meclis tutanaklarının yayınlandığı belgelerde, Ethem Bey'e ait olduğu söylenen telgraftan, sadece "Telgraf okundu" diye söz edilir. [194]

Türk Resmi tarihinde Ethem Bey'in "İsyan Telgrafı" olarak addedilen telgrafın tam metni hiçbir yerde yayınlanmamıştır. Metnin kırpılmış hali ise ilk defa Yunus Nadi'nin kaleme aldığı ve Sel Yayınları tarafından 1955 senesinde bastırılan, Çerkes Ethem Kuvvetleri'nin İhaneti adlı broşürde yayımlanmıştır. [195] Yunus Nadi'nin yayımladığı haliyle, Ethem Bey'e atfedilen "İsyan Telgrafı" şöyledir:

"Ankarada Büyük Millet Meclisi Reisliğine

"Birer kopyesi İcra Vekilleri Heyetine, Afyonda 12.ci Kolordu Kumandanlığına, Eskişehirde Garp Cephesi Kumandanlığına, Konyada Cenup Cephesi Kumandanlığına

"Bu israf ve ihtiraslarla dolu şartlar altında millet ve devletin artık harbe tahammülü kalmamıştır. İstanbul'dan gelen ve tevkif edilen Sulh tavassut heyetinin muvafık ve müsait şartlar altında geldikleri muhakkak olduğuna göre, bu heyetin serbest bırakılarak sulh konuşmalarının çabuklaştırılmasını bütün asker ve millet efradına tercüman olarak bildiririm.

"Ankarada toplanan Meclisin ne şekilde toplandığını tabii hepimiz biliyoruz. İlk icraatı da bu fakir milletin sırtından kendilerine senede üçyüz bin küsür lira tahsisit yapmaları olmuştur ki, senede içlerinde yüz lirayı bir arada gören pek azdır. Şimdi bol bol dalkavuklukla meşguldürler. Gelen yüksek hey'etin hemen İstanbula iadesi maruzdur.

Seyyar Kuvvetler, Kütahya ve havalisi Kumandanı Ethem" [196]

Bütün tarihlerin titizlikle kaydedildiği bir dönemde, bu kadar önemli bir telgrafın tarihinin olmaması dikkat çekicidir. Öte yandan varsayalım ki, Ethem Bey'in "İsyan Telgrafı"nın içeriği yukarıda aktarıldığı gibi olsun, o zaman da bir telgrafın "damdan düşer" gibi, "Bu israflar diye başlaması tuhaftır. Ethem Bey'in, Meclis'te kendisini destekleyen vekillerin varlığını hiçe sayıp, bütün meclisi ve üyelerini topyekün hedef alan, hakaret dolu sözler sarfetmesi mantığa hiç de uygun gelmemektedir. Hele hele iddia edildiği gibi Ethem Bey'in sonradan "ben neden böyle bir hata yaptım" demesi de cabası. [197] Bir başka nokta ise şudur: Yıllar sonra Ahmet İzzet Paşa'nın Feryadım başlığıyla yayımlanan anılarında, bırakalım Ethem Bey'in böylesi bir telgrafından bahsedilmesini, Ahmet İzzet Paşa'nın Ethem Bey ve kuvvetleri hakkındaki fikri de son derece olumsuzdur. [198] Öte yandan, Ethem Bey'in kaleme aldığı ve belgeler bölümünde yayınladığımız Risale'de, ne Ahmet İzzet Paşa ve İstanbul hükümetine bir övgü, ne de bunlarla bir hükümet kurma fikrinden sözedilmektedir. Bilakis, bu iddia Ethem Bey tarafından yalanlanmaktadır. Son Padişah Vahideddin'in anıları diyebileceğimiz, Murat Bardakçı'nın, Şahbaba adlı kitabında da, Ethem Bey'in, Ahmet İzzet Paşa'nın serbest bırakılması talebinden söz edilmemektedir.

Tüm bu detayların ardından, ille de bir "İsyan Telgrafı"ndan bahsedilecek

olunursa, bu telgraf, Ethem Bey'in 2 Ocak 1921'de çektiği telgraftır. (Ethem Bey'in bu telgrafında, İstanbul Heyet'inin serbest bırakılması talebi yoktur.) [199].

Şimdi Ethem Bey'in, 2 Ocak 1921 tarihli telgrafının yazılış sürecini yakından irdeleyelim. Mustafa Kemal'in, 30 Aralık 1920'de, Meclis'te, Ethem Bey meselesi hakkında ikinci bir konuşma daha yaptığına yukarıda değinmiştik. Mustafa Kemal, bu konuşmasında Meclis'i, Ethem Bey ve Kuvvetleri'nin tasfiyesine ikna etmeye, yasal zemin sağlamaya çalışır. [200]

Bu konuşmadan tam bir gün sonra, 31 Aralık'ta "Garp Cephesi Komutanı İsmet" Ethem Bey'e, aşağıdaki telgrafı çeker:

"Genel Kurmay Başkanlığına
Kütahya
31 Aralık 1920

"Ethem Bey'e yazılan özel şifrenin sureti aşağıda sunulmuştur.
"Kendisinden şimdiye dek karşılık alınmamıştır.
Batı Cephesi Komutanı
İsmet

Suret
"1. Batı Cephesi'ne ve Büyük Millet Meclisi'ne çektiğiniz telgraf üzerine komutadan ayrılmanız hususunda aldığım 29 Aralık 1920 tarihli yazılı emri, başka bir telgrafla resmi olarak bildiriyorum.

"Bunun üzerine açıklamanın yapıldığı Büyük Millet Meclisi'nin kararıyla yüksek kişiliğinize başka bir öneri yapılmaktadır. Bunu da ayn bir telgrafla resmi olarak bildireceğim. Haberleşmeler artık kesin ve resmi biçimde yapıldığından duyguların ve özel düşüncelerin yeri kalmamıştır. Bununla beraber ve yalnız kendiliğinden olmak üzere yüksek kişiliğinize kişisel düşüncelerimi ulaştırmayı kutsal bir arkadaşlık görevi sayarım. Bu düşüncelerim ikinci maddede yazılmıştır.

"2. Bir buçuk aydan beri sizlerde türlü türlü kuşkular uyandırıldıktan başka, siyasal yönden de herkes çeşitli şekillerde yararlanmaya yeltendi. Bu gibi anlaşmazlıklarda, insan büyüğünün sözüne boyun eğer ve güvenir ve inadın sonucu direnme konusunda, önce Ankara'da kışkırtmalar ve siyasi tertiplere çok önem verildi. Cephede emir ve komuta, itaat ve disiplin işleri hükümet merkezinin siyasal bir sorunu haline getirildi. Ondan sonra diğer cephelerde bulunan Kuva-yı Milliye başkanlarının katılmasına gizlice ve açıkca başvuruldu. Ondan sonra ordu içersinde propagandanın etkilerine güvenildi. En sonunda

kesin harekâta girişilmesine hem hükümetin karar vermeyeceği, hem de yeterli kuvvet bulunmayacağı sanıldı. Bunlar yanlış ve zararlı tedbirler idi. Fakat hepimizden akıllı olan Reşit Bey bu tedbirlerin isabetsiz ve yanlış olduğunu değerlendirmedi ve en sonunda yazdığı son telgrafla en isabetsiz bir işleme götürdü. Kardeşler arasında kan akması bu gidişle ne yazıktır ki kaçınılmaz görülüyor. Değerli olan onurları koruyarak ve ivedilikle bilgilerine sunduğum büyük uğraşılara girişmiş olan kişilerde hayat korkusu söz konusu olamaz. Fakat herhangi bir vuruşmanın başan nedenlerini, oluşundan önce ölçmek gerekir Ordunun kurşun atmayacağı ve birtakım birliklerin size katılacakları olasılığı üzerindeki güvenceye güvenmeyiniz. Oradaki birliklerin kuvvetlerin gerçek sayısı belli ve 5.000 miktarında açıklandığı duyulmakla beraber, bunun 10.000 olması ölçü kabul edilmiştir. Oradaki kuvvetlerin nasıl ve ne şekilde yönetildiği eğitim ve öğretimi ile disiplin durumu belli ve denenmiş olmakla beraber, Kuva-yı Milliye'yi kaldırmak istediğimiz ve hatta ele geçecek başkanların ve erlerin hayatı tehlikede kalacağı gibi, kandırmalar ile herkeşin canını, malını, savunma kaygısına düşerek ciddiyetle savunmaya yemin ettirileceği ve cephane eksilmesinden her zaman söz edilmiş olmamasına karşın çok sayıda topçu ve piyade cephanesi bulunduğu kabul edilmiş, sözün kısası bu varsayımlara göre ve en geniş ihtiyatlara uyarak kesin tedbirler alınmıştır Hiç kimse size açık ve içtenlikle bir kardeşlik yapmadı. İşte ben böyle bir sağduyu ile durumu özetledikten sonra, Büyük Millet Meclisi'nin önerisinde olduğu gibi kardeşlerinizle beraber güvenilir gördüğünüz biçim ve düzen ile çekilmenizi hem onur ve yaşamınız için, hem de Kuva-yı Seyyare'den olanlar için en uygun sayıyorum. Bugün başka bir çözüm yolu kalmamıştır. Komuta ve siyasal mücadele hayatında zamanında çekilmesini bilen adam, memlekete kısa bir süre içinde yeniden hizmet edecek ve düşüncelerini uygulayacak bir duruma girer. Fakat meşru bir şekilde çekilmemek için, bir kez çarpışma şansını denemek gibi meşru olmayan harekete girişilirse, bunun sonucu onurun ve hizmet imkanının elde tutulması aynı olasılıkla kalmaz. Ben yurtseverlik gereği burada gerçek girişimlere başlamakla beraber, bu telgrafın tümünü şifre ile vererek şimdilik gizli surette sözlü olarak görüştüğüm zaman düşüncelerimi ne kadar açık olarak açıklamış isem, bu kez de yazı ile aynı açıklık ve içtenlikle gerçeği söylüyorum. Telgrafımın düzme olduğu ve pazarlığa neden sayılması ve alınan düzenlerin gerçek dışı kabul buyrulması yanlış olur. "Son selam Batı Cephesi Komutanı İsmet" [201]

Ethem Bey, bu telgrafa, iki gün sonra, 2 Ocak 1921'de yanıt verir.

"Genel Kurmay Başkanlığı'na
Kütahya

"Umum Kuva-yı Seyyare Komutanı Ethem imzasıyla Gediz'den alınan açık telgraf yazısı sureti aşağıda sunulmuştur.
Batı Cephesi Komutanı
İsmet

Suret
C. 31 Aralık 1920 tarihli özel telgrafa

"1. Şifreli telgrafınızı aldım. Mustafa Kemal Paşa'nın aracılığı ile Büyük Millet Meclisi'nin bağışlamasına çok teşekkür ettim. Benim çektiğim telgraf ve telgraflar tümüyle bir gerçektir. Büyük Millet Meclisi'nin böyle bir kararı varsa hak ve gerçekten uzak bir nankörlüktür. Meclis'in tümünü bilmekteyim fakat hükümetin bana kurduğu tuzakları öğrendiğim günden beri her türlü ihtiyada uydum. Vermediğim uğraşı olaylarını benden yana olarak tarihe uydurmak için saldırınızı bekliyeceğim. Sonra yasal olduğunu savunduğunuz durumunuz karmakarışık olacak, benim üzerime göndereceğiniz kişinin sizin gibi nankör olacağına inanmış olmamakla beraber, tersi de düşünülmüştür. Onlardan bir şey çıkmaz, beni ve benim kuvvetlerimi ezebilecek, vurabilecek imkanınız varmış da, bu uygunsuzlukların oluşundan önce Uşak için önerdiğim taarruzu niçin kabul etmediniz? Öyle ise hain, cani, hep sen hep siz.

"2. Buyuruyorsunuz ki, 'bir buçuk aydan beri sizlerde türlü türlü kuşkular uyandırıldıktan başka, siyasi yönden de herkes çeşitli şekillerde yararlanmaya yeltendi.' A budala kardeş! Kuşkuları uyandıran siz değil misiniz? Aracılığı yapan topçu müfettişi Galip değil mi? Bu gibi hiçbir şeyi bilmemezlikten gelerek konuşuyorsunuz, sizin ve benzerlerinizin çekememezliğine, kıskançlığına, kişisel tutkularınıza kişiler değil, memleketler feda ettiğiniz ve edebileceğinize bu kararlarınızdan başka ne gibi tanık ve ne gibi kanıtlar aranılır. Bu kadar tutkulu olduğunu bildiğim sizlere karşı alacağım ve aldığım düzeni çok görmemek gerekir. Fakat tutkululara doğal olarak çok görür, çok göstermeye çalışır. Nazar değmesin siz de hiç kusur etmediniz, hepimizden akıllı olduğunu söylediğiniz

Reşit Bey değil midir ki saflıkla size bu fırsatları verdi. Fakat ne yapayım kardeş, yoksa bana kalsaydı ne Mustafa Kemal, Millet Meclis Başkanı olurdu ve ne de sen, şimdi benim idamıma ferman okuyabilirdin ve ne de Ankara Millet Meclisi koridorlarındaki çeşitli kılıkta silahlıları, o Mustafa Kemal'in diktatörlüğünü işaret edebilirdi.

"3. Bir de onurdan sözediyorsunuz. Koltuklarda, salonlarda sözü edilen onur sözcüklerine değer vermeyiniz. Çünkü aslı yoktur. Büyük mücadelelere girişmiş kişilerde yaşam sorunu sözkonusu olmaz buyuruyorsunuz. Bu öğüdü bana söylemek liyakatında olduğunuzu kanıtlamak için Uşak cephesine buyurmanız gerekir. Ordunun kurşun atmayacağını (bize) katılacağını kabul edersem pek hata etmiş olmam. Çünkü ne onlar sizin gibi nankör olduğuma ve ne de benim baş kaldırdığıma inanırlar.

"Kuvvetlerimizin 5.000 veya 10.000 olması Mustafa Kemal'in daima Kuvayı Seyyare'nin bir iki yüz kişiden meydana gelmiş olduğu iddia ve propagandasına karşıdır. Yoksa kuvvetimiz ister az ister çok olsun, imanına, sağlamlığına tanık Çanakkale'den Sivas'lara kadar alayları kimi kez tekbir, kimi kez göz dağı vermekle tutsak eden, ayaklananları bastırmış ve yola getirmiş bir kuvvettir. İki gözünü sevdiğim zavallıları, eğitim ve öğretim ile 93'den beri kazandığınız en ufak bir muharebeyi gösterebilecek durumda olsanız bu iddianıza o kadar şaşmıyacağım. Bize kimse kardeşlik yapmamış ve en açık bir içten kardeşliği sizin yaptığınızı söylüyorsunuz, teşekkür ederim.

"Ama, inanılmasını zor görüyorum. Köprüyü geçinceye kadar öyle olsun diyorsunuz, ama bilmiyorsunuz ki köprünün binde birine ulaşmamışsınızdır Ah içleri fesat dolu yurtseverler; zavallı Millet Meclisi, sizin askeri sahte ünlerinizi anlamış değil. Bundan ötürü yurtseverlik duygularım şu sözleri söylememi emrediyor. Bana karşı güven verici bir durum alınız, aksi halde gerçek ve hak başarı kazanacaktır. Tarih bana az, size çok lanet edecektir.

"Bâki ilk selam.

Bakanlar Kurulu da okusun

2 Ocak 1921

Umum Kuva-yı Seyyare Komutanı

Ethem" (202)

Yukarıdaki yazışmalar üst düzeyde, taraflar arasındaki karşılıklı son yazışmadır. Artık başlangıçtaki karşılıklı iltifatlar, yerini açıktan ithamlara bırakmıştır. Mevcut resmi tarih belgelerinde Ethem Bey'e ait olduğu söylenen en otantik

belge, yukarıdaki son telgraftır. Ethem Bey, çelişkilerin bir kutbunda kendisinin, diğer bir kutbunda da Mustafa Kemal'in bulunduğunu çok açık bir dille ifade etmektedir. Bundan sonra meydan tamamen namlulara kalmıştır.

"İti İte Kırdırmak"

Mustafa Kemal'in liderliğindeki Ankara, Ethem Bey'in kumandasındaki gayri nizami güçleri tasfiye ederken, tarihte sıkça uygulandığını gördüğümüz bir politikayı izlemiştir: "İti ite kırdırmak"

Ankara hükümeti, başta Sovyetler olmak üzere, Türkiyeli komünistlerin, Ethem Bey'e karşı tavır almalarını sağlamıştır. 1 Ocak 1921'de, Sovyet misyonu sekreteri Upmal ile görüşmesinde Mustafa Kemal, Sovyetler'i ve onun uzantısı olarak gördüğü THİF'i, Ethem Bey'e destek vermekle suçlamış, Upmal'i, Ethem Bey'e karşı tavır almaya zorlamış ve bu çabasında da başarılı olmuştur. [203] Sovyetler'in "dış politikası" ile ahenk içerisinde olan, Mustafa Suphi'nin liderliğini yaptığı Türkiye Komünist Partisi (TKP) de, Ethem Bey'e karşı açık tavır almıştır. 2 Ocak 1921'de, TKP'nin yayın organı Yeni Dünya gazetesi, Ethem Bey'e atfen, "Müdafa-i Milliye Hareketi'ne hiyanet edenlere karşı" başlığı altında bir makale yayınlamıştır. [204] THİF'in yayın organı Emek gazetesi de, 21 Ocak 1921 tarihli sayısında, "Ethem'in Hunharlıkları" başlığını taşıyan bir makale yayınlamıştır [205] Fakat Anadolu komünistlerinin bu "sınıf uzlaşmacısı" tavrı, onları, Ankara hükümetinin gazabından kurtaramamıştır. THİF, 1921'in Ocak-Mart'ına kadar süren bir tasfiyenin ardından kapatılmış, liderleri ve üyeleri mebusluktan men edilmiş ve hapse atılmıştır. [206] Mustafa Suphi ve TKP'nin önde gelenleri, 28-29 Ocak 1921'de Karadeniz'de boğdurulmuşlardır.

Mustafa Kemal'in kurdurttuğu resmi TKF'nin Kâtib-i Umumisi olan Hakkı Behiç Bey ise, Ethem Bey'in tasfiyesine ilişkin pragmatist bir tavır sergilemekle birlikte, Ethem Bey "meselesinin" perde arkasını çok yalın bir tarzda ifade etmiş, THİF ve TKP'ye kıyasla görece çok daha cesur bir tavır almıştır. 20 Kasım 1921'de, Rauf Orbay'a yazdığı mektupta Bekir Sami Bey şöyle demektedir:

"İşte Ethem meselesi... Kanaatim itibariyle bu meselenin haliki Ethem'in kahramanca hareketlerine karşı orduda uyanan hissi-rekabet, Ethem kuvvetlerinin zulmü yüzünden halk arasında hasıl olan nefret ve husumettir. Birincisi Ethem'i düşman karşısında yalnız ve imdatsız kalmaya, yavaş yavaş erimekten şüphe ederek aleyhinde bir suikast mevcut olduğunu zannetmeye ve nihayet kuvvet elinde iken isyan etmeye mecbur eylemiştir. İkincisi de Ethem kuvvetleri

aleyhindeki harekât ve rivayatın milletçe derhal kabul ve tervicine sebep olmuştur. Her iki amil-i müessirin de müsebbibi Ankara'dır.

"Ethem gitti, Komünist Fırkası bittabi bitti gitti. Belki çok iyi oldu... Ethem'i severdim, Rauf Bey; fakat Mustafa Kemal'i Ethem'den de çok ziyade severdim, çünkü gayemi temsil ediyordu. Fakat Ethem hakkında yapılan işlerin muhakemesi, Mustafa Kemal'e bittabi namusumla verilmiş sözümün icap ettirdiği alaka ve merbutiyeti baki kalmak şartı ile, siyaset hayatından beni iğrendirdi, korkuttu, müteesir ve mütevehhim etti. O günden beri Meclis'ten ve bütün siyasi işlerden uzak yaşıyorum ve müsterihim." [207]

Ethem güçleriyle komünistlerin tasfiyesinin aynı döneme denk gelmesi bir tesadüf değildir. Hiç şüphesiz, Anadolu hareketinin iç faktörlerinden kaynaklanan sözkonusu tasfiye planı er veya geç olacaktı. Fakat, bu zamanlamanın perde arkasında, Ankara'nın, Antant (İtilâf) devletleri ve İstanbul hükümeti nezdinde kendisini ispat etmesi gibi bir dış faktörün varlığı da gözardı edilemez. Zira, ufukta Londra Konferansı gözükmekteydi.

Londra Konferansı

İstanbul, Ankara'yı, Bolşevikler'le kurduğu ilişkiler dolayısıyla, sürekli "kızıllıkla" suçluyordu. [208] Antant devletleri, İstanbul hükümetinin ve Padişah'ın önemli derecede güç kaybetmiş olduğunun bilincindeydiler. Antant devletleri, 10 Ağustos 1920'de zorla imzalattıkları "Sevr Antlaşması"nı, ne İstanbul hükümetinin, ne de Padişah'ın uygulayamayacağını anlamışlardı. [209] İşte bu ortamda, Antant devletleri, Ankara'daki yeni oluşumun komünizm yanlısı olmadığını çok iyi bilmekle birlikte [210], kamuoyu önünde yeni oluşumu "Bolşevik" olmakla suçlayarak, Ankara'yı Sovyet Rusya'dan uzaklaştırıp, kendisine yakınlaştırmaya ve olası "tavizleri" elde etmeye çalışıyorlardı. [211]

27 Şubat 1921'de Londra'da yapılacak olan "Konferans"a işte bu ortamda gelindi. Ankara hükümeti, Londra Konferansı'na İstanbul hükümetinin yanında davet edildi. Üvey evlat muamelesi görmek istemeyen ve Londra'da Türkiye'yi temsilen iki değil, yekvücut olmuş bir heyetin bulunmasını arzu eden Ankara, İstanbul'a karşı da, gene tipik bir "havuç ve sopa" politikası izledi. Bir taraftan kendisi Padişahın varlığını kabul ederken, öte taraftan da Padişah'ın Ankara'nın varlığını açıktan kabul etmesini dikte etti. İstanbul ile Ankara yöneticilerinin kendi aralarındaki bu güç gösterisi doğal ve kaçınılmazdı. Ancak ortak paydaların da dile getirilmesi gerekiyordu. Mustafa Kemal,

Padişah'tan "Zat-ı Şahane" diye bahsettiği 29 Ocak 1921 tarihli konuşmasında, "yine milletin içinde düşman fikrine hizmet ederek ve dolayısıyla zatı şahane için bir dayanak zemini hazırlıyabileceğini zannettikleri fikirler dahi, kanaatlerini değiştirmişler veyahut kanaatleri değiştirilmiştir" sözleriyle, Ethem Bey ve komünist güçlerin tasfiyesini müjdelemekte ve "artık bundan sonra memleket içinde bugün beliren, tecelli eden samimi ve kutsi gayeleri düşünenlerden başka bir gaye ile bir vaziyetin hasıl olmasına bendeniz maddeten imkan görmüyorum" diyerek tasfiye edilen bu güçlerin savunduğu fikir ve amaç için artık maddi bir zeminin kalmadığını dile getirmektedir. [212] Mustafa Kemal, Padişah'a ve İstanbul Hükümetine, kendi liderliğindeki Ankara hükümetinin tanınmasını bir ön koşul olarak öne sürmekle birlikte, aynı doğrultuda itimat verici sözleri, bu sefer çok daha açık bir dille Antant devletlerine tekrarlamaktaydı. [213]

İç ve dış politik konjonktürün bu istikamette yol aldığı günlerde, Ankara hükümetine bağlı düzenli ordu birlikleri de, Ethem Bey ve kuvvetlerine karşı amansız bir takibi başlatıyorlardı.

Sürek Avı

Ethem Bey'ile görüşmeye gelen mebuslar heyeti, Aralık sonunda Kütahya'yı terk eder. [214] 29-30 Aralık'ta İsmet Paşa komutasındaki 11. ve 61. tümenler Kütahya üzerine harekete geçerler. [215] Yine aynı tarihlerde, Afyonkarahisar'da bulunan Refet Paşa kumandasındaki 2. piyade tümeni Afyonkarahisar'dan Kütahya yakınlarındaki Efendi Köprüsü'ne doğru ilerler. [216] Ethem ve Reşit Bey'ler, geride küçük bir kuvvet bırakarak, 2-5 Ocak 1921'de Kütahya'dan Gediz'e geri çekilirler. [217] 30-31 Aralık'ta Kütahya'ya gelen İsmet Paşa komutasındaki 11. ve 61. tümen ve güneyden gelmekte olan Refet Paşa komutasındaki 2. piyade tümeni, Ethem Bey komutasındaki kuvvetlerin geri çekilişini 6 Ocak 1921'e kadar Gediz önlerine dek takip ederler. [218] Düzenli ordunun planı, kuzeyden ve güneyden gelerek, Ethem Bey'in Eskişehir üzerine yürümesini engellemektir. Fakat bunun da ötesinde plan, Kütahya havalisinde sıkıştırılacak olan Ethem Bey'i ya orada imha etmek ve ele geçirmek ya da bu mümkün değilse, Ethem Bey kuvvetlerini Yunan hatlarına doğru sürükleyerek iki ateş arasında bırakmaktır. [219]

Ethem Bey, karşı tarafın bu planını görür ve Yunan kuvvetleri ile 3 Ocak 1921'de ilişki kurar. [220] Yunan tarafı, Ethem Bey'in kendisi ile ilişki kurmasını

şüpheyle karşılamış olmakla beraber, 6 Ocak'ta bir "keşif operasyonu" başlatır. [221] Yunan tarafının bu girişimi sonucu Miralay İsmet komutasındaki güçlerin büyük bir bölümü, Ethem Bey güçlerinin takibini yarıda bırakarak, geriye, Gediz'den Kütahya'ya, oradan da İnönü civarına doğru ricat eder. [222] Bunun üzerine Ethem Bey kuvvetleri saldırıya geçer. 8 Ocak'ta Ement'i ele geçiren Ethem Bey kuvvetleri, önce Gediz'i, daha sonra da 11 Ocak'ta Kütahya'yı ve nihayet Kütahya'nın doğusundaki Alayunt tren istasyonu civarını kontrol altına alırlar. [223] Öte yandan 6 Ocak'ta, Yunan "keşif operasyonu"na dahil olan kuvvetler, İnönü önlerinde Ankara kuvvetleriyle çatışmaya girer. [224] 5-6 günlük çatışmanın ardından 11 Ocak 1921'de, Yunan kuvvetlerinin aniden geri çekilmeye başlaması sonucu, Refet Paşa kumandasındaki 1. süvari gurubu ve 8. tümen, Ethem Bey kumandasındaki kuvvetlerin peşine düşer. [225] 12-20 Ocak tarihleri arasında Ethem Bey, Kütahya-Gediz güzergâhını takip ederek Simav-Demirci üzerinden Gördes'e kadar geri çekilir. [226] Bu arada Ethem Bey'i takip etmekle görevli Cenup Cephesi kumandanı Refet Bey, 19 Ocak'ta, Demirci'ye gelir ve burada Ethem Bey'e hitaben bir mektup kaleme alır. Mektup'ta, "Şerefli bir mazi ve hayata sahipsiniz. Top ve ağırlıklarınızı bize iade ederek yine Yunanlılar'la mücadeleye devam edebilirsiniz. Sizin hasmınız Refet Bey değildir. Millet Meclisi ve hükümettir. Biz askerlik gereği aldığımız emirleri uyguluyoruz" denmektedir. [227] Gördes'te bulunan Ethem Bey ise, Yunan tarafı ile tekrar ilişkiye geçer. [228] Yapılan müzakereler sonucu, Ethem Bey'in ağabeyi Tevfik Bey ve Küçük Ethem adlı kumandan, beraberlerindeki savaşçılarla [229], 22 Ocak'ta [230] Akhisar ile Gördes arasında bir bölgede [231], Yunan tarafına geçerler. Karşı tarafa geçenler ile Yunan yetkililer arasında bir protokol imzalanır. [232] Bu süre zarfında Ethem Bey'in saflarında çelişkiler baş gösterir. En önemli adamlarından Parti Pehlivan, Yunanlılar'la protokol imzalamayı reddeder ve Ethem Bey'in yanından ayrılır. Bununla birlikte protokülün pratiğe geçirilmesinde ortaya çıkan pürüzler Ethem Bey'in şüpheci davranmasını beraberinde getirmiş olmalı ki, yanındaki küçük bir güçle, cephe hattını takip ederek, kuzeye, Manyas'a doğru yol alır. [233] Takriben bir hafta sonra, 28 Ocak 1921'de Susığırlık'ta (Susurluk) Yunan kuvvetlerinden "geçiş hakkı" talep ederek teslim olur. [234] Mustafa Kemal ise, bundan 20 gün evvel (8 Ocak'ta) yaptığı bir konuşmada " iki gün evvel Yunan ordusu, bütün Batı cephesinin her noktasında, kendi safları arasında Ethem dahil olduğu halde taarruza geçmişlerdir" bilgisini Meclise sunar, Meclis sıralarından da "Allah kahretsin" sesleri yükselir. [235] Bütün bu gelişmeler Ethem Bey'in hayatında bir

dönüm noktasıdır. Muharebeyi Ankara kazanmış, gayri nizami güçler ise kaybetmiştir. Kazananlar, kaybedenlerden yakladıklarını dört ay sonra (Mayıs 1921) yargılar ve kimilerini de idam ederler. [236]

İzmir Günleri

Ethem Bey'in, 28 Ocak'ta, Susığırlık'ta, Yunan kuvvetlerine teslim olmasının ardından İzmir'e hangi tarihte geldiği belli değildir. Büyük bir ihtimal ile Ethem Bey'in, Şubat 1921'den itibaren İzmir'de olduğu bazı gazete haberlerine dayanılarak söylenebilir. [237] Hatta kimi tarihçiler, tarih vermeden, Ethem Bey'in, İzmir'deki Hollanda hastanesinde bakım altında olduğunu yazmaktadır. [238] Kesin olan şudur ki, Ethem Bey'in İzmir'de geçirdiği dönem çok uzun değildir. Fransız belgelerine göre Ethem Bey, en geç 25 Nisan'dan itibaren İzmir'de değil, Atina'da tıbbi bakım altındadır. [239] Ağabeyi Reşit Bey ise, İzmir'de daha uzun kalır. 24 Ekim 1921'de kurulan Şark-ı Karib Çerkesler'i Temin-i Hukuk Cemiyeti'nin (Yakın Doğu Çerkeslerinin Haklarını Sağlama Derneği) kurucuları arasında yer alır. [240]

Yunanistan'dan Almanya'ya

Reşit Bey'in kurucuları arasında yer aldığı cemiyetin ömrü, Antant devletlerinin müttefiki Yunanistan'ın, Küçük Asya topraklarını Eylül 1922'de terk etmesi ile son bulur. Yunan kuvvetlerinin bu ani yenilgisinin perde arkasında; Antant devletleri tarafından, Yunan iç politikasındaki karışıklıklar sonucu Yunanistan'a verilen askeri ve siyasi desteğin düşüşü; İstanbul hükümetinin ve Saray'ın artık tamamen devre dışı kalmaya başlaması ve hatta müttefiklerin kendi aralarındaki çıkar çatışması yatmaktadır. (Örneğin, müttefiklerden biri olan Fransa elini çabuk tutmuş ve Ankara hükümeti ile daha Eylül 1921'de, "Ankara İtilafnamesi"ni imzalamıştır.) Yunanistan'ın, 1919 Mayıs'ında başlayan "Küçük Asya Macerası" 11 Ekim 1922'de, Yunan tarafının Antant devletleri temsilcilerinin "zorlaması" sonucu "Mudanya Mütarekesi"ni imzalaması ile noktalanmıştır. [241]

Bu gelişmelerin yaşandığı dönemde Ethem Bey Atina'dadır. Ethem Bey'in Atina'da kaldığı süre, muhtemelen 19 ay olmalıdır. [242] Bu 19 aylık dönem hakkında yegane bilgi, Reşit Bey'in oğullarından Aytek Şay'ın hatırladıklarıyla sınırlıdır. [243] Aytek Bey, o günleri şöyle özetlemektedir: "Halandra'ya götürdüler

bizi. Kralın yazlık köşkünün bulunduğu mesireye. Saraya yerleştik. Sarayın bir dolu salonları yanısıra 28 de odası vardı. Babam ve amcalarım da oradaydılar. Ethem amcamın bir çok subayı zamanla sarayı terkedip muhtelif yerlere göçmüşlerdi. Amcam Ethem de kısa bir süre sonra kendisine büyük acılar çektiren midesini tedavi için Almanya'ya gitti." [244]

Ethem Bey'in Almanya'ya geliş tarihi, Mudanya Mütakeresinden bir ay sonra, Kasım 1922'dir. [245] Ethem Bey'in gelişi, 22 Kasım 1922'de Königstein kasabasının Yabancı Polis kayıtlarına işlenir. Yani ünlü Lozan Konferansı'nın başlangıç tarihi olan 20 Kasım 1922'den iki gün sonra. Tüm bu tarihler göz önünde bulundurulduğunda, Ethem Bey'in Yunanistan'ı terk ediş tarihinin zamanlaması ilginçtir. [246] Çünkü bu dönemde, yeni kurulmakta olan Türk devleti ile Birinci Dünya Savaşı'nın galipleri ve onların müttefiki Yunanistan arasında kıyasıya bir diplomatik pazarlık başlamıştır.

Tarihe Lozan Antlaşması olarak geçen ve bugünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin tüzel kişiliğe kavuşmasını sağlayan bu diplomatik pazarlık iki etapta gerçekleşmiştir. Birinci etap, Kasım 1922'den Şubat 1923'e kadarki 4 aylık süredir. Lozan görüşmelerinin birinci evresinde, taraflar arasında anlaşma sağlanamayınca, İsviçre'nin Lozan kentinde görüşmelere ara verilmiştir. İkinci etap, Nisan 1923'ten Temmuz 1923'e kadarki 3 aylık süredir. [247] Küçük Asya'dan çekilen Yunanistan, bir yandan Lozan Konferansı'na katılırken, öte yandan da komşusuna karşı yeni "güvenlik önlemleri" almaya başlamıştır. Bu "güvenlik önlemleri" içerisinde Çerkesler de vardır. [248] Tarih, bir anlamda, Çerkesler için yeniden "tekerrür" etmektedir. Vaktiyle, Çarlık Rusyası ile Osmanlı sarayı arasında olduğu gibi, Çerkesler, şimdi de iki komşunun nüfus çıkarları için manipule edilmektedirler. Batı Trakya'da, ama özellikle de Midilli adasında, Yunan makamlarının denetiminde, toplam sayıları 1400'ü bulan ve çoğunluğunu Çerkesler'in oluşturduğu bir gerilla ordusu örgütlenir. Bu gerilla ordusunun başında Eşref Kuşçubaşı bulunmaktadır. [249] Lozan konferansının tam ortalarına rastlayan bu gelişmeden İngiliz hükümeti rahatsızdır. İngiltere tarafından sıkıştırılan Yunan makamları, ilkin bu güçlerin varlığını reddetmiştir. Daha sonra ise Yunan makamlarının gerekçesi, "bu güçlerin hem işsiz kalmamalarını sağlamak, hem de Trakya'daki Yunan ordusunu güçlendirmek" şeklinde olmuştur. [250] Türk hükümeti ise, sınırlarından sızan bu gerilla ordusu mensuplarını sadece imha etmekle kalmamış [251], aynı zamanda Mayıs-Haziran 1923'de, Manyas ve Gönen'e bağlı toplam 14 Çerkes köyünü boşaltmış, çoğunluğu Çerkes 5825 kişiyi Anadolu'nun içlerine sürmüştür.[252]

Türk hükümeti, Lozan'da yapılan antlaşmaya, af kapsamının dışında tuttuğu 150 kişilik bir liste eklemiştir. Başta Ethem Bey olmak üzere, Yunanistan'daki faaliyetlerinden ötürü başka Çerkes ileri gelenleri de bu listeye dahil edilmişlerdir. [253]

24 Temmuz 1923'de, Lozan'da taraflar arasında antlaşma imzalanırken, artık savaşın mutlak mağlupları da bellidir; Devlet sahibi olamayan uluslar, azınlık milliyetler ve tabii bu arada da Yunan ve Türk makamları arasında manipule edilen Çerkesler. [254]

Almanya'dan Ortadoğu'ya

Ethem Bey, Almanya'nın Frankfurt am Main şehrine bağlı Köngstein kasabasındaki Kohnstam Sanatoryumuna 22 Kasım 1922'de gelir. [255] Königstein polisinin Yabancılar Dosyası'nda, Sanatoryumu ne zaman terk ettiği kayıt edilmemiştir.[256] Alman makamları, Ethem Bey'in varlığından Haziran 1923'den itibaren haberdar olmuş ve alarma geçmişlerdir. [257] Dışişleri Bakanlığı ile İçişleri Bakanlığı ve muhtelif şehirlerdeki polis daireleri arasında Aralık 1923 tarihine kadar, "Antant ajanı" olmakla suçlanan Ethem Bey'e ilişkin, tutuklanması ve sınır dışı edilmesi için yazışmalar yapılmış, fakat Ethem Bey bulunamamıştır. [258] Ethem Bey'in Aralık 1923'te mi, yoksa daha önceden mi Almanya'yı terk ettiği belli değildir. [259] Ethem Bey hakkında resmi belgelerden yola çıkarak aktarabileceğimiz en son bilgi, onun, Bağdat'ta ölüp ölmediğinin araştırılmasını talep eden, 18 Haziran 1928 tarihli Yunan Genel Kurmayı'na ait bir belgedir. [260] Ethem Bey'in Ortadoğu'da geçirdiği günlere ilişkin elimizde - bu kitapta yayınladığımız Risale hariç- hiç bir belge bulunmamaktadır. [261] Ethem Bey, 1949 yılında Trans-Ürdün'de ölmüştür. [262]

İttihatçılar ve Ethem Bey

Türk resmi tarihinin sağ ve sol yorumcuları, birbirlerini adres göstererek Ethem Bey hakkında bir nokta da buluşurlar. Onlara göre Ethem Bey "Enverci"dir. Örneğin, Cemal Kutay, Ethem Bey'de bir Envercilik keşfeder ve bunu över.

Kutay, Çerkes Ethem Dosyası'nda, Muhsin Billursoy adında bir kişinin ağzından, "Ethem'in Berlin'deki günlerinin tatlı ümidi; Enver Paşa'dan beklenen GELİNİZ haberidir" sözlerini aktarır. [263] Bir başka yerde ise, gene Billursoy'a

dayanarak Berlin günlerinde Enver Paşa'nın eşi Naciye Sultan'ın evine yemek yemeğe gidildiğini ve tesadüfen o gün Enver Paşa'nın ölüm haberinin duyulduğunu yazar. Yine Kutay, Billursoy'un ağzından şunları aktarır: "Enver Paşa'nın mücadelesine katılmak için o kadar samimi, içten ve heyecan dolu arzu içindeydi ki, bu acı haber onu yıktı. O koskoca adamın adeta bir anda çöktüğünü hissettim." [264]

Kutay, sırf Muhittin Billursoy ile yetinmiyor. Ethem Bey'in yazdığını iddia ettiği sayfaları kitabına alıyor. "Ethem Bey" Kutay'ın kitabında şunları söylemeye başlıyor: "Birçok vatandaşlarım ziyaretime geliyordu. Bunlar arasında olan İttihat ve Terakki'nin Merkez-i Umumi Muhasibi Nihat Bey bana bir gün, kendisine Ankara'daki bir dostu tarafından muntazaman gönderilen Hakimiyet-i Milliye Gazetesini getirdi. Büyük bir merakla sahifelere göz attım. Zaman ne de çabuk geçmişti? Sakarya muzafferiyatını takib eden günler içinde, yani 1921 senesinin Eylül ayı sonlarında idik." [265] Ya da bir başka yerde yine, Kutay, Ethem Bey'in ağızından şunları aktarmaktadır: "Memleketi terk ettiğimden beri ilk defa hayalimde büyük bir gayenin mefküresi ile heyecanlı idim. Enver Paşa'ya karşı büyük bir hayranlık hissederdim... Bu öğrendiklerimden sonra benim için tek ümid bir an evvel iyileşmek ve Enver Paşa'ya iltihak etmek idi." [266] Son olarak, "İstanbul'dan ve Ankara'dan gelen gazetelerde değil de, daha çok Alman gazetelerinde Enver Paşa'nın ancak bir kahramana yakışan şehadeti hakkında uzun uzun izahat veriliyor, resimleri neşrediliyordu." [267]

Kutay'ın, onun "tanığı" konumundaki Muhittin Billursoy'un ve doğrudan kendisinden aktardığını iddia ettiği Ethem Bey'in yukarıda örneklerini sunmaya çalıştığımız bütün anlatımları tamamiyle asılsızdır.

Burada yayınladığımız Alman belgelerinde, Ethem Bey'in katiyen Berlin'e uğramadığını ve Alman polisinin her tarafta Ethem Bey'i aramakta olduğunu bir tarafa bıraksak bile, Kutay'ın, Billursoy ve bizzat "Ethem Bey"e dayanarak aktardığı tarihler, sorgulanmayı gerektirmektedir. Ethem Bey'in Almanya ya ilk varış tarihinin Kasım 1922 olduğunu ve Frankfurt yakınlarındaki Königstein kasabasındaki bir sanatoryumda kaldığını daha önce belirtmiştik. [268] Dolayısıyla, ne Ethem Bey'in gitmediği Berlin'de, Almanya'ya gelmediği bir tarih olan Eylül 1921 sonlarında Hakimiyet-i Milliye Gazetesi okuması, ne 4 Ağustos 1922'de Buhara'da öldürülen Enver Paşa'nın "şahadet" haberini gene gitmediği Berlin'de yaşayan Naciye Sultan'ın evinde öğrenmesi ve ne de bu ölüm haberini veren Alman gazeteleri ile Türk gazetelerini mukayese etmesi mümkündür.•

Kutay'ın, "Ethem Bey"e söylettiği Enver Paşa methiyelerinin de gerçekle alâkası yoktur. Evet, Ethem Bey'in İttihat ve Terakki'yi övdüğü söylenen belge(ler) vardır. [269] Fakat Enver Paşa hayranı olduğuna dair elimizde hiçbir belge yoktur. Ethem Bey, bu kitapta yayınladığımız Risale'sinde katiyen Enver Paşayı ve hatta İttihatçılar'ı öven bir görüş belirtmemektedir. Yine Ethem Bey, İttihatçı Rahmi'nin oğlunu kaçırdığı günlerde, Hukuk-u Beşer ve Müsavat gazetelerine gönderdiği yazılı açıklamanın bir yerinde, "eminim ki, Rahmi Merkez-i Umumi'nin kör bir aleti olduğunu nedamet etmiş ola... sözleriyle [270], o tarihlerde İttihat ve Terakki'ye ve onun önderlerine pek olumlu bakmadığını belli etmektedir.

Peki, sürgündeki İttihat ve Terakki, Ethem Bey'e nasıl bakmıştır?

İttihatçılara ait belgeler dikkatlice incelendiğinde, örneğin, 2 Ocak 1921'de, Ziya Bey'in Roma'dan, Viyana'da bulunan Enver Paşa'ya yolladığı mektupta söyledikleri, sürgündeki İttihatçılar'ın gelişmeleri tamamiyle geriden takip ettiklerini göstermektedir: "Anadolu ahvali pek iyi değil. Mustafa Kemal'den herkes müteşekki. Ethem 10.000 kişiye hakim ve Mustafa Kemal'in sağ eli." [271] Gelişmelerin geriden takibi İttihatçıların bütün belgelerine sirayet etmektedir. Öte yandan, İttihatçı liderler, Ethem Bey ile yakınlık kurmaya da çalışmışlardır. Berlin'den, Enver Paşa ve Ziya Bey'in, "İslam İhtilalleri Cemiyeti'nin İstanbul Şubesi"ne yolladıkları 25 Ocak 1921 tarihli mektupta şöyle denmektedir: "Ma'lum olduğu üzere Tal'at Paşa bir iki arkadaşıyla Cemiyet'e hakim olmak arzusunda bulunduğundan ve hala bu arzusundan feragat edemediğinden kendisiyle her ne kadar beraber çalışıyor ise de, asıl bize sadık ve esasen mutemed zatlarla beraber bu zümre-i kalile hakimiyetine karşı koyabilecek bir gurup elde etmeniz lazımdır. Onun içindir ki İstanbul Merkezi'niz Trabzon'da Şukrü Bey ve Moskova'dan Anadolu'ya gelen Çerkes Sami Bey, sonra gönüllü kıta kumandanı Çerkes Ethem ve kardeşi Reşid Bey'lerle daima münasebat-i samimane'de bulunmalıdır." (...) "Trabzon'da Şükrü, Çerkes Reşid, Ethem Bey'lerle mektuplaşarak buraya hemen haber gönderiniz." [272] Enverciler'in kendi teşkilatlarını Anadolu'da yerli yerine oturtmak için çaba sarf ettikleri o günlerde, Ethem Bey, Ankara ile bütün köprüleri çoktan yakmıştır. Ethem Bey, o tarihlerde, Yunan işgali altındaki bölgededir. İttihatçılar'ın kendi aralarındaki yazışmalarda Ethem Bey veya Reşit Bey'e ilişkin birbirleriyle yaptıkları ikinci bilgi alışverişine, Berlin'de bulunan Mehmed Bey'in Moskova'da bulunan Enver Paşa'ya 12 Mart 1921'de yazdığı mektupta tanık oluyoruz: "Bugün burdan doğruca İzmir'e giden bir arkadaşımızla

Reşid'e hitaben bendeniz de bir mektup yazdım. Arzu ve emr-i devletlerinin ne merkezde bulunduğunu ilave eyledim." [273] Gelişmelerin seyri içinde, İttihatçılar'ın, Ethem ve Reşit Bey'lerle kurmak istedikleri siyasi ve örgütsel ilişkinin pek sonuç vermediği anlaşılmaktadır. Öte yandan bazı İttihatçılar'ın Kemalistlere benzer bir dil kullanarak, Ethem Bey ile işbirliği çabalarına karşı çıktıkları, Trabzon'daki Küçük Talat Bey'in, Moskova'daki Enver Paşa'ya 12 Mayıs 1921'de yazdığı mektuptan anlaşılmaktadır: "Bir tamiminizde Ethem ve Reşid meselesinden bahsetmenizi muvâfik bulmadım. Bu adamlar hakkında öyle propagandalar yapıldı. Resmi tebliğlerde o kadar acı şeyler yazıldı ki, hadd-i zatında az çok hizmetleri ile beraber birer şaki olan Türk köylerini gaddarane bir süretle soyup soğana çeviren bu üç kardeş, bu gün haklı haksız, her ne ise halkın çok menfüru oldular. Bence artık böyle adamlardan el etek çekilmeli. Bazen bize en yakın ve namuslu ve hamiyetlerine tamamen inandığımız arkadaşlara tahammül edilmezken, böyle bütün varlıkları magdûr kanları ile bulanan bu insanları nasıl tesahüp edebiliriz? Zaten bugün kabul edip de üzerinde yürümek istediğimiz prensiplere nazaran bizim hangi eşhas ile hangi sınıflar ve zümrelerle elele vereceğimiz ta'ayyün etmiştir." [274]

İttihatçılar'dan aktardığımız bütün bu belgeler ve detay bilgiler, Ethem Bey'in bir "Enverci" olduğu iddialarını oldukça zayıflatmaktadır. Bununla birlikte, Ethem Bey'in fikir dünyasında İttihatçılık'ın gölgesinin her zaman kendisini hissettirdiği de inkâr edilemez.

Son Söz

Ethem Bey'i "hain" ilan eden ya da tam tersi, onun şahsında bir "Pan-Türkist" keşfeden Türk resmi tarihinin sağ ve sol yorumcularını bir tarafa bırakacak olursak, Kuva-yı Seyyare ile Kuva-yı Milliye arasındaki antogonizmaya görece bilimsel bakmaya çalışan üç yaklaşım vardır.

"Araştırmacı Doğu Ergil, Çerkes Ethem olayını merkez-çevre çelişkisi olarak koyup, zorunlu bir çatışma diye yorumlamaktadır." [275] Mete Tunçay ise, "Milli Mücadele, Anadolu'nun hemen her yerinde sınıflararası bir ulusal birlik havası içinde ve özellikle yerel eşrafın parasal desteğine dayanarak yürütülüyordu. Ethem'in davranışları ise, bu tutumla çatışmaktaydı. Onun zenginlere baskı yaparak zorla para toplaması, Milli Mücadele cephesinde bir bölünmeye varmasından korkulabilecek tepkiler doğurmuştu. Bunun için de, Kuva-yı Seyyare'yi ortadan kaldırmak zorunlu olmuştu" demektedir. [276]

Öte yandan Japon tarihçi Yamauchi Masayuki, "konformistlerle nonkonformistlerin arasındaki çelişki"den bahsetmiş ve bir müddet sonra da "nonkonformistlerin, anti konformiste, dolayısıyla da anti-Kemalist'e" dönüştüklerini belirtmiştir. [277]

Bütün bu değerlendirmeler üst üste konulduğunda, "merkez-eşraf-konformist" olanla, "çevre-zenginlere baskı yapan-nonkonformist" olan kim sorusu ortaya çıkmaktadır. 700 senelik Osmanlı İmparatorluğu çöküp giderken, harabenin içinden yeni bir binanın inşası gerekmekteydi. Fizik kanunları nasıl boşluk kaldırmaz ise, siyasetin de boşluk kaldırması beklenemezdi. Boşluğu kim, hangi proje ile nasıl dolduracaktı? Bunun için bir hareket gerekiyordu. Hareketin adına "devrim" dendi. "Devrim" ise adını, "Türk burjuvazisinin önderi Mustafa Kemal Paşa'dan almakta" idi. "Devrim'in başına Türk ticaret burjuvazisi geçti" ("merkez-eşraf-konformist"). "Türk ticaret burjuvazisi" başından beri, parçası olduğu uluslarası sistemin o yıllardaki temsilcilerine, savaşın galipleri konumundaki İtilâf devletlerine her zaman kapıyı açık tuttu. Büyük güçlerin ve kendi çıkarlarının temel alındığı bir sistem için, oluşturmakta olduğu politik düzen, kaçınılmaz olarak "bütün demokrasilerden uzak bir diktatorya" idi. [278]

Ne istediğini bir program ile deklare etmiş ve başından beri Osmanlı'nın kurumlarını (örneğin orduyu) devralmış olan "merkez"in karşısında duran "çevre" ise, her şeyden evvel yapısı gereği ikili bir niteliğe sahipti. "Çevre" son derece eklektikti. Bir yandan yabancı istilacılara düşmanken, öte yandan, ideolojik düzlemde karşı tarafın dünya görüşünden beslendiği için ondan tam anlamıyla kopamamaktaydı.

Hitap ettiği kitle, esasen toplumun en yoksulları olan köylü kitlesiydi. Siyasi hattı ise çelişikti. Sosyal tabanına uymayan bir gelenekten, İttihatçı gelenekten geliyordu ama "Pan- Türkist" değildi. Müslümandı ama "Bolşevizm"e sempati duyuyordu. Ufukları son derece dardı. Keza, milliciydi. Kendisinden daha radikal ve daha tutarlı bir dünya görüşünün (Sosyalizmin) ağır bastığı ortamlarda oraya doğru eğiliyordu. "Çevre-zenginlere baskı yapan- nonkonformistler" olarak "merkez- eşraf- konformistler"e meydan okuyordu. Temsil ettiği köylü kitlelerinin yüzünü güldürüyor, kendisinin o andaki duruşuna ilişkin, "komünizmin, ona bir Müslüman ahlakı atfeden, ilkel ve bilisiz, fakat nisbeten dürüst yorumları" diye tahliller yapılıyordu. [279] Fakat tüm bunlara rağmen "çevre-zenginlere baskı yapan-nonkonformistler" gene de kendi güçlerine güvenmiyorlardı. Kendisine vaad edilen desteği bulamayınca, bu sefer de

kopamadığı ve dünya görüşü açısından beslendiği yere doğru eğiliyordu. Bu durum ister istemez, sosyal tabanının kafasını karıştırıyor, dolayısıyla güçlerinin dağılmasına sebebiyet veriyordu. Siyasi duruşu itibariyle "ikiyi bir etme"ye çabalıyordu. Sergilediği eklektizm, siyaset sahnesinde büyük güçlerin güvenini elde etmiyordu. [280] Artık çok geçti. Hakkındaki ferman çoktan verilmişti. Can havliyle ordan oraya kaçmaktaydı. Dışanda büyük güçler tarafından, kendisine kâh "Alman" kâh "Antant ajanı" deniyor [281], içerde de "merkez-eşraf- konformistler" tarafından "hain" ilan ediliyordu.

Ethem Bey ve güçlerinin konumu, özü itibariyle buydu. Bütün "günah"lan burada saklıydı... Resmi tarihin "hain" damgası bir ayrışım çizgisidir, Ethem Bey'in -saydığımız "günah"larına rağmen- Ankara'ya kafa tutmasının bedelidir. "150'likler"e çıkartılan "af"a cevaben, "dik başlı"lığını koruyup geri dönmemesi, Ethem Bey'in, bu ayrışım çizgisinin bilincinde olduğunun kanıtıdır. Ölünceye dek, 2 Şubat 1921'de, hasımlarına yolladığı telgrafın son cümlesine sadık kalmıştır; "Bâki ilk selam."

dipnotlar

(Aşağıda kimi zaman gönderme yaptığım İngiliz, Fransız, Yunan, Alman ve Türk belgeleri bu kitabın "Belgeler" bölümünde yer almaktadır. E.C.)

"Bâki İlk Selam"

1: Ergun Hiçyılmaz, *Gizli Belgelerle Çerkes Ethem,* Varlık Yayınları, İstanbul, 1993, s.111, 115

Çerkesler

2: Çerkeslerle ilgili daha geniş bilgi için bkz. Aydın O. Erkan, *Tarih Boyunca Kafkasya,* Çiviyazıları, İstanbul, 199

3: Kafkas kadınlarının Osmanlı haremlerinde yaşadıkları trajediye ilişkin bkz. Hıfzı Topuz, Meyyâle, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998

Büyük Göç

4: Aktaran Ahmet Hazer Hızal, *Kuzey Kafkasya,* Ankara, 1981, s.40

5: Daha geniş bilgi için bkz. Dr. Abdullah Saydam, "Kuzey Kafkasya'daki Bağımsızlık Hareketleri", *Avrasya Etüdleri,* sayı:1, İlkbahar, Ankara, 1995

6: Daha geniş bilgi için bkz. Ali Kasumov-Hasan Kasumov, Çerkes Soykırımı, Kafder, Ankara, 1995

7: Daha geniş bilgi için bkz. age

"Balkan Üslûplu, Osmanlı Kılıflı" Bir Darbe

8: Sefer E. Berzeg, *Türkiye Kurtuluş Savaşı'nda Çerkes Göçmenleri II,* Nart Yayıncılık, İstanbul, Ekim 1990, s.37-40

9: Şevket Süreyya Aydemir, *Enver Paşa,* c.1, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1972, s.472

10: Tank Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler,* c.III, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1989, s.13

11: Şevket Süreyya Aydemir, age, c.I, s.547-548

12: Soner Yalçın, *Teşkilat'ın İki Silahşörü*, Doğan Kitap, İstanbul, Mayıs 2001, s.28-29

13: Sefer E. Berzeg, age, s.13

14: Tank Zafer Tunaya, age, c.III, s.22-23

Teşkilat-ı Mahsusa

15: Sefer E. Berzeg, age, s.14

16: Sefer E. Berzeg, age, s.37-38

17: Cemal Paşa, *Hatıralar*, Çağdaş Yayınlan, İstanbul, Nisan 1977

18: Tank Zafer Tunaya, Teşkilat-ı Mahsusa hakkında oldukça kapsamlı bilgi sunmakta ve örgütün kuruluş yıllanna ilişkin farklı görüşlerin varlığından bahsetmektedir. (Tank Zafer Tunaya, age, c.III, s.275-292) Aynca daha geniş bilgi için bkz. Dr. Philip H. Stoddard, *Teşkilat-ı Mahsusa*, Arba Yayınlan, İstanbul, Kasım 1993

19: Reşit Bey'in Balkan Harbi'nde komuta kademesi içinde çıkan anlaşmazlıklar yüzünden subaylık mesleğinden istifa ettiğini söyleyen kaynaklar vardır. Örneğin, Prof. Yamauci Masayuki, 1978'de yayımlanan bir makalesinde, Ali Fuat Cebesoy'a dayanarak şöyle demektedir: "Reşit, Yüzbaşı olduktan sonra, Mustafa Kemal'den bir sene önce askeri akademiyi bitirmiş olmasına rağmen istifa etmiştir. İstifa etmesinde Balkanlarda yaşadıklannın etkisi olduğu sanılmaktadır. Zira Reşit, Sırp Çetnik çetelerine karşı yapılan başarısız operasyonlar yerine, bu gayri nizami çetelerin başanyla uyguladıkları partizan savaş tarzının kopya edilmesini önermişti. Önerisi, yüksek düzeydeki kumandanlar tarafından reddedildi." (Yamauci Masayuki, "Reflections on the social Movements during the National Liberation War of Turkey: A Tentative Analysis of Partisan Activities in Western Anatolia", *Journal of Asian and African Studies*, No.15, Tokyo, 1978, s.42)

Sefer E. Berzeg ise, Reşit Bey'in, "İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra hastalanması nedeniyle Binbaşı iken askerlikten ayrıldı"ğını söylemektedir. (Sefer E. Berzeg, *Türkiye Kurtuluş Savaşı'nda Çerkes Göçmenleri II*, Nart Yayıncılık, İstanbul, Ekim 1990, s.14)

20: A. Şunurov, *Türkiye Proletaryası*, Yar Yayınlan, İstanbul, Aralık 1973, s.15

21: Sefer E. Berzeg, age, s.38

Berzeg, burada Ethem Bey'in kendisi gibi Çerkes asıllı olan Dr. Hanakhe Reşit Bey'in (Diyarbekir Valisi) ve Aşharuva Rauf Bey'in emrinde Irak ve İran'da görev yaptığını belirtmektedir. (Diyarbekir Valisi Reşit Bey, Ermeni "tehcir ve taktil (katliam)"ini ele alan Savaş Suçlulan Mahkemesi'nde yargılanmak üzere tutuklananlardandır. Ethem Bey'in 1915'de Vali Reşit'in emrinde Ermenilere karşı "tehcir ve taktil"de yer

alıp almadığını Ermeni kaynaklarından araştırmaya çalıştım. Ermeni diasporasının kütüphanelerinde yer alan kimi anı ve biyografilere ulaşmaya çalıştım. Konunun uzmanı Ermeni akedemisyenlere başvurdum. Fakat Ethem Bey hakkında bu döneme ilişkin hiçbir bulguya rastlamadım.)

Öte yandan Tank Zafer Tunaya, "İlk eylem, Teşkilat'ın en büyük çetesinin başında Yakup Cemil Bey'in Batum Fethi ile başlamıştır. Bu harekete Binbaşı Asım, Lazistan Mebusu Sudi, Yüzbaşı Halit, Şakir (Kesebir), Yüzbaşı (Çerkes) Ethem Beyler de katılmışlardır" demektedir. (Tank Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler, c.III, Hürriyet Vakfı Yayınlan, 1989, s.287) Tunaya, Teşkilat'ın, İran ve Afgan seferlerine ilişkin de kapsamlı bilgi vermektedir. (Age, s.288-289)

Burada Yakup Cemil'in adı geçmişken önemli bir noktaya da değinmeliyiz. 20 Ekim 1922 tarihli bir Yunan belgesinde, "Yakup Cemil, Enver Paşa'yı öldürmek için bir suikast planladı. Amacı, tek taraflı barış antlaşmasını sağlamaktı. Suikast, Reşit Bey tarafından gammazlandı, bunun üzerine Yakup Cemil iki adamıyla idam edildi" denmektedir. (Yunan Belgeleri 4)

22: Tank Zafer Tunaya, age, c.III, s.279

23: Tank Zafer Tunaya, age, c.III, s.286

24: Tuncay Özkan, *Bir Gizli Servisin Tarihi*, Milliyet Yayınlan, İstanbul, Mart 1997, s.38-39

Sefer E. Berzeg, teşkilat içerisinde yer alan Çerkeslerin adlannı vermektedir. (age)

Aynca Soner Yalçın'da, teşkilat içerisinde yer alan Çerkeslerin kimisinin adlannı Yakup Cemil'in ağızından aktarmaktadır: "İzmitli Mümtaz, Yenibahçeli Şükrü, kardeşi Nail, Çerkes Eşref ve kardeşi Selim Sami... Aynı kitabın 3 nolu dipnotunda da şöyle bir yorum yapılmaktadır: "İlginçtir, Türkiye'deki güvenlik güçlerinin (ordu ve polis) kilit noktalannda hala hep Çerkesler vardır." (Soner Yalçın, *Teşkilat'ın İki Silahşoru*, Doğan Kitap, İstanbul, Mayıs 2001, s.198)

25: Eşref Kuşçubaşı, *Hayber'de Türk Cengi*, Arba Yayınlan, İstanbul, Mart 1997, s.221

Aynca Ethem Bey'in risalesi de dikkatle okunduğunda, risalede Çerkes milliyetçiliğine hiç değinilmezken, Türklüğe ve İslamiyete dikkat çekilmekle birlikte, ana vurgu "Osmanlılık"tır. Bu yaklaşımın sahipleri ileride de göreceğimiz gibi ömürleri boyunca Osmanlılığa sadık kalacaklardır.

26: Sefer E. Berzeg, kitabında, Ethem Bey'in "yaralanarak Bandırma'ya döndü"günü belirtir. (Sefer E. Berzeg, age, s.38)

Nurdoğan Taçalan ise, İzmir Valisi Rahmi Bey'in oğlu Alpaslan'a dayanarak, Ethem Bey'in, "Birinci Dünya Savaşı sırasında Cumaovası ile Ayrancılar arasında bir Hollandalı'ya

ait çiftliği" bastığını aktarır. (Nurdoğan Taçalan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, Hür Yayın, İstanbul 1981, s.130)

27: Tank Zafer Tunaya, age, c.III, s.562

28: Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, Pera, İstanbul, 1997, s.349

Aynı belgenin tümü için bkz. *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.2, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999, s.120-125

29: *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.2, s.129

30: Ahmet Emin Yalman, age, s.350

31: Rauf Orbay'dan aktaran Doğan Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi*, c.1, İstanbul Matbaası, 1974, s.107

32: Doğan Avcıoğlu, age, c.1, s.106

Ortalık Robin Hood'lara Kalınca

33: Daha geniş bilgi için bkz. Yamauci Masayuki, "Reflections on the social Movements during the National Liberation War of Turkey: A Tentative Analysis of Partisan Activities in Western Anatolia", *Journal of Asian and African Studies*, No.15, Tokyo, 1978

34: Daha geniş bilgi için bkz. Yamauci Masayuki, age

35: Erol Toy, *Türk Gerilla Tarihi*, Yaz Yayınları, İstanbul, Nisan 2000, s. 241

Vali'ye Baş Kaldıran Bir Asi

36: Yamauci Masayuki, age, s.42

37: Doğan Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi*, c.2, İstanbul Matbaası, 1974, s.576

38: İzmir Valisi Rahmi Bey'in oğlu Alpaslan'dan aktaran Nurdoğan Taçalan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, Hür Yayın, İstanbul 1981, s.130

39: Age, s.131

40: Muhittin Ünal, *Miralay Bekir Sami Günsav'ın Kurtuluş Savaşı Anıları*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1993, s. 21

41: Doğan Avcıoğlu, age, c.1, s.16, dipnot

42: Murat Bardakçı, *Şahbaba*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 1998, s.99

Aynca metnin tümü için bkz. *"Atatürk'ün Bütün Eserleri"*, c.2, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999, s.290-291

Ne var ki, İttihatçıların bu yeni arayışlarına rağmen İngilizler'in "İttihatçı fobisi"nden dolayı, içlerinde Orbay'ın da bulunduğu bir dizi İttihatçıyı Malta'ya sürmeleri bu eğilimin karşılık bulmadığını göstermektedir.

43: Nurdoğan Taçalan, "Babıali savaşta yenik düştüğünü anlamıştır artık. Talat Paşa bu nedenle özellikle İngiltere'nin; İzmir'deki Levantenlerle yabancı uyrukluların sempatisini kazanmış olan Rahmi Bey'i kabineye almak, böylece İtilaf Devletlerine şirin görünmek çabasında" olduğundan bahsetmektedir." (Nurdoğan Taçalan, age, s.24)

Vali Rahmi, miadını dolduran İttihat ve Terakki hükümetinde sorumluluk almaktansa kendi insiyatifi ile hareket etmeyi yeğlemiştir. "İzmir'den de iki kişi barış istemek için Atina'ya hareket etmişlerdi. Bunlar Rahmi Bey'in teklifini İngiltere'nin Atina Büyükelçisine götüren Vilayet Yabancı İşler Müdürü Charles Karabiber ile İngiliz uyruklu ve valinin dostu Edmond Giraud idi." (Nurdoğan Taçalan, age, s.25)

44: Aynca Nurdoğan Taçalan, "Rahmi Bey'in İzmir Valiliği'nden alınışında İttihatçılığı kadar adının tehcire, vagon-koli yolsuzluklarına karışması da büyük rol oynamıştı" diye belirtir. (Nurdoğan Taçalan, age, s.32)

45: Mektubun tümü için bkz. İngiliz Belgeleri I

46: „Yunan kuvvetlerinin İzmir'e çıkışı sırasında "ilk kurşun"u sıkması ile ünlü Hasan Tahsin'in kaçırma eylemine ilişkin yorumu şöyledir: "Alpaslan'ın dağa kaldırılması meselesi, vak'anın zuhurunda binbir türlü tefsir edilmiş, bin kalıba sokulmuştur. Zaten vakayiin en doğru ve en emin bir şahididir. Ve Alpaslan'ın şehre inmesiyle bir çok hakikatler de beraber de sızdı, aktı. Müsavat arkadaşımızın Salihli'den muhabir-i mahsusadan aldığı bir telgrafta -ki bir sureti de nezdimizde mevcuddur- Çerkez ümerasından harb-i ahirde vatanına pek çok hidematı sebketmiş general Townshend cenaplarının Büyük Ada'dan firarlarını bizzat deruhte ettikleri ve General cenaplarına mesele arz olunduğu halde, esbab-ı siyasiden meseleyi nazikane reddettiklerinden İngiltere devlet-i fehimesine Çerkeslerin medit zamanlardan beri istiklal ve hayatı için matbuatında mühim bir ceryan-ı mahsus olan, ta Sultan Mecit devrinde 93 Seferinde her fırsatta kahraman dağlılara ibraz-ı teveccüh eden büyük millete bu suretle bir hizmet-i müftehirede bulunmayı ve Çerkeslerin Müslümanların en samimi hamisi Büyük Britanya'ya merbutiyet-i maneviye ve hürmet hislerini ibraz etmeye muvafak olmayan Ethem Bey'in bugün elimize geçen vesikasının bence bir kıymet-i tarihiyesi olacaktır... (Nurdoğan Taçalan, age, s.133-134)

Hasan Tahsin'in yukandaki sözlerine rağmen Taçalan'a göre olayın "nedeni kişiseldir"

Aynca Taçalan, Tahsin'in satırlarını "son derece uzun, karışık ve Türkçesi bozuk" bulmaktadır. Doğan Avcıoğlu aynı makalenin özetini anlaşılabilir bir dille yapmaktadır:

"Hasan Tahsin, Çerkez Etem'in ırkının İngilizlere olan bağlılık ve saygısını göstermek için İttihatçı Vali'nin oğlunu kaçırdığını ileri sürmektedir. Gazeteciye göre, Dünya Savaşı sırasında Büyükada'da esir tutulan İngiliz Generali Townshend'i kurtarmayı planlamışlar, fakat general kaçmayı reddetmiştir. Böylece, Çerkezleri Sultan Mecit günlerinden beri her fırsatta koruyan ve basınında uzun yıllardır Çerkezlerin özgürlüğünü ve yaşamını savunan Yüksek İngiltere Devleti'ne övünç verici bir hizmette bulunmayı ve Çerkezler ile müslümanların en içten koruyucusu olan Büyük Britanya'ya manevi bağlılık ve saygı duygularını göstermeyi başaramayan Etem Bey, İngilizlerin tutukladıkları Vali'nin oğlunu kaçırarak, İngilizlere saygı gösterisinde bulunmaktadır." (Doğan Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi*, c.2, İstanbul Matbaası, 1974, s.578)

Avcıoğlu, eylemin "kişisel"liği iddiasıyla ilgili olarak temkinli bir tutum takınmaktadır: "Zira, fidye olayını Çerkez Etem, sıcağı sıcağına bir mektupla işbirlikçi Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin yayın organında açıklar. Mektupta İttihatçılık düşmanlığı yapılmaktadır. Büyük kardeşi Reşit, ön planda bir İttihatçı sayılabileceği ve Ethem'in kendisi de İttihatçılığa bulaşmış olduğu halde, Etem o günlerde kişisel nedenlerle İttihatçı düşmanı kesilmiştir...Yunanla savaşa hazırlanan Etem, İzmir'de Rum egemenliğini engellemeye çalışan bir valinin oğlunu kaçırarak, şeref ve haysiyet kazanmaktadır! Etem'in bu kendi açıklamasına göre, fidye olayının sıradan bir soygun ya da kişisel düşmanlık sonucu olduğuna hükmetmek gerekir." (Doğan Avcıoğlu, age, c.2, s.577)

Zeki Sarıhan, Avcıoğlu ile aynı argümanlara dayanmakla birlikte, valinin oğlunun kaçırılmasının adeta bir provakasyon olduğunu ima etmekte ve kaçırma eyleminden "birkaç gün sonra, İtilaf devletlerinin İzmir temsilcileri, Vali Nurettin Paşa'ya 'Polis ve jandarmanızı bizim kuvvetlerimizle takviye edelim' teklifini" yaptıklarından bahsetmektedir.(Zeki Sarıhan, *Çerkez Ethem'in İhaneti*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1984, s.14)

Bu uzunca alıntıları yorumlayacak olursak, Tahsin'e göre, Ethem Bey'in eylemi İngiliz yanlısıdır. Sarıhan, tersinden giderek Tahsin'i desteklemekte ve eylemin İngilizlerin işine yarayan bir provakasyon olduğunu ima etmektedir. Taçalan'a göre, eylemin "nedeni kişiseldir" Avcıoğlu da buna benzer bir yorum yapmakla birlikte, eylemin Rumların yararına olduğunu dolaylı olarak ima etmektedir. İlginçtir, yorumcuların hiçbiri Ethem Bey'in yaşamında bir dönüm noktası sayılabilecek bu eylemi tartıştıkları yerde, Ethem Bey'in argümanlarını gözönünde bulundurmamaktadırlar.

47: Nurdoğan Taçalan, age, s.131-132

48: Nurdoğan Taçalan, age,s.130/133

Çerkes Ethem'in Ele Geçen Hatıraları'nda, (Dünya Yayınları, İstanbul, 1962, s.12) Yunan işgal tehlikesinin belirdiği günlerde direnişin hazırlıklarını yapmak, güçlerini finanse

edebilmek için, aralarında Rahmi Bey'in de bulunduğu, bölgenin kimi zenginlerinden para alındığı nazikçe belirtilmektedir.

Çerkes Ethem'in Ele Geçen Hatıraları, oldukça sorunludur. Önsöz'de, "Çerkes Ethem hatıralarını Atina'da yazmıştır. Bu hatıraların bir kopyesi sonradan affedilerek memlekete dönen bir arkadaşında kalmıştı. İşte ondan aldığımız hatıraları yayınlıyoruz" denmektedir. Aynı Önsöz'de, "Ele Geçen Hatırlar"a bir sansür uygulandığı da şu sözlerden anlaşılmaktadır: "Hatıraların bir kısmı kendisini tenkit edenlere küfürden ibaret. Bu kısım okunmağa bile değmez."(Age, s.6) Zeki Sarıhan ise, bu sansürü "Yayımcı Ethem'i temize çıkarmak amacında değildir" diye savunmaktadır. (Zeki Sarıhan, age, s.23, dipnot 2)

Öte yandan, Ethem Bey, Risalesi'nde, Atina'da değil ama daha sonra Trans-Ürdün'de hatıralarını kaleme aldığını, bu hatıraların bastırılmak üzereyken bir Fransız ajanının eline geçtiğini ve bir türlü geri alamadığını söylemektedir. *Çerkes Ethem'in Ele Geçen Hatıraları* ile Ethem Bey'in sözünü ettiği "hatıralar" aynı mıdır, bilmiyoruz.

Ergun Hiçyılmaz ise, *"Gizli Belgelerle Çerkes Ethem"* adlı kitabında şöyle demektir: "Çerkes Ethem Hatıraları" olduğuna dair kuşkumuzu ve güvensizliğimizi belirtirken, bu kaynağa mümkün olduğu kadar 'kaydı ihtiyatla' yaklaştık. Çünkü *'Çerkes Ethem'in Ele Geçirilmiş Hatırları'* adını taşıyan, bu adla yetkin ve temel kaynak iddiasını ortaya koyan kitap, gerekçesi ne olursa olsun, bu inandırıcılığı vermemektedir. Kitapta söz konusu hatıraların nasıl ele geçirildiğinden tutun da, hatıraların Osmanlıca orjinallerine kadar tarih araştırmacılığının gerektirdiği 'zorunlu' titizlik yoktur.

"Anlaşılıyor ki, Çerkes Ethem kendi 'Harf Devrimi'ni yurt dışında yapmış ve bu hatıralarını Osmanlıca'yı terk ederek, Türkçe olarak kaleme almıştır.

"Eğer 'anlattı ve akrabaları kaleme' aldı gibi bir savunmaya gidilecekse o zaman da 'Kim?' denilerek şu soruya cevap istenecektir:

"'Çerkes Ethem bırakın yazmayı, en azından birkaç sayfa da olsa Osmanlıca notunu bu hatıraya sanlanlara tevdi etmedi mi?'" (Ergun Hiçyılmaz, *Gizli Belgelerle Çerkes Ethem*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1993, s.11)

Çalışmanın kimi evrelerinde, biz de, Çerkes Ethem'in Ele Geçen Hatırları adlı kaynağa göndermeler yapacağız. Fakat "kaydı ihtiyatla"

49: Doğan Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi*, c.2, İstanbul Matbaası, 1974, s.576

Orbay'ın bu satırlarında bir tarihe rastlamıyoruz. Fakat, "Mütareke görüşmeleriyle görevli olarak İstanbul'dan ayrıldığım zaman" diyerek, Orbay, Reşit Bey'le görüşmesinin muhtemelen Ekim 1918'de gerçekleştiğinin ipucunu vermektedir. (Zira, Mondros Mütarekesi görüşmeleri, Ege Denizi'ndeki Limni Adası'nın Mondros limanında, 27-30 Ekim 1918 tarihleri arasında yapılmıştır.) Buradan hareketle, kabineye Ethem Bey

hakkında bilginin ulaşmasının ve müfreze yollama fikrinin tarihi, tahminen Eylül sonu, Ekim başlan (1918) olmalıdır. Ve Rauf Orbay, Ethem Bey ile sorunun barışçıl halledilmesinden yanadır. Bu tarihlerde, Ethem Bey'in havaya uçurmaya çalıştığı Rahmi, valilik görevinden alınmaktadır (24 Ekim 1918).

50: Zeki Sarıhan, age, s.14

Direnişin Hazırlıklarında Çerkes Faktörü

51: Cemal Kutay, *Çerkes Ethem Dosyası*, c.1, Boğaziçi Yayınlan, İstanbul, Temmuz 1990, s. 47

52: *Yüzbaşı Selahattin'den* aktaran Muhittin Ünal, *Miralay Bekir Sami Günsav'ın Kurtuluş Savaşı Anılan*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1993, s.30

53: Muhittin Ünal, age, s.30

54: Erol Toy, *Türk Gerilla Tarihi*, Yaz Yayınlan, İstanbul, Nisan 2000, s.240

55: Rauf Orbay ile Ethem Bey'in 25 Mayıs tarihinde görüştükleri iddia ediliyor. Görüşmeyi bilmiyoruz ama, 25 Mayıs tarihi kesinlikle yanlıştır. Bekir Sami Bey şöyle diyor: "Biz, Akhisar'da yokken hemşerilerim Rauf Bey, Aziz Bey ve İbrahim Süreyya Bey gelmişler ve bizi bulamamışlar." (Muhittin Ünal, age, s.41) Bekir Sami Bey, anılarında, devamla, "Rauf Bey ve ekibinin Akhisar'dan sonra beni bulabilmek için buraya da (Salihli'ye) geldiğini, bıraktığı notlardan anladım" demektedir. (Age, s.46) Bekir Sami'ye göre tüm bu gelişmeler, 26-28 Mayıs 1919'da olmaktadır. Tüm bu detaylar göz önünde bulundurulacak olunursa, 26-28 Mayıs'da Akhisar-Salihli bölgesinde görünen Rauf Orbay'ın bir gün evvel (25 Mayıs) 300 küsur km. uzaklıkta bulunan Bandırma'da, Ethem Bey ile görüşüp, bir gün sonra da Akhisar'a gelmesi, ancak bir mucize ile mümkündür.

56: Muhittin Ünal, age , s.41

57: Muhittin Ünal, age, s.21

58: Muhittin Ünal, age, s.21-22

59: Direnişin hazırlanmasında Saray ile genç subaylar arasında ilk dönemler bir mutabakat olduğu ve hatta Mustafa Kemal'in liderliğindeki subay kadrosunun Saray'ın icazeti ile hareket ettiği, tanıklardan anlaşılmaktadır. Hatta bu icazetin en doruk noktasında İngilizlerin bizzat bulunduğu da. Ahmet İzzet Paşa, Mustafa Kemal'in, Mayıs 1919'da Anadolu'ya gönderilmesine ilişkin olarak şöyle demektedir:

Bu olaylar olurken İstanbul'da seçkin bir kişilik ortaya çıkmıştı. O da Yedinci Ordu, ya da kendi tevcihince -çünki hükümetçe verilmemiştir- Yıldırım Ordusu eski komutanı, Padişah fahri yaveri Tuğgeneral Mustafa Kemal Paşa'dır...

"...Paşa iç politikayla açıkça uğraşıyor ve hele benimle de çekinmeden görüşüyordu. Padişahın hakkında sevgi göstermesi, para suistimali ve Ermeni öldürmek gibi açık

bir suçlama nedeni de bulunmadığından diğer hasım ve rakipleri gibi bir vartaya atmaya çare bulamayınca bu zorlu rakibi yumuşak bir şekilde İstanbul'dan uzaklaştırmaya vesile aramaya başladı." (Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, Nehir Yayınları, İstanbul, 1993, s.213)

Murat Bardakçı, Damat Ferit Paşa'nın, "Mustafa Kemal Paşa'yı da müfettişliğe tayin edişimiz İngilizler'in tavsiyesi üzerine oldu. Bu sefer 'Bu Kuva-yı Milliye'yi de faaliyetten menedeniz' diye bizi sıkıştıran yine onlardır. Biz de ne yapacağımızı şaşırdık!" sözlerini aktarmaktadır. (Murat Bardakçı, *Şahaba*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 1998, s.179)

Mustafa Kemal ise, Ankara'ya geldikten sonra da, Padişah'a bağlılığını belirtmeye devam etmektedir. Mustafa Kemal, Padişah'ın yaveri Naci Bey'e yazdığı 19 Ocak 1920 tarihli mektubunun bir yerinde, "...Kuvea-yı Milliye'nin asıl mesai hedefi ve mukaddes gayesi, Osmanlı milletinin en yüce ve muhterem hakiki temsilcisi olan zatı şevketzimatı hazreti şehriyarinin bağımsızlık ve hakimiyetini her türlü halel ve lekeden korunmuş bulmaktadır" demiştir. "(*Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.6, s.177)

Direnişin Dokusu

60: Enver Behnan Şapolyo, *Kuva-yı Milliye*, (yayınevi ve basıldığı tarih belirtilmemiş) s. 11

61: Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, c.2, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, s.143

62: Şevket Süreyya Aydemir, age, c2, s.144

63: Yamauchi Masayuki, "Reflections on the social Movements during the National Liberation War of Turkey: A Tentative Analysis of Partisan Activities in Western Anatolia", *Journal of Asian and African Studies*, No.15, Tokyo, 1978, s.16/31-32

"Konformistler" ve "Nonkonformistler"

64: Yamauchi Masayuki, age, s.37

65: Doğan Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi*, c.3, İstanbul Matbaası, 1974, s.1011

66: Damar Arıkoğlu'dan aktaran, Şevket Süreyya Aydemir, age, c.2, s.339

67: Şevket Süreyya Aydemir, age, c.2, s.339-340

68: Yamauchi Masayuki, age, s.39

69: Yamauchi Masayuki, age, s.40

70: Yamauchi Masayuki, age, s.42

71: Abadan'dan aktaran Yamauchi, age, s.42

72: *Çerkes Ethem'in Ele Geçen Hatıraları*, s.37-38

73: Age, s.84

74: Aktaran Cemal Kutay, *Çerkes Ethem Dosyası*, c.1, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, Temmuz 1990, s.227

75: Doğan Avcıoğlu, İsmet İnönü'nün "Hatıraları"nda (Ulus gazetesi, 28 Nisan 1968 - 6 Mayıs 1968), Ethem Bey'in ağabeyi Reşit Bey ile İsmet İnönü arasında geçen diyalogdan şu bölümü aktarmaktadır:

"-Siz gittiğiniz yerde vuruyorsunuz, kırıyorsunuz, yağma ediyorsunuz, sonra da bu halkın içinden bu halkın çocuklarını alıyorsunuz ve bunlar sizin sadık adamlarınız oluyor. Nasıl yapabiliyorsunuz bunu? Güldü:

" '-Usulü vardır onun', dedi. Ben:

" '-Nedir, nasıl bir usuldür', dedim. Reşit Bey anlatmaya başladı:

" '-Gidersin', dedi, 'işin gereğini yaparsın, düşmanı olanlara düşmanlarını vurdurtursun. Suça bulaşmış olurlar. Artık bunlar köylerine gidip de vatandaşları ile doğal ilişkiye giremez duruma gelirler. Bütün yaşamları boyunca, kurtuluşları size bağlılıktadır.'

"Reşit Bey bana kendi usullerini anlattığı zaman sordu:

" '-Bunları yapabilir misiniz?' Ben:

" '-Sizin yaptıklarınızın hiçbirini yapamayız', dedim." (Doğan Avcıoğlu, age, c.2, s.579)

Böylesi bir diyalog, taraflar arasında hakikaten geçmiş olabilir. Fakat, İnönü muharebesi günlerinde, "Bana bakın kimse işitmesin. Millet düşmanımızdır" diyen (Doğan Avcıoğlu, age, c.3, s.912), Enver Paşa'nın en "gözde" subaylarından olan (Soner Yalçın, age, s.178, dipnot 10), dolayısıyla, Osmanlı ordusunda Miralaylığa kadar yükselmiş İsmet Bey'in Reşit Bey karşısında, girdiği "sütten çıkmış ak kaşık" halleri karşısında gülümsemekten kendimizi alamıyoruz. İkincisi, biz, burada bizzat İsmet İnönü'nün kendi yazdığı kaynağa göndermeme yapmayı yeğlerdik. Ne var ki, Türkiye'nin yakın tarihinde, kritik anlarda kritik karar alanların arasında bulunan İsmet İnönü'nün, örneğin, Ethem Bey ve kardeşleriyle yaptığı münakaşalara, çatışmalara ve nihayet kendisine soyadı kazandıran muharebeye ilişkin, İsmet İnönü adıyla yayımlanan 2 Ciltlik, toplam 1267 sayfalık *Defterler* (1919-1973) adlı kitabında (Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000) tek bir satıra rastlayamadık. Kitabı hazırlayan Ahmet Demirel, "İsmet İnönü'nün 1920, 1921, ve 1922 yıllarına ait defterleri bulunamamıştır" demektedir. (İsmet İnönü, *Defterler* (1919-1973), c.1, s.45)

76: 19 Kasım 1920'de, "Fransız Cumhuriyeti Yüksek Komiserliği'nin, Cumhuriyet'in Asya'daki yüksek komiseri Defrance Beyfendi'den Konsey Başkanı, Dışişleri Bakanı eksalanslan Georges Leygues Beyefendiye" başlığını taşıyan raporda "Ayrıca, Ethem Bey ve Arnavut Hasan'a bağlı sayılan 3 ila 4000'e varan savaşçılardan müteşekkil gayri nizami tugaylar vardır" denilmektedir. (Fransız Belgeleri 3)

Zeki Sarıhan da, "1920 haziranında Ethem'in emrinde yaklaşık 4000 kişilik bir kuvvet"ten bahseder. (Zeki Sarıhan, *Çerkez Ethem'in İhaneti*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1984, s.37)

77: *Çerkes Ethem'in Ele Geçen Anıları*, s.56

78: Yamauchi Masayuki, age, s.48

Yeşil Ordu

79: *The Communist International* (Moscow) (Komintern Yürütme Kurulu Organı), No.1,1919, s.51

80: Josef W .Stalin, *Bütün Eserleri*, c.4, Devrim Yayınları, Mayıs 1979, s. 429-430

81: Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-1* (1908-1925), c.1, BDS Yayınları, İstanbul, 1991, s.73

82: Aktaran Rasih Nuri İleri, *Atatürk ve Komünizm*, Scala Yayıncılık, İstanbul, Mayıs 1999, s.160-161

83: *Atatürk'ün Milli Dış Politikası*, c.1, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s.271 Nitekim Mustafa Kemal, direnişin başlarında, gerek İstanbul'la gerekse de İngiltere ile çatışmamanın yollarını aramıştır. Samsuna çıktığı günlerde, "Kurtuluş yolu ararken iki şey söz konusu olmayacaktı. İlkin, İtilaf Devletlerine karşı düşmanlık durumuna girilmiyecekti, sonra da Padişah ve Halife'ye canla başla bağlı kalmak temel koşul olacaktı" demektedir. (Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1961, s.11) Gene Mustafa Kemal, "İngilizlerin temel çıkarlarına dokunmadıkça, Anadolu'da bir direnme hareketine girişilebilir" demiştir. (Aktaran Doğan Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi*, c.1, İstanbul Matbaası, 1974, s.201)

84: Örneğin Rasih Nuri İleri, "Gazi Mustafa Kemal büyük bir gerçekçidir. Her attığı adımda ne yapabileceğini, nereye kadar gidebileceğini gayet iyi hesaplayan bir kurmaydır" tanımlamasını yapmaktadır. (Rasih Nuri İleri, age, s.25)

85: Türkiye'de sol hareketi, 1920'den 1960'ların ortasına kadar ideolojik olarak etkileyen güç, Türkiye Komünist Partisi olmuştur. Ancak, 1968'de tüm dünyada patlak veren gençlik hareketleri, Türkiye'de de etkisini göstermiştir. 1968 gençlik hareketi ile birlikte, 50 yıllık Türkiye tarihi ve TKP'nin geçmişi yoğun bir biçimde sorgulanmaya başlanmıştır.

18 Mayıs 1973'de gözaltındayken öldürülen, dönemin önde gelen gençlik liderlerinden İbrahim Kaypakkaya, Ocak 1972'de kaleme aldığı, "Şafak Revizyonizminin Kemalist Hareket, Kemalist İktidar Dönemi, İkinci Dünya Savaşı Yılları, Savaş Sonrası ve 27 Mayıs Hakkındaki Tezleri"adlı eleştirisinde, "Kemalistler, ilk başlarda açıkça İtilaf devletlerinin saflarına geçmediler ama, dışarda sosyalist Sovyetler Birliği'ne ve içerde

komünistlere, işçi sınıfına ve diğer emekçi halka karşı, onlarla el altından işbirliği yapmayı da ihmal etmediler. M. Kemal ve hükümeti, Sovyetler Birliği'ne karşı ikiyüzlü bir politika izlemişlerdir" demektedir. (İbrahim Kaypakkaya, *Seçme Yazılar*, Ocak Yayınları, İstanbul, 1979, s.120)

Dönemin diğer önde gelen gençlik liderlerinden Gün Zileli, yıllar sonra bir belgeselde Kemalizm bağlamında, "Şimdi dönüp baktığımızda, Türk Solu'ndaki nice tartışma ve bölünmede, ilk kez temelden ve ciddi bir ideolojik ayrılığın, İbrahim Kaypakkaya tarafından gündeme getirildiğini görmemek mümkün değildir" tespitini yapmaktadır. (Emrah Cilasun. Belgesel Film, "Kırmızı Gül Buz İçinde", Almanya, 1998)

86: Doğan Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi*, c.3, İstanbul Matbaası, 1974, s.976

87: Altay'dan aktaran Doğan Avcıoğlu, age, c.3, s.975

88: Doğan Avcıoğlu, age, c.3, s.912

89: Doğan Avcıoğlu, age, c.2, s.449

90: Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar*, c.1, BDS Yayınları, İstanbul, 1991, s.85

91: Mete Tunçay, age, c.1, s.84

92: Doğan Avcıoğlu, age, c.2, s.559

93: Mete Tunçay, age, c.1, s.85

94: *Yakın Tarih*, 1/3, s.71; 1/4, s.103; 1/6, s.234-235

Ayrıca detaylı bilgi için bkz. F. Kandemir, *Atatürk'ün Kurduğu TKP ve Sonrası*, İstanbul, 1966, s.148-151,155-157 ve F. Tevetoğlu, *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler (1919-1960)*, Ankara, 1967, s.148-153

95: Bu bölümde Yamauchi Masayuki'den vereceğimiz alıntıların tümü, Yamauchi Masayuki, *The Divine Army, the Green Army and the Red Army* (Chikuma Shobo Publishing House, Tokyo, 1988) adlı kitapta yer alan "The Green Army and the 'Impossible Revolution'" ("Yeşil Ordu ve 'İmkansız Devrim'") adlı makaledendir.

Sayın Yamauchi, makaleyi, orjinal haliyle, yani Japonca metin olarak bana vermiştir. Japonca metin, Almancaya tercüme edilmiştir. Makaleden verilecek alıntılar, elimdeki Almanca metindendir. Bundan sonraki alıntılarda, kısaca, "Yeşil Ordu..." denilecektir.

96: Yamauchi Masayuki, "Yeşil Ordu..."

97: Yamauchi Masayuki, age

98: Yamauchi Masayuki, age

Mete Tunçay ise, "Yeşil Ordu'nun meclis gurubu niteliğindeki Halk Zümresi'nin Yunus Nadi... gibi radikal bazı üyeleri"nden bahsetmektedir. (Mete Tunçay, age, c.1, s.132, dipnot 108)

99: Mete Tunçay, age, c.1, s.85

100: Manatov hakkında daha geniş bilgi için bkz. Z.V. Togan, *Hatıralar*; İstanbul, 1969, s.169, 182-183, 489; Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım*, c.3, İstanbul, 1968, s.646-648; Tevetoğlu, age, s.187-188

Gün Zileli, "Galiyev üzerine el sıkışmak" adlı makalesinde (*Birikim*, sayı:111-112, Temmuz-Ağustos 1998), kaynak göstermeksizin Manatov'un "Çarlık gizli polisine çalışmış"lığından bahseder. (s.144) Zileli, daha sonra sözlü olarak, makalesinde geçen bu iddianın Richard Pipes'ın, *The Formation of the Soviet Union*, (Atheneum, 2.Baskı, Mayıs 1974, ABD ve Kanada) adlı kitabından aldındığını bildirmiştir.

Yamauchi ise, Galiyev'in başkanlığını yaptığı "Merkezi Müslümanlar Bölümü"ünde Manatov'un "Rusya'daki müslüman toplumun içersindeki ultura solcu kanadın üyesi"olduğunu söyler. (age)

Gizli TKF

101: Bu parti, Eylül 1920'de Mustafa Suphi'nin önderliğinde Bakü'de kurulan Türkiye Komünist Partisi değildir.

102: Yamauchi Masayuki, "Yeşil Ordu..."

103: Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar*, c.1, BDS Yayınlan, İstanbul, 1991, s.97

104: Yamauchi Masayuki, age

105: Yamauchi Masayuki, age

106: Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.2, s.461-466

107: Avcıoğlu, c.2, s.633, 637

Ayrıca, *Çerkes Ethem'in Ele Geçen Hatıraları*'nda, "Moskova yoldaşlan Türk ihtilal ileri gelenleri arasında daha ziyade beni emin buluyorlardı ve bu kanaatlerini açıkça ortaya koymuştular" denmektedir. (Age, s.109)

Mareşal Fevzi Çakmak'ında gözlemleri bu istikamettedir. Çakmak, Ruslann "...(millet ve vatan) hissi ile meşbu bizleri hakiki Bolşevik mefküreli saymayarak, Ethem gibi çapulculan daha ziyade kendilerine yakın" bulmasından söz etmektedir. (Mete Turçay, age, c.1, s.135, dipnot 127)

108: Mete Tunçay, age, c.1, s.85

109: Mete Tunçay, age, c.1, s.94

110: Mete Tunçay, age, c.1, s.126, dipnot 88

111: Mete Tunçay, "Çerkes Ethem Marşı'nın güftesi" başlığının altında "Milli kahramanımız Ethem yoldaşın marşıdır ki, üstadane bir zevkle bestelenmiştir" tanıtımı ile aşağıdaki dizeleri aktarmaktadır.

"Güneş, ay gibi ülkeyi parlattı
Kahraman Ethem cihadın senin!
Garbı, cihanı yerinden oynattı
Kahraman Ethem nejadın senin!

Felek Milleti yasa salmıştı
Gökleri kara bulut sarmıştı
Çocuk, ihtiyar imdat dilerdi
Düşman zulmünden feryad ederdi

Erler içinde arslanca durdun
Eğildi sana, bayırlar, dağlar!
Alçak düşmanı her yandan bozdun
Kopardın ve kırdın, çözüldü bağlar
Yurdun Kafkastır, uludur oymağın
Kalplerde böyle yadların vardır!
Gönlün yücedir, dünyadır oynağın
Alemde böyle adların vardır!" (Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar*, c.2, BDS Yayınları, İstanbul, 1991, s.236)

112: Rahmi Apak, *İstiklal Savaşı'nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1990, s.215

113: Mete Tunçay, age, c.1, s.127, dipnot 90'ın devamı

114: Türkiye'de sol akımlar içerisinde Ethem Bey'i "yeşil sosyalist" olarak ilk tanımlayan İbrahim Kaypakkaya'dır. Bkz. Emrah Cilasun, "Mustafa Suphi ve Yoldaşlarının Anısına", *Devrimci Demokrasi*, İstanbul, Ocak 2001

115: Mete Tunçay, age, c.1, s.85

116: Yamauchi Masayuki, "Yeşil Ordu"

117: Doğan Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi*, c.2, İstanbul Matbaası, 1974, s. 475-476

118: Yamauchi Masayuki, age

Resmi TKF

119: Doğan Avcıoğlu, age, c.2, s.639

120: Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar*, c.1, BDS Yayınları, İstanbul, 1991, s.92

121: Doğan Avcıoğlu, age, c.2, s.715

Ayrıca Mektubun tümü için bkz. *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.10, s.81

122: Aktaran Doğan Avcıoğlu, age, c.2, s.716

Resmi Komünist Partisi'nin Genel Sekreteri Hakkı Behiç'in şu sözleri de aynı yöndedir:

"Rus Elçiliği'nin el altından yönettiği zümreler vardı. Yeşil Ordu'nun faaliyetine son vermek kararını kabul etmeyen üyeleri vardı. Çerkes Ethem'in milli kuvvetleri etrafında dönen bilir bilmez Bolşevik akımları vardı. Bunların hepsini toplamak, akla uygun ve sağlıklı yollara sokmak... önemli bir iş olacaktı." (Aktaran Avcıoğlu, age, c.2, s.727)

123: Mete Tunçay, age, c.1, s.92

124: Mete Tunçay, age, c.1, s.129-130, dipnot 103

125: *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.10, s.82

126: Mete Tunçay, age, c.1, s.128, dipnot 99

127: Mete Tunçay, age, c.1, s.139, dipnot 147

128: Doğan Avcıoğlu, age, c.2, s.590

Güvenilen Dağlara Kar Yağınca

129: *Çerkes Ethem'in Ele Geçen Hatıraları*, s.103-106

130: Mete Tunçay, age, c.1, s.114, dipnot 12

131: Doğan Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi*, c.2, İstanbul Matbaası, 1974, s.630

132: Doğan Avcıoğlu, age, c.2, s.635; Rasih Nuri İleri, *Atatürk ve Komünizm*, Scala Yayıncılık, İstanbul, Mayıs 1999, s.300-301

133: Doğan Avcıoğlu, age, c.2, s.720

134: Rasih Nuri İleri, s.339; Bu metnin tümü için ayrıca bkz. Doğu Perinçek, *Lenin, Stalin, Mao'nun Türkiye Yazıları*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1991, s.154-156

Öte yandan, Mete Tunçay ise, yukandaki kaynaklarla çelişen şu bilgiyi vermektedir: "Meşehed'teki İngiliz Askeri birlikleri, Moskova'dan 14 Aralık 1920 tarihinde Lenin imzasıyla Erivan'a (M. Suphi'ye?) çekilen şu telgrafı ele geçirmişlerdir:

" 'Türkiye'de özellikle Mustafa Kemal'in ordusunda Sovyet propagandası yapılması için çok ısrar edilmeli ve Kemalistlerin iki yüzlü subaylarının içyüzünü ortaya koymalısınız. Türk Komünistleri Antanta'ya karşı bir Rus-Türk bağlaşması için geniş çaplı bir kampanya açsınlar'içeriğini taşıyan bir belgeyi vermektedir." (Mete Tunçay, age, c.1, s.152, dipnot 215)

THİF

135: Nuşirevan'dan aktaran, Yamauchi Masayuki, "Yeşil Ordu..."

Mete Tunçay ise, Ethem Bey'in bu parti ile ilişkisi olmadığını iddia eder. (Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar*, c.1, BDS Yayınlan, İstanbul, 1991, s.98)

Mustafa Kemal de, Ethem Bey'in tasfiyesinden sonra, "Sovyet Misyonu Sekreteri" Upmal ile yaptığı 24 Ocak 1921 tarihli görüşmesinde, Ankara'daki Rus Elçiliğinin ve dolayısıyla THİF'in, Ethem Bey'e verdiği destekten şikayetçi olmuştur. Upmal ise, Ethem Bey'in THİF ile değil, resmi TKP ile ilişkisi olduğunu dile getirerek şikayetleri geri çevirmiştir. (*Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.10, s.317-328)

136: Mete Tunçay, age, c.1, s.139, dipnot 151

137: Mete Tunçay, age, c.1, s.140, dipnot 152

138: *Yakın Tarih*, 1/6, s.173

139: Mete Tunçay, THİF'in bildirisini tam metin olarak vermektedir. (age, c.2; s. 412)

140: Yamauchi Masayuki, "Yeşil Ordu..."

141: S.Vetman'dan aktaran Yamauchi Masayuki, age

142: Ergun Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, Milliyet Yayınlan, İstanbul, 1997, s.68-71

Hesaplaşma - "ya herrü, ya merrü"

143: Lord Kinross, *Atatürk*, Sander Yayınlan, İstanbul, 1984, s.383; Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, c.2, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, s.452, dipnot

144: Mustafa Kemal, Ethem Bey'in, Ali Fuat Cebesoy ile birlikte Moskova'ya gitmesini arzu etmiş, fakat muhalefet ile karşılaşmıştır. Örneğin, Diyarbekir Mebusu Hacı Şükrü, kendisine aşağıdaki telgrafı çekmiştir:

"Ethem Bey'in Ali Fuad Paşa ile birlikte Rusya'ya gideceği haberleri cephe ve cephe gerisindeki halk arasında dedikoduya yol açmış ve bu gibi kimselerin çevremizden uzaklaştınlmasından sonra diktatörlük ilan edeceğiniz kanısını meydana getirmiştir. Tarafınızdan böyle bir önerinin yapılmıyacağını, affınıza sığınarak soranlara bildiriyorum." (Doğan Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi*, c.2, İstanbul Matbaası, 1974, s.590)

145: Soner Yalçın, *Teşkilat'ın İki Silahşoru*, Doğan Kitap, İstanbul, Mayıs 2001, s.178, dipnot10

Doğan Avcıoğlu, İsmet İnönü'nün Ankara'ya çok sonralan katılışına ilişkin, Falih Rıfkı Atay'ın *Çankaya* kitabından şu bilgileri aktarmaktadır:

"Atatürk, Anadolu'ya geçerken İnönü'yü götürmek istemiştir. 'Yeni evlendim', beni biraz rahat bırak' deyip gelmek istememiştir. 1920 başında kısa bir süre için Ankara'ya gelmiş, fakat Cebesoy'un kalması için ısrarına rağmen, geri dönmüştür.

İstanbul'un işgalinden sonra, kendisini 'Ya Ankara ya Malta' diye sıkıştırarak Maltepe yolundan Anadolu'ya götürmüşlerdir." (Doğan Avcıoğlu, age, c.1, s.243'deki dipnotta)

146: Doğan Avcıoğlu, age, c.1, s.213

147: "İsmet İnönü ve Saffet Arıkan ve onlarla yakın işbirliği yapan Ahmet İzzet Paşa, Sivas Kongresi'nde Amerikan mandasının kabulü için çaba göstermişlerdir. Bu amaçla, Ahmet İzzet Paşa, bir tasarı hazırlamıştır. Tasarı, İsmet Paşa'nın 'Yaşamak için tek uygun çare Amerikan mandasıdır' yolunda Kazım karabekir'e yazdığı bir mektupla birlikte Saffet Arıkan tarafından Erzurum'a getirilir." (Doğan Avcıoğlu, age, c.1, s.264-265)

Öte yandan, Mustafa Kemal'in de, başlangıçta Amerikan mandasına hayırhah baktığı yönünde görüşler vardır. (Bilal Şimşir'den aktaran Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadele'de İttihatçılık*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.183)

148: Doğan Avcıoğlu, age, c.1, s.238-239; 272-273

149: Bkz. dipnot 121

150: Yukarıda Ethem Bey'in Yozgat isyanının bastırılmasına giderken, Ankara'da, aralarında İsmet (İnönü)'nün de bulunduğu bir toplantıda ne denli ağır bir konuşma yaptığını aktarmıştık. Yozgat isyanı esnasında, askeri alanda gösterdiği çekingenlikten ötürü, Refet (Bele)'in tutuklanması için, Ethem Bey tarafından İstiklal Mahkemesi'ne başvuruda bulunulmuştur. (*Çerkes Ethem'in Ele Geçen Hatıraları*, s.126-127)

151: Ethem Bey, bu görüşmenin tarihini vermiyor. Yalnız, İsmet (İnönü)'in Garp Cephesi Kumandanlığı'nı devralışının 9 Kasım 1920'de, Ethem Bey'in Ankara'ya gidişinin de Kasım ortasında olduğu göz önünde bulundurulursa, bu görüşmenin, muhtemelen Kasım ayı içersinde gerçekleştiği düşünülebilir. (Bkz. *Risale*)

152: Ethem Bey'in Ankara'ya geliş tarihi belli değildir. Ancak ortanca ağabey Tevfik Bey'in, Ankara'da bulunan Ethem Bey'e, 24 Kasım'da Garp Cephesi Kumandanlığını şikayet eden telgrafı yolladığı göz önüne alınırsa, Ethem Bey'in en geç bu tarihten itibaren Ankara'da bulunduğu kesinlik kazanmaktadır.

Ethem Bey'in, Ankara'ya geliş sebebine ilişkin, bkz. Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.2, s.511

153: Yunus Nadi, *Çerkes Ethem Kuvvetlerinin İhaneti*, Sel Yayınları, İstanbul, 1955, s.25-26

Yunus Nadi, söz konusu kitabın yazılış hikayesini şöyle anlatmaktadır: "Bu münasebetle kaydetmek isterim ki, zamanında büyük bir ehemmiyeti haiz olmuş olan bu mesele, bütün teferruatı ile Türkiye Büyük Millet Meclisine getirilmiş, gizli bir oturumda olup biten şeylerin kaffesi Meclise verilmişti. Ehemmiyeti dolayısile ben o vakit bütün vesikaların kopyelerini almış ve -sırası geldiğinde görüleceği üzere- bu işe şiddetle müdahale de etmiştim." (Yunus Nadi, age, s.26)

154: Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.2, s.517

Öte yandan, 5 gün sonra (30 Kasım 1920) Mustafa Kemal, "Dahiliye Vekili ve Güney Cephesi Kumandanı Refet Beyfendi"ye gönderdiği telgrafta, "1. Kuvvei Seyyare Kumandan Vekili Tevfik Bey'in son günlerde aldığı serkeşane vaziyet üzerine İsmet Bey'le aramızda ceryan eden haberleşmelerin suretlerini ekte taktim ediyorum. Teyakkuz halinde bulunulmasını ve lüzumlu tedbirlere girişilmesini rica ederim" demektedir. (*Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.10, s.127)

155: Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.2, s.517

156: Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, c.2, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, s.453-456

157: *Atatürk'ün bütün Eserleri*, c.10, s.120

Ele Geçen Hatıralar'da yer alan, "Kütahya'da Kuvayi Seyyare Kumandanı Ethem Bey'e" başlıklı ve 25 Aralık 1920 tarihini taşıyan şu telgraf dikkati çekmektedir: "İstanbul'dan Ankara'ya gelmek üzere yola çıktıklan bildirilen Sadrazam Ahmet İzzet Paşa heyetinin karşılanmasına Meclis üyelerinden bir heyetin gönderilmesi ve bu heyet arasında da sizinle benim de bulunmaklığım arkadaşlar tarafından uygun ve yerinde görülmüştür. Rahatsızlığınıza rağmen özel trenle acele Ankara'ya dönmenizi bekliyorum." (Age, s.139)

Aynı kitapta, Ethem Bey'in, "Bu telgraf üzerine...Ankara'ya gittim" dediği yazılmaktadır. (Age, s.139)

Atatürk'ün Bütün Eserleri'ni yayımlayan Kaynak Yayınlan ise, Çerkes Ethem'in Hatıralan'nı kaynak göstererek aynı telgrafa yer vermiş ve tarihini "Aralık 1920 Başı" diye düzeltmiştir. Yayınevi, telgrafın altına, "Belge, kaynakta yanlışlıkla 25 Aralık 1920 tarihiyle yer almış. Yukardaki telgrafı alan Ethem'in Ankara'ya gelmesinden sonra, heyet 3 Aralık'ta yola çıkmıştır" diye bir dipnot düşmüş. (Bkz. *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.10, s. 135)

Gerek *Çerkes Ethem'in Hatıralan*'nı "ele geçirenler", gerekse *Atatürk'ün Bütün Eserleri*'ni yayımlayanlar tarihleri karıştırmaktadırlar: Mustafa Kemal, İsmet Paşa'ya gönderdiği 25 Kasım tarihli telgrafı *Nutuk*'ta (c.2, s.521) açıklarken, "Kuvayi Seyyare Kumandan Vekili Tevfik Bey tarafından İsmet Paşa'ya yazılan...telgrafnameleri, bana Ankara'da bulunan Ethem Bey verdi" diyerek, 25 Kasım 1920'de, Ethem Bey'in Ankara'da bulunduğunu teyit etmektedir. Dolayısıyla, zaten o tarihlerde Ankara'da bulunan Ethem Bey'e, Mustafa Kemal'in, "Kütahya'da ... Ethem Bey'e" diye bir telgraf çekmesi anlamsızdır. Keza Mustafa Kemal'in, 25/26 Kasım tarihlerinde İzzet Paşa'ya, "Aralık'ın ikisine kadar Bilecik'te" buluşma teklifini içeren telgrafı yolladığı ve Ankara heyetinin 3 Aralık'ta yola çıktığı gözönüne alınırsa, Ethem Bey'e, heyette bulunması için Ankara'ya gelmesini bildiren bir telgrafın "Aralık başı"nda yollanması da o günkü iletişim ve ulaşım

olanaklan dikkate alındığında anlamsızdır. Çünkü, böylesi bir durumda, Aralık başında telgrafı alan Ethem Bey'in, Kütahya'dan trenle, önce Eskişehir'e, ardından Ankara'ya hareket edip, daha sonra heyetle birlikte gerisin geriye Eskişehir'e gelip ordan Bilecik'e geçmesi lazımdır.

Fakat bundan da bağımsız olarak, Mustafa Kemal, Ethem Bey'e böylesi bir heyette yer alması için gerçekten teklifte bulunmuş mudur? *Nutuk*'ta böylesi bir teklife rastlanmıyor. Bilakis, 3 Aralık akşamı yola çıkan heyetin içerisinde Ethem Bey ve ağabeyi Reşit Bey'in yer almasının sebebi, "Eskişehir'de İsmet Paşa ile" bir araya gelip "konuşmaya ve anlaşmaya" varmaktır. (Mustafa Kemal, *Nutuk*, c.2, s.521) Burada Ethem Bey ile birlikte Bilecik'e gitmek sözkonusu edilmemektedir. Fakat ne ilginçtir ki, Mustafa Kemal, aynı *Nutuk*'ta, tam bir sayfa sonra, heyeti taşıyan trenin Eskişehir'e 4 Aralık sabahı varmasının ardından, Ethem Bey'in trende olmadığını öğrenmesi üzerine, "Ethem Bey'in firar ettirildiğine hükmettim... Yanlız o halde, dedim, Ethem Bey olmaksızın bizim Bileciğe gitmemizde bir fayda yoktur. İsmet Paşa'yı da buraya davet ederiz" demektedir. (Age, c.2, s.522)

Öte yandan, Mustafa Kemal'in 29 Aralık 1920'de, Meclis gizli oturumunda yaptığı konuşmada, "Böyle Eskişehir'e hareket ettik. Fakat İsmet Bey'in karargâhı Bilecik'te idi. Oraya kadar gitmek icap etti. Bir de ikinci bir mesele hadis oldu ki, o da; yüksek malumunuz olduğu gibi, İzzet Paşa ve arkadaşlarıyla randevu mahalli Bilecik idi. Bunların da oraya geleceğine dair hareketim esnasında telgraf almıştım. Hatta bir taşla iki kuş vuracağız, dedim ve Bilecik'e hareket ettik" sözlerini de buraya not etmekte fayda var. (*Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.10, s.212)

Heyet bunun üzerine, Ethem Bey olmaksızın, Bilecik'e doğru yola çıkar. Mustafa Kemal tarafından ilk ve son kez Ethem Bey ile bağlantılı olarak Bilecik'in adı burada geçmektedir. "Ankara'dan çıkartılmak" için Bilecik görüşmesi bahane edilerek Ethem Bey'in Ankara heyetine alındığı böylece tersinden doğrulanmaktadır.

158: Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.2, s.521

159: Çerkes Ethem'in Ele Geçen Hatıraları, s. 140-146

Tehdit, Kollama ve Oyalama

160: Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.2, s.522-523

161: Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.2, s.524

Ele Geçen Hatıralar'da, "Ethem Bey", Kazım Bey'in kendisine "size karşı fiilen teşebbüslerde bulunurlarsa, namusumla söz veriyorum, idaremdeki iki piyade fırkamla ben de onlara karşı hareket ederim" dediğini aktarmaktadır. (Age, s.146)

Aynı kitapta, Kazım Özalp'in, Ethem Bey'in yukarıda anlattıklarının doğru olmadığına ilişkin sözlerine yer verilmektedir, Özalp, "...Ankara'da Karesi mebusu olarak bulunuyordum...O zaman benim emrimde iki fırka değil, iki nefer bile yoktu" demektedir. (Age, s.218, dipnot 16)

162: Örneğin, 7 Aralık 1920 tarihinde Mustafa Kemal'in, "Kütahya'da Grup Kumandanı Kazım Beyfendi'ye" başlığını taşıyan telgrafta, "Hasta halinde Ethem Beyfendi'yi gece yolculuğuna teşvik eden Diyarbakır Mebusu Hacı Şükrü Bey'in cezalandırılmasına arkadaşlarca karar verilmiştir. Ethem Bey'in bu gece yolculuğundan ne kadar müteessir olduğu ve halen sıhat ve afiyetinin nasıl bulunduğunu lütfen telgrafla bildiriniz" denmektedir. (*Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.10, s.142)

Bu telgraftan bir gün sonra, Mustafa Kemal'in "Eskişehir'de Saruhan Mebusu Reşit Beyfendi'ye" başlığını taşıyan telgrafı da, söz konusu politikanın devamıdır:

"Tevfik Bey'le konuşmanızın iyi neticesini bekliyorum. Ethem Bey'i gece seyahatinde üşüttüğü için Hacı arkadaşlar arasında cezalandırılacaktır. Cümlenizin gözlerinden öperim kardeşim." (*Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.10, s.143)

163: *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.10, s.150

164: Ergun Hiçyılmaz, *Gizli Belgelerle Çerkes Ethem*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1993, s.73

165: Yunus Nadi, *Çerkes Ethem Kuvvetlerinin İhaneti*, Sel Yayınları, İstanbul, 1955, s. 41-42

166: Yunus Nadi, age, s.39-40

167: ***Atatürk'ün Bütün Eserleri***, c.10, s.155-156

168: *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.10, s.164, dipnot 1

169: *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.10, s.164

Aslında Mustafa Kemal ile Hacı Şükrü arasındaki polemik biraz daha gerilere. 9 Aralık 1920'deki Meclis tartışmasına kadar uzanır. (Age, c.10, s.147-148)

170: Age, c.10, s.166

171: Mustafa Kemal, söz konusu telgrafında, "Buraca gerek Hacı Şükrü ve Reşit Beyler ve gerekse adamları gözetim altında bulundurulmaktadır. Bunların da bundan sonra, ne makine başında ve ne de diğer suretle haberleşmelerine müsaade edilmeyecektir. Oraca bu tarzda harp kısıtlamalarının devam ettirilmesini rica ederim." (Age, c.10, s.168-169)

172: Yunus Nadi, kitabında, tarih vermeden, Ankara'da bulunan Reşit Bey ile Kütahya'da bulunan Ethem Bey arasındaki bir telgraf görüşmesinin metninden parçalar aktarır. Muhtemelen bu telgraf görüşmesi 16 Aralık'tan sonra yapılmış olmalıdır:

"Ethem Bey (Kütahya): Hacı Şükrü Bey'in hususi şifresini yanınıza aldınız.

"Reşit Bey (Ankara) Hacı Şükrü Bey'in elinden şifre miftahını almışlardır. Buna rağmen açık ve serbest görüşeceğiz.

"Ethem Bey (Kütahya): Cepheye ait iki rapor şifre ile takdim edilmişti. Alınıp alınmadığının bildirilmesi.

"Reşit Bey (Ankara) Gelmedi ve gelemez. Buradaki irtibat zabitine ait şifreleri de saklıyorlar.

"Ethem Bey (Kütahya): Mustafa Kemal Paşa'ya hususi şifre vermiştim. Onu da vermediler mi acaba?

"Reşit Bey (Ankara) Kemal Paşa'nın şimdi size gayet mufassal bir şifresi makine başındadır. Herhalde şifrenize cevap olacaktır. Tabii Paşa ile olan muhabereniz kontrolda değildir. Kuvvetleriniz nerelerdedir? Buradaki irtibat zabitinin şifrelerini gizlice alıkoyduklarını şimdi anlıyorum. Meclis bu hallerden müteessirdir. Bakalım ne yapacak? Her halde sizin ve emsalinizin, orduya tercih edileceği şeklindedir.

"Ethem Bey (Kütahya): Edibe meseleden haber ver. Memuriyetinden istifa ederek kendisine bağlı kuvvet ve vesaitle Gökbayrak taburu cephesine gitmesi için hususi adam göndererek haber ver. Geri hizmetleri bıraksın. Memleketin bize taaluk eden mukadderatını yapalım. Münferit bulunmasın.

"Reşit Bey (Ankara) Pekala, haber göndereceğim. Daha bir diyeceğiniz var mı? Yahut Düzcede Edibi telgraf başına kendin iste.

"(...)" (Yunus Nadi, *Çerkes Ethem Kuvvetlerinin İhaneti*, Sel Yayınları, İstanbul, 1955, s.49-52)

Ancak Garp Cephesi'nde, Mustafa Kemal'in yukanda sözünü ettiğimiz "harp kısıtlamaları"na gidilmiş olunacak ki, Ethem Bey "Garp Cephesi Kumandanlığı"na 13-14 Aralık 1920'de çektiği telgrafında, Kuva-yı Seyyare zabitleri arasındaki telgraf yazışmalarının "durdurulmakta" olduğundan şikayet etmektedir. (Yunus Nadi, age, s.55-56)

173: Yunus Nadi, 13 Aralık 1920 tarihli, Mustafa Kemal, Adnan (Adıvar), Celal (Bayar) ve Reşit Beylerin ortaklaşa yazdıkları, Ethem Bey'e çekilmiş dört maddelik bir telgrafı aktarır. Söz konusu telgrafın 3. maddesi şöyledir: "Edibin yerinden oynatılması maksada uygun değildir. Kendisine ona göre emir veriniz." (Yunus Nadi, age'de s.53)

Fakat Ethem Bey, Edip'ten vazgeçmemiş olacak ki, Mustafa Kemal, 22 Aralık 1920'de, Düzce'den de sorumlu olan Bolu Mutasarrıflığı'na bir telgraf çeker:

"Bolu ve Düzce havalisinde ve seyyar jandarma unvanıyla iki bin kişilik bir kuvvet topladığınızı ve yığdığınızı haber aldım.

"1 Bu kuvvetin teşkilinin ve yığılmasının sebep ve suret ve mahiyeti nedir?

" 2 Bu kuvvetin ağırlık merkezi nerededir ve kimin kumandasındadır?

3 Bu kuvvetin Düzce Havalisi ve Kaymakam Vekili (San Edip Efe)'nin

kuvvetleriyle münasebet ve irtibat derecesi nedir?

" 4 Bu kuvvetlerin teşkiline hangi tarihte karar verilmiştir? Bu sorulara makine başında vereceğiniz malumat ve görüşleri bekliyorum." (*Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.10, s.180)

Bu telgrafın ardından, San Edip Efe "ikna" edilmiş olacak ki, Mustafa Kemal, daha sonra 25-26 Aralık 1920'de, kendisine, "beni tereddüde düşüren malumatı açıklığa kavuşturan ikna edici izahatınıza cidden teşekkür ederim" diye başlayan bir telgraf çeker. (Age, c.10, s.190)

174: *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.10, s.181; Ayrıca bkz. Yunus Nadi, age, s.58-62, 64-65, 66-70

175: Yunus Nadi, Ankara'da hükümet konağında 20-30 kişinin biraraya geldiği bilgisini verir. Fakat Nadi bu toplantının tarihini belirtmez. (Yunus Nadi, age, s.71) Mustafa Kemal, "22 Kanunuevvel (Aralık) 1920 günü, Reşit Bey'i ve vekillerden on beş arkadaşı hükümetteki daireye davet ettim"diye belirtir. (Mustafa Kemal, *Nutuk*, c.2, s.536)

176: Bu gergin toplantının bir yerinde, Yunus Nadi, Reşit Bey'in, "Biz Anadolu harekatına iştirak ettiğimize hata etmişiz. Bu yüzden bizim yüzbinlerce liralık çiftliklerimiz, servet ve samanımız düşman tarafında kaldı. Benim ne zorum vardı da geleyim, buralarda sonunda bu hale getirilecek işler için uğraşıp durayım? Zaten vatan ne kelimedir ki, vatan namına bana İran da birdir, Turan da... Ben nerede olsa pekala oturabilir ve yaşayabilirdim... Paşa, paşa... Daha açık söyliyeyim. Ben Venizelos'la da (dönemin Yunan Başbakanı, E.C.) pekala dizdize oturabilir adamım" dediğini aktarır. (Yunus Nadi, age, s.73)

Türk resmi tarihinde, Ankara'da yapılan bu toplantıda Reşit Bey'in söylediği iddia edilen yukandaki sözler, mütemadiyen Ethem Bey'in "hain"liğine "kanıt" olarak gösterilmiştir.

Mustafa Kemal, bu gergin toplantının ardından, Meclis'te sırasıyla, 29 Aralık, 30 Aralık 1920 ve 3 Ocak 1921'de, Ethem Bey aleyhinde son derece hararetli üç konuşma yapar. Bu konuşmaların hiçbirinde Reşit Bey'in yukandaki sözlerine gönderme yapmaz. Ta ki, 8 Ocak 1921 tarihinde, Meclis'te yaptığı Ethem Bey aleyhtarı konuşmaya kadar. 8 Ocak tarihli konuşmasının bu meseleyle ilgili bölümü şöyledir:

"...Bu zihniyet, doğrudan doğruya Reşit Bey'in ağızından çıkmış, benim ve yüce Meclis'inizde bulunan birçok zevatın huzurunda telaffuz edilmiştir. Bu adamlar demişlerdir ki, bizim için hayatımız, haysiyetimiz, bizim menfaatlarımız bu milletin, bu vatanın hayat ve menfaatlarından yüksektir. Biz İran'da da, Turan'da da kendimize yaşayacak bir yer buluruz."

"Hüseyin Avni Bey (Erzurum mebusu): Tarihini söyler misiniz? Ne zaman söylediler?

" Mustafa Kemal Paşa (Devamla): O kadar hafızam kuvvetli değildir, Beyfendi Hazretleri. Müsaade buyurursanız, bunu işitmiş arkadaşlardan Celal Bey'in hafızası daha kuvvetlidir. Bu on, on beş gün içinde, son zamanlarda vuku bulmuştur.

" Yine bu adamlar demişlerdir ki: Biz İzmir ve havalisinde geniş araziye, çiftliklere ve servete sahibiz ve size iştirak etmekle büyük işler ve büyük fedekarlıklar yaptık. Biz Yunanlılarla beraber kalabilirdik ve Venizelos'la ben diz dize oturabilirdim." (*Atatürk'ün bütün Eserleri*, c.10, s.257)

177: Heyet'te yeralan mebuslar şunlardır: Eyüp Sabri Bey (Eskişehir), Celal (Bayar) Bey (Saruhan), Kılıç Ali Bey (Gaziantep), Vehbi Bey (Karasi), Emir Paşa (Sivas), Reşit Bey (Saruhan). (Yunus Nadi, age, s.74)

178: Yunus Nadi, Age, s.74

179: Atatürk'ün Bütün Eserleri, c.10, s.183

Telgrafların Öğrettiği Gerçek

180: *Çerkes Ethem'in Ele Geçen Hatıraları*, s.149

181: Age, s.149

182: Mustafa Kemal'in telgrafı şöyledir:

"Refet ve İsmet Beyfendilere,

"Birinci Kuvvei Seyyare'nin cephede kuvvetini artırmakla ve hariçte de propaganda ile ehemiyetli bir surette meşgul olduğu muhakkaktır. Ankara'daki propagandaları mühim surette sekteye uğramıştır. Bunların şimdilik kuvvet arttırmak için zaman kazanmak istedikleri anlaşılıyorsa da kendileri için yakın bir tehlike hissettikleri taktirde daha ziyade beklemeyerek derhal faaliyete geçmeleri nazan dikkate alınmak lazımdır. Bu halde Kuvvei Seyyare'nin cepheyi terkle, askerimizin bulunduğu bölgelere uğramadan, cephe gerisinde herhangi bir mahalle giderek orada ve müteakiben asker ve kuvvet bulunmayan diğer yerlerde gittikçe kuvvetlerini arttırmaları ve ondan sonra da seçecekleri bir hedefe taarruz eylemeleri muhtemeldir.

"Demirci Efe, vaziyeti haber aldılarsa Kuvvei Seyyare'yi çabuk harekete geçirecek etkenlerden biridir.

"Böyle bir hale karşı Batı ve Güney cephelerinin bütün süvari kuvvetlerini toplu olarak bunların takibine memur etmek icap edecektir.

"Refet Beyfendi'nin Keçiborlu'dan sonra icra edecekleri bir haftalık takip hareketinde bu ihtimali daima nazan dikkatte bulundurmalarını ve bu hareketi azami bir hafta

zarfında ve mümkün olabilen süratle neticelendirerek Afyonkarahisar'nda bir an evvel toplanmalarını rica ederim.

"Bu esnada İsmet Beyfendi'nin de Kuvvei Seyyare'nin vaziyet, kuvvet ve harekatı hakkında daimi surette keşifler ve mümkün suretlerle araştırma yaptırarak teşebbüslerinden vaktinde haberdar olmayı temin buyurmalarını rica ederim.

Büyük Millet Meclisi Reisi

Mustafa Kemal"

(*Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.10, s.179-180)

183: Age, c.10, s. 188

184: Age, c.10, s. 189

185: Yunus Nadi, *Çerkes Ethem Kuvvetlerinin İhaneti*, Sel Yayınları, İstanbul, 1955, s.85

186:, c.10, s.191

187: Yunus Nadi, Heyet'in telgrafını aktarır:

"Ankarada Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,

26/27.12.1920

1- Ethem ve Tevfik Beylerle şimdi görüştük. Orada iken arkadaşlar önünde bahis konusu olan konuşmaları tekrar ederek, usul ve inzibat dahilinde hareket ve Büyük Millet Meclisinin kararlarına harfiyen riayet edilmesini söyledik. Bunun için anlaşmazlık varid olamıyacağını ve işlerin tamamen bu şekilde ceryan edeceği cevabını aldık.

2- Burada, 150 kilometrelik cephe ihmal edilmemek şartile emniyet tertibatı alındığına şüphe yoktur. Bundan bahsolunduğu zaman mevzilerin tamamen tesadüfi olduğunu ve kendilerine karşı toplanan ve mevzie giren kuvvetler ve ittihaz edilen bu karakollar asli mevkilerine çekildikleri taktirde bu hareketten de sarfınazar edecekleri ve herhangi bir düşmanca harekete maruz kalmadıkça memleketin atideki selameti için ve Şahsı Devletlerine karşı besledikleri sevgiye binaen her türlü faal hareketlerden içtinab edeceklerini en büyük yeminlerle temin etmişlerdir.

"Gerçekten Eskişehirden Kütahyaya gelirken Seyyar Kuvvetlere mensup izinli ve hasta eratın, yolda, askeri karakolun aldığı emir üzerine, geçmelerine engel olunmak istendiğini ve birbirlerinin silahlarını almağa yeltendiklerini görmüş ve müteessir olmuştuk. Silahları alınan iki askerin silahlarının geri verilmesile bu meseleyi bizzat hallettik.

"Yine bu kabilden olmak üzere 12.nci Kolordu Süvari Bölüğü Kumandanı Ahmed Vecdi imzasile Ankara'da zatı devletlerine hikaye ettikleri kapanmış bir hadisenin ikaz ve idamesine aid tahrik edici bir mektuplan da dünkü.gün buraya gelmişti. Bu mektubu da aynen Nazan Devletlerine arzediyoruz.

"Bir de irtibat memurlan yalnız Ankara ve Eskişehirde birer zabitten ibaret olup, ellerindeki şifrelerin ordu şifresi olduğunu ve yine böyle olacağını ve hatta harp nizamında ve cephe dahilinde bir Fırka olduklan halde, son ordu şifresinin kendilerine verilmediğini ve verilmesi lazım geldiğini ve verildiği taktirde eskisi gibi onunla muhabere edileceğini pek tabii bulmaktadırlar.

"Eratın toplanmasına gelince: Seyyar Kuvvetler bu havaliye geldiklerinden beri orduya 3000 er sevkettiklerini ve hatta dün ve bugün sevkettikleri gibi, yann da sevkedeceklerini ve yalnız seyyar kuvvetler için Yozgat hadisesi esnasında hazırlanıp şimdiye kadar gelmeyen mürettebatın Konya ve Alacada bulunan erleri ile, Konyadan Teğmen Sadreddin efendi kumandasında gelmekte iken 12.nci Kolorduca tevkif edilen 80 erin ve Seyyar Kuvvetler müfreze kumandanlannda Kürt İsmail Ağanın Kalecik'teki akrabasından, Cihada iştirak etmek üzere askerlik yaşı dışındaki kimselerden toplananlardan alınacaklara müsade edilmesine, bundan sonra Seyyar Kuvvetler kadrosunu ikmal etmek için. vaad buyrulduğu gibi, hükümetten erat istenileceğini, yaralı, hasta ve izinli eratın, son defa Karahisarda yapıldığı gibi lüzumsuz yere tevkif edilmemeleri ve tevkif edilenlerin serbest bırakılmalan temenni edilmektedir. Garp Cephesinden iki gün evvel Mutasarrıflığa gelen bir telgrafta bundan böyle Seyyar Kuvvetlere para verilmemesi yazılmakta olduğundan, bunun da tashihini rica etmektedirler.

"Bizler Ankara'dan hareketten bir gün evvel Ethem Bey, Reşit Beyle bu meseleyi görüşmek için makine başına rica ettiği halde, Posta ve Telgraf Umum Müdürünün muhalefetinden muvaffak olamadıklannı ve bir fırka kumandanının bir meb'usla vatani bir meseleyi görüşmekten men'edilmesi teessürü mucib olduğu gibi, anlaşmazlıklann uzamasına ve artmasına sebep olduğu ilave edilmektedir.

"Emniyet ve itimadın fiilen teessüs ve devamı için, vaziyeti bu şekle soktuklan iddia edilen Fahreddin ve Refet Beylerden, Fahreddin Beyin daima düşmana ganimet bırakmakla kumanda mevkinin sarsıldığını ve bundan başka düşman karşısında kuvvetlerin iftirakına sebebiyet verdiğini ileri sürerek artık başka bir yerde çalışmasına ve Refet Bey Dahiliye Vekaletine dönünceye kadar, şahsen tanıdıklan ve güvendikleri Kazım Beyin,

Fahreddin Beyin yerine getirilmesine vatanın selameti namına müsaade buyrulmasına veya Refet Beyin Dahiliye Vekaletine dönmesinin sür'atlendirilmesile bu taktirde herhangi tarafsız bir zatın 12.nci Kolorduya tayinini tasvip etmenizi temenni etmektedirler.

"Hissettiğimize ve kanaatimize göre, meselenin hal noktası buradadır. Bu noktai nazardan meselenin yüksek ve müdebbir tedbirlerinizle hal buyrulmasını vatanın selameti namına bilhassa istirham ederiz efendim.

Kılıç Ali, Vehbi, Eyüb Sabri, Reşid, Celal"

(Yunus Nadi, age, s.87-89)

188: *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.10, s.192

189: Age, c.10, s.193

190: Söz konusu telgraf şöyledir:

"Türkiye Büyük Millet Meclisi
27 Aralık 1920

"Batı ve Güney cephesi Komutanlıklarına

Bütün cephelere açık

"Düzce'de San Efe'ye de genelge

"1.Kuvayı Seyyare Komutanı Ethem ve kardeşi Yüzbaşı Tevfik Beylerin son günlerde ordu komuta bağlantı ve disiplinini ve Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin etkili olma niteliğini bozan bazı davranış ve uygunsuz hareketleri görüldüğünden, sözü geçen Kuvayı Seyyare Komutanlığı hakkında Bakanlar Kurulu'nun karar altına aldığı uyarıyı, bilgi için aşağıda aynen ve tamimen bildiririm.

Milli Savunma Bakanı ve

Genel Kurmay Başkanı Vekili"

(Ergun Hiçyılmaz, *Gizli Belgelerle Çerkes Ethem*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1993, s.97)

Bakanlar Kurulu'nun, söz konusu 27 Aralık tarihli kararı ise şöyledir:

"1. Birinci Kuvvei Seyyare, diğer bütün askeri kıtalar gibi kayıtsız şartsız Büyük Millet Meclisi'nin kanunlarına ve hükümetin nizamlarına ve emirlerine tabi olmak ve itaatle mükellef ve askeri disiplin ile kayıtlıdır.

"2. Birinci Kuvvei Seyyare Kumandanlığı'nın, askeri vazifelerden ve hususlardan dolayı bütün teklifleri ve görüşleri ancak emri altında bulunduğu kumandanlığa ve söz konusu kumandanlık vasıtasıyla icap eden makamlara tebliğ olunur.

"3. Belirtilen hususlarla meşgul olmak Erkanıharbiyei Umummiye Riyaseti'ne aittir."

(*Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.10, s.193, dipnot)

191: Ergun Hiçyılmaz, *Gizli Belgelerle Çerkes Ethem*, Varlık Yayınlan, İstanbul, 1993, s.99,

101

Aynı gün, "Güney Cephesi Komutanı Refet" de, "Genelkurmay Harekat Şubesi Müdürü Salih Beyfendi'ye" yazdığı telgrafta, kendi harekat planı hakkında kapsamlı bir bilgi verir. (Ergun Hiçyılmaz, age, s.103)

Yine bu tarihte, Mustafa Kemal de, Kütahya'da bulunan Heyet'e son bir telgraf çeker. Bu telgrafın muhatabı esasen Ethem Bey'dir. Mustafa Kemal'in telgrafının son cümleleri, "büyük bir samimiyetle vuku bulmuş olan meşguliyetimin, ne yazık ki taktir edilmemiş olduğunu görüyorum ve bitabi meselenin hal ve takibini mesul ve alakadar olan makamlara terk etmiş bulunuyorum" şeklindedir. (*Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.10, s.194)

192: Age, c.10, s.198-221

193: Age, c.10, s.222

"İsyan Telgrafı"

194: *TBMM Gizli Celse Zabıtlan*, c.1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınlan, Ankara, 1985, s. 273-288

Aynı konuşmayı, *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.10'da yayımlayan Kaynak Yayınlan, s. 221'de, metindeki "Telgraf okundu" cümlesinin yanına bir dipnot düşmüştür. Dipnot, aynen şöyle: "bkz. 'Çerkes Ethem'in Hatıraları' s.151-152"

195: Aynı telgraf, Yunus Nadi'nin kitabından yedi sene sonra, *Çerkes Ethem'in Ele Geçen Hatıraları*'nda yayımlanmıştır. (Bkz. age, s.151-152)

196: Yunus Nadi, age, s. 90-91

197: Cemal Kutay, "Ethem Bey"in ağzından şu yorumu aktarır: "Hayatımın en büyük hatasını o gece, sabaha karşı, herkes istirahat için kendilerine ihzar edilen odalara çekilmesinden sonra yaptım: Ağbeyim Reşit Bey'e hiç bahsetmeden ve bilhassa ondan gizlice, Meclis Riyasetine ağır bir telgraf çektim. İsraflardan, hadiselerden layıkı gibi alakadar olunmadığından, mükteseb haklara hürmet ve vefa gösterilmediğinden çok sert ve acı bir lisanla bahsettim... Malumdur ki Meclis Reisi Mustafa Kemal Paşa idi. Bunu neden ve niçin yaptım? Hala makul bir cevap veremem." (Cemal Kutay, *Çerkes Ethem Dosyası*, c.2, Boğaziçi Yayınlan, İstanbul, Temmuz 1990, s.167-168)

198: Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, Nehir Yayınlan, İstanbul, 1993, s.102

199: "Hain" diye adlandınlan Ethem Bey'in "serbest bırakılmalannı" talep ettiği söylenen, hatta birlikte bir "kumpas" hazırladıklan ima edilen, İstanbul Hükümeti'nin Ahmet İzzet Paşa başkanlığındaki Heyet'i, bir müddet sonra serbest bırakılır. Fakat ne ilginçtir ki, Ahmet İzzet Paşa ve Heyet'inin serbest bırakılması Ethem Bey'in talebiyle değil, Ahmet İzzet Paşa'ya yakınlığı ile tanınan İsmet (İnönü) Paşa'nın girişimiyle mümkün olur. Doğan Avcıoğlu'nun konuya ilişkin yorumu şöyledir: "Bir süre Ankara'da kalan Paşalar, İnönü'nün aracılığı ile İstanbul'a döneceklerdir. Adı yurtsevere ve milliciye çıkan İzzet Paşa, İşbirlikçi, Padişahçı ve İdare-i maslahatçıdır. Son günlerin deyimiyle, renksizlerdendir." (Doğan Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi*, c.1, İstanbul Matbaası, 1974, s.46'da ki dipnot)

200: *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.10, s.224-230

201: Ergun Hiçyılmaz, *Gizli Belgelerle Çerkes Ethem*, Varlık Yayınlan, İstanbul, 1993, s.109-111

202: Ergun Hiçyılmaz, age, s.113-115

Ethem Bey'in hatıralannı "ele geçirenler" bu telgrafa kitapta yer vermemişlerdir.

"İti İte Kırdırmak"

203: Ethem Bey ile temaslarda bulunduğu söylenen Upmal, Ethem Bey'in tasfiyesi sırasında, Türkiye'den ayrılmadan kısa bir süre evvel, Mustafa Kemal ile yaptığı görüşmede, Ethem Bey'in, "İstanbul'a olan sempatisi"nden bahseden Mustafa Kemal'e, "bu, sadece benim bundan önceki görüşmemizde belirttiğim, onun (yani Ethem Bey'in, E.C.) ilkesiz anarko-bolşevizminin sultancılığa dönüşebileceği öngörümü doğruluyor" demiştir. (Mustafa Kemal- Upmal görüşmelerinin tüm metni için bkz. *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.10, s.233-239/317-328)

Sovyetlerin konjonktürel dış politikasına uygun olarak, Noviçev gibi Sovyet tarihçileri, yıllar sonra, Ethem Bey'i, "Kemalist provakatör - ulusal ihanetçi" diye (Yalçın Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler*, c.2, Tekin Yayınlan, İstanbul, 1979, s.710), Şemseddinov gibi başkalan da, "bir demagog ve maceracı" olarak adlandırmışlardır (A.M. Şemseddinov, *Türkiye'de Milli Bağımsızlık Mücadelesi*, 1819-1923, Moskova, 1966, -Rusça-, s.168)

Öte yandan, Sovyet gözlemcilerinin, Mustafa Kemal ve Ethem Bey hakkında iki sene sonra yazdıklan ve *Sarja Wostaka* adlı bir gazete de yayınladıklan makaleyi, Tiflis'deki Alman Başkonsolosluğu, 2 Şubat 1923 tarihli bir değerlendirme ile Alman Dışişleri Bakanlığı'na göndermiştir. (Bkz. Alman Belgeleri 2)

204: Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar,* c.2, BDS Yayınlan, İstanbul, 1991, s.345-346

205: Mete Tunçay, age, c.2, s.400

Aynı kitapta, THİF'li Mehmet Şükrü'nün, "Açık Sütun"da, Ethem Bey hakkında yayınlanan bir yazısı vardır. (Mete Tunçay, age, c.2, s.407)

206: Yamauchi Masayuki, "Yeşil Ordu..." Aynca bkz. Ergun Aybars, *İstiklal Mahkemeleri,* Milliyet Yayınlan, İstanbul, 1997, s.70-72

207: Mete Tunçay, age, c.2, s.230-235

Londra Konferansı

208: Doğan Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi,* c.1, İstanbul Matbaası, 1974, s.205

209: "Saraya hissedilen antipatinin önce aydın kesiminde ortaya çıkıp zamanla tabana indiği bir İngiliz raporunda da açıkça görülüyordu: Esir düşen erler padişaha bağlıydılar ve Mustafa Kemal'i önemsemiyorlardı. Subaylar ise Mustafa Kemal'in tarafındaydılar. "Sultan Vahideddin, bu nefreti, Sevres'in uygulanamayacağını anlayan müttefik başkentlerin Anadolu'yla diyalog kurmaya meylettikleri sırada farketti." (Murat Bardakçı, *Şahbaba,* Pan Yayıncılık, İstanbul, 1998, s.215)

210: Bkz. Fransız Belgeleri 6

211: *Philadelphia-Public Ledger* muhabiri Clarence K. Streit'ın, 26 Şubat 1921'de, Mustafa Kemal'e yazılı olarak ilettiği 19 sorudan iki tanesi bizi konumuz açısından ilgilendirmektedir:

"1. Hükümetinizin Londra Konferansı hakkında nokta-ı nazan nedir?

a. Murahhaslannızın Londra Konferansına iştirakleri (1) İtilaf Hükümetlerinin yalnız Heyet-i Murahhasanızın Türkiye'yi temsile salahiyeddar olduklannı tasdike, (2) İtilaf Hükümetlerinin Sevres Muahedenamesini tamamıyle terk ederek yeni bir sulh akdetmesine, veyahut (3) Başka bir şarta mı bağlıdır?

(...)

"3. d. Türkiye'de bolşeviklik yani komünistlik, enternasyonalistlik ilahır hakkında vaziyetiniz nedir?" (*Atatürk'ün Milli Dış Politikası,* c.1, s.259)

212: *Atatürk'ün Bütün Eserleri,* c.1, s.354

213: Burada örnek olarak dipnot 211'de aktardığımız sorulara Mustafa Kemal'in verdiği cevaplan alalım:

1 - a) Çok zayıf da olsa hiçbir barış ihtimalini kaçırmamak istediğimizi milletimiz kadar düşmanlanmız da dahil herkese göstermek amacıyla temsilcilerimizi Londra

Konferansına göndermiş bulunuyoruz. Erzurum ve Sivas Kongrelerinde tespit olunan ve bir nüshası ilişikte bulunan meşru mutalebatımızı bir kere daha Konferansta izah edeceğiz. Düşmanlarımız İtilaf Devletlerinin 4 yıl süre ile uğrunda savaştıklarını ilan ettikleri prensipleri bir kere daha ihlal ederek ve mütarekeden önce bize yaptıkları vaadleri nazara almayarak haklı ve mütavazi olan şartlarımızı dikkate almazlarsa akmaya devam edecek kanın ve keza şarkta harbin devamının dünyada husule getireceği vahim buhranın sorumlusu olacaklardır.

(...)

" 2- d) Türkiye'de komünizm yoktur. Bütün cihan bizi milliyetçi olarak bilir. Milletimizin istiklalini, haklarını ve menfaatlerini müdafaa eden kimseler olarak öyleyiz de.

"Şayet Enternasyonalizm demekle bil-umum milletlerin istiklal ve hukukuna saygıyı kastediyorsanız o zaman evet biz Enternasyonalistiz de.

"Diğer taraftan biz dinimize de bağlıyız. Milli ve dini ruha aykırı olan komünizmin bizde nasıl bir tatbikat sahası bulabileceğini de anlamam.

"Böyle bir ihtimal ancak Türk Milletine karşı girişilen bir suikastın gerçekleşmesi halinde husule gelebilir." (*Atatürk'ün Milli Dış Politikası*, c.I, s.270, 271)

Sürek Avı

214: Heyet'in Kütahya'dan hangi tarihte ayrıldığı hiçbir yerde kayıtlı değil. Ancak, Mustafa Kemal'in Heyet'e, 28 Aralık'ta dönmelerini talep eden telgrafı ile İsmet Paşa'nın 31 Aralık'ta Kütahya'dan Ethem Bey'e çektiği telgraf gözönünde bulundurulacak olunursa, heyetin 28-31 Aralık tarihlerinde Kütahya'yı terk edip Ankara'ya döndüğü anlaşılmaktadır.

215: Her ne kadar T.C. Genel Kurmay Başkanlığı, Harp Tarih Encümeni tarafından yayımlanan *Türk İstiklal Harbi Hulasası'nda* (Askeri Matbaa, İstanbul, 1937), "Çerkez Ethem isyan etmiş ve bunun tenkili için 2.Kanun (Ocak) 1921 iptidasında (başlarında) İnönü mevziinden 11., 61. ve Cenup cephesinden de 2. piyade tümenile süvari guruplan memur edilmiş ve bu kuvvetler Kütahyada toplanmakta olan Çerkez Ethem kuvvetleri üzerine yürümüş ve tenkil etmiştir" (age, s.3) denilse de, İsmet Paşa'nın 31 Aralık'ta Ethem Bey'e, Kütahya'dan çektiği telgraf gözönünde bulundurulursa, söz konusu kuvvetlerin, Ocak 1921'in başında değil, 29 Aralık 1920 tarihinden itibaren fiilen Ethem Bey ve kuvvetlerine karşı hareket halinde olduklan anlaşılmaktadır.

Hatta Mustafa Kemal'in, 30 Aralık'ta, Meclis gizli oturumunda yaptığı uzun konuşmasında, "İhtimal ki bir buçuk ay evvel, dün başlamış olan hareket başlıyabilirdi... İsmet Bey,... Ethem Bey'e haber veriyor. Ben Kütahya'yı işgal edeceğim, Kuvvei Seyyare'yi

ordan çekiniz diyor" sözleriyle, Kütahya'nın İsmet Paşa tarafından "işgal"inin, 29 Aralık'ta olduğunu teyid etmektedir. (*Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.10, s.224-225)

216: Rahmi Apak, *İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1990, s.218-219

217: Ethem Bey'in, Miralay İsmet'e, "Bâki ilk selam" sözleriyle biten telgrafı 2 Ocak tarihlidir ve Gediz'ten yollanmıştır. (Ergun Hiçyılmaz, Gizli Belgelerle Çerkes Ethem, Varlık Yayınları, İstanbul, 1993, s.113-115)

Öte yandan, bu kitabın Yunan Belgelerinde verdiğimiz gerek Christos D. Karassos'un (bkz. Yunan Belgeleri 2), "Ethem... 23 Aralık'ta güçleriyle birlikte Gediz ve ardından Simav'a doğru geri çekildi" sözleri, gerekse de, Yunan Genel Kurmayı'nın (bkz. Yunan Belgeleri 3), "Ethem, 23 Aralık'ta Gediz'i terk edip Simav'a geçti" sözleri, Ethem Bey ve kuvvetlerinin 2-5 Ocak tarihleri arasında Gediz-Simav bölgesinde bulunduğunu doğrulamaktadır. (Yunan kaynaklarının bazılarında, örneğin Karassos'un ve Yunan Genel Kurmayı'nın kitaplarında, eski Yunan takvimi kullanılmıştır. Orjinalliğini kaybetmemesi için tercümede bu tarihlerde bir değişiklik yapılmamıştır. Bugün dünyada yaygın şekilde kullanılan Gregoryan takvimine kıyasla eski Yunan takvimi 13 gün geriden gelmektedir. Bu haliyle okuyucunun, örneğin, "23 Aralık" dendiği zaman üzerine 13 gün ekleyip, "5 Ocak" şeklinde okuması gerekmektedir.)

Ethem Bey komutasındaki kuvvetlerin dökümüne ilişkin iki farklı bilgi vardır.

Baki Vandemir (Kurmay Miralay), bu güçlerin sayısını, "1800 piyade, 4 ağır makineli tüfek, 4 top" şeklinde vermektedir. (Baki Vandemir, *İstiklal Harbinde Demirci Akıncıları*, Askeri Matbaa, İstanbul, 1936, s.8, dipnot 1) Karassos ise, "400 piyade, 1500 süvari, 4 top ve onbeş makineli tüfekten" bahsetmektedir. (Bkz. Yunan Belgeleri 2)

218: Rahmi Apak, age, s. 219

219: Yalçın Küçük'ün konuya ilişkin yorumu şöyledir: "Harp Tarihi Dairesi Arşiv No. 4/4478 Dosya No 6 kod numarasıyla bir belge var... Bu belge, 'İnönü Zaferi' öncesinde Batı Cephesi Komutanlığı ve Genel Kurmay Başkanlığı'nın bir Yunan taarruzu beklemediğini gösteriyor. Komutanlık ve Başkanlık bir durum saptaması yapmış ve 'Yunanlıların büyük ölçüde taarruzu beklenemez' sonucuna varmış (Türk İstiklal Harbi, c.2, 3'üncü Kısım, sayfa 154) Bu durum saptamasıyla Çerkez Ethem'i isyana, ya da çok büyük bir tercihle Yunan'a geçmeye tahrik ediyor." (Yalçın Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler*, c. 2, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1979, s.645)

220: Karassos, Ethem Bey hakkında, "Kütahya'daki nizami orduya karşı bir saldırı hazırladı. Planında başarılı olabilmek için Yunan birlikleri ile ilişkiye geçti. Bir adamını temsilci olarak Salihli'ye gönderdi. Temsilci, Yunan komutanına bir ittifak önerdi. Arkadan verilecek bir destekle Kemal güçlerine yapılacak saldırıyı anlattı. Talep edilen

yardım çok somuttu. Birincisi, olası geri çekilme esnasında destek, ikincisi, sağ kanat üzerinden destek, üçüncüsü, cephane yardımı talep ediliyordu.

"13. Alay komutanı, taleplerden birincisini onayladı. Ancak diğer talepleri ise onaylamadı. Ethem'in kardeşi olduğunu iddia eden Reşit Bey'e, İzmir'e gidip geri kalan talepleri orada dile getirmesini önerdi" demekte fakat, tarih vermemektedir. (Bkz. Yunan Belgeleri 2)

Yunan Genel Kurmayı ise, "21 Aralık'ta Ethem'in bir adamı, Yunan öncü birliklerine başvurmuştu" demektedir. (Bkz. Yunan Belgeleri 3)

Stylianos Gonatas da, "3 Ocak 1921'de Ethem Bey'in kardeşi Reşit Bey, Uşak'a geldi. Kütahya ve Gediz'i terketmek zorunda kaldıklarını belirtti. Yanında 5 ağır yaralıyı getirdi. Yaralılar hastanelerimizde bakıma alındı. Ayrıca bize önemli bilgiler de sundu" diyerek kendi yaşadıklarını aktarmaktadır. (Bkz. Yunan Belgeleri 1)

Böylece Yunan kaynaklarına göre, Ethem Bey ile ("bir adamı" vasıtasıyla) ilk resmi ilişki, 21 Aralık *(3 Ocak)* tarihinde gerçekleşmiştir.

Celal Erikan (Emekli Tümgeneral) ise, "2 Ocak 1921'de Ethem'in kardeşi Tevfik'in Uşak'ta 1 nci Kolordu Komutanıyla temas sağlaması üzerine..." diyerek, gerek tarih, gerekse ilişkiyi kuran kişi açısından farklı bir bilgi vermektedir. (Celal Erikan, *100 Soruda Kurtuluş Savaşımızın Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1971, s.104)

221: Bir evvel ki dipnotta söz konusu edilen Yunan tarafının şüphesini Karassos'tan aktarmıştık. Daha sonra Karassos, "keşif operasyonu"na ilişkin şu bilgileri de veriyor: "24 Aralık'ta Yunan kuvvetleri, Kavalca üzerine harekete geçtiler. Diğer bir kol da, Banaz/Çivril üzerine yürüdü. Bütün bu operasyon Genel Komutanlık tarafından emredilmiş bir keşif operasyonu mahiyeti taşımaktaydı. Böylece Türk birliklerinin büyük bir bölümü bu Yunan operasyonuna karşı konuşlandırıldılar." (Bkz. Yunan Belgeleri 2) Karassos'un, burada 24 Aralık diye verdiği tarih eski Yunan takvimine göredir. Bizim kullandığımız takvimde bu tarihin karşılığı 6 Ocak'tır.

Yalçın Küçük ise, "Genel Kurmay Başkanlığı tarafından yayımlanan *Türk İstiklal Harbi"nin*, bir Yunan Tarih Ansiklopedisine dayanarak, Yunan tarafının, İnönü Savaşı'ndaki amacına ilişkin, şu özet bilgiden söz etmektedir: " 'Bilecik, Karaköy, Bozöyük, Eskişehir kesimlerinde toplanmakta olan Türk kuvvetlerini dağıtmak; bu bölgede bulunan harp malzemesi, demiryolları ve köprülerini tahrip etmek; Yunan ordusu savaşçılığını ispat etmek amacını güden mahdut (sınırlı) hedefli bir taarruzdu. Harekat, Bozöyük-Bilecik demiryoluna ve ihtiyaç halinde İnönü'ye kadar ileri götürülecek; görevlerinin bitiminden sonra kıtalar, yalnız muharebe meydanından malzemenin geriye taşınması için yeter bir süre yerlerinde kalacaklardı'" (Yalçın Küçük, age, s.648)

Rahmi Apak açısından ise, Yunan tarafının bu eylemi bir "keşif operasyonu" değildir. Durumu, "İstiklal mücadelesinin en tehlikeli ve en büyük tarihi safhası" diye özetleyen Rahmi Apak, devamla, "Hareketin başlangıcı iyi gidiyordu. Çeteler, bize karşı koymaktan çekiniyor, Gediz'e doğru geriliyorlardı.

"Dördüncü gün, yani 1921 yılı ikincikanun ayının 6 ncı günü bu kuvvetler Gediz'e on kilometre yaklaşmış bulunuyorlardı ki, o gün gerek Bursa ve gerekse Uşak mıntıkasındaki Yunan kuvvetlerinin taarruza geçmiş olduklan haberi alındı" demektedir. (Rahmi Apak, age, s.219)

222: Karassos (Bkz. Yunan Belgeleri 2)

223: Ethem Bey komutasındaki kuvvetlerin askeri başanlan, Yunan Genel Kurmayı tarafından şu şekilde aktanlmaktadır: "Ethem'in bu adamı, daha sonra, 26 Aralık'ta (8 Ocak) Ethem'in 2000 kişilik gücüyle, Emend Akdalhan (Emet)'ı ele geçirdiğini ve 100 esir alındığı bilgisini 13. tümene ulaştırdı.

"Söz konusu enformant, 29 Aralık'ta (11 Ocak) verdiği bilgide de Ethem'in Kütahya'yı ele geçirip 600 esir aldığını ilettikten sonra, Eskişehir'e doğru harekete geçileceğini söyledi. Eskişehir ve Ankara'ya doğru yönelmelerinin kolaylaştınlması için, birliklerimizin Bilecik ve Karataş'ta kalmalannı, Dumlupınar'ı ele geçirmelerini talep etti." (Bkz. Yunan Belgeleri 3)

Baki Vandemir de, "Düşmanla birlik olarak Türk varlığını yok etmeğe çalışan Etem hainindeh bir gün sonra (6 Ocak) alınan telgraf; (Kemalistlerin Gediz den çekildiklerini) müjdeliyordu... sözleriyle, yukanda aktardığımız Yunan Genel Kurmayı'nın verdiği bilgileri kısmen doğrulamaktadır. (Baki Vandemir, *İstiklal Harbinde Demirci Akıncılan*, Askeri Matbaa, İstanbul, 1936, s.8) Aynca bkz. Rahmi Apak, age, s.228

224: Türk resmi tarihinde, "Birinci İnönü Muharebesi" diye adlandınlan "muharebeyi" ve kazanıldığı söylenen "zafer"i Yalçın Küçük şöyle sorgulamaktadır:

"İsmet Bey'e bir soyadı kazandıran 'Yunan Taarruzu', Yunan kaynaklanna göre, 'İhtiyaç halinde İnönü'ye kadar' gidip gelme olarak planlanıyor. Bunun için kaydedilen 'Yunan kayıplan ise, Yunan Tarih Ansiklopedisi'ne göre, 8 Subay ve 49 er ölü; 9 subay ve 145 er yaralı tümü 211 olarak tespit' ediliyor (*Türk İstiklal Harbi*, II nci Cilt 3 üncü Kısım, sayfa 247) Türkiye'nin kayıplan ise daha az. Aynı kaynağa göre '6 Ocak 1921'den 12 Ocak 1921'e kadar süregelen bu muharebedeki Türk kayıplan; 4 subay, 117 er şehit, 12 subay, 85 er yaralı, 5 subay, 29 er esir, toplam 252 kayıp' olarak hesaplanıyor. Doğrusu, her iki tarafın kayıplanyla ilgili resmi kayıtlar ciddi bir çarpışma izlenimi vermiyor. Bu kayıp tablosuna bakıp da bir zaferden söz etmek ise, kesinlikle mümkün görünmüyor." (Yalçın Küçük, age, s.648)

Yunan kaynaklannda ise böylesi bir "muharebe"den bahsedilmemesine rağmen,

Karassos sadece, "29 Aralık'ta harekete geçen Yunan kuvvetleri, Akpınar'dan Umantalak-Dimboz-Bayırköy bölgesine geri çekildi" demektedir. (Bkz. Yunan Belgeleri 2)

225: Karassos (Bkz. Yunan Belgeleri 2)

226: Baki Vandemir, "16 -2.Kanun (Ocak)- 1921 Kuvayi Seyyarenin ağırlıklan bugün Demirciye çekilmiş ve büyük bir hezimete uğradıklan tamamiyle belli olmuştu" demektedir. (Baki Vandemir, age, s.10) Vandemir, Ethem Bey'in, "kalabilen bozuk düzen güruh ile 17 -Kanun (Ocak)- 921 akşamı Demirciye" geldiğini ve devamla Ethem Bey'in Ankara'ya bağlı kuvvetleri kastederek, "Herifler bize gavurdan beter surette hücum ediyorlar, hayret..." dediğini aktarmaktadır. (Baki Vandemir, age, s.11) (Ayrıca bkz. Karassos, Yunan Belgeleri 2)

227: Ergun Hiçyılmaz, *Gizli Belgelerle Çerkes Ethem*, Varlık Yayınlan, İstanbul, 1993, s.56

Hiçyılmaz, mektubun yazılış tarihini 17 Ocak diye verir. Halbuki Refet Paşa'nın Demirci'ye geliş tarihi 19 Aralık'tır. (Bkz. Vandemir, age, s.12) Aynca, Vandemir, bu mektubun "iki jandarma atlısıyla Gördes'e gönderildiğini" yazmaktadır.

Çerkez Ethem'in Ele Geçen Hatıralan'nda ise, mektubun yazannın Refet Bey komutasındaki süvari firkasının komutanlannda Derviş Bey olduğu ve mektubun Ethem Bey'in adamlannda Mısırlı Yusuf tarafından getirildiği aktanlmaktadır. (Age, s.172-173)

228: Bkz. Yunan Belgeleri 3

229: Gerek Baki Vandemir (age, s.13'de), gerekse de Yunan Genel Kurmayı, teslim olan güçlerin sayısını vermektedirler. Yunan Genel Kurmayı'na göre, "adım adım gerçekleşen bu protokol uyannca, 20 subay, 410 süvari ve 210 piyade, 9 Ocak'ta (22 Ocak) teslim olmuştur. 2 subay, 26 kaçak, 10 Ocak'ta (23 Ocak), 26 kaçak da 11 Ocak'ta (24 Ocak) teslim olmuştur. Bunlar, Alaşehir'de camilere yerleştirilmişlerdir." (Bkz. Yunan Belgeleri 3)

230: Ergun Hiçyılmaz, age, s.121; Baki Vandemir, age, s.13; Yunan Belgeleri 3

231: "Bir bölge" tabiri bilerek tarafımızdan kullanılmıştır. Zira, Yunan kaynaklanna göre burası, Akhisar'ın 18 km. güney doğusunda bulunan Dereköy'dür. (Bkz.Yunan Belgeleri 3) Baki Vandemir'e göre ise, Kayacık nahiyesidir. (Baki Vandemir, age, s.13)

232: Gerçi bu protokol aslında, bir gün evvel, 21 Ocak'ta imzalanmıştı.

Yunan Genel Kurmayı, Ethem Bey'in, "8 Ocak'ta (21 Ocak) Akhisar'ın 18 km. güney doğusunda bulunan Dereköy'e bir temsilci gönderdi"ğini yazmakta ve devamla "burada kaleme alınan protokolü Yunan tarafı adına 3. tümenden topçu komutanı Mykonios imzaladı" demektedir.

"Protokol'ün ana noktalan şunlardı:

"- Silahlar teslim edilecek

"- Atlar sahiplerinde kalacak,

"- Kimliklerini muhafaza edebilirler

"- Evlerine geri dönebilirler" (Bkz. Yunan Belgeleri 3)

233: Yunan Genel Kurmayı, "Bu arada Pehlivan ile Ethem arasında çelişki başgöstermiştir. Pehlivan, teslim olmaktan vazgeçmiş ve diğerlerini de etkilemeye çalışmıştır. Pehlivan, özellikle topçu birliğinden olanlan etkilemeye çalışmıştır.

"Ethem, Pehlivan ile bu çelişkisinden sonra, kardeşlerinin Yunan güçleri tarafından hapse atıldıklan yönündeki yanlış bilgilendirmeyi de duyunca 300 adamıyla birlikte Sındırgı'ya geçmiştir. Pehlivan 200 gerilla ve 4 top ile Kaleciğe gitmiştir. Pehlivan, Kemalistlerle orada ilişkiye geçti ve yanındaki küçük bir güç hariç geri kalan adamlannı Kemalistlerin saflanna yolladı. Kendisi Gördes'e geçti" denilmektedir. (Bkz.Yunan Belgeleri 3)

Yine aynı belgede, "Protokolün zaman zaman aksaması, Yunan tarafında komplo olarak telakki edilmiştir. Ethem ve Pehlivan güçlerinin taktiksel olarak kendilerini bölüp, daha sonra Yunan güçlerine karşı saldırıya geçecekleri düşünülmüştür" denilmektedir. (Age)

234: "14 Ocak'ta (27 Ocak) Ethem, şartsız teslim olmayı önerdi. 15 Ocak (28 Ocak) akşamı 64 adamı ile Susığırlık'ta 12. birliğe teslim oldu. Geriye kalan 43 kaçak ise Borla birliğine teslim oldular." (Bkz. Yunan Belgeleri 3)

Ethem Bey ile müzakereleri yürütün Karassos ise anılannda, "Ethem burada mevcut güçlerinin Yunan hattından geçmesi için bizimle müzakereye başladı" demektedir. (Bkz. Yunan Belgeleri 2)

235: *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.10, s.259

Bunun da ötesinde, Türk resmi tarihi, Ethem Bey'in kaleme aldığı, Yunan uçaklan tarafından Türk birliklerinin üzerine atılan bildirilerden bahseder. Örneğin, Batı Cephesi Komutanı İsmet, 9 Ocak 1921'de, Genel Kurmay Başkanlığı'na yolladığı raporda, "Bugün Yunan uçağının Kütahya yöresine attığı bildirgenin bir benzeri aşağıda sunulmuştur.

'Suret

'Suçsuz ulus ve asker kardeşler

Rezil Ankara hükümetine 29 Aralık 1920 tarihli çektiğim memleket esenliği ile ilgili telgrafın basınla ilan edilmesini isteyiniz. Ey askerler! Kötülüğe alet olmayınız. Ahiret ve dünya ile ilgili sorumluluktan korkunuz. Ey ulus, sizden geçmişten ders alarak her türlü felaketi ve vatanın kurtanlışını gözü doymaz çıkarlanna kurban etmek isteyen rezillere karşı hakkınızı savunmada duraksama göstermeyiniz ki, Tann'nın yardımına erişmiş olasınız. Ben sizi memleket savunması için çağırdım ve zorladım. Kötülüğe,

kişisel tutkulara alet olmak için değil. Ey subay arkadaşlar, emir kulu olmaktan vazgeçiniz. Tanrı'nın kulu olunuz yoksa geliyorum haaaa!...

'Son pişmanlık fayda vermez.

'İmza: Umum Kuvayı Milliye Komutanı Ethem' " (Ergun Hiçyılmaz, age, s.117)

Bu belgenin gerçekliği oldukça şüphelidir. Zira, bırakalım Ethem Bey'in 1921 yılında Mustafa Kemal'den evvel bir "ulus" keşfetmiş olmasını bir yana, Yunan belgelerinde böyle bir bildiriye rastlanmamıştır.

Ayrıca, Yunan belgelerinde Ethem Bey ve kuvvetlerinin teslim olduktan sonra, Yunan kuvvetlerinin safında çatıştıklarına dair herhangi bir bilgi de yoktur. Herhalde Lord Kinross da bunu biliyor olacak ki, Atatürk adlı kitabında, "Tuhaftır ki Yunanlılar da, Ethem'in kuvvetlerinden pek yararlanmamış ve onları kendi düzenli ordu saflarına katmak yolunu seçmişlerdi" diyerek bu durumu kısmen teyit etmektedir. (Lord Kinross, Atatürk, Sander Yayınları, İstanbul, 1984, s.387, dipnot 4)

236: Yargılama ve idamlar için bkz. Ergun Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1997, s.67-68

İlhami Soysal, "Çerkez Ethem Ayaklanması sonucu Yunanlılara İltica Eden Ethem ve Avanesi Hakkında Ankara İstiklal Mahkemesi Kararı"nı aktarır:

1. Ethem	-Sabık Kuvvei Seyyare K.
2. Tevfik	-Biraderi (Yzb)
3. Reşit	-Biraderi, Saruhan mebusu sabıkı
4. İzmirli Yzb. Ethem	-Kuvvei Seyyareden
5. J. Yzb. Sami	
6. Erkanıharp Yzb. Halil	
7. Artin	-Kütahya polis memurlarından
8. Manyaslı Şevket	-Kuvvei Seyyare Müfreze K.
9. Çerkez Ahmet Ağa	
10.İhtiyat Mülazımı Reşat	
11. Binbaşı Abdullah	-Kütahya Mıntıka K.'ı sabıkı
12. Ömer Lütfü	-Mülkiye Kaymakamı

"Müsellehan takibi hükümet cürümünü irtikap ederek düşman tarafına firarları anlaşılmasına binaen cümleşinin gıyaben idamlarına ve emvali menkule ve gayrı menkullerinin canibi hükmetten haciz ve idaresine..." (*İlhami Soysal, Kurtuluş Savaşı'nda İşbirlikçiler*, Gür Yayınları, Aralık 1985, s.217)

İzmir Günleri

237: Ergun Hiçyılmaz, kitabında, 8 Şubat 1921 tarihini taşıyan "Erkan-ı Harbiye Umimiye Reis Vekili Fevzi" imzalı bir "istihbarat" belgesi verir. Bu belgeye göre, "İzmir'de Yunanlılar'a iltica eden asi Ethem'in on beş kadar maiyetiyle İzmir'den İstanbul'a muvasalat ettiğini Alemdar gazetesinin neşriyatına atfen 6 Şubat tarihinde Zonguldak'ta bulunan bir gazete muhabiri bildirmiştir. Berayı malumat arz olunur" denmektedir. (Ergun Hiçyılmaz, Gizli Belgelerle Çerkes Ethem, Varlık Yayınları, İstanbul, 1993, s.127) Ethem Bey'in İstanbul'a geçtiği haberi doğru olmamakla birlikte (çünkü bunu kanıtlayan hiçbir yabancı istihbarat raporu yoktur), bu belge tersinden okunduğunda, Ethem Bey'in, en geç Şubat ayından itibaren İzmir'de olduğu doğrulanmaktadır. Bu doğrultuda bir bilgi, Zeki Sarıhan'ın kitabında da vardır. Sarıhan, İstanbul'da yayınlanan Peyamı Sabah gazetesinden, İzmir'de yayınlanan Proyya gazetesinin Ethem ve Reşit Beylerle yaptığı bir mülakatı aktarmaktadır. Proya'nın, mülakatı ne zaman yaptığı yazılmamakla birlikte, alıntı yapılan Peyamı Sabah gazetesi, 10 Şubat 1921 tarihini taşımaktadır. (Zeki Sarıhan, Çerkez Ethem'in İhaneti, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1984, s.181-183)

238: Cemal Kutay, Çerkes Ethem Dosyası, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, Temmuz 1990, c.2, s.230

Bu hastane ve hastanenin tüm kayıtları, 1922'deki büyük İzmir yangını ile birlikte kül olmuştur.

239: Bkz. Fransız Belgeleri 5

240: Büyük göçten bu yana Osmanlı devletine sadık kalmış olan Çerkeslerin, en azından bir bölümünün böylesi bir cemiyet içerisinde yer almaları ilginçtir. Cemiyet'in kurulması, Ankara'da oluşmakta olan "ulus-devlet"e ve dolayısıyla yeni Türk milliyetçiliğine karşı hayli gecikmiş bir tepkinin tezahürüdür. (Ethem Bey'in bu cemiyet içerisinde ve daha sonra diasporada başka Çerkes girişimleri içerisinde yer almayışı ile, ağabeyi Reşit Bey'in hem bu cemiyetin kurucuları arasında, hem de daha sonra diasporada Çerkes örgütlenmeleri içerisinde yer alması, kardeşler arasındaki farklılığın bir göstergesidir.)

Tank Zafer Tunaya, bu cemiyet hakkında uzunca bilgi ve belge sunmaktadır. Yazara göre, bu cemiyet, "Yunan ordusunun koruyuculuğu altında kurdurulmuştur." "Cemiyet'in, İzmir kongresinin ürünü olması da, zamanlamanın dönemin koşullarına bağlandığını gösterir. Bu yoldan Çerkeslerin muhtariyeti Yunan garantisi ve koruyuculuğu altına alınmış olmaktaydı. Bu bakımdan Cemiyet'in meşruluğu ve yasallığı da ilk ve tek olarak, Yunan hükümetince tanınmıştır. Yunan orduları, İngiltere çıkarlarının da emrinde olduğuna göre, Çerkesler bir alt emperyalizm 'himayesine' sokulmuş oluyorlardı." (Tank Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler,* Hürriyet Vakfı Yayınları, c.2, s.606-614)

"Nitekim İngilizler bu muhtariyetin coğrafi (ya da jeopolitik) sınırlarını önermişlerdir." (Age, s.608)

Fakat yine de, Tunaya'ya göre, "Bu gelişmelerin Anzavur ve Çerkes Ethem olaylarını kapsayıp kapsamadıklan üzerinde durulabilir... Çerkes Ethem eylemlerine gelince, Müdafaa-i Hukukçular arası bir iç çatışmanın sonucu olmuşlardır. Çerkes Ethem'in ve kuvvetlerinin Yunanlılara katılması da, Cemiyetçe güdülen Çerkes sorununa bağlanamaz" (Age, s.609)

Yunanistan'dan Almanya'ya

241: Bu dönemin kapsamlı bir anlatımı için bkz. Mete Tunçay, *Türkiye Tarihi*, c.4 içinde, Cem Yayınevi, İstanbul, 1990, s.68-81

242: Ethem Bey'in Nisan 1921'de İzmir'den Atina'ya hareket ettiğini yukarıda Fransız belgelerinden (bkz. Dipnot 239) aktarmıştık. Ethem Bey'in Almanya'nın Frankfurt şehri yakınlarındaki Königstein kasabasına varış tarihi ise, 20 Kasım 1922'dir (bkz. Alman Belgeleri 1). Bu iki tarih arasındaki 19 ayı Ethem Bey'in Atina'da geçirdiği süre olarak hesaplamak gerekir.

243: Annem Rüçhan Tolgay'ın dayısı Aytek Şay, 17 ve 18 Temmuz 1982 yılında *Dünya Gazetesi'nde*, Halit Çapın tarafından yapılan röportajda, erkeklerin Yunanistan'ı terk etmelerinin ardından geride kalan aile mensubu kadın, çocuk ve yaşlıların çektiği sıkıntıları kapsamlı bir şekilde anlatmaktadır.

244: Halit Çapın, "Omonyo Meydanındaki Çocuk, Çerkez Ethem'in yeğeni Aytek", Dünya gazetesi, İstanbul, 17-18 Temmuz 1982

245: Bkz. Alman Belgeleri 1

246: Lozan Konferansı için bkz. *Lozan Barış Konferansı*, c.1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1993, s.1

Öte yandan, Yunan resmi belgeleri arasında bulduğum, Atina, 20 Ekim 1922 tarihini taşıyan ve kimin tarafından yazıldığı belli olmayan, fakat altında "tam tercüme" ibaresi bulunan, Yunan resmi makamlarına sunulmuş bir "bilgi notu"nda, derinine inilmeden, "Ortadoğu Çerkes Komitesi'nin liderleri kendi aralarında farklı görüşlere sahiptirler. İbrahim Hakkı ile Seyid Beyler arasındaki anlaşmazlık, Ethem Bey ile Reşit Bey arasında da vardır" denilmektedir. (Yunan Belgeleri 4) Hastalığına rağmen Ethem Bey'in, bu "bilgi notu"ndan bir ay sonra Yunanistan'ı terk etmiş olması dikkat çekicidir.

247: Mete Tunçay, *Türkiye Tarihi*, c.4 içinde, Cem Yayınevi, İstanbul, 1990, s.79

248: Yunan Jandarma Genel Komutanlığı'ndan İçişleri Bakanlığı'na, 24 Aralık 1927'de gönderilen kısa bir notta, "Küçük Asya seferi sonucu 3000 Çerkes geldi" denmektedir. (Yunan Belgeleri 17)

249: Bkz. İngiliz Belgeleri 3, 6-13; Yunan Belgeleri 5-10, 15

Aslında İngiliz ve Yunan belgelerinde, özellikle Nisan 1923'te öne çıkan, söz konusu gerilla ordusu üyelerinin Türkiye'ye sızması biraz daha gerilere, 1922'nin Kasım ayına uzanır. (Bkz. Mehmet Fetgerey Şoenu, *Çerkes Sorunu Hakkında Türk Kamuoyu ve T.B.M.M.'ne Sunu* (1923), Nartların Sesi Yayınları, İstanbul, 1980, s.28-31)

250: Bkz. İngiliz Belgeleri 9

Yunan makamları, Bulgaristan tarafından da sıkıştırılmış olacak ki, aynı doğrultuda cevaplar Bulgarlara da verilmiştir. (Yunan Belgeleri 5-7)

251: Mehmet Fetgerey Şoenu, age, s.28-31

252: Mehmet Fetgerey Şoenu, age, s.37-38

253: Türk resmi tarihinde "150'likler" diye bilinen listenin hikâyesini, Lozan delegelerinden Rıza Nur, şöyle anlatır:

"Nihayet bir gün, Ankara'dan bir işar alındı: Umumi af protokolünde mutabakaatımızı bildirebilecektik. Fakat istisnalar şarttı. Bu istisnaların sayısını tam ve kati olarak bilmiyorduk. Birçokları, zaten memleketi kendiliklerinden bırakıp gitmişlerdi. Kollarından, 'Gel' diye çekseydik gelmezler, gelemezlerdi. Bunlar kaç kişiydi? Tam olarak bilinmiyordu. Aynı ceza ölçüleri içinde kimlere vatan toprakları yasak edilecekti? O da bilinmiyordu. Bütün bu meçhuller içinde meseleye bulunmuş olan çare ve hal tarzı, çok şayan-ı dikkatti: Umumi af beyanname ve protokolüne, isimlerini tespit hakkı hükümete ait olarak bir rakam kabul ettirecektik. Şimdi mesele, daha basitleşmişti: Az geldiği zaman yeni dertler çıkarabilecek olan bu rakamı da Ankara bildirdi. 'Yüz elli' dediler..." (*Rıza Nur, Hayat ve Hatıralarım,* c.3, s.1071)

İlhami Soysal, *150'likler* adlı kitabında, Mustafa Kemal Paşa, Lozan Barış Andlaşması gereğince, bu anlaşmanın imza tarihine kadarki dönem için bir genel af ilanı zorunluluğu ile karşı karşıya kaldıklarında, uzun pazarlıklar sonucu bu andlaşmaya, 150 kişilik bir istisna maddesi koydurmuşlardır.

"Lozan Barış Andlaşmasına bir protokolle eklenen bu istisna maddesine göre, adları sonradan saptanacak 150 kişi, Türk Hükümetince, Türkiye'de iseler sınır dışı edilebilecek, dışardaysalar yurda girmeleri önlenecek ve Türkiye'deki malları da kendilerince ya da vekillerince dokuz ay içinde tasfiye edilmezse, hükümetçe sattırılacak, ancak bunların karşılığı kendilerine ödenecektir" diye belirtir. (İlhami Soysal, *150'likler*, Gür Yayınları, İstanbul, s.5)

Konferans belgelerinin yer aldığı *Lozan Barış Konferansı'nda* ise, "Genel Affa İlişkin Bildiriye Ek Protokol"ün bir yerinde, "Türk Hükümeti, bu kimselerin Türkiye'de bulunan mallarını -Barış Andlaşmasının imzası tarihinden başlayarak altı aylık bir süre içinde bu kimseler doğrudan doğruya ya da vekilleri aracılığıyla tasfiye etmemişlerse- tasfiye

edebilecektir" denmektedir. (Age, c.5, s.59) "150'likler konusu, Lozan Barış Andlaşması'nın 24 Temmuz 1923'te imzalanmasından dokuz ay sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde -birinci değil, ikinci TBMM'de- 16 Nisan 1924 Çarşamba günü, ilk kez uzun uzun konuşulup tartışılmıştır." (İlhami Soysal, age, s.31)

"Bakanlar Kurulu bu listeyi son kez, 1 Haziran 1924 günü gözden geçirip, Mustafa Kemal Paşa'nın önerisiyle 150. ad olarak Köylü Gazetesi'nden Refet'in de isminin listeye katılmasını kararlaştırır." (İlhami Soysal, age, s.57)

Ethem Bey, listede 57. sırada yer almaktadır. Sırasıyla Reşit ve Tefik Bey'ler, Kuşçubaşı Eşref ve Çerkes Kongresi'ne katılanlar gelmektedir. (Listenin tümü için bkz. İlhami Soysal, age, s.59-64)

"150'likler"e 1938'de bir af çıkmıştır. Önce 1942'de Tevfik Bey, 1950 yılında da Reşit Bey, Türkiye'ye geri dönerler. Ethem Bey, "af"tan yararlanmaz ve geri dönmez.

254: Lozan Andlaşması'ndan, Yunanistan'daki Çerkes liderleri (örneğin Reşit Bey) şikayetçi olmuşlardır. Zira, antlaşma imzalanırken Yunanistan'dan bekledikleri desteği görememişlerdir. Yunan Başbakanı Veniselos'un şu sözlerinden 150'liklerin içersinde gayri müslümlerin yer almayacağı güvencesi karşılığında Türk tarafı ile uzlaşıldığı anlaşılmaktadır: "Öte yandan, Rıza Nur Bey, genel af dışında bırakılmış olan 150 kişiden hepsinin de Müslümanlar olacağı konusunda M. Veniselos'a güvence vermiştir." (*Lozan Barış Konferansı*, c.6, s.158, 11 Sayılı Tutanak)

Yunan belgeleri içerisinde bulduğum, "Yunan Dışişleri Bakanlığı'na" diye başlayan, altında, "eski Saruhan Mebusu Reşit" imzası bulunan tarihsiz -muhtemelen 150'likler listesinin yayınlanmasından sonra (Haziran 1924) kaleme alınan - bir yazıda;

"Birincisi, Yunan Dışişleri, Lozan Andlaşması'nın uygulayıcısıdır.

"Çerkesler, Londra ve Roma'daki dışişlerine protestolar yolladılar. Onlar ise Çerkesleri sakinleştirmeye çalıştılar.

"Eski bakan Rufos, Çerkeslerin, Lozan'da haklarının elde edilmesi konusunda isteksiz ve ilgisiz davrandı" denmektedir. (Bkz.Yunan Belgeleri 12)

Artık Çerkesler, Yunan toplumuna entegrasyonlarından, Yunanistan'da yürütmekte oldukları siyasal faaliyetlere kadar her yanlarıyla, resmi makamlar için 20'lerin sonlarına kadar sürecek bir "sorun" teşkil etmektedirler. (Bkz. Yunan Belgeleri 17)

Almanya'dan Ortadoğu'ya

255: Bkz. dipnot 245

256: Kohnstam Sanatoryumunun hasta kayıtlarının büyük bir bölümü İkinci Dünya Savaşı esnasında ve sonrasında kaybolmuştur. Onun için ben, Sanatoryumun bulunduğu Königstein kasabasının "Yabancılar Dosyası"ndaki kayıtlardan yararlandım.

257: Birinci Dünya Savaşı sonrası, Königstein kasabasının bulunduğu bölge Fransız işgali altındaydı. Burada kolluk kuvvetleri görevini Alman polisi yerine getirmekte, fakat yönetim Fransız ordusunun elinde bulunmaktaydı. Dolayısıyla, Kasım 1922'de Königstein'a gelen Ethem Bey'den, Alman Dışişleri Bakanlığı'nın ancak Haziran 1923'de haberdar olması doğaldır. (Bkz. Alman Belgeleri 3)

258: Bkz. Alman Belgeleri 6

259: İngiliz Belgelerinde, 27 Haziran 1923'de İstanbul'daki Yüksek Komiserliğin kaleme aldığı bir raporda, "21 Haziran'da *Vakit* gazetesinin Ethem Bey'e ait olan bir mektubu kısmen sansür ederek yayınladığını" bildirilmektedir. Fakat bu raporda, mektubun nereden yazıldığına değinilmemektedir. (Bkz. İngiliz Belgeleri 14)

Yunan Belgelerinde, Genel Kurmay Başkanlığı'ndan Personel Dairesi'ne 29 Haziran 1923'de yazılan bir "bilgi"de ise, Ethem Bey'in Almanya'dan Sabah gazetesine gönderdiği, fakat *Vakit* gazetesinde yayınlanan mektubun tercümesi yer almaktadır. (Bkz.Yunan Belgeleri 14)

Öte yandan, Yusuf Büyükbaşaran, *Tarihin Gölgesinde Çerkes Ethem* adlı kitabında, "Çerkes Ethem'in bir mektubu"nu aktarmaktadır. 5 Kasım 1923 tarihli bu mektubun yazıldığı yer "Berlin'den" diye geçmektedir. Mektubun bir yerinde, Ethem Bey, "nekahat devresini geçirdiğim Viyana'ya bir saat mesafede Baden nam kasaba"sından bahsetmektedir. (Yusuf Büyükbaşaran, *Tarihin Gölgesinde Çerkes Ethem*, Gözlük Yayınları, Bursa,1993, s.53) (Ayrıca bkz. Türkçe Belge 1)

260: Yunan Belgeleri 19

Aytek Şay ile röportajı yapan Halit Çapın ise, röportajın bir yerinde, "Çerkez Ethem, Almanya'dan dönmüştür. O sıralar Balkan Birliği'nin hazırlıkları yapılmaktadır. Türk hükümetinin bir şartı vardır yalnız. İdama mahkum edilmiş Çerkez Ethem, Reşit ve Tevfik beylerin Ankara'ya teslimi.

"Yunanlılar Türklerin bu isteğini kabul etmediler. Çerkes Ethem ile Reşit ve Tevfik beyleri bir gemiye bindirip en acele şekilde sınır dışı ettiler" demektedir. *(Dünya Gazetesi,* 18 Temmuz 1982)

Ethem Bey'in Almanya'dan Yunanistan'a geri dönüp dönmediğini bilmiyoruz. Bu konuda bir bilgi veya belgeye rastlamadım. Fakat, Ethem Bey'in Bağdat'ta öldüğüne dair alınan bir haberin doğrulanmasını isteyen 18 Haziran 1928 tarihli Yunan Genel Kurmayı'na ait belge göz önünde bulundurulursa (bkz. Yunan Belgeleri 19), Halit Çapın'ın

-Aytek Şay'a dayanarak da olsa-, Ethem Bey'in, Yunanistan'a dönüp, diğer kardeşleriyle, Balkan Birliği'nin hazırlıkları döneminde Yunan makamlarınca, "bir gemiye bindirilip en acele şekilde sınır dışı edildikleri" bilgisi, en azından Ethem Bey açısından

doğru değildir. Zira, Balkan Birliği'nin kuruluş hazırlıklan 1930'lann başıdır. Kuruluş tarihi de 1934'dür. (Bkz. Temel Britanica, cilt 18, Hürriyet Yayınlan, İstanbul, 1992, s.84) Kesin olan, Ethem Bey'in, artık 1930-1934 arasında Yunanistan'da olmadığıdır.

261: Cemal Kutay, Ethem Bey'i anlattığı iki ciltlik kitabında, "Çerkes Ethem Dosyası'nın ilk baskısından sonra, Ethem'in bilhassa Gurbet Günleri'ne ait iki bakir ve bilinmeyen hayat safhasına da kısaca işaret edeceğim"demekte ve devamla, "Birincisi, İkinci Dünya Savaşı'nın ikinci yılında, Irak'ta Raşit Ali El-Geylani'nin, İngiliz baskısına karşı yaptığı karşı hareket içinde, Ethem'in rolüdür. O tarihte Ürdün'de olan Ethem, Raşit Ali El-Geylani tarafından hadiseden önce gizlice Bağdat'a davet edilmiş; gelmiş, görüşmüşler, planın hazırlanmasında emek vermiş, sonra, Ürdün'deki Kabartay Çerkeslerinden güvendiği kişileri başka ad ve unvanlarla Irak'a sokmak için Ürdün'e dönmüş, fakat İngiliz İntellicens Servisi olayı haber almış, bu konular üzerindeki tecrübe ve cesareti Birinci Dünya Savaşı ve Türk Milli Mücadelesinde denenmiş Ethem'i, o zamanki Ürdün Emiri ve kendi yakınlan Emir Abdullah'ın sarayına daveti sonu orada tevkif etmişler, Mısır'da siyasi mevkuflann kampına götürmüşler, uzun süre tutmuşlardır" diye bahseder.(Cemal Kutay, *Çerkes Ethm Dosyası*, Boğaziçi Yayınlan, İstanbul, Temmuz 1990, c.1, s.30-31) Kutay, bu "bilgi"nin kaynağını vermemektedir.

1941 yılında, Irak'ta İngilizlere karşı Alman Nazi yanlısı bir darbe girişiminde bulunan Geylani konusunun da işlendiği ve Türkiye'de de yayımlanan en önemli araştırma, Zvi Elpeleg'in, *Filistin Ulusal Hareketinin Kurucusu Hacı Emin El-Hüseyni* (İletişim Yayınlan, İstanbul, 1999) adlı kitabıdır. 308 sayfalık kitabın bir tek yerinde bile -Kutay'ın iddia ettiği- Ethem Bey'in, bu Nazi yanlısı darbe girişimindeki "angajmanından" bahsedilmemektedir. Daha da önemlisi, Kutay'ın bahsettiği İngiliz İntelligent Servisi'nin belgelerinin de bulunduğu ve herkesin bugün girip araştırma yapabildiği, Public Record Office'in envanterindeki Geylani dosyalannın (E1569/ E1584/ E1610/ E1671/ E1748/ E1685/E1794/E1975....) hiçbirinde Ethem Bey'in adı geçmemektedir. Aynı şey Alman Dışişleri Bakanlığı'nın ve Fransız Dışişleri Bakanlığı'nın Arşivleri için de geçerlidir.

Kutay'ın, Ethem Bey'in "bakir ve bilinmeyen hayat safhasındaki" ikinci "bilgi"de sorunludur. Şöyle diyor Kutay: "Harbden sonra serbest bırakılan Ethem, bu sefer, İsrail devletinin, Filistin halkının yurtsuz ve vatansız kalması bahasına kurulmasına karşı çıkan Kudüs Başmüftüsü Hacı Emin El-Hüseyni'nin Ürdün-Şeria bölgesindeki mukavemet teşkilatında danışman olarak çalışmıştır. Bunu da, Stern Musevi karşıt örgütünün Kara Liste belgelerinden öğreniyoruz." (Cemal Kutay, age, c.1, s.31)

Kutay'ın burada söyledikleri de iddiadan öteye gitmiyor. Zira, Kutay, Stern'in Kara Listesi'ni kitabında yayınlamıyor ve yine kaynak göstermiyor. Ben burada yine, Zvi Elpeleg'in kitabına gönderme yapmak istiyorum. Çünkü, siyonist bakışaçısı ile yazılmış

olan El-Hüseyni'nin kapsamlı bir şekilde İsrail arşivlerinden de yararlanılarak araştırıldığı kitapta, Filistinlilere "askeri danışmanlık" yaptığı söylenen Ethem Bey'den bahsedilmemesi büyük bir eksiklik olmalı! Fakat bütün ön yargılardan bağımsız biz, gene de Kutay'ın iddiasını ciddiye aldık ve söz konusu arşivleri taradık. Sonuçta Kutay'ın iddiasını doğrulayan bir belgeye ulaşamadık.

Bununla birlikte, Çerkes Ethem'in, bir süre için Filistin'de bulunduğuna ilişkin bazı bilgiler söz konusudur. Örneğin, 19 Haziran 2000'de, Almanya'nın Wuppertal kentinde bir Çerkes etkinliğinde tanıştığım Dr. Baturay Özbek, bana, vaktiyle, bugünkü İsrail sınırları içerisinde yer alan Çerkes köylerinden birine gittiğini ve oradaki yaşlıların, "köylerinde kalmış olan Ethem Bey'in hiç Çerkesce konuşmadığını ve hiç camiye gitmediğini" kendisine anlattıklarını söylemiştir. Bu bilgi, Ethem Bey'in, tarihi belli olmamakla birlikte, o yıllarda Trans-Ürdün'e bağlı bulunan Filistin topraklarında yaşadığını doğrulamaktadır.

262: Bkz. Cemal Şener'in, annem Rüçhan Tolgay'ın teyzesi Güner Kuban ile yaptığı röpörtaj. Cemal Şener, *Çerkes Ethem Olayı*, Ant Yayınları, İstanbul, 1997, s.165

İttihatçılar ve Ethem Bey

263: Cemal Kutay, *Çerkes Ethem Dosyası*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, Temmuz 1990, c.2, s.274

264: Kutay, age, c.2, s.290-291

265: Kutay, age, c.2, s.327

266: Kutay, age, c.2, s.330

267: Kutay, age, c.2, s.331-332

268: Bkz. dipnot 245

Kutay, sadece Almanya'daki şehirlerin adlarını değil, Ethem Bey'in kaldığı Sanatoryumları ve ona bakan doktorların adlarını da karıştırmaktadır. Örneğin, bırakalım Ethem Bey'in Berlin'de bir sanatoryumda kalmış olduğunu bir yana, o yıllarda Grünewald adlı bir sanatoryum da yoktur. Gene bu olmayan sanatoryumda Ethem Bey'e bakan Fridenau adında bir doktor tamamiyle hayal mahsulüdür. Ethem Bey'in kaldığı yer, Königstein kasabasındaki Kohnstam Sanatoryumudur. Kendisine bakan doktor da Prof. Dr. Spinak'tır. (Alman Belgeleri 1)

269: İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği'nin, 27 Haziran 1923'de, kaleme aldığı bir raporda, "şu ana kadar Hükümet yanlısı olan 'Vakit' gazetesi, 21 Haziran'da, Türk

ordusundan firar eden meşhur Ethem'in kısmen sansürlenmiş bir mektubunu yayınlamıştır. Mektupta, İttihat ve Terakki övülmekte, milli bağımsızlık da despotizm olarak adlandırılmaktadır" denilmektedir. (Bkz. İngiliz Belgeleri 14)

29 Haziran 1923 tarihinde, "Yunan Genel Kurmay Başkanlığı'ndan Personel Dairesi"ne gönderilen bir yazıda da şunlar belirtilmektedir: "Ethem'in 'Sabah' gazetesine mektubu, Almanya'dan 'Vakit'e gönderildi. 'Vakit'te bölümler halinde yayınlandı:

" 'Gerçekleri olduğu gibi anlatmaya durumum elverişli değil. Bu mektubu affedilmek için yazmıyorum. Küçük Asya'nın bütün güçlerini toplamak için var gücümü kullandım. Kuvvetlerim güneyden saldırıya uğradığı için, Yunan'a geçmek zorunda kaldım. Saldırmadım, taciz ederek savunmaya geçtim. Bütün bunlan hatıralarımda kaleme alacağım. İttihat ve Terakki'ye teşekkür ediyorum. Bugüne kadar vatan epey kan kaybetti.' " (Yunan Belgeleri 14)

270: Bkz. dipnot 47

271: Yamauchi Masayuki, The Green Crescent Under The Red Star, Enver Pasha in Soviet Russia 1919-1922, Tokyo, 1991, s.137

272: Yamauchi Masayuki, age, s.145-146

273: Yamauchi Masayuki, age, s.172

274: Yamauchi Masayuki, age, s.228

Son Söz

275: Doğu Ergil'den aktaran, Cemal Şener, *Çerkes Ethem Olayı*, Ant Yayınlan, İstanbul, 1997, s.139

276: Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar*, c.1, BDS Yayınlan, İstanbul, 1991, s.104

277: Bkz. dipnot 78

278: Burada tırnak içerisinde verdiğim alıntılar Sovyet yazar A. Şunurov'un 1929'da kaleme aldığı, Türkiye Proletaryası (Yar Yayınlan, İstanbul, 1973) adlı kitabındandır. 1920'lerin ikinci yansından sonra SSCB ve dolayısıyla Komintern, "sol sekter" çizgi diye bilinen bir politika izlemeye başlamıştır. Şunurov'un Kemalist hareketi bu şekilde tahlil edişinin o yıllara denk gelmesi tabii ki tesadüfi değildir.

Örneğin Şunurov, kitabında, SSCB ve onun yazarlarının evvelden açıkça söylemeye yanaşmadıkları şu tip değerlendirmeleri yapmaktadır: "Emperyalistler ufak tefek tavizler vermeğe başlayınca, kemalistler hemen Fransa, İtalya, İngiltere ve diğer memleketler burjuvazisi ile anlaşmalar imza etmekte gecikmediler. Kemalistlerin korkusu şu idi: savaş devam ederse, emekçi kitleleri yabancı sömürücülere karşı mücadele

ile yetinmeyip, kendi yurttaşı olan sömürücülere karşı da savaşa girebilirdi. Böylece bir müddet daha demiryolları, fabrikalar, maden ocakları v.s. yabancıların elinde kaldı. Avrupa'nın büyük banka ve firmaları bugün dahi Türkiye'de dilediği şekilde çalışmaktadır." (Age, s.16)

279: Bkz. dipnot 115

280: Özellikle Reşit Bey'in Yunan makamlarına yazdığı mektuplar ve kendisi hakkında yazılan raporlar, büyük güçlerde ilkin güven aramanın, daha sonra destek bulamayınca da gocunmanın delilleridir. (Yunan Belgeleri 11-12)

281: İngiliz belgeleri, Yunanistan'daki Çerkeslerin "Berlin'deki bir bürodan" yönetildiklerini söylerken (bkz. İngiliz Belgeleri 3), Alman belgeleri de, Ethem Bey'i, "Antant'ın adamı" olarak tanımlamaktadırlar. (Bkz. Alman Belgeleri 3)

KAYNAKÇA

Ahmet İzzet Paşa. *Feryadım,* Nehir Yayınları, İstanbul, 1993

Apak, Rahmi. *İstiklal Savaşı'nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1990

Atatürk, Kemal. *Nutuk,* c.1-3, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1961

Atatürk'ün *Bütün Eserleri,* c.1-10, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999

Atatürk'ün *Milli Dış Politikası,* c.1-2, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992

Avcıoğlu, Doğan. *Milli Kurtuluş Tarihi,* c.1-4, İstanbul Matbaası, 1974

Aybars, Ergun. *İstiklal Mahkemeleri,* Milliyet Yayınları, İstanbul, 1997

Aydemir, Şevket Süreyya. *Enver Paşa,* c.1-3, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1972

Aydemir, Şevket Süreyya. *Tek Adam,* c.1-3, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993

Bardakçı, Murat. *Şahbaba,* Pan Yayıncılık, İstanbul, 1998

Berzeg, Sefer E. *Türkiye Kurtuluş Savaşı'nda Çerkes Göçmenleri II,* Nart Yayıncılık, İstanbul, Ekim 1990

Büyükbaşaran, Yusuf. *Tarihin Gölgesinde Çerkes Ethem,* Gözlük Yayınları, Bursa, 1993

Cemal Paşa. *Hatıralar:* Çağdaş Yayınları, İstanbul, Nisan 1977

Cilasun, Emrah. Belgesel Film, "Kırmızı Gül Buz İçinde", Almanya, 1998

Cilasun, Emrah. "Mustafa Suphi ve Yoldaşlarının Anısına", Devrimci Demokrasi, İstanbul, Ocak 2001

Çapın, Halit. "Omonyo Meydanındaki Çocuk, Çerkez Ethem'in Yeğeni Aytek", Dünya Gazetesi, İstanbul, 17-18 Temmuz 1982

***Çerkes** Ethem'in Ele Geçen Hatıraları*, Dünya Yayınları, İstanbul, 1962

Demirel, Ahmet. İsmet İnönü, *Defterler* (1919-1973), c.1-2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000

Elpeleg, Zvi. *Filistin Ulusal Hareketinin Kurucusu Hacı Emin El-Hüseyni*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999

Erikan, Celal. *100 Soruda Kurtuluş Savaşımızın Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1971

Erkan, Aydın O. *Tarih Boyunca Kafkasya*, Çiviyazıları, İstanbul, 1999

Hızal, Ahmet Hazer. *Kuzey Kafkasya*, Ankara, 1981

Hiçyılmaz, Ergun. *Gizli Belgelerle Çerkes Ethem*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1993

İleri, Rasih Nuri. *Atatürk ve Komünizm*, Scala Yayıncılık, İstanbul, Mayıs 1999

Kandemir, *F. Atatürk'ün Kurduğu TKP ve Sonrası*, İstanbul, 1966

Kaypakkaya, İbrahim. *Seçme Yazılar*, Ocak Yayınları, İstanbul, 1979

Kasumov, Ali – Kasumov. Hasan, *Çerkes Soykırımı*, Kafder, Ankara, 1995

Kutay, Cemal. *Çerkes Ethem Dosyası*, c.1-2, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, Temmuz 1990

Kuşçubaşı, Eşref. *Hayber'de Türk Cengi*, Arba Yayınları, İstanbul, Mart 1997

Küçük, Yalçın. *Türkiye Üzerine Tezler*, c.2, Tekin Yayınları, İstanbul, 1979
Lord Kinross. *Atatürk*, Sander Yayınları, İstanbul, 1984

***Lozan** Barış Konferansı*, c.1-6, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1993

Masayuki, Yamauchi. "The Green Army and the 'Impossible Revolution'" in: The Divine Army, the Green Army and the Red Army Chikuma Shobo Publishing House, Tokyo, 1988

Masayuki, Yamauchi. The Green Crescent Under The Red Star, Enver Pasha in Soviet Russia 1919-1922, Tokyo, 1991

Masayuki, Yamauchi. "Reflections on the social Movements during the National Liberation War of Turkey: A Tentative Analysis of Partisan Activities in Western Anatolia", Journal of Asian and African Studies, No.15, Tokyo, 1978

Nadi, Yunus. *Çerkes Ethem Kuvvetlerinin İhaneti*, Sel Yayınları, İstanbul, 1955

Nur, Rıza. *Hayat ve Hatıratım*, c.3, İstanbul, 1967-1968

Özkan, Tuncay. *Bir Gizli Servisin Tarihi*, Milliyet Yayınları, İstanbul, Mart 1997

Perinçek, Doğu. *Lenin, Stalin, Mao'nun Türkiye Yazıları*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1991

Pipes, Richard. The Formation of the Soviet Union, Atheneum, 1974, USA, Canada

Sarıhan, Zeki. *Çerkez Ethem'in İhaneti*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1984

Saydam, Abdullah. "Kuzey Kafkasya'daki Bağımsızlık Hareketleri", Avrasya Etüdleri, sayı:1, İlkbahar, Ankara, 1995

Soysal, *İlhami. Kurtuluş Savaşı'nda İşbirlikçiler*, Gür Yayınları, Aralık 1985

Soysal, İlhami. *150'likler*, Gür Yayınları, Aralık 1986

Stalin, Josef W. *Bütün Eserleri*, c.4, Devrim Yayınları, Mayıs 1979

Stoddard, Philip H. *Teşkilat-ı Mahsusa*, Arba Yayınları, İstanbul, Kasım 1993

Şapolyo, Enver Behnan. *Kuvay-ı Milliye,* Ankara, 1944

Şemseddinov, A. M. *Türkiye'de Milli Bağımsızlık Mücadelesi,* 1819-1923, Moskova, 1966

Şener, Cemal. *Çerkes Ethem Olayı,* Ant Yayınlan, İstanbul, 1997

Şoenu, Mehmet Fetgerey. *Çerkes Sorunu Hakkında Türk Kamuoyu ve T.B.M.M.'ne Sunu* (1923), Nartlann Sesi Yayınlan, İstanbul, 1980

Şunurov, A. *Türkiye Proletaryası,* Yar Yayınlan, İstanbul, Aralık 1973

Taçalan, Nurdoğan. *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken,* Hür Yayın, İstanbul 1981

TBMM Gizli Celse Zabıtlan, c.I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınlan, Ankara, 1985

T.C. Genel Kurmay Başkanlığı, Harp Tarih Encümeni, Türk İstiklal Harbi Hulasası, Askeri Matbaa, İstanbul, 1937

Temel Britanica, c.18, Hürriyet Yayınlan, İstanbul, 1992

Tevetoğlu, F. *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler* (1919-1960), Ankara, 1967

The Communist International (Moscow) (Komintern Yürütme Kurulu Organı), No:I, 1919

Topuz, Hıfzı. *Meyyâle,* Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998

Toy, Erol. *Türk Gerilla Tarihi,* Yaz Yayınlan, İstanbul, Nisan 2000

Tunaya, Tank Zafer. *Türkiye'de Siyasal Partiler,* c.I-III, Hürriyet Vakfı Yayınlan, 1989

Tunçay, Mete. *Türkiye'de Sol Akımlar-I* (1908-1925), c.1-2, BDS Yayınlan, İstanbul, 1991

Tunçay, Mete. *Türkiye Tarihi,* c.4 içinde, Cem Yayınevi, İstanbul, 1990

Ünal, Muhittin. *Miralay Bekir Sami Günsav'ın Kurtuluş Savaşı Anıları,* Cem Yayınevi, İstanbul, 1993

Vandemir, Baki. *İstiklal Harbinde Demirci Akıncıları,* Askeri Matbaa, İstanbul, 1936

Yalçın, Soner. *Teşkilat'ın İki Silahşoru,* Doğan Kitap, İstanbul, Mayıs 2001

Yalman, Ahmet Emin. *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim,* Pera, İstanbul, 1997

Yakın Tarih, 1/3-1/4, 1/6, 1962-1963

Zileli, Gün. "Galiyev Üzerine El Sıkışmak", *Birikim,* sayı:111-112, Temmuz-Ağustos 1998

Zürcher, Erik Jan. *Milli Mücadele'de İttihatçılar;* İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

TARİHİ BİR SAYHAYİ İKAZ HAKİKATE DOĞRU
(GERÇEKLERE DOĞRU UYARI İÇİN ŞİDDETLİ BİR HAYKIRIŞ) *

1914'te başlayan Dünya Savaşı'nın ardından Anadolu'da cereyan eden ve "anavatan" Türkiye'yi karşılaştığı tehlikelerden kurtaran iç ve dış savaşlar ile Türkiye devriminden şimdiki duruma kadar tarihi bir risale.

Tarih: 1947 'de yazılmıştır.

Yazarı: Anadolu Müdafai Hukuk Cemiyeti kurucularından,
Yeşil Ordu adıyla tanınan Birinci Seyyare Kumandanı Çerkes Ethem (PİŞAVE)

Saygıdeğer okuyucular, felâketlere uğramış birkaç yüz çadırlık halktan, insandan oluşan bir grubu yönetip gözeten Türkistanlı'nın, bugünkü Kürdistan dağlarına göç ederek mert ve dindar önderleri sayesinde Osmanlı adı ile savaşarak koskoca bir yeni devleti kurmayı nasıl başardıklarını hepimiz iyi biliriz. Dolayısıyla bu konuda sözü fazla uzatmaya gerek yoktur sanırım. Bugünkü, yıkıntıları üzerine kurduğumuz, doğup büyüdüğümüz, yaşadığımız Osmanlı Devleti'nin, önce ilerleme ve gelişmeye ve daha sonraları düşüş ve soysuzlaşmaya yönelik iki aşaması vardır.

Kötü yönetimin gerilemeye ve düşüşe ait çeşitli devrelerinde hatta kısmen bizlerin de tanık olduğu Sultan Hamid Devri de dahil olmak üzere, tarihimiz, insan gibi, ama ciddi bir insan gibi, hakkı verilerek incelenecek olursa şu son

*** Ethem Bey'in, ömrünün son yıllarına doğru, sürgündeyken yazdığı, "TARİHİ BİR SAYHAYİ İKAZ HAKİKATE DOĞRU" başlıklı bu metin, benim elime akrabalarım aracılığıyla ulaşmıştır. Metin, Ethem Bey tarafından eski Türkçe yazılmış, daha sonra, ağabeyi Reşit Bey'in eşi Seher Hanım tarafından transkrip edilmiştir. Gün ışığına ilk kez elinizdeki kitapla kavuşan bu tarihi metin, transkripin günümüz Türkçesine uyarlanmış şeklidir. Bu metnin, genelde Türkiye yakın tarihi, özelde Çerkes Ethem araştırmalarına bir katkı olacağı muhakkaktır.**

yirmi seneyi aşkın zaman dilimi içinde Cumhuriyet maskesi altında, bıktırıcı yenilik ve ilericilik söylemi ile, artık bir avuç kadar kalan bu felâketzede yöneticilere kadar, şerefli fakat talihsiz vatanımızın göğsünde istedikleri gibi çevirdikleri cambazca fırıldakları, resmen kötü ve kindar yönetimlerin insan özgürlüğüne, vicdana ve hukuka yaptıkları saldırıların benzerine tüm Osmanlı tarihinde bile rastlanmaz dersek, çok abartmış olmayız. Evet, güzel "Cumhuriyet "sözcüğünü de lekeleyen, ne olduğu belirsiz, felâket getiren bu yönetim biçimini (elbette Kuvvayı Milliye'ye ihanet suretiyle) yeni Türkiye'de yasal olmayan bir biçimde kuran başlıca kişiler, 1914 Dünya Savaşının son senesinde, Filistin Cephesi'nde Ordu ve Kolordu Kumandanı olarak "Nablus"ta bulundukları sırada, İngiliz Ordusu'nun bir gece saldırısında konumlarını korumak için direnmek bir yana, orduyu meydanda başsız bırakarak, yüzlerce kilometre gerilere kaçan ve kendi ihanetlerini kurtarmak (kapatmak) endişesi ile Haleb'e kadar kaçan ve kısaca Fırat nehrine kadar olan tüm Arabistan'daki ordularımızın kahredici bir hezimete uğramasına neden olmuş, çevirmeden birinci derecede sorumlu bulunan Mustafa Kemal Paşa ve onun kolordu komutanı görevindeki Miralay İsmet Bey'dir ki, kendisi bugünkü Reis-i Cumhur İsmet Paşa hazretleridir.

Böyle davranarak Arabistanda ordunun yenilmesine kapı açmış olan ve dolayısıyla Türkiye anavatanının da 1914 dünya savaşı sonunda tehlikeye düşüp istilaya uğramasına neden olan bu iki kişi, yalnız bununla da yetinmemişlerdir. Bunu takip eden dönemlerde Halep ve Adana merkez vilayetlerinde kendilerine uygun buldukları diğer bozguna uğramış Cevat Paşa ve benzeri kumandanlarla birlik (sadece kendi günahlarını örtmek için olsa gerek) kurarak İstanbul Bab-ı Ali Hükûmeti'yle yaptıkları karamsarlık veren yazışmaları ile İttihatçılar'ın önde gelenlerinden oluşan kabineyi istifaya mecbur bıraktıkları gibi onların yerine Bab-ı Ali'de iktidara geçirilen Sadrazam Müşir Ahmed İzzet Paşa Hükûmeti'nin (herhalde düşman devletlerle barış anlaşması yapılmasını zorunlu gösteren içerikteki yazışmalar nedeni ile) kayıtsız koşulsuz MONDROS Anlaşması'nı imzalamasına neden olmuşlardır.

Oysa ki diğer cephelerin hiçbirinde ordumuzun durumu bu anlaşmayı imzalamayı zorunlu kılacak durumda değildi. Bu nedenle galip devletlerin ilk işi derhal Çanakkale Boğazı'nı açtırmak ve İstanbul'u işgal etmek olmuştu. Bizim

Adana'da toplu bulunan yadigârlarımızın yani Mustafa Kemal ve arkadaşlarının adı geçen teslimden sonra, Adana'da ilk gerekli gördükleri şey, Suriye'nin kuzey bölgelerinde kendilerini takip eden İngiliz güçleri ile ara- sıra savaşarak geri çekilen ve kısmen Adana hudutlarımıza sığınmış olan ordularından geri kalanını da başsız bırakıp, terk etmekte tereddüt etmeden topluca İstanbul'a savuşmak ve bu davranışla, adeta İstanbul işgal kumandanına (General Harrington) bağlılıklarını bildirmek olmuştur. Evet, işsiz-güçsüz bu kişilerin girdikleri bu son durum, işgalci güçlerin Türkiye Devleti'ne ve istiklaline karşı daha çok gururlanmalarına ve küstahlıklarına neden olduğu gibi, Güney Anadolu hudutlarımızda perişan halde bıraktıkları subay ve insanların üzerinde daha da kötü moral bozucu etkileri, oradaki iğrenç öç alma girişimleri ile daha da belli olmuştur. Bunun üzerine de millet, toplum, amele "artık güvenebileceğimiz, mukaddesatımızı, memleketimizi namus ve istiklalimizi koruyacak bir ordu, bir hükümetimiz kalmadığından biz kendimizi savunmak zorundayız" demeye başlamışlardır. Aynı düşüncelerle ilim ve irfan sahibi bazı kimseler de dahil olmak üzere Anadolu halkı içinden çıkan vatansever kahramanların varlığı ile Müdafayı Hukuk Cemiyetleri kurulmaya başlanmıştır. İşte bu soylu kişiler, Anadolu' da senelerdir devam eden dünya savaşının galibi yabancı ordularına karşı, kanlı ve şerefli mücadeleleri ile tehlikeye düşen anavatanlarını, özgürlüklerini kurtaran ve buna karşı koymaya çalışanları temizlemeyi başaran Ulusal Anadolu hareketimizin.....(okunamıyor, eksik) .....Fakat ulusal hareketi zorunlu kılan 1914 Dünya Savaşı'nın Türkiye'yi ilgilendiren acı verici sonuçlara düşmesine neden olan kurmayların bir kısmının, Osmanlı ordusuna karşı Fırat nehrinin doğusunda (Musul) çok sayıdaki İngiliz askerinin saldırısına, Ali İhsan Paşa'nın kumandasında verdikleri kanlı ve şerefli mücadeleyi, burada kayıt etmemek haksızlık ve vefasızlık olur.

Şöyle ki; Ali İhsan Paşa, Arabistan'da diğer bölgelerdeki askeri yıkımı üzüntüyle karşılamış, fakat kendi bölgesindeki savaşta kahramanca mücadele etmiş ve direnç göstermiş; dolayısıyla daha önce Bab-ı Ali'nin düşmanlarla imzaladığı anlaşmaya MUSUL bölgesinin Türkiye Osmanlı Devletine ait olduğunu belirtir bir madde eklenmesini İngilizlere kabul ettirmeyi başarmıştır. Evet, Ali İhsan Paşa bu son şerefli başarısından sonra İstanbul'a hareket etmiştir. Ancak daha önce İstanbul'a giden, yenilginin baş sorumlusu bazı Osmanlı Ordusu kumandanları gibi iltifat görmek şu yana dursun, Haydarpaşa İstasyonu'nda kendisini karşılayan İngiliz birliği tarafından alınarak dosdoğru MALTA adasına sürgüne gönderilmiştir. İstanbul'da kalan Mustafa Kemal, Miralay İsmet ve

benzeri kurmay askerlerin İstanbul'dan gelerek Kûva-i Milliye'ye katılmaları ise Ali İhsan Paşa'nın sürgüne gidiş tarihinden çok zaman sonra olmuştur ki, bu konuya ait daha geniş açıklamalara aşağıdaki satırlarda rastlanacaktır.

Evet, biz insanlar az çok farklarla kendimizi hata ve kötülüklerden kurtaramayacak eğilim ve özellikte yaratılmışız. Örneğin, Mustafa Kemal Paşa, savaşta sorumlu kumandan olarak şüphelere düşüyor ve ordusunu yenilgiye uğratmakla kalmayıp etrafında bulunan diğer ordu kumandanlarına da kötü örnek oluyor !!! Diğer taraftan aynı sırada daha üstün bir düşman ordusuna karşı, Ali İhsan Paşa kendi yönetimindeki ordusuna, direnç ve çabayla, zaferler ve şerefler kazandırıyor. Oysa bunların ikisi de aynı Harbiye'de tahsil etmiş, aynı kurmay sınıfından çıkmış kimselerdir. Kısaca insanlık tarihini ve yaratılışını hakkıyla inceleyen ve bizlere göre, göreceli de olsa, daha yükselmiş ve ileride bulunan milletlerin hükümetleri, kendi aralarında geçen ve cereyan eden tarihi olayları en doğru şekilde saptayıp aktararak anlatmak için, büyük bir ciddi olgunlukla bunlardan yararlandıkları gibi bununla da yetinmeyerek ve hatta dünyanın her tarafında, yeraltında kalmış eski eserlerden ders alarak yararlanmak için, her biri, diğeri ile yarış edercesine milyonlar ve milyarlar harcamaya devam ediyorlar. Bizimse durmadan yenilik ve ilerlemeden söz eden ama Kuvvayı Milliye'ye açıkça ihanet ederek yasal olmayan bir biçimde yeni Türkiye'ye ve kötü talihli vatanın geleceğine egemen olabilen Mustafa Kemal Paşa'nın, ilk diktatörlüğü zamanından bu güne kadar, onun kendi canının istediği gibi söylediği yıkıcı ve zararlı iğrenç sözlerinin izlerini takip eden Devrimci Ankara Hükümetimiz ise Kuvvayı Milliye'nin ders alınacak tarihini (hainliklerini örtmek için olsa gerek) kendi çıkarlarına ve gerçek dışı iğrenç iftiralarına boğmuş bulunuyorlar ki, o tarihi olaylardan değil gelecek kuşağın ders çıkarması, bugünkü yavruların bile hakkıyla öğrenmelerine imkan kalmamıştır. Bu konularda Türkiye'de gerçekleri söyleyip yazmak isteyenleri yasaklamak ve hatta ezerek uzaklaştırmak, onlar için sıradan işlerin arasındadır. Bu konudan olmak üzere ilk Ankara Büyük Millet Meclisi üyelerinden Trabzon mebusu Şükrü Bey bir gece, Ankara'daki evinde, diktatör kesilmiş Mustafa Kemal'in muhafızları tarafından boğdurulduktan sonra, vücudu parçalanıp bir çuval içine konup Ankara civarında bir çöplüğe gömdürülüyor. Bu gerçekleri söylemeyi seven kişi, aynı zamanda (VAN) gazetesinin de sahibi idi. Birinci Kuvvayı Seyyare'nin zor savaşında sivrilmiş vatansever Binbaşı Halil Bey de Mustafa Kemal ve hain arkadaşları tarafından sırf benim aleyhime olarak gazetelerde

yalanlarla iftirada bulunması için kendisine yapılan önerileri kabul etmediğinden ve "ben vicdanımı lekeleyemem" diye yanıt verdiğinden dolayı, Kılıç Ali ve benzeri adi kişilerden kurulan tertipçi bir heyetin hüküm ve keyfi olarak verdiği sert bir emirle idam edilip yok ettiriliyor...

Kısaca aynı hain ruh soyunun, bu gibi hainlikleri benim vatandan bilinen şekildeki ayrılığım olayından sonra Ankara'da kayıtsız-koşulsuz egemen olabilen zorba kişiler kendi amaç ve tutkularını yerine getirmek ve kötülüklerini örtmek için millici hareket adına gerçeklerden çok uzak, çeşitli dillerde kitaplar yazdırmak için büyük miktarlarda rüşvet harcamakla kalmayıp, yüz binlerce ve milyonlarca paralar... (satır sonu yok) ...Anavatanda hepimizin yakından tanık olduğumuz felâketlerden zerrece ibret almayan ve bu milletin insanlarının ordusuz kalmasına karşın Kuvvayı Milliye'nin içerde ve dışarıda senelerce süren kanlı mücadelesinin sonucunda, bir mucize eseri bozguncu ve işgalci savaş galibi devletlerin kahredici pençesinden kurtarılan, vatan ve milletin geleceğini yok edecek tehlikelere tekrar sürüklemekte ısrar eden Ankara zorbaları ve onlara paralı parasız dalkavukluk eden kişileri acaba nasıl bir olay uyarabilir? Acaba bunlar ve bunlara özenenler artık ölmüş Mustafa Kemal gibi; "...biz yaşadığımız müddetçe her nasılsa elde ettiğimiz hakim vaziyeti keyfimize göre sürdürebilmeliyiz, biz öldükten sonra ise isterse taş taş üstünde kalmasın... türünden insanlık dışı bir düşüncenin tutsağı mı idiler? Böyle bile olsa vatanseverlik bakış açısından değilse bile bari kendi kişisel hesaplarına göre olsun İttihatçı yöneticilerin sonundan ders almaları gerekmez miydi? Ne yazık ki gördüğümüz, gelenin gideni arattığı gerçeğidir. İlerleme ve aydınlanmanın şapka giymekle, dinsizlikle, gösteriş ve şarlatanlıkla mümkün olamayacağını, deli olmayan en basit insan bile anlayabilir. Tarih bilimi özellikle şu son asırda her toplumun önünde çok yararlanılması gereken bir kaynak kabul edilegeldiği halde Türkiye'de resmi usul kabul edildiği yönüyle "tarih eski masalları tekrar etmekten ibarettir" gibilerden gerçek tarihi bozarak, küçük görerek gerçek olayları zalimler yararına kesip biçerek iki yüzlü yalanlara boğmak; ahlâk ve şeref, iffet ve namus gibi benzer mühim konular söz konusu edildiği zaman Mustafa Kemal diktatörlüğünün propaganda yandaşı Cumhuriyet gazetesinin başyazar ve sahibi olan Yunus Nadi'nin gazetesinin sütunlarında bundan birkaç sene öncesi rastlandığı gibi "namus insanların apış arasında değildir" diye hezeyanlar saçmak hiç de doğru bir sadakat gösterisi değildir. Cumhuriyet yönetim biçimi çok eskilerden beri denenmiş, bilinen sistemlerin en yararlı ve adilidir.

Fakat cumhuriyet yönetimi demek, yalancılık, düşkünlük, ikiyüzlü zalim yönetim mi demektir? Böyle olmak demek değildir. Ancak Cumhuriyet kavramını tam anlamıyla uygulamak ve sürdürmek gerekir. Yoksa senelerden beri Ankara'da kabul edildiği biçimiyle, Cumhuriyet hükümetinin denetimi tam bir hürriyetle ve tek dereceli seçimle olmayıp, adeta atama şeklinde toplanan millet meclisi adı verilen, ki çoğunlukla bir takım şarlatanlarla kişisel çıkarlarını düşünen asker sınıfına ve vurguncuların ellerine kalırsa ve hatta Cumhurbaşkanlığı dahi onu kapan kişide ömür boyu şartıyla kalacak olursa, Cumhuriyet yönetimi ve iyi bir hükümet nasıl kötü adamlardan ve çıkarcı yönetimlerden kurtulabilir? Nasıl yanlış ve taraflı siyasetten koparak, özgür kararlar verebilir? Nasıl olur da vatanın milletin ilerlemesine hizmet edebilir? Tarihi olaylardan ve onlara ait görgüden bilgi edinmezlerse yüzyıllardan beri süren, biri diğerinden daha kötü siyaset usullerine nasıl son verilebilirdi? Gerçekten de kim ya da hangi hükümet hurafelerden temizlenmiş; dinine, hukuka ve adalet kurallarına uyarak çalışırsa ve bunları uygularsa milletin özgürlüğünü koruyabilir? Evet, devlet ve millete değerbilirlikle gerçekten hizmet edilebilinir ve şereflice yaşanabilinir. Yoksa üyesi olduğu topluma ve vatana fedakârca hizmet eden kişilere takdir ve saygı göstermek yerine aşağılamaya kalkanları Allah lanetler. Tarih ve gelecek nesil dahi lanetler. Gerçek, bir an, bir zaman gizlenebilse bile sonsuza kadar gizli kalamaz. Zulüm ise devam edip gidemez. Fakat çok elem vericidir ki, bu gerçekleri bilen ve bilmeyenleri uyarı yön ....(eksik) ....benim sadık fedakâr Birinci Kuvvayı Seyyare kıtası milisinin karşı karşıya bırakıldığı nankörlüğün ve ihanetin zorunlu kıldığı, vatandan acı verici şekilde uzaklaşmamızdan sonra Ankara'da tehlikelerden kurtulmuş yeni Türkiye'mizin kaderine saldırıp hazıra konan Mustafa Kemal cambazını ve onun hain arkadaşlarını küstahça öven ve onaylayanlar, Mustafa Kemal'in yeni Türkiye'de çağdaş ve uygar bir devlet kuracağını yazan ve söyleyenler Mustafa Kemal in çok açık olan hainliklerini örtmek amacıyla; "ÇERKES ETHEM" hastalığını gerekçe göstererek, Türklük'e ihanet etmek ve üstünlük kurabilmek amacıyla bozgunculuklarına daha Kütahya'da iken başlamışlardı. Bunun için "düzenli ordunun Ethem'in kuvvetlerine karşı harekete geçmesi ve yok etmesi yeni Türkiye'nin geleceği için zorunluydu" diye yazanlar, konferanslar verenler milleti kandırıp yanlışa götürmeye çalışanlar ve yandaşları Ankara'da yeni kurulan ve yasal olmayan Mustafa Kemal diktatörlüğüne ve onun hükümetinin bozgunculuklarına alet olanlar, çoğunlukla ilim-irfan sahibi sanılan, aslında iki yüzlü ve fırsatçı bir takım kişilerdir. Hepsi bildik olan bu kişiler insanî özelliklerden öylesine

yoksundurlar ki, Anadolu Kuvvayı Milliye hareketine, vatansever hareketlere dair tarihi hatırat adı altında çala kalem yazarlarken, olayları yalan ve iftiralarla boğarken, biri diğerinden aşağılık olan bu yazılarında herbirinin izleri çok açık ortada olan üç şeyi hedef aldıkları acı, ama gerçektir. Birincisi, (gerçekte Anadolu millici hareketinin gayri meşru çocuğu denebilecek) Mustafa Kemal'i küfredercesine büyütmek; ikincisi, o kıskanç ve bozguncu şeref hırsızının Anadolu Millici hareketinin başarısını sahiplenen, bunun anlatıldığı Nutuk kitabını onaylamak; üçüncüsü de, Mustafa Kemal'in aşağılık hayatını dahi borçlu olduğu Kuvvayı Milliye'nin gerçek koruyucu ve hizmet edenlerini terbiyesizce aşağılamak ve inkâr etmekle de kalmayıp o vatansever kişileri yalan ve iftiralarla lekelenmiş göstermektir. Mesela, Mustafa Kemal Paşa o Nutuk kitabında benim aleyhimde yalan ve iftira dolu elliden fazla sayfada özet olarak, "Çerkes Ethem'in Yeşil Ordu Örgütü doğu illerimizde bile bulunuyor" diyor. Onun taraftarı ikiyüzlü yazarların ise, Mustafa Kemal'i daha çok memnun etmek için, "Hain Çerkes Ethem sonuç olarak Yunan ordusuna ilticada bulunan değil de iltihak eden ve hain Halife Sultan Vahdettin'le görüşme kapılarını açarak düşmanlarımızı Türk vatanına karşı tahrik ederek kışkırtmaktadır" diye nasıl gerçek dışı beyanat ve iftiralarla en iğrenç şekilde insanlık sınırları dışına düştükleri ortadadır. Evet, ilimden, anlayıştan, vatanseverlikten söz eden bu bir örnek iftiracı ve zamane dalkavuklarıdır ki, milletin kahraman ama senelerce ıstırapla süren fedakârca mücadele ile işe girişip yabancı saldırılarının yıkıcılığı ve bozgunculuğundan kurtularak kazandığı özgürlüğü güya Mustafa Kemal'in uygun düşünce ve fedakârlığı (!) ile cebinden çıkarıp millete cömertçe verdiği bir iyiliktir diye nitelemekten utanmamışlardır. Oysa doğrudan ciddi fedakârlıktan başka yol tanımayan o çetin ve zorlu Anadolu özgürlük savaşını ve süre giden zorlukları sırasında, hatta Mustafa Kemal ve arkadaşlarının Kuvvayı Milliye'ye katılmalarından çok sonra sırf yaltaklanma ve ikiyüzlülükle Ankara'da kuramsal kısımda önemli koltuklar elde etmiş olmalarına karşı, bu bildik "yadigârlarımız" Ankara'nın Ziraat Mektebi içinde benim ve arkadaşlarımın cephedeki savaşlarda başarılar kazanmamızı dilemek ve Millet meclisinde beni alkışlayanlara katılmaktan başka ne eylemleri olmuş, ne de kendilerine verilmiş görevleri açısından önemli bir hizmet göstermişlerdir. Ve hatta bazen (hain korkak olur) deyişini doğrular davranışlarıyla, daha da doğrusu kendi hayatları için duydukları endişenin etkisiyle "yetiş ey kurtarıcı Ethem, zira karşı ihtilalci kuvvetler ve aynı zamanda İstanbul'dan İzmit'e çıkarılan Kuvvayı İnzabatiye (Halife) ordusu Ankara'da merkezi savunan kuvvetlerimizi kırdılar, Ankara'ya

yaklaştılar burada iletişimimiz kesilmiş bulunuyor diye imdat isterlerdi. Size bu durumumuzu bildirmek için bu şifreli telgraf iletişimimizi tren telgraf hatlarından yararlanarak ancak yapabiliyoruz. Reşid Bey, Mustafa Kemal Paşa da benim yanımda telgraf (eksik) kopyasını aynen aktardığım şu telgrafı o zaman bana çeken kişi, Ankara'da Genel Kurmay Başkanı olan ve bugünkü Reis-i Cumhur İsmet İnönü dedikleri kişidir.

Yunan ordusu bu sebeple cepheden uzaklaşmam üzerine elbette bundan yararlanarak eski batı cephemizde saldırıya geçmiş bulunmaktaydı. Ben bu esnada Kuvvayı Tedibiye Genel Komutanı olarak Yozgat Kaymakamlık (mutasarrıflık) merkezinde bulunuyordum. Daha öncesinde de isyanlar nedeni ile cepheden ayrıldıktan sonra Balıkesir civarından başlayarak Çanakkale sahillerine varıncaya kadar Anzavur'cu güçlerin eline geçmiş olan bölgeyi isyancıların ve bölücülerin zulmünden kurtardıktan sonra Geyve Boğazından başlayarak (İzmit) sahillerine ve kuzeyden Bolu-Kastamonu hudutlarına ve Ankara kapılarına varıncaya kadar gelen Kuvay-i İnzabatiye (Padişahın ordusu) ve onlara özenerek ortaya çıkmış inatçı isyancıları çeşitli bölgelerde yaptığımız savaşlarla cezalandırıp, yeniden düzenlemeyi tamamlayarak Yozgat civarına gelmiştim. Fakat Yunan Ordusu da bu yokluğumuzdan yararlanarak Merkezi (Salihli)'de bulunan garp cephemizi yarmayı başarmıştı. Bunun üzerine Ankara'nın ünlü şimdiki yahut o dönemki kahramanları yine: "Yetiş ey kurtarıcımız, Kuvvayı Tedibiye Ordusu Genel Komutanı Ethem, iç isyan eylemlerini ve Yozgat civarında uzun zamandır yoğunlaşmış olan Çapanoğlu kuvvetlerini de cezalandırıp bozguna uğrattınız. Ancak son, yeni saldırıları ile batı cephemizi bozmayı başaran Yunan Ordusu (Bursa) ve (Uşak) ve (Afyon) yönüne doğru istilasına devam etmektedir. Cephede bozulan birliklerimiz kısmen esir oldular ve dağıldılar. Geri kalan küçük bir kısmı da silahları ile kaçmaktadırlar", diye Ankara'dan Yozgat'a şifreli telgraflar yağdıran ve adeta bıçaklar altında kalmış öküzler ve korkmuş tavuklar gibi acı acı bağırmaktan başka kişisel olarak gerekli hiçbir önlem ve fedakârlık göstermeyen Mustafa Kemal, Fevzi ve İsmet Paşalar mıdır acaba böylesi açizlikleriyle Türkiye vatanını büyük iç ve dış tehlikelerden ve onların milli harekete katılmalarından önce de meydana gelen ve çok daha zor vartalardan vatanı kurtaran ???!... Hayır bir bölümü gerçeklerden uzak düşürülmüş vatandaşlar !!!... Gerçekler ve özellikle tarihi olaylar bu denli bozulup küçültülmemelidir. Zira gerçek bir süre gizlense bile sonsuza kadar saklı kalamaz. Hatta az çok gizli kaldığı ölçüde aynı yerde daha

geniş kapsamı ve acı veren tüm özellikleri ile yine ortaya çıkar. "Bade harabül Basra" türünden ("Basra yıkıldıktan sonra" anlamında), ama son pişmanlık yarar getirmez: Nitekim senelerden beri gittikçe süreğenleşen şu acı verici gidiş yüzünden yeni Türkiye ordusu kurmayları ve subaylarına düşen vicdani sorumluluk çok büyüktür. Evet, bunların içinden oldu bitti karşısında aciz durumda kalan zorbalara alet olmaktan vicdanen ıstırap çektiği halde genel havaya kapılıp gidenler bu sorumluluktan aynk tutulabilirler. Daha önceki sayfalarda kaydedildiği gibi Mustafa Kemal'in zorbalık ve hain yönetim dönemine denk düşen sıralarda düzenli ordunun bazı yardımsever subaylarından özellikle beni uyarmak üzere bana gelen haberlerin birini burada kaydetmek istiyorum. Ve bana gelen haberin aynen şu içerikte olduğunu anımsıyorum: "Ethem Bey kardeşimiz, düzenli ordumuz subayları bozulmak isteniyor ve yeni ortaya çıkan bu kötülük ustalarının amacının düzenli ordumuz subaylarını bazı kişilere karşı kışkırtmak ve yöneltmek olduğu anlaşılıyor. Siz hastasınız. Fakat iki kardeş kuvvet arasında kan dökülmesine meydan vermemek için Ankara Büyük Millet Meclisi'ni uyarmak amacıyla gerekli girişimleri yapın ve buna çok önem verin... Özetin özeti ben aciz (alçak gönüllük gösterenlerin kendileri için kullandıkları bir deyim) yeni ve eski tüm tarihi olaylardan ders almak isteyen bir vatandaş sıfatı ile bugünkü ordu ve üst rütbeli subayların, kutsal ve ortak vatanımız adına ulusal ve vatani yıkımların ders alınası görgülerinden tam anlamıyla yararlanmayı kendilerine gerekli görsünler ve eski Osmanlı tarihinde ibretle incelenmeye değer olan, halkın nefretini kazanmış yeniçeri ordusunun subaylarının öldürülmelerini anlatan tarihi olaylardan da ders alsınlar. Aslında ordu demek, tutkularının delirttiği fırsatçı, kışkırtıcı, tutkulu bir veya birkaç kişinin kandırmasına kapılarak bunlara alet olmak ve bu tür kişilere yani meşru olmayan bir şekilde koltuklar elde eden zorbalar grubuna polislik ve cellatlık görevi yapmak demek değildir. Evet, özetle ordu; gerçek anlamıyla içinden çıktığı toplumun ve kutsal vatanın genel çıkarlarını yok etmek isteyecek yabancı düşman ordularına karşı canını bile verecek fedakârlıkla çalışmak ve gerektiğinde ölmek, öldürmektir. Yoksa özellikle Balkan harbinden beri düzenli ordumuzda görüldüğü gibi "geri çekilme savaşı yöntemini kötüye kullanarak yüzlerce kilometrelik araziyi düşmanlara terk etmek suretiyle düşmanların galibiyetini kolaylaştırmak, dolayısıyla milleti, vatanı tutsak bırakmak değildir.

1914 Dünya Savaşı'ndan sonra anavatanda çıkan ilk ulusal buhran sırasında Batı Anadolu'da kurulup konuşlanan birliklerimize katılan bazı Osmanlı

subaylarına halkın ve milletin yönelttiği korkutucu ve yıldırıcı davranışlardan onları korumak için ben "aciz", hayli önlem almak zorunda kaldığımı hatırlıyorum. Nitekim erler ve çıkarlarını düşünmeden, sadece tehlikeye düşen vatandaşlarını ve özgürlüklerini kazanmak için, bunun sorumlusu Yunan ordusuna karşı kanlar içinde çırpınan yönettiğim Kuvvayı Milliyenin üyeleri ve yöneticileri bana, "vatanımızı ve milli varlığımızı tehlikeye düşürenler subaylardır" diyorlardı. Evet bu felâketimizin sorumlusu bu subaylar, ama onlardan da daha çok yüksek rütbeli ordu ve fırka kumandanlarına aittir. Bizler dünya savaşında, cephedeki savaşlarda onların çok fenalıklarını gördük, subaylar kumandanlara, kumandanlar da İttihat Terakki'ye kölece alet oluyorlardı. İşte subaylara duyulan nefret nedeni ile o sıralarda Aydın civarında bir başka Yunan birliği ile savaşan Demirci Mehmet Efe'nin emri altındaki Yörük Ali ve arkadaşları tarafından daha önceden kendilerine katılmış bir grup subayın öldürüldüğü haberi bana gelmişti ve ben elbette çok üzülmüştüm. Bu olaydan uzunca bir zaman sonra Demirci Mehmed Efe'nin emri ile (Nazilli'de) oturan askerlik şubesi başkanı, ismi aklımda kalmayan bir miralayın öldürüldüğü haberi bana geldiğinde sebebini incelemek için Demirci Mehmed Efe'ye gönderdiğim kişinin bana getirdiği bilgi şöyleydi: Demirci Mehmed Efe bir bölük askeri ile Yunan birliklerine karşı direnmeye çalışırken, Kuvvayı Milliye birliklerinden birisi adeta bile isteye, yorgunluğunu bahane ederek çekilmiş ve büyükçe bir arazinin daha Yunanlılar tarafından işgal edilmesine neden olmuştu. Bu birliğin üyelerinin büyük çoğunluğu Nazilli halkındanmış. Özetle Demirci Mehmed Efe bu işi araştırmaya girişmiş ve birkaç adamı ile cepheden Nazilli'ye gelmiş; memleketin ileri gelenlerini hükümet salonuna toplatmış, soruşturmaya başlamış ve ortaya şu sonuç çıkmış: Öldürülen miralay meğer Nazilli'de Kuvvayı Milliye aleyhinde yaptığı bozguncu propaganda ile memleketin önde gelenlerinin bazılarını ve bir kısım halkı zehirlemiş. Şöyle diyormuş: "Kuvvayı Milliye boşuna kan döküyor, çünkü Yunanlılar yavaş yavaş ilerliyorlar. Söke sahillerine asker çıkarmış olan İtalyan'lara sığınalım. Her durumda İtalyan'lar Yunan'lılardan iyidir... Bu nedenle Demirci Mehmed Efe hemen miralayı hükümet salonuna getirtmiş ve parçalatarak öldürtmüş.

Yukarıda bir nedenle ismi geçen Yunus Nadi Efendi ve Fevzi Paşalar'ın kimlikleri ve kişilikleri hakkında dostlarımıza biraz daha bilgi vermek isteriz. Yunus Nadi Efendi kimdir ve necidir? Bu zat milli hareketin başlamasına denk düşen yıllarda İstanbul'da çıkan "Tasviri Efkâr" gazetesinin başyazarıdır.

1914 Dünya Savaşı sonucunda galip gelen devletler, bu anlaşmalar gereğince İstanbul'u işgal etmiş ancak bu silah bırakışması anlaşmasına aykırı olarak ve fakat Sevr'e dayanarak geri kalan vatan toprağını da aralarında paylaşmaya başlamak üzere Anadolu'ya asker sevk etmeye başladıklarında, çok açık olan bu paylaşma girişimine karşı Sultanahmet Meydanı'nda halk tarafından yapılan dayanışma toplantısında Yunus Nadi, kendi benzeri yazarlar gibi "taksim istemeyiz, Amerikan mandasını isteriz" diye halkı kışkırtan ve bölen kişilerden biri olarak İstanbul'da bulunuyordu. Evet bir kısım önde gelen İttihatçıların ve onların cephedeki, Cemal Paşa gibi en üst rütbeli kumandanları, hata ve güveni kötüye kullanan düşkünlükleri yüzünden felâkete uğrayıp istilaya uğrayan zavallı halkın hak ettikleri özgürlüklerini istemelerini ve hatta ağza bile almalarını yasaklamak istiyorlardı. Halbuki İstanbul'daki bu toplantıdan çok zaman önce Anadolu'da halk arasından çıkan iyi niyetli insanların girişimi ve kahraman varlıkları ile kurulan, işgalcilere karşı vatanlarını silahla savunmaya karar vermiş olan "Anadolu Müdafa-i Hukuk Cemiyetine" bağlı fedakâr çeteler Anadolu'da eyleme geçmiş bulunuyorlardı. Yine o sıralarda İstanbul'da yayınlanan Tasvir-i Efkâr gazetesi yazarlarından Arif Oruç ise, İstanbul'dan kaçıp Anadolu'ya geçmiş, kalemini bırakıp silahını omzuna asmış, vatanın ve milletin özgürlüğünü işgalcilere karşı koruyan silahlı savaşçılara katılarak üstün niteliğini ortaya koymuş bulunuyordu. Bu gerçekleri böyle özetleyerek yukarıya kaydetmekten amacım, o zaman Türkiye'deki bütün gazetecilerin Yunus Nadi gibi zamane dalkavuğu olmadığını bilmeyenlere anlatabilmek içindir. Evet bu konuda varlığı ile onurlandığımız bir başka yazar arkadaşımızın yaptığı fedakârlığı, vatan, millet ve gerçekler adına burada kaydetmeyi bir görev bilirim. Bu insan, o zamanlar İzmir'de yayınlanmakta olan (Hukuku Beşer) gazetesinin sahibi ve başyazarıydı. Aynı zamanda Mondros Mütarekesi ardından Anadolu'da ilk kurulan Müdafayi Hukuk Cemiyeti'nin en önemli üyelerinden biri olduğu gibi, İzmir'de çıkardığı gazetesi ile halka gerçekleri anlatan, siyasi ve askeri haber alma işlerini yapan Selanik'li Hasan Tahsin beydir. Bu insan kişi, Yunanlılar'ın İzmir'i ilk işgal ettikleri gün şehit olmuştur. Kordon'un belli bir noktasında toplanan Ahmet Nadir Paşa kolordusu subaylan, bizzat kolordu komutanı da dahil olmak üzere mağrur ve alaycı Yunan kumandanının karşısında dizilmiş dururlarken, onların bu alçaklık taşan durumlarını karşıdan seyreden Hasan Tahsin Bey'in yanına sokulan birkaç palikarya, "biz seni biliriz" diyerek Hasan Tahsin' i tartaklayarak hakarete başlarlar. Bu kahraman genç gazeteci derhal tabancasını saldırganlara doğrultarak

birkaçını yaralar ve öldürür. Bu tabanca sesine koşan süngülü askerlerin üzerine de bir bomba savurmak suretiyle, kendi de sonunda parçalanarak şehit düşmüştür. İşte sivil bir vatandaş ve gazetecinin resmi, öte yanda hayatlarını vermek için bile yemin etmiş olan Türk Ordusu'nun yüksek rütbeli önde gelenlerinin çoğunlukla aşağılık, alçaklık saçan durumlan...

Esas konuya dönecek olursak; Yunus Nadi'nin İstanbul'dan Ankara'ya gelmesi bu olaylardan çok sonradır. Nadi, Ankara'ya geldikten sonra mesleği gazetecilik olduğundan, Ankara'da (Yenigün) adıyla bir gazete çıkarmaya başlamıştı. Hatta o günlerde gazetesinde beni de öven, ikiyüzlülük akan yazılarını cephede görmüştüm ve dikkatimi çekmişti. Tam bu sıralarda Büyük Millet Meclisi üyelerinden cepheye beni ziyarete gelen bazı üyeler, Yunus Nadi'nin beni öven son bir yazısını bana vermişler ve "Mustafa Kemal de bu yazıyı çok beğendi ve çok yerinde yapılmış bir övgüdür" dediğini eklemişlerdi. Ben de onlara şu yanıtı vermiştim: "Beni böyle överek göklere çıkaran bu yazılan ben kişi olarak hafiflik kabul ederim...Zaman ve koşullar hepimizin daha ciddi ve fedakâr olmamızı gerektiriyor..."

Kısaca, o zamanlar Ankara'da onun bunun yardımı ile geçinen Yunus Nadi bugünün Türkiye'sinde yeni milyonerler sırasına girmiş bulunuyor.

Şimdi de biraz (Fevzi Paşa kimdir?) açıklayalım. Bu kişi Mustafa Kemal'den çok sonra İstanbul'dan Ankara'ya gelmiş ve Ankara büyük Millet Meclisi tarafından Milli Savunma Bakanlığına tayin edilmiş "Genel Kurmay Paşası"dır. Ben bu kişiyi yukanda sözünü ettiğim, yani işgalci düşmanlann İstanbul'dan körükledikleri iç isyanlar sırasında Ankara'da görmüştüm. Şöyle olmuştu: Meclis reisi Mustafa Kemal Paşanın ve Millet Meclisi üyelerinden bazılannın ısrarı üzerine Eskişehir'den Ankara'ya gittiğimde, oraya vardığımda karşılayanlar arasında olan Mustafa Kemal Paşa bana derhal ve gizlice görüşme yapmamız gerektiğini söylemişti. Ben de onun teklifini kabul ederek istasyondan Mustafa Kemal ile birlikte otomobile binerek doğruca Ziraat Mektebi'nin binasındaki Genel Kurmay Başkanlığı odasına gitmiştim. Ardımızdan Genel Kurmay Başkanı İsmet Paşa ve Milli Savunma Bakanı Fevzi Paşalar aynı odaya gelmişler ve bize katılmışlar ve gizli görüşmemiz başlamıştı. İşte bu görüşme sırasında bazı iç ve dış sorunlanmız söz konusu edilmişti. Bu görüşmeler sırasındaki soru ve yanıtlarından anlamıştım ki, Genel Kurmay Başkanının daha yaşlı olmasına karşın

günün koşulları için düşünceleri çok basit kalıyordu. Gerçi yalnız o değil, Ankara'da Kuvvayı Milliye namına en önemli koltukları işgal eden etrafımdaki bu üç kişinin de tüm maneviyatları kırık dökük bir haldeydi ve öyle anlaşılıyordu ki, onların bu derecede endişe ve şaşkınlıklarına neden, içinde bulunduğumuz iç durumumuz, yani iç isyanlardı. İşte bu gizli görüşmemizde sanki o en önemli sorunlar, tümüyle denecek biçimde giderilmiş bulunuyordu. Gerçekte, o sıralarda Çanakkale Boğazı'ndan ve İzmit Körfezi'nden başlayarak, ta Kastamonu hudutlarına ve Ankara kapılarına kadar yayılarak dayanmış bulunan isyan bölgelerinde tehlikeyi gideren ve düzeni sağlayan benim "aciz" yönetimimdeki "Kuvvayı Tedibiye" Eskişehir'de dinlenmeye çekilmişti. Hatta bu birlikten bazı bölüklerimiz Eskişehir'den trenle parça parça İzmir Yunan cephesine iade edilmeye başlanmıştı. Evet, benimle gizli görüşmeler yapan bu üç kişinin esas endişelenmesine yol açan, her şeye karşın İşte bu sevkiyatımız oluyordu. Çünkü onların bu gizli görüşmemiz esnasında bana zarar verici son önerileri ta Yozgat civarında belli bir alanda kalmış olan Çapanoğlu isyancılarını da bastırmadan "Kitaati Tedibiye" nin cepheye iadesinin asla yerinde olmayacağı yolundaki nakaratlarında ısrar etmeleridir.

Bu ısrarlarından dolayı ben de onlara yanıt olarak: "Şu halde ben Yozgat isyanını bastırma işini bitirip dönünceye kadar üçünüzden herhangi biriniz Yunan cephesine gidip, bence hücum edeceği kesin olan Yunan ordusunun bu saldırısına karşı cephenin yönetim sorumluluğunu üzerine almasıdır" dedim. Kurnaz Mustafa Kemal Paşa, bana, "böyle önemli bir görevi böyle zor zamanda ancak Fevzi Paşa yerine getirebilir" dedi!!! Genel Kurmay Başkanı İsmet Bey de, Mustafa Kemal'in oyunu böyle kullanmasını kabul etmişti. Milli Savunma Bakanı Fevzi Paşa ise, "Ethem Beyefendi, cepheye dönünceye kadar cepheye gitmeye ve cephenin sorumluluğunu üzerime almaya hazırım" demek suretiyle beni bir oldu bitti karşısında bırakmışlardı.

Sözü özetleyelim; Yozgat isyanını bastırma işini yükümlendiğimi duydukları zaman bu adamların yüzlerinden akan karamsarlık ve endişenin yerini nasıl derhal sevincin aldığını hayretle görmüştüm. Böylece Eskişehir'den trenle Ankara'ya getirttiğim bir kısım kuvvetimle ben Yozgat'a hareket ettim. Milli Savunma Bakanı Fevzi Paşa da üzerine aldığı geçici görevin başına, cepheye hareket etmişti. Biz Yozgat asilerini aramızda çıkan birkaç önemsiz çatışma ile bastırmayı başarıp, Yozgat merkezini de asilerden temizlemeyi

tamamlayıp daha önceleri asilerin eline geçmiş olan top ve makineli tüfekleri de geri almıştık.

Bütün bu geçen zaman içinde Fevzi Paşa bana gönderdiği telgraflarda batı cephesinde işlerin mükemmel yürüdüğünü anlatarak bana güvence veriyordu. Ben de elbette buna çok memnun olmuştum. Ne yazık ki üç dört gün sonra aynı kişi tarafından Ankara'dan bana çekilen şifreli çok acele telgrafta yazdıkları, daha önce yazdıklarını tümüyle yalanlar içerikteydi. Bunda Yunan ordusunun yaptığı ani bir saldırıdan ve bütün cephemizin dağılıp hezimete uğradığından söz ediyordu. Çok üzüldüm ve şaşırdım. Çünkü bu son telgraf bana, Fevzi Paşa'nın vekaleten yüklendiği Garp Cephesi'nden ve olay yerinden, görev başından çekilmiş bir telgraf olmayıp, yüzlerce kilometre geride bulunan Ankara'dan çekiliyordu.!!! Bereket versin ki, Kuvvayı Tedibiye'miz Yozgat civarındaki görevini başarıyla tamamlamış ve Yozgat merkezinde toplanmış bulunuyordu. Bununla aynı zamanda cephedeki harp hezimetinden söz ederek, benim hızla Ankara'ya dönüp yardımcı olmamı isteyen Mustafa Kemal'in gönderdiği acele telgraftan sonra özel olarak gönderilen bir otomobille derhal Ankara'ya hareket etmiştim. Kuvvetlerimiz de zorlu bir yürüyüşle beni izleyerek ardımdan Ankara'ya gelmişlerdi. Fakat ben birliğin gelmesinden de önce, özel bir trenle Eskişehir üzerinden İnönü'ye varmıştım. Mustafa Kemal Paşa ise Ankara'ya varışımda beni "beklemekte olduğunu ve acele gelmemi" rica eden telgrafına karşın, güya beni Eskişehir'de bekleyeceği haberini bırakarak Ankara'dan savuşmuştu. Eskişehir yoluyla İnönü'ye vardığımda, Ali Fuad Paşa'dan, Mustafa Kemal'in Eskişehir'de de durmayarak Afyonkarahisar'a doğru savuştuğunu, daha doğrusu kaçtığını işittiğim zaman hayret etmiştim. Bunun nedeni ise bazı ara bozucuların Ankara'dan ayrılmadan önce Mustafa Kemal'e şöyle demeleriymiş: "Ethem Bey cephenin çökerek hezimete uğradığı haberlerinden öyle üzülmüş ki, Yozgat'ta bu haberi işittiği zaman 'Mustafa Kemal'i meclis kapısında asmak artık farz oldu' demiş" İşte böyle söyleyerek zavallı Kemal'i can endişesine düşürmüşlerdi.

Batı İzmir cephemizi bozan ve üç koldan istila yürüyüşüne devam eden saldırgan Yunan ordusunun merkez birliğine karşı (Demirci) dağlarında ve (Simav) ovasında on gün devam eden kanlı ve şiddetli savaşlar sonucu Yunan ordusunu kahredici bir yenilgiye uğratmak ve toplarının bile bir kısmını derelere atarak geldiği İzmir'e doğru geri kaçmak zorunda bırakmak onuru yine kumandamdaki kahraman birliğe nasip olmuştu.

Kısacası, Yüce Türkiye Vatandaşları; daha önceki belalardan olduğu gibi, Türkiye vatanını ve özgürlüğünü iç ve dış tehlikelerden kurtaranlar, daha sonra tüm güvenleri kötüye kullanarak Ankara'da hazıra konan o bilindik şarlatanlar değildir. Ve üstelik esas olarak, milli hareket adına iç ve dış önemli hiçbir tehlike kalmadığı sırada benim hastalığımdan da cesaret alarak yaptıkları hainliklerle Ankara'da hazıra konan ve horoz gibi ötmeye başlayan o şarlatanlar, kendi kişisel hainliklerini yaşamları boyunca sürdürebilmelerini benim gerçekten yiğit ve vatansever yoldaşlarıma borçludurlar. Mustafa Kemal'in o bilindik nutuk kitabından yapılacak alıntılar bile kitabın (yaldızlı, süslü kitap !!!) ne kadar birbiri ile çelişik, diğerini çürüten, gerçek dışı, mantık dışı cümle ve ifadelerle dolu olduğu kolayca anlaşılır. Türkiye'de yıllardır devam eden milli mücadelenin en yakından tanığı olmak şöyle dursun, mantık ve gerçeği bozmak düşüncesi ile dolu bu kitap, insan gibi gözden geçirilebilecek olursa, gerçek dışı ve çoğunlukla yalan ve hırsla yazıldığı derhal anlaşılabilir. Evet bu kıskanç ve ihtiraslı bozguncu kişilikler Mustafa Kemal ve bazı yandaşlarıdır ki, Anadolu istiklal savaşının başarı güneşi doğduktan sonraki zamanda kişisel hayat endişesi içinde uyuşmuş bulunan kafalarında hep sakladıkları insanlık dışı kötülük mikroplarını doğal olarak bu başarı güneşi ile harekete geçmiştir. Böylece de daha önceleri gerekli olduğundan daha büyük bir içtenlikle toplayıp emirlerine verdiğimiz düzenli askeri birliklerden üç tanesi fenalık ve bozguncu emirleri ile aldatarak kandırmış ve bir gece ansızın Kütahya'yı çevirip basmışlardır. Böylece 40 derece ateşle çırpınan hasta vücudumla beni Kütahya'yı terke zorunlu bıraktıkları gibi, ondan sonra da haftalarca dağlarda ve köylerde aç ve ilaçsız bırakmakla da yetinmeyerek senelerden beri peş peşe ve fedakârca sürdürdüğü savaşla anarşi yuvası haline gelmiş Anadolu'da düzeni sağlarken, diğer yandan zamanının en mağrur ordusu olan Yunan ordusunu kahredici bir bozguna uğratarak takip eden, Birinci Kuvvayı Seyyare adı altında Milli hareketin kurucusu ve koruyucusu olan bizleri tam düşmanı takip ederken arkadan vurmak gibi çok kötü ihanetleri; değil bizi, düşmanı bile hayretlere düşürmüştü. Bu ihanete uğradıklarında bizim askeri birliğimizin yönetimi ben çok hasta olduğum için ağabeyim Tevfik Bey ile kahraman yaradılıştaki kurmay binbaşı Halil Bey'in üzerindeydi. Bu kahraman birliğin büyük bir kısmı Kütahya'dan yaklaşık 200 kilometre güneye kadar kaçan savaş artığı Yunan birliklerini yer yer savaşarak hâlâ kovalıyordu. Birinci Kuvvayı Milliye birliklerini Yunanlılar (Ethemist) diye nitelemekte ve bazı Avrupa gazeteleri de (Yeşil Ordu) diye anmakta ve tanımaktaydı.Gerçekten de sonuç olarak Anadolu Kuvvayı Milliyesi ve ulusal hareketin

koruyucusu ve kollayıcısı olan Birinci Kuvvayı Seyyare güçlerinin birbirlerine karşı karşıya getirilmeleri, bilinçsizce yapılmış ama çok haince ve düşmanca bir işti. Evet bu olaylar, dünya savaşının işgalci ve bölücü galipleri tarafından daha Mustafa Kemal İstanbul'da iken düzenlenip planlanmış ve Mustafa Kemal'in bir bahane ile Anadolu'ya gönderilmiş olması olasıdır. Olayların ve gidişatın arasındaki bağlantılarda bir boşluk bırakmamak için, Mustafa Kemal'in Kuvvayı Milliye'ye katılmasından önce yabancı işgali altındaki İstanbul'da geçirdiği uzun zaman süresindeki durumunu kısaca inceleyelim.

Mustafa Kemal'in İstanbul'dan doğu illerine ordu müfettişi olarak gönderilmesi meselesi Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın Bab-ı Ali kabinesiyle işgal kumandanı Harrington arasında görüşüldüğü zaman, buna Sultan Vahiddettin'in itiraz etmesi üzerine şimdi ismi aklımda kalmayan, Sultan Vahiddettin'e çok yakın bir İngiliz protestan görevlinin bu konuyu özellikle Sultan Vahiddettin'le görüşerek onun onayını sağladığını, ben daha sonra yurt dışında iken görüştüğüm Damat Ferit kabinesinden iki Bakanın ayrı ayrı ama birbirine uyan ifadelerinden öğrenmiştim. Evet Anadolu'da millici hareketin gittikçe geliştiğini gören işgalci yabancılar, öncesinde, yenilmiş, bozguna uğramış, çıldırmış haldeki Mustafa Kemal'in ihtiraslı kişiliğinden, Ankara'ya gelip Kuvvayı Milliye'ye katılmasından sonra da harekete bozgunculuk sokmak için yararlanmış olmayı düşünmeleri kurnaz Avrupa diplomatlarının tarihte de her zaman görülen örnekleriyle bilinebilir. Gerçekten de, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının Anadoluya gelerek Kuvayi Milliye içine bozgunculuk sokmalarından önce, işgalci yabancı devletler, özellikle İngilizler, Türkiye'yi hemen taksim eden (Sevr) anlaşmasını uygulama olanağını yitirmişlerdi. Zira Fransızlar, Anadolu'daki milli hareketin içeride ve dışarıda kazandığı başarılar karşısında başka çare olmadığını görerek aylarca öncesinden Ankara'ya özel bir heyet göndererek (Adana) bölgesi için Kuvvayı Milliye ile anlaşma ve ateşkes imzalamış, Kilikya bölgesinden Suriye'ye doğru çekilmeye başlamışlardı. İtalyanlar ise Mondros Mütarekesi'nden sonra Söke civarına asker çıkarmış olmalarına karşın, sonradan Yunan Ordusu da İzmir'e çıkarıldığından arada doğan rekabet nedeni ile Kuvvayı Milliyeye yakın durmaktaydılar. Doğu illerimizde ise, yani Kürdistan hudutlarında Ermeniler ile Kazım Karabekir Paşa'nın kumandası altındaki ta Mondros Mütarekesinden beri süren kanlı mücadeleler dahi, daha o iyi bilinen ihanet olayından bir sene önce Rusya'da büyük bir devrim olmuştu. Kafkasya'da da egemen olmuş bu Sovyet Cumhuriyetleri Merkez Hükümeti, millici hareketimizin yanında koruyucu

olmuş ve hatta aramızda Kars ve Ardahan'ı bize bırakan bir anlaşma yapılmıştı. Batı Anadolu'nun güney Marmara bölgesinde ve kısmen İzmir bölgesinde sıkışıp kalmış Yunan ordusu artıkları ise, önceden özellikle belirttiğimiz gibi üç seneden beri ne aleti oldukları işgalci devletler hesabına, ne de kendi çıkarları için Anadolu Kuvvayı Milliyesi'nin kahramanca savaşı sonucu hiçbir şey yapamaz duruma gelmişti. Ağır yenilgilere uğramalarının sonucunda manen ve maddeten çürümüş durumdaydılar. Ve en son durumlarında da özellikle Birinci Kuvayyi Seyyare'nin fedakâr ve kahraman savaşları sonucu ilk geldiklerinde çıktıkları İzmir körfezine hızla çekilmekte idiler. Üstelik Anadolu'daki varlığı bitmeye yüz tutmuş bulunan bu bozguna uğramış Yunan Birlikleri son zamanlarda artık yardım da alamaz olmuşlardı. Çünkü Yunanistan'da halk özellikle Atina'da muhaliflerle birlikte (Venizelos) hükümetine karşı ayağa kalkarak ihtilal çıkarmış ve hatta bizzat (Venizelos) hayatını bin güçlükle isyancıların elinden kurtarıp batı Avrupa'ya kaçmıştı. İsmet Paşa'nın, Kütahya üzerine bir oldu bitti ile yaptığı hain baskın hareketi (Venizelos) hükümetinin kaçıp düşmesinden daha sonradır. Evet, Kuvvayı Seyyare birliklerine o sıralarda esir düşmüş Yunan askerlerinin ifadesinden de anlaşılıyordu ki, Yunan halkı senelerden beri Anadolu'ya devam eden asker sevkinin karşısına dikilerek Venizelos diktatörlüğünü devirdikten sonra, daha önce Avrupa'ya sığınmış olan eski Yunan Kralını (Konstantin) yeniden Atina'ya getirtip tahta oturtmuş bulunuyordu. İsmet Paşa'nın bize karşı Kütahya'ya yaptığı baskından birkaç gün önce, Kütahya Merkezinde hasta yattığım son dokuz gün içinde Ankara'dan bana gelen özel bir mektubun içeriğinde özetle: "Atina'da yeni kurulan Kral hükümeti Bab-i Ali hükümeti vasıtasıyla Ankara milli hükümetimize batı Anadolu'da kalan Yunan askeri birliklerini Yunanistan'a göndermek ve Anadolu'yu boşaltmak üzere bir anlaşma önerdiği, Ankara'da kuvvetle söyleniyordu. Fakat buna dair henüz İstanbul'dan Ankara Milli Hükümet merkezine resmen hiçbir haber gelmemiştir. Dört-beş gün önce İstanbul'dan Ankara'ya gönderilen Müşir Ahmet İzzet Paşa'nın başkanlığındaki heyetle herhangi bir görüşme yapılması ve ilişki kurulması Ankara hükümeti tarafından yasaklanmıştır. Sebebini şimdiye kadar anlayamamıştık. İstanbul'da hain damat Ferit Paşa kabinesi istifasını verdi ve çekildi. Ancak onun yerine getirilen kim olursa olsun elbette ve özellikle İngiliz işgal komutanlığı denetimi altında olacak ve serbestçe hareket edemeyecektir" denmekteydi.

Gerçekten de bu mektubun bana gönderilmesinden birkaç gün sonra beni ölü veya diri elde etmeyi amaçlayan (Kütahya) baskını gerçekleştirilmişti.

Fakat yakın arkadaşlarımın yardımı ile Kütahya'daki bu çevirmeden kurtulabilmiş ve Kuvvayı Seyyare'nin yedek kuvvetlerinin bulunduğu ve cephelerden gönderilen yaralı ve hasta savaşçılar için merkez tutulan Gediz ilçe merkezine varabilmiştim. Gediz, Kütahya'nın 90 km. güneyinde kurulmuş bir ilçe merkezidir. Burada birkaç ay önce Yunan Ordusu ile Birinci Kuvvayı Seyyare arasında kanlı ve şiddetli savaşlar yapılmış ve bu savaşların sonucunda Yunanlılar yüz geri kaçmak zorunda kalmışlardı. Bundan sonra Yunan ordusunun saldırmak şöyle dursun, savunma için bile direnç gösterecek yeteneği kalmamıştı. Kuvvayı Seyyare birliklerinin büyük bir kısmı (Gediz) şehrinden yaklaşık yüz kilometre güneyde ve İzmir il hududu içinde çakılıp kalmış olan mağlup Yunan birliklerini takip etmekteydiler. Yukarıda söylediğim gibi, Kütahya'dan sonra Gediz Boğazı'ndan da sesler gelmeye başlamıştı. Bundan da anlaşılıyordu ki, Kuvvayı Seyyare birlikleri ile Yunan ordusu arasında çarpışma ve çatışma baş göstermişti. Bunun için telefonla hemen cephede bulunan Kurmay subayımız Halil Bey'i buldurttum. Bu kuşatma ile bir zamandır Ankara'dan ordu içine sokulan gizli ve bozguncu kararlar artık açığa vurulmuş oluyordu. Ben ise hasta ve acılar içindeydim. O gece Gediz'de doktorum bana bazı ilaçlar vermiş ve ayrılmıştı. Fakat yorgun da olsam, hastalığım nedeniyle uykum gelmiyordu. Hele ertesi gün veya bir iki gün sonra Gediz Boğazı'nın kuzeyinde iki kardeş kuvvet arasında çıkması kuvvetle olası ve çok kanlı olacağı belli savaşta dökülecek kanı düşündükçe, üzüntüm iyice artıyordu. İşte böyle acılı ve üzüntülü düşünceler içinde odamda yalnız kaldığım bir sırada, bir zamanlar Gülistan kitabında okuduğum ve şimdi hatırladığım, Şeyh Sadi'nin insanların çoğunlukla iyilikten çok kötülüğe, vefadan çok nankörlüğe ve erdemsizliğe yaradılış olarak daha uygun olduğunu söyleyen şu şiirini yüksek sesle söylemekten kendimi alamadım: "Ya vefa yoktur tahkik bu cihanda / veya kimse adet etmedi, hele şu zamanda / Kim ki öğrendi ok ilmini: benden / Akibet etti beni tiri nişan / Kime verdim ki hançeri, istifnayi dost diye / Aynı hançerle vurdu beni eyledi perişan."

İşte göçüp gitmiş Şeyh Sadi'nin asırlarca önce söylediği bu özlü sözler, gerek kişiliğim, gerek vatanseverliğim, gerek insanlığım açısından karşı karşıya kaldığım vefasızlığı anlatıyordu. Gerçekten de beni en çok şaşırtan ve erdem sözcüğünün insanlar arasında kuru bir sözden ibaret kaldığını gösteren olaylardır bu gelişmeler. İsmet Paşa'nın bizzat böyle bir hainlik ve yasa dışılığın önderliğini kabul etmiş olması da bunu doğruluyordu.

O saygın kişi (!) ki, Ali Fuad Paşa'nın yerine Garp Orduları Komutanı olarak bu hain olaydan birkaç ay önce Ankara'dan Eskişehir'e gönderildiğinde, bana Kütahya'ya özel bir otomobil göndermek gibi bir hoşlukta bulunmuştu. Ve bana çektiği şu telgraf ile benimle yazışma ve görüşme kapısını kendisi açmıştı: "Ben henüz devir ve teslim işleri ile uğraşıyorum. Hastalığınıza karşın cepheyi ve birlikleri teftiş ve ziyaret etmek istediğiniz takdirde bu şerefi vermeniz için size bir otomobil gönderdim" diyordu. Gerçekten de, ben bu adamı İstanbul'dan Ankara'ya gelerek Kuvayyi Milliye'ye katılmış bulunan önde gelen askerlerin içinde en iyisi ve saygıyı hak edeni sanırdım. Hatta bu nedenle bir süredir düzenli ordu içinde cereyan eden bozguncu propagandaların iyice açığa çıkması üzerine bu propagandaları yapan ordu subaylarının başında bir miralayın olduğunu bazı iyi subay arkadaşlarımın bana bildirmesi üzerine hasta yatağımdan kalkıp özel trenle Eskişehir'e gitmiştim. Gecenin geç bir vaktinde İsmet Paşa ile karargâhında yalnız olarak buluşmuş ve aramızda bu konuyu ciddi olarak tartışmıştık. Ben bu özel görüşmede ona: " Beyefendi, kardeş kuvvetler ve ordu subayları arasına bozgunculuk ve ikilik sokan bozgunculara neden saldırmıyorsunuz? Ve bundan amaçlanan nedir? Böyle bir yasadışılığın kışkırtıcısı kimdir? Ve eğer artık bana ve hepimizin büyük şükran borçlu olduğumuz Kuvvayı Seyyare'nin milli birliklerine gerek kalmamış ise ve senin de düşüncen bu yönde ise, şerefli bir asker olarak bana bunu açıkça söyle... Biz, hele ben meydandan çekilmeye hazırız. Evet ben, ne koltuk, ne başkanlık, ne de mevki için çalışanlardan değilim. Yeter ki vatanın savunmasız kaldığını görerek beni ve benzerlerimi savaş alanına atan tehlikeler ortadan kalkmış ve güvenliğimizin koşulları oluşmuş bulunsun..." dedim. İsmet Paşa beni yanıtlamaya şöyle başladı: "Hayır Ethem bey, henüz size ve kuvvetlerinize gerek kalmamış değildir. Ve pek haklı olarak şikayet ettiğiniz aleyhinizdeki karalayıcı propagandanın odağı ve kışkırtıcısı Mustafa Kemal Paşa'dır. Çünkü şimdiden başkanlık koltuğunu ömrünün sonuna kadar olmak koşuluyla istiyor. Ben ordu içinde cereyan eden bu çirkin propagandaya derhal engel olabilirim. Fakat bu meseleyi temelden çözmek gerekir. Bu nedenle sana cepheden çok, gerilerde gerek vardır. Ben de bu nedenle sizinle anlaşmaya hazırım." Bu sözlerine ek olarak bazı akla yatkın kanıtlar söyleyerek, beni inandırmış ve teselli etmişti. O geceki buluşmamıza, birkaç gün sonra Eskişehir'de tekrar görüşmek üzere son vermiştik. Zira vücudum şiddetli bir ateş içinde kıvranıyordu. Hatta o geceki buluşmamızın başında tokalaşmak için elimi tutan İsmet Paşa, "Ethem Bey çok ateşiniz var, niçin bu halde zahmet ettiniz?" demişti.

Kısaca ben tekrar misafir odasında bekleyen arkadaşlarımla Eskişehir'de geçici bir süre dinlenmeye çekildim ve ertesi gün de trenle Ankara'ya gittim. Ankara dönüşümde İsmet'i Eskişehir'de bulamadım. Ben de hastalığım nedeni ile Eskişehir'de kalmadan Kütahya'ya geçtim. Ne yazık ki, düşmanlığı bırakmayı kararlaştırıp vedalaştığımız bu görüşmeden sanırım on gün sonraydı, İsmet Paşa başka bir düşünceye ve emre dayanarak Kütahya'yı abluka altına almış ve esir olarak karşısında görmek istemiştir. Evet, İsmet Paşa'nın elinde bir kötülük aleti durumuna gelmiş düzenli ordu birlikleri, Kütahya'dan itibaren ikinci gün şafak vakti Gediz'in kuzeyindeki bir köyde kurulu karakolda iki üç masum adamımızı şehit ederek yeni bir saldırı başlattılar. Karakoldaki geri kalan adamlarımız yakalarını kurtarmak için kaçarak yeni bir saldırıya karşı Gediz'in kuzey boğazı girişindeki birliklerimize katıldılar ve başlarına gelenleri bu birliğin başında bulunan Halil Bey'e anlattılar. İsmet Bey'in kuvvetleri daha sonra ilerleyerek savunma durumundaki birliklerimize de saldırmış ve kısa zamanda şiddetlenen yeni bir çatışma başlatmış. Bu ilk çatışma sırasında, savunma durumundaki birliklerimizin eline esir düşmüş birkaç ordu askerini Halil Bey, Gediz'e, benim yanıma gönderdi. Onların ifadesinden iyice öğrendik ki, İsmet Paşa bizzat bu birliklerin başında bulunuyordu. İsmet Paşa birliklerimiz üzerine topçu ateşi açtırmakta tereddüt etmemişti. Elbette bizim iki topumuz onlara karşılık vermek zorunda kalmıştı. Bu sırada cepheden gelen telefon haberlerine göre, Yunan birlikleri sakinliklerini koruyorlardı. Fakat Yunan keşif uçakları, Gediz çatışma alanı üzerinde ara sıra uçmaktaydılar. İşte böylesi bir durumda İsmet Paşa da bir uçağı ile (muazzaf ordu) imzalı ve biz üç kardeşin aleyhine Kuvayyı Seyyare subay ve yandaşlarını kötüleyen bildirileri, birliklerimiz üzerine yağdırmaktaydı. O gün iki kardeş arasına bozguncuların soktukları kışkırtmalar sonucu şafaktan başlayıp akşama kadar (Gediz'in) kuzey yörelerinde devam eden çatışmalar üzerine, İsmet Paşa'nın üstün konumu nedeni ile savunmada direnen birliklerimizi geriye çekmek için Halil Bey'le birlikte karar verdik ve yavaş yavaş Gediz'in güneyine geri çekildik. Böylece İsmet Paşanın saldırgan güçleri güneşin batmasından yarım saat önce Gediz kasaba merkezini de işgal etmeyi başardı. Ben de bu son gelişmeler üzerine Gediz'de toplanan birliklerime katıldım. Bu olayları hemen Yunan cephesinde bulunan Tevfik Bey'e telefonla anlatmış ve Yunanlılar'a sezdirmeden, cephenin yönetimini geçici olarak (Bolşevik tabur komutanı İsmail Hakkı Efendiye) bırakarak bize katılmasını söylemiştim. Neyse ertesi gün Gediz'i işgal etmiş İsmet Paşa kuvvetleri üzerine birliklerimiz karşı saldırıya geçti ve İsmet Paşa'nın

düzenli birlikleri bozuldular ve büyük kısmı dağıldı, bir kısmı bize teslim oldu. Yalnız İsmet Paşa'nın yedek bıraktığı ordu alayı bu yenilgi üzerine Kütahya'ya doğru düzensiz bir şekilde çekilmeye başladı. Böylece bölgedeki çatışma alanından çıktı. Paşa, birlikleri bozguna uğrayınca daha başlarda otomobiline binerek çatışma alanını terk etmiş ve Kütahya yönüne doğru kaçmıştı... Biz bu durumdan ve yengimizden ne olursa olsun biçiminde yararlanmamıştık. Çünkü Uşak'taki sözüne güvenilir bir casusumuzdan gelen bilgi ve uyarılara göre, Yunanlılar'ın Kuvvayı Milliye cephesine saldırıya hazırlandıkları ve hatta işgallerindeki geri bölgelerden bir kısım Yunan birliklerinin gece vakti Uşak'a vardığını bildirmişti bize. Ek olarak da; "Yunanlılar'ın Kuvvayı Milliye içine düşen dedikodu ve bozgunculuktan yararlanmak emri aldıklarını ve hemen kuzeyden Bursa yönünde ve İnönü'ye doğru saldırıya geçeceklerini" aldığı istihbarata dayanarak bize bildiriyordu. Özetin özeti ile yukarıda açıklandığı gibi, Kuvvayı Milliye arasına sokulan kişisel tutkuların körüklediği hain saldırının sonucu olarak Mustafa Kemal'in keyfe dayalı diktatörlüğünü Ankara'da kurmayı başarmış, fakat ne yazıktır ki (pişmiş aşa su katarak), milli güçlerin arasına soktukları bu bozgunculukla, özellikle Batı Anadolu'nun ve İstanbul' un boşaltılması işlerinin daha aylarca ertelenmesine neden olmuşlardır. Yunan'ın ağır yenilgilere uğramış birliklerine, Marmara ve İzmir kıyılarında bazı ilçe merkezlerini yıkmak/yakmak fırsatını verdikleri gibi, (LOZAN SULH KONFERANSI)ndaki görüşmeciler senelerden beri Anadolu'da manen ve maddeten perişan olmuş mağlup Yunanlılara "Şarki Trakya" bölgesinde "Dedeağaç, Lüleburgaz" gibi önemli bölgeleri bırakan bir sının kabul etmişlerdi ki; hayret ki hayret !!! Oysa benim Kütahya'da karşılaştığım hain baskın eyleminden beri Yunanistan öyle bir kargaşa içindeydi ki, Venizelos'un düşürülüşünden beri Konstantin aleyhine, İngilizlere bir çeşit alet olduk diye, Yunan milleti Atina'da tekrar hareketete geçmiş, İzmir'den Yunanistan'a gelen bazı askerler (Albay Plastiras) ile halk birlik olarak Kral Konstantin'i de saltanatı bırakmaya mecbur etmişlerdi. Görüldüğü gibi, o durum ve koşullar Türkiye vatanseverlerine ve millici güçlere çok uygun bulunuyordu ki, eğer şu bildik Kütahya'da başlayan bölücü ve bozguncu eylem yurdun savunucuları arasına sokulmamış olsaydı, Yunanlılardan Batı Trakya'yı hatta Selanik'i bile almak pek kolay olabilirdi. Lozan Sulh Konferansı masası etrafında Yunanlılar'ın Ankara'nın zorba hükümetini tehdit tarzı ise benim ismim etrafında yalan dolandan ibaret uydurma bir takım tehditlere dayalı propaganda gösterisinden ibaretti. Yukarıda bir nedenle anlattığım gibi, gösterilen güveni kötüye kullanarak Ankara'da duruma hakim olan ve

kendi gibiler arasında uygun bir çevre bularak senelerce devam eden Anadolu Milli Hareketinin tüm kazanımlarını her şekilde harcayan ama, "Gazi" "Atatürk" gibi parlak, fakat çürük lakaplar ve uydurma hitaplarla hainliğini gizlemek ve göz boyamak isteyen cambaz başının gerçekte kesinlikle Atatürk ismine değil, Türk'ün yüzkarası ve şarlatanlıkta "Neron" gibi ve sahtekarlıkta eşsiz, yani kısaca (Mustafa Deccal) ismine layıktır. Ayrıca onun kötülük abidesi yandaş ve yalancı tanıklarına da berbat adamlar gözüyle bakılabilir. Nitekim, zamanında beni Mustafa Kemal hakkında uyarmak isteyen bazı kişiler, gerek Büyük Millet Meclisi'nden, üst düzey subaylardan, sınıf arkadaşlarının arasından da çıkmamış değildi. Ancak ben sonuçta kendi çıkarlarını ve başkasının kötülüğünü isteyecek bir veya birkaç kişi aramızdan çıkacak olsa bile bu durum ve alçaklıklarına uyacak bir çevre bulacaklarını asla sanmamıştım. Evet, ben sırası geldikçe onu bana şikayet eden bazı kişilere ve arkadaşlarıma hep; "Bunlar ikinci dereceden işlerdir. Hele tehlikeye düşen vatanımızı bir kere kurtaralım" tavsiyesinde bulunarak, Mustafa Kemal Paşa için yapılan şikayetlerin önüne geçiyordum. Çünkü ben tüm benliğimi, aziz vatanımızı bıçaklayıp parçalamak için birleşmiş dış güçlerden kurtulmaya adamıştım. Ne yazık ki, sonuçta zaman bize bu iyi düşüncelerimizin aksine çok acı olaylar yaşattı. Gerçekten de dış düşmanlar kadar, hatta daha fazla sakınılması gereken iç düşmanlar, Mustafa Kemal ve benzeri bozguncuların başarı kazanılmasından sonra aramızdan da çıkabileceği ve kendi kişisel tutkularına ve ikiyüzlü kişiliklerine uygun bir çevre de edinebilecekleri, önemle gözetmemiz gereken ilk işimiz olmalıymış. Mustafa Kemal ve hempaları, Cumhuriyet maskesi ve yenilenme nakaratı içinde, senelerden beri çok ilkel ve maddi manevi yanlışlarla dolu çirkin bir yönetimi sürdürmekteler. Örneğin, ilkokullardan başlayarak masum vatan çocuk ve gençleri arasında düşük ve bozguncu bir ahlâkı üstün kılmak, din derslerini yasaklamak ve daha da ileri giderek evlerinde bile çocuklarına, evlatlarına din ve ahlâk dersi veren bazı ana-babaları sanki yenilikçi hükümete karşı çıkmışlarmış gibisinden resmen rahatsız etmekte ve cezalandırmaktalar. Gene okullarda aşağılık iftira ve hezeyanlarla, Çerkes Ethem'i, "Türk düşmanı, vatan haini" diye öğretirken, diğer yandan Mustafa Kemal'i de kahraman ve kurtarıcı diye ululuk derecesine çıkaran kitap ve broşürleri Ankara Milli Eğitim Bakanlığı'nın izniyle okutmaktalar. Tam bir tarihçe diyerek, ilim ve irfandan yoksun, dolayısıyla ibret verici hiçbir olayın yazılmadığı bu girişimlerle de yetinmeyerek, ben Türk, sen Kürt, o Çerkes, Laz, Gayri-Türk diyerek ve daha da ötesi, burası "Türk Yurdu"dur, sokakta bile olsa Türkçe'den

başka dilde konuşulmayacaktır denilmesi gibi benzer uygulamalarla resmen bölücülük yapılmaktadır. Bu suçlamalarla vatandaki kardeş milletleri ve toplumsal bütünlüğümüz içine soktukları kötülük tohumları ile Türkiye'yi dünya haritasından silmek isteyen bazı yabancı fırsatçılara hizmet etmektedirler. Ve hele bu aziz ve ortak vatanımızın geçen 1914 Dünya Savaşı'ndan sonra geçirdiği o tehlikeli ve ümitsiz zamanlarda, Anadolu'da başlayan milli hareketimizin en sadık, en onurlu ve samimi yandaşı olmak konusunda tereddüt etmeyen asil Kürt unsuru aleyhine, sonradan, yani vatanın tehlikelerden kurtarılmasından sonra, Kürtler'e Ankara'nın zorba hükümeti tarafından yapılan saldırılar, gerek insanlık, gerek vatanseverlik ve gerekse yöneticilik adına kabul edilebilir küstahlıklar mıdır? Evet, ne yazık ki bu kindar körlükle öyle görünüyor ki, ne geçmişten, ne tarihten ders almak hissimiz kalmadı. "İslamiyet bir anlaşma, daha çok toplumsal bir olgudur" diyen merhum Celal Nuri Bey, bizleri sürekli olarak kitap ve yayınları ile uyardığı halde, bizler o büyük sosyoloğun öğütlerine de gerekli önemi vermedik. Hâlâ bu unsurların sorunlarında inat ediyoruz. Ve böylece toplumumuzu çöküşe doğru sürüklüyoruz. Hiç olmazsa dün denecek kadar yakın geçmişe ait Arnavutluk ve diğer benzeri sorunların başımıza çıkardığı felâketlerden ders almamışız ki, işte koca bir Kürt sorunu ortaya sürüldü. Türk adını bölücülükle ortadan kaldırmak isteyen bazı devletler Sevr Anlaşması'na dayanarak Kürt ileri gelenlerine çeşitli bildirimlerle vaadlerde bulunuyorlardı. Özetle; "Ey ezilmiş ve kahraman Kürt'ler, biz dünya devletlerinin Sevr anlaşmasına dayanarak Anadolu'ya asker çıkartmamızın nedeni sadece Türk unsuru aleyhine daha da doğrusu Türk Hükümetleri'nin ve diplomatlarının davranışlarını sınırlayıp denetim altına almak içindir. Dolayısıyla, Anadolu'da ortaya çıkan (Müdafai Hukuk ve Müdafai Milliye) adı altında kışkırtıcılık ve kötülüğe başlayan ihtilalcilere, kargaşacılara siz Kürtler kötü alet olmayın ki, böylece Sevr anlaşmasında Kürt Milleti'nin masumiyeti göz önüne alınarak lehinize olan özel maddeden Kürt Milletini yoksun bırakmayınız. Hatta Musul dahil olmak üzere milli bölgenizde savaşıp yardım etmekten vazgeçerseniz sizin milli bağımsızlığınızı onaylamaya hazırız... diyorlardı. İşte böyle tekliflerde bulunan yabancı devletlere o yüce milletin, yani Kürtler'in verdikleri yanıt şöyleydi: "Biz Kürtler, yüzyıllardır birlikte yaşadığımız Türk Milleti'nin ve devletinin mevcudiyetini sonsuza kadar tehlikeye atacak olan teklifinizi kabul etmiyoruz. Böyle bir bağımsızlık da istemiyoruz. Buna hem kutsal dinimiz, hem de dost ve soylu ırkımız uygun değildir."

İşte görüyoruz, bütün vatanseverliklerini Kuvvayı Milliye'ye en fedakârca hizmet vererek göstermiş ve kanıtlamışken, ödüllendirilmek yerine şiddetle cezalandırılmalarını hangi vicdan kabul eder? Evet böyle kötü davranışı ancak sömürgeci ve hilekâr devletler gösterir ki, kendi çıkarları için yönetimleri altına aldıkları toplulukların içine bölücülük yoluyla girerek, bu amaçlarına ulaşmaya çalışırlar. Evet bizim Ankara'lıların ve özellikle cambazbaşı Mustafa Kemal'in de amacı, kardeşleri birbirine düşürerek yeni Türkiye Cumhuriyeti perdesi arkasında hainice bir şekilde planladığı, kendi kişisel saltanatını kurabilmek ve sağlamlaştırmaktan ibarettir. Bütün bu aşağılık uygulamalardan da ortaya çıktığı gibi, bu düzen, vatanseverlik ve samimiyetten uzak bir düşüncenin ürünüdür. Mustafa Kemal, zorlayarak ve istemediği halde şapka giydirmekle, dinsizlik, ahlâksızlık, adaletsizlikle, bir millet ve hükümet için ilerleme ve daha iyi bir var olma sağlanamayacağını anlamayacak kadar budala birisi değildi. Aksine aslında son derece zeki ve kurnaz, fakat yüce düşünce ve asil ruhtan yoksun bir yapısı ve dolayısıyla ikiyüzlü, bozguncu bir kişiliği olduğu ortaya çıkmıştır. Nitekim, sözleri bir kenara bırakıp yaptıklarına bakınca sabit olmuştur ki, Mustafa Kemal, elde edebildiği başkanlık kürsüsünü ölünceye kadar elinde tutmak ve kendisine özel bir tür egemenlik sürdürmek fikrine dayanmaktadır. Bunda da bir anlamda başarı sağlamıştır, sağlamıştır ama, içerde ve dışarıdaki çeşitli yolsuzluklarıyla felâketlerden arta kalan vatanımızı ve toplumumuzun geleceğini tehlikeli uçurumların önüne getirip ne yazık ki geberip gitti. Ne acıdır ki, Mustafa Kemal yandaşlarının o dönemi bile gölgede bırakan ve çok az farklarla bugüne kadar süregelen siyasi, idari ve özel çıkarlara bağlı olarak, senelerdir devam eden bu israf ve yıkım nedeni ile Büyük Millet Meclisi içinden bazı kişiler veya aydınlar milletin çıkarları için coşacak ve yeni bir yönetim diyecek kitle egemenliğinin düne kadar ortaya çıkmaması, aynı zamanda uygarlıktan söz eden toplumumuz için dünya halklarına karşı utanç verici değil midir? Yazar sosyoloğumuz Celal Nuri Bey'in dediği gibi, hükümetin şeklini değiştirmekten ne çıkar? Bu yönetim biçimini değiştirmeli. Tarihte çok Cumhuriyet vardır ki, zalimce yaşadı ve yaşadığı sürece de alçaklıktan kurtulamadı. Gene çok saltanatlar vardır ki, basitçe yaşadı, ama toplumunu onurlu yaşattı. Şapka meselesi de bir tür bunun benzeridir. Şapka, kafada bulunmayan bir meziyet ve uygarlık duygusunu insana aşılayamaz. Evet, şapka ve kasket ordu için yeğlenecek bir başlıktır. İslamiyet de buna engel değildir. Şapka güneşin altında çalışan çiftçi ve amele için de yararlıdır. Ancak onu zorla ve istemeyen ve hatta az çok kan dökülmesine neden olacak derecede milletin hepsine ve

din hocalarına varıncaya kadar, genele giydirmeye kalkmak tüm toplumu incitmek eğer islam karşıtı Avrupa topluluğunu hoşnut etmek ve aynı düşünceyle sakatlanmış (Fon Papen) ve...ve onun benzeri Avrupa diplomatlarının hakkımızda iyi düşünmelerini sağlamak gibi basit bir düşüncenin ürünü değilse, toplumla alay etmekten başka biçimde yorumlanması olanaklı değildir. Fakat asla unutulmamalıdır ki, gaddar ve çıkarcı bir kısım Avrupa diplomatlarının bilgisizce verdikleri kendi kararları ile Türkiye'nin varlığını ortadan kaldırmak ve dünya haritasından silmek istediği için çıkardıkları bilinen kargaşa ve istila hareketleri karşısında senelerce süren kahraman savaşları ile tehlikeye düşmüş anavatanlarını kurtarıp özgürlüğe kavuşturan milli hareket orduları şapkasız olduğu gibi dinsiz de değildi. Bu temiz ve fedakâr ordular sadece Türk ırkından kurulmamış, çeşitli müslümanlardan oluşmuştur. Şapka karşılığında yeni Türkiye'den ve hele Mustafa Kemal'in o ilk diktatörlüğü zamanlarında yabancı fabrikalarına verilen o milyonlarca lirayı böyle israf ederek harcayacaklarına, vatan ve milletin ilerleme yolunda ve yapılanmasına temel ve yararlı olacak biçimde ilkokullara ve eğitim/öğretim gibi zorunluluklarımıza harcansaydı daha uygun ve ileri ci bir davranış olmaz mıydı? Ancak görüldü ki, Mustafa Kemal ve yandaşları bu gibi göz boyamacalarla ele geçirdikleri vatan ve milletin aleyhine de olsa, Avrupa'nın çeşitli siyasilerinin dostluklarını kazanmak ve böylece kişisel ve diktatörce yönetimlerini sürdürmek için bu işleri yapmaya gerek görmektedirler. Avrupa'nın kumaz ve hilekâr diplomatları ise milletler arasında "resmen" baş gösterecek bu gibi gidişattan kendi uluslan adına elbette tat alıp hoşnut oluyorlardı. Evet, Mustafa Kemal'in yeni Türkiye'de kurduğu ve tükenmeye giden yönetim biçimini sürdürmekte bazı bön kişilerin de aynı düşünce ve yolda ısrarlı olduklan görülüyor. Şimdi ise işte tam bu noktada ben, Mustafa Kemal'in İstanbul'dan bir ordu müfettişi ünvanı ile Anadolu'ya gönderildikten sonra nasıl olup da Kuvvayı Milliye arasına sokulduğunu ve başkanlık meselesini nasıl elde etmeyi başardığını özellikle yakın dostlarımıza sunmak gereğini görüyorum. Mustafa Kemal, bazı yoldaşları ile birlikte İstanbul'dan Samsun yolu ile Anadolu'ya vardıktan sonra, Kuvvayı Milliye'ci bazı kişilerle görüşerek İstanbul hükümetine istifasını gönderip Anadolu millici hareketine katıldığını ilan ediyor. O sıralarda Sivas'ta toplanması kararlaştırılmış olan Milli Konferans'a da usul gereği başkan olmak istiyor. Kısaca, çoğunluğu temsil eden üyelerin karşı çıkmasına rağmen aynı mecliste bulunan Çerkes Bekir Sami ve Bahriyeli Rauf Beyler'in kişiliklerinin ağırlığı ile toplantıda başkanlığı elde edebiliyor.

Gerçi anlattığımız bu Sivas Kongresi, millici hareket için o kadar önemli bir toplantı değildi. Biz o sırada İzmir civarındaki istilacı Yunan ordusuna karşı savaştaydık. Kısaca, Ankara'da milli seçim sonucunda Büyük Millet Meclisi'nin kurulması sıralarında aynı meclisin üyelerinden olan büyük biraderim Reşit Bey'le bazı milletvekili arkadaşlarımızın temiz duyguları sayesinde, Mustafa Kemal meclis başkanlığını da kazanmayı başarmıştı. Ama senelerden sonra millici hareketin başarısına denk düşen devrede, Mustafa Kemal başkanlık koltuğundan da yararlanarak, gizli ve gayri meşru arkadaşlık yaptığı bazı kimselerle beraber benim ve Birinci Milli Birlik'in aleyhine olarak benim çaresiz bir vaziyette vatanı terk etmem sonucu Ankara'da tam anlamıyla keyfine göre diktatör kesilebilmişti. Evet, kardeşim Reşit Bey'in gafil kollayıcılığı ve benim hastalığımdan insafsızca yararlanmıştı. Mustafa Kemal ve hain arkadaşlarının, bu yönüyle topluma olan ihanetleri ve nankörlükleri yalnız bana ve aileme yapılmış olsaydı, vatan ve milletin hürriyeti, istiklâli uğruna yapılan meydan savaşlarında hayatları sona ermiş olan ve kahramanca savaşarak şehit düşen akraba ve yakınlarının, diğer kahraman savaş arkadaşlarımızın ve gidişattan şikayetçi asker ve şehitlerimizin..."hasbinallah"....fakat senelerden beri devam eden bu yıkım, kötü yönetim yüzünden o millici Anadolu hareketinin sağladığı yararlar elbette bir gün kendiliğinden tükenecektir. Ve dinle beraber tükendi bile. Zira bu nedenle kötü talihli toplumumuzun kurtuluşunu, vatanı kollamak birliğini sağlamak için, milletin arasında bundan yararlanarak çağın gidişine göre büyük bir ciddiyetle çalışmaları yüklenenlere yardım insani görevleri iken, aksine onları da baltalamaktan usanmadılar. Heyhat... Ben, güya Mustafa Kemal ve onun kurduğu yolu aynen izlemekte ısrar eden kişiler, sonunda bu milletin başına bela olsunlar için korumuş, kollamışım...Evet özellikle, Mustafa Kemal Paşa'yı vatani bir amaç ve arkadaşım sıfatıyla korumam şöyle dursun, zaman olmuş Büyük Millet Meclisi'nde Mustafa Kemal'in aleyhinde çoğunluk olan ve hatta meclis kürsüsünden kendisini aşağılayan, Meclis başkanlığından düşürmek için birleşmiş olan karşıtlarına karşı dehşet içinde kalan Mustafa Kemal'in, bana, gönderdiği aşağılık telgraflarla başvurması üzerine, cepheden Ankara'ya gidip bu kişileri bu İşten vazgeçirmiş olduğum, belgelerle ortadadır. Evet, ben Mustafa Kemal'i Ankara'da kulağından tutup siyaset dışına atmak fırsatını birkaç kere bulmuştum. Bu açıklamalarımda bu durumu söz konusu etmemin nedeni, ne bu dünya hayatından göçüp giden Mustafa Kemal'i aşağılamak, ne de hâlâ yaşayan kişileri açıklayarak onları rezil etmek düşüncesi değildir. Ancak bana karşı yaptıkları türlü iftira ve propagandalar

etkisiyle benim başkanlık peşinde koştuğumu sananlara ve bilmeyenlere, gerçek olayları bildirmek ve az da olsa bildikleri halde insana özgü unutkanlık veya herhangi bir tesirle benim aleyhimde ve hatta üyesi olduğum küçük büyük aile üyeleri aleyhinde kinle sürdürdükleri ve hatta vatan dışında bile bana bir gün rahat yüzü göstermeyen, resmen veya vicdanen ilgilenen sorumlu kişilere vatanın esenliği adına uyarıda bulunmak gibi içten bir düşünceye dayanmaktadır. Bütün bu haksızlıklara karşın, beni ve kardeşlerimi 150'likler kara listesine aktarmak suretiyle vatan dışında bırakmak ve süründürmek gibi zalimlik ve kindarlıkla da yetinmeyerek pek aşağılıkça yabancılara yaptıkları iftira dolu şikayetler ile biz kardeşleri vatan dışında her türlü insanlık hukukundan yoksun ve hele beni aynı zamanda şiddetli bir denetim altında ve esir vaziyetinde, hatta ilticamın ilk senelerini mahkeme kararı bile olmaksızın, yabancıların hapishanelerinde geçirmeme neden oldular. Ve beni aç, hasta ve ilaçsız bırakarak öldürmek için kindarlıklarını hâlâ sürdürmekteler.

Yeri gelmişken, beni neden 150'likler listesine aktarmış olduklarını açıklayabilmek için şuraya bir paragraf açmak isterim. O bildik kara liste, düzenlendikten sonra Büyük Millet Meclisi'ne Hükümet adına listeleri okuyarak açıklayan dönemin İçişleri Bakanı Ferit Bey'e yönelik bazı hatırbilir mebuslar, mecliste ayağa kalkarak itirazda bulunmuşlardı: "Vatan millet adına en müthiş o kara günlerimizde bizlere şu mesut günleri kazandıran Ethem Bey gibi kurtarıcı bir kişi böyle bir hainler listesine konuldu! Bunca açık yapılan bir zulüm ve haksızlığa hangi vicdan dayanabilir?" demişlerdir. Ben bunları Ankara Büyük Millet Meclisi tutanakları ve daha derin bir şekilde yazan bazı Türk gazetelerinden, Viyana'da okumuştum. Çünkü o sıralarda ben hastanede tedavi görüyordum. Neyse, milletler cemiyetine de verilen o kara liste, resmi olarak ilan edildiğinde 150'lik siyasi suçlunun hukuki durumlarına dair bir açıklamanın da olduğu, okunduğu zaman görülmüştür. (Listede ismi geçen siyasi suçlular Türkiye'ye giremezler. Fakat Türkiye'deki emlak ve arazileri, her yönüyle saldırıdan korunaklı ve hakları saklıdır. Vekilleri aracılığı ile yararlanabilirler veya satabilirler. Kendileri de Türkiye dışında istedikleri herhangi bir ülkede oturabilecekleri gibi, özgürce dolaşmaları da yasaklanmamış hatta kolaylaştırılmıştır.) denilen böyle bir uluslar arası karara karşın özellikle biz kardeşler bugüne değin bu haklarımızdan ve gezi özgürlüğümüzden yoksun bırakılmış durumdayız. Bu bağlamda Irak'ta, Bağdat merkezinde kalmaya mahkum bırakıldığım zamanda, o zamanki milletler cemiyetine gönderdiğim şikayet başvuruma bu cemiyet

genel sekreterinin imzasıyla gelen cevap, özetle: "...şikayet mektubunuz ilgili heyete gönderilecektir. Sizden rica ederim, 150'lik siyaset suçlusu kişilerin, halen yaşayanlarının, nerede ve hangi ülkede bulunduklarını araştırarak isimlerini bize bildiriniz, efendim..." şeklinde cümlelerle dolu baştan savma bir cevaptı. Acaba, Ankara'nın zorba hükümetinin özellikle biz üç kardeşler aleyhine yapılan kanunsuz her teklif ve yalvarmalarını kabul ederek, acil olarak yerine getiren bazı Avrupa devletlerinin, ama özel olarak Arabistan'daki hep insan hukukundan, uygarlıktan söz eden diplomatların bize karşı olan davranışları hangi cömert davranışların sonucudur? Bir yandan Ankara Hükümetinin, diğer yandan uygarlıktan söz eden bazı Avrupa devletlerinin yaptıkları gibi, haksızlıklar karşısında önceden de daha pek gençken edindiğim düşüncelerin tam aksine kanaat edinmeye başladım. Acaba zayıf milletler ve halklar, kısaca şu bir kenara itilmiş insanlık, birbirleriyle kavga eden büyük devletlerin bu oyunlarının içinde daha ne kadar kalacaklardı? Örneğin; hürriyet, adalet, eşitlik uğruna büyük Fransız devrimini yapanların, bugünkü Fransızlar'ın atası olduğuna çok şahit ister. Toplumsal yaşamlarına çok imrenilen bugünkü İngiltere'nin o dönem yöneticilerinin siyasi mülteci olarak kabul ettiği kişilerin sırtından devletlerine çıkar sağlamak için, bunca kötülüğe başvurmaları çok hayret verici ve dikkat çekici değil mi? Üstelik, bu 150'likler listesine dahil edilmiş bulunan Yüzbaşı Sami, İzmir'li Binbaşı Ethem Beyler ayrı tutulursa, diğer kişiler ile ne başlangıçta, ne de şu anki durumları itibarı ile bizim hiçbir ilgimiz ve benzerliğimiz yoktur. Gerçekte biz, Anadolu'nun kurtuluş ve ilerlemesini örgütleyen ve kollayan önde gelen kişileriz. (Evet, belki de şu andaki aynksı duruma bağlı olan bazı yöneticiler bizi günahkâr ve kusurlu kabul ediyorlar.) Listede bazı hiçbir şeyden haberi olmayan günahsız zavallı kimseler de vardı, ama listedekilerin çoğu kısmen sultancı ve gerek Anadolu, gerekse İstanbul'da işgalci, bölücü güçlerle işbirliği yapanlardı. Esasında Mustafa Kemal ve yandaşlarının bu kara listeyi biz üç kardeşleri ve özellikle beni yurt dışına atabilmek için tertipleyip düzenledikleri ortadadır. Listenin genişletilip 150'ye çıkarılmasının nedeni, bize olan kinini eşe dosta karşı sözüm ona örtmek içindir. Evet, daha da hayret ve üzüntü veren mesele şudur: Ta Lozan Barış Görüşmelerinden beri, her dönemde, hatta bu gün bile, bazı yabancı devlet siyasetçileri ne zaman Türkiye'nin çıkarlarına aykın, yasal olmayan bir isteklerini kabul ettirmek isteseler, benim "aciz" ismim etrafında, değil onayım, haberim bile olmadan bazı hileler ve tehdit politikaları ile amaçlarını sağlamayı ve bu isteklerini Ankara'ya kabul ettirmeyi başaragelmişlerdir. Ve hatta (Musul) vilayeti gibi iktisadi önemi

çok büyük olan ve Lozan Barış Görüşmelerinde çözümlenemeyerek sonradan genel oya başvurulması kararı Türkiye'nin lehine çıkmışken, Avrupa Hükümetlerinin kumaz diplomatlan hemen benim adımı söz konusu ederek; "böyle bir durumu Çerkes Ethem Bağdat'ta beklemektedir" diyerek ve Ankara'nın diplomatlarını tehdit ederek, onların bu kuşkulanndan yararlanmışlardır. Bu amaçla Avrupa'da yayınlanan ve özellikle bazı Fransız gazetelerinde başlayan tehdit dolu yayınlar, sonucu olarak, bizim Ankara yadigârlan (!) (Musul) mıntıkasını İngiliz koruması altında bulunan Irak hükümetine terk ve teslim etmişlerdir. Bu konuda o zamanlar Ankara Büyük Millet Meclisi'nde Mustafa Kemal hükümeti aleyhine çıkan tartışma ve mücadele üzerine, Mustafa Kemal başkanlık kürsüsüne çıkarak şu konuşmayı yapmıştı: "Evet, bir süreden beri sığınmacı olarak Bağdat'ta bulunan hain Çerkes Ethem'in ve diğer Türkiyeli sığınmacıların Türkiyeli ve İranlı Kürt önde gelenleri ile İngilizler'le yaptıkları bir dizi haince anlaşmanın etkisiyle, gelebilecek daha büyük zararları engellemek için, Musul bölgesini İngiliz gözetimindeki Irak hükümetine bırakmak zorunda kaldık. Bu nedenle şu durumu da genel kurulunuza bildiririm ki, her yönüyle vatana karşı Ethem ile birlikte gizlice çalışan bir takım muzır mebuslarımızın hâlâ bu meclis üyeleri arasında olduğunu da öğrenmiş bulunuyoruz.... diye "özrü kabahatinden büyük" atasözüne uygun bu yalan dolu konuşması, elbette meclis zabıtlarına usul gereği kaydedilmiş ve zamanın tüm gazetelerinde dahi yayınlanarak herkes tarafından okunmuştu.

Ben, belgelere dayanan geniş tarihi anılarımı kitap olarak bastırmak zorunluluğunu vicdanen hissettiğimden, vatandan çok uzakta ve serbest hareket olanağım olmadığı halde, bastırmak için çok çaba gösterdim. Tarihe ve uygar hukuk anlayışına dayalı tüm çalışmalarımı meydana koymaya ve koydurmaya bugüne kadar ne Avrupa'da, ne Mısır'da ve Suriye'de, hatta Amerika'da bile bir türlü olanak bulamadım. Buna engel olan ise, Ankara Hükümeti'nin dışandaki siyasi adamlarının bol keseden dağıttıklan rüşvetler ve bozgunculuklarından başka, muhalefet maskesi altında, rasgeldiği yabancıya casusluk yapan (Doktor Rıza Nur) ve benzeri sefil kişilerin varlığıdır. Özellikle 1914 Dünya Savaşı sonrası bugünkü Türkiye adı altında kalan toplumu parçalamaya ve bölmeye çalışmış fakat başaramamış işgalci devletlerin yöneticileridir.

(MUSUL) meselesi üzerinde biraz daha durarak, Lozan'da, Musul'u nasıl yitirdiğimizi biraz daha açalım. Lozan görüşmelerinde Yunan baş delegesi olarak

bulunan, yüz yüze tanışmadığımız, ama beni Anadolu'daki vatansever çabalarımla iyi bilen (Venizelos), 150'lik liste üzerinde çok ısrar eden Türkiye delegelerinin bu ısrarlarının nedenini iyi saptayıp, listenin hedefinin esas Çerkes Ethem olacağını anlayan bu kurt Yunan diplomatı, sulh masasında İngiltere, İtalya ve Fransa delegelerini uyararak kendisine yandaş yapmıştı. Böylece de büyük gariplikler gösteren "Şarki Trakya"daki Yunan hududunun kendi lehine çizilmesini ve "Musul Meselesi'nin" de görüşme masasından çıkarılmasını ve ertelenmesini ustalıkla sağlamıştı. Fransa'nın bilmem ne meselesi ile İtalyanlar'ın Türkiye'ye çok yakın bir adası üzerinde Türkiye delegesinin ısrardan vazgeçmesi karşılığında da 150'lilikler listesine katılacakların tespit ve tayini tümüyle Ankara Hükümetinin keyfine bırakılmıştı. Ve elbette Ankara'nın Lozan delegeleri bunu başarı olarak kabul edip, Mustafa Kemal'lerini de razı etmişlerdi. Şimdi konumuza dönebiliriz.

Bu son dünya savaşına denk düşen yıllar içinde Fransa'nın Suriye'deki (Pipo) adındaki üst görevlisi, orada sığınmacı olan benim de tanıdığım Türkiyeli iki kişiye benim tarihi anılarımın basılmasının sağlanacağı sözünü vermiş. Ben de bir iki kişinin ısrarı ile belgelere dayalı tüm anılarımın en geniş müsveddelerini bu yöneticiye gönderdim. Bu yönetici, bugün yarın diyerek beni ve aracı olanları iki ay kadar kandırmakla kalmayıp, çok adi bir düzmece planla, polisin eline geçtiğini, kendisinin haberi olmadığını söylemesine karşın, bu iki kişinin sürekli ısrarları ile, "evet, Ethem Bey'in anılarını yaptığım tahkikatla buldurdum, şimdi Fransızca'ya çevirtiyorum, çeviri sonucunda size teslim edilecektir" diye yanıtladığı, bana mektupla bildirilmesine rağmen, bu anılarım ne bastırıldı, ne de bana iade edildi. Bu Suriye siyasi komiserinin bu sözünün de çürük ve hilekarca olduğu kısa zamanda anlaşıldı. Bu yöneticinin benim anılarım üzerinde böyle adi oyunlara başvurması elbette boşuna değildi. Aynı durum daha önce de Mısır'da başıma gelmişti. Bunların yapılması elbette Ankara zorba hükümetinin kara veya mavi gözlerine olan aşktan dolayı değildi. Çok yakından ilgilendiğim ve içinde bulunduğum için, çok yakından tanığı olduğum tarihi olayları anlatan anılarımın yayınlanmasına yasa dışı, gizli veya açık her yoldan karşı çıkan Ankara Hükümeti'nin bana bu konuda veya her konuda kindarca kötülükler yapan yöneticilerinin, uygar denilen devlet yöneticileri tarafından böylesine korunup kollanması acaba ne gibi hileci düşüncelere dayanmaktadır? Bütün yakın dostlarımdan, kalemimden çıkan şu son cümlenin analizini iyi yapmalarını kendi anlayış ve vicdanlarına bırakıyor ve geçiyorum.

Ben ve kardeşlerim neden uzun yıllardır vatanımız dışında süründürülüyoruz? Üstelik ben "aciz" yabancı ülke hapishanelerinde neden senelerce özlem ve yoksulluk içinde bırakıldım? Evet Anadolu Milli Hareketi'nin örgütlenip yola çıkmasından çok sonra Anadolu'ya geçip milli hareketimize katılmış ve kendisine duyulan büyük güveni kötüye kullanarak Ankara'da hazıra konmuş Mustafa Kemal ve onun benzerleri gibi kötülüğe alet olacak yaradılışta olmayışımızdan değil mi? Elbette biz kardeşler bilerek kimsenin kötülüğüne alet olmadık, olmak da istemeyiz. Onlar gibi kişisel hırslanmıza kapılmaktan, çıkarcılıktan çok uzak yaradılışta kişileriz. Biz bunu şeref kabul ederiz. Bu özelliğimiz nedeniyle maddeten kimseye muhtaç olmayan ailelerimizin tüm servetini ve varlığını ve hayatımızı kayıtsız koşulsuz doğduğumuz vatanımızın ve toplumumuzun özgürlüğü uğruna feda etmekten çekinmeyen kimseleriz. İşte bundan dolayıdır ki, benim bu yazılarımdaki ısrarım sadece tarihten gelen namus ve şerefimi gerçek ve adalet adına savunmaya yöneliktir. Tarihin adaletinden, geleceğin tanıklığından eminim. Dolayısıyla, haksız bir surette bana atılan iftiraları asıl layık olanlara bırakıyorum. Nitekim, Mustafa Kemal Paşa, hayatının son senesi içinde biz üç kardeşleri de kapsayan bir genel affı ilan ettirmişti ki, o sıralarda sanırım hükümet başkanı da Celal Bayar Bey idi. İşte bu genel af nedeniyle Kudüs'te Türkiye'nin general... (eksik) ...bulunan kişi bile bu genel affın, biz kardeşlerin şerefine yapıldığını doğrudan doğruya özel olarak bize bildirmişti. Benim de kişi olarak içinde bulunduğum bu genel affı, iyi bir şey olarak görmeme karşın biraz da hayret verici bulmuştum. Çünkü daha önceleri bazı önemli kişiler vatanın genel duygularını anlatan biçimde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'ya başvurarak (Ethem Beylerin de içinde olacağı) bir genel af yapılmasına izin vermesini rica ettiklerinde, Mustafa Kemal'in onları aynen şöyle yanıtladığını öğrenmiştim: "Arkadaşlar, ben şeytanı affederim, Ethem'i affetmem."

Özetle, bu son genel af nedeniyle Kudüs'teki Türkiye başkonsolosunun, Hayfa'da oturan biraderim Tevfik Bey'e başvurması üzerine verdiği garanti ile, Tevfik Bey vatana (Türkiye'ye) dönmüştü. Bu dönüş Mustafa Kemal Paşa'nın ölümü ile, yerine İsmet Paşa'nın geçmesi günlerine denk gelmektedir. Böylece vatana dönen Tevfik Bey ki; ta harbiyeden mezun olduğu günden beri çeşitli cephelerde ve balkan çetelerine karşı örneklerinden çok ötede fedakârca çarpışmasına karşılık olarak üstün terfiler almış, aldığı yaralar nedeni ile yarı felçli olmasına karşın önceki dünya savaşından sonra vatanın tehlikeye düştüğünü görerek, görevli olduğu (Gönen) askerlik dairesi başkanlığından istifasını

Damat Ferid'e göndererek Kuvvayı Milliye'ye katılmıştı. Ve aklımda kaldığına göre, o zamanlar Mustafa Kemal ve İsmet Paşa'lar yabancı işgali altındaki İstanbul'da görevli olarak bulunuyorlardı. Tevfik Bey ise en zor günlerinde işgalci Yunan ordularına karşı cephe oluşturmaya çalışan Kuvvayı Milliye'mize katılmış bir vatanseverdi. Böyle bir geçmişi olan Tevfik Bey yurda döndüğünde Ankara Hükümeti'nden nasıl bir davranış görse beğenirsiniz? Ey saygıdeğer okuyucular, Ankara Hükümeti'nin Tevfik Bey'e ilk bildirimi şu olmuştur: "150'lik siyasi suçlular af olundular. Ve sen de hoş geldin. Ama sizler daha önce yapılan üç maddelik özel bir kanunla babadan kalma miras ve emlağı alamayacağınız gibi emeklilik hakkınız bile yoktur. Çünkü özellikle sen sonradan düzenli ordumuza katılmaktan kaçınmıştın !!!" Oysa Tevfik Bey Kuvvayı Milliye'ye katıldıktan sonra Birinci Kuvvayı Seyyare kumandanının yardımcısı olarak, dünya savaşı sonucu dağılan ordunun enkazını güçlendirmek için içerideki bozguncularla ve isyancılarla kanlı mücadeleler yaparak, bugünkü yeni Türkiye ordusunun temelini oluşturmak ve kurmak olanağını o zamanların Ankara Genel Kurmay Başkanı İsmet Beyler'e veren kişidir. Kendisinden aldığımız son mektuba göre, sakat ve ayakta duramayacak bir halde olup, bir eve muhtaç durumda İstanbul'da süründürüldüğü anlaşılıyor. Ne gariptir ki; kardeşimize karşı yapılan bütün bu kaba ve kötü davranışlara karşın ağabeyim Reşit Bey'le benim vatana tertemiz bir dönüş istememiz nedeniyle Ankara hükümeti bizi Londra hükümetine şikayet ediyor. Dolayısıyla, Amman'da, Doğu Ürdün üst yöneticileri aracılığıyla bana karşı resmi bir sorgulama kapısını açtıklarını hayretle görüyorum. İlk Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinden ve Kastamonu mebusu Avukat Abdülkadir Kemal Bey'in, zamanında Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı açık mektubunda bir nedenle öncesi ve sonrası ile bizim durumumuzu anlatarak söylediği gibi: "Biz, bize karşı haklı veya haksız zalimlik ve düşmanlık yapanlara karşı bile çok insaflıyız ve göz yumarız. Masum durumdakilerin yardımına koşmaktan çekinmeyiz ve tehlikelere karşı göz kırpmadan gideriz. Çünkü biz insani bir gaye sahibiyiz. Ve bizim dinimizde, mazluma yardım etmek boyun borcu olduğu kadar zalime bile yardım borçtur. Biz zalime eziyet edici durumdan çıkması ve adil olması için yardım ederiz." Sadede gelelim; haydi benim anılarımın yayımlanmasını, insani nedenlerle bile yurt dışında serbestçe dolaşmamı, doğru yoldan sapmış Ankara devlet yöneticileri kendi çıkarlarına uygun bulmuyorlar. Fakat, vatanın tehlikeye düştüğü zor günlerde doğu illeri sınırlarında en fedakâr biçimde Kuvvayı Milliye içinde yer almış olan Kazım Karabekir Paşa'nın bu döneme ait tarihi anılarını yayınlamaya gerek görmesi ve

hatta bazı Türkiye gazetelerinde yayınlamaya başlamasına karşın, bu gerçek tarihi anıların yayınlanması neden ve hangi uygar yasaya göre yasaklanmıştır? Tam bu sıralarda İstanbul'dan Irak'a gelen, benim de Bağdat'ta tanıştığım bir Türk gencinin anlattıklarına göre, Kazım Karabekir Paşa karşılaştığı resmi ve resmi olmayan tehditler sonucunda, Üsküdar'daki evinin kapısına, "Dostlarım ve komşularım rica ederim ziyaret amacıyla bile beni evimde rahatsız etmeyiniz" diye yazan bir levha asmak zorunda bırakılmıştı. Özetin özeti, şerefli fakat kötü talihli vatanda kurulan yeni Türkiye'de, Cumhuriyet yönetimi adı altında ne yazık ki böylesi iğrenç bir ruh hali ortalığı kaplamış ve diktatörlük düşüncesi iyice yerleşmiş ve resmilik kazanmıştı. En tehlikeli zamanlarda devletine, vatan ve milletinin istiklaline çok önemli hizmetler ederek haklı bir nam ve şöhret sahibi olanlar bile, yaşlandıklarında vatanlarında rahat bırakılmamaktalar. Buna örnek olarak Ali İhsan Paşa gibi geçen dünya savaşında, bulunduğu bütün cephelerde Osmanlı ordusunun yüzünü ağartan bir kişinin senelerden beri gördüğü hakaretler yetmezmiş gibi, şimdi de bir cani gibi hapishanelerde sürüründürüldüğünü duymaktayız. Fakat bu berbat gidişin tüm sorumluluğunu Mustafa Kemal ve İsmet Paşalar'a bağlamak da haksızlık olur. Evet, bu kitabın ilk sayfalarında bir nedenle söz konusu ettiğim gibi, bu iğrenç gidişin yöneticileri ve kollayıcılarının ta sultanlar zamanından kalma hain, durmadan ilim-bilim diyen iki yüzlü bozgunculann yurtta çoğunluk kazanmasıdır. Aç kurt dumanlı havayı sever derler. Gerçekten de biz insan türünün arasından öyle bozguncu yaradılışta kişiler çıkar ki, fenalıkta ve vahşette değil aç kurt, şeytan bile onlara nispeten solda sıfır kalır. Hatta bu içten düşüncelerin ürünü olan durumu kamu vicdanı önünde dile getirmek zorunda kalmamın sonucu olan bu söylemimi İsmet Paşa'ya hakaret diye görüp gösterecekler olduğunu da biliyorum. Hiç böyle bir niyetim olmamasına karşın istedikleri gibi düşünmelerine de bir engel yoktur. Ben uyanlarımı içeren şu küçük kitabımla, şu "aciz" durumumda bile vatanımın, toplumu ilgilendiren tarihi yapmanın bana yüklediği bir görevi yerine getirmek istedim. Hatta çok isterim ki; her şeye karşın kamu vicdanının şu isteği en üst rütbemizdeki İsmet Paşa'nın da vicdanında yer bulsun. Vatanımızda her nasılsa kurulmuş olan bozguncu ve zalim yönetim yerine, maddi-manevi samimi ve masum düzenlemeleri içeren gerçek demokrat cumhuriyet yönetimini kurmak şerefi İsmet Paşaya düşse. Bu en büyüğümüz kişinin bugünkü konumu böyle bir yönetimi kurmaya ve bir düşünce devrimi yapmaya uygundur. Niçin kendimizi aldatalım, daha sonra da kendimizi çaresiz vicdan azaplarıyla karşı karşıya bırakalım. Zararın neresinden dönülse kârdır derler.

Söz konusu olan sorun kişisel olmaktan çok hepimizin uğrunda az çok çalıştığımız ve kan döktüğümüz en önemli şey; milletin esenliği, mutluluğu ve özgürlüğü sorunudur...Öyleyse içeride ve dışarıda, toplumun büyük çoğunluğu üzerine zalim ve gaddarca bir takım işleri gerekli gören, hatta en zor günlerimizde Türkiye'nin varlığının tehlikeye düştüğü o berbat günlerde bile bize kol kanat gererek dostluğunu kanıtlamış olan Rusya ve Sovyet Cumhuriyeti gibi kara gün dostlarını bile Türkiye'ye karşı düşman durumuna sokan yolda neden ısrarcı olalım?

Evet, ciddi ve içten konuşmalar yapmak yerine kişisel düşüncelerle ve bazen dost görünerek, bazen arkadan rol çeviren bozguncu ve hilekar yabancıların tesiriyle Ankara'nın devlet yöneticilerinin ve diplomatlarının uygulamada yaptıkları öyle yanlışlar olmuştur ki, bunlar incelenecek olsa, yararlarından çok zararlarının dokunduğu hemen anlaşılır. Hangi noktadan bakılırsa bakılsın yeminle söz verilen şeylere zıt işler yapıldığı ortaya çıkar. Buna örnek olarak Suriye'de, Fransız yağmacıların bir işaretiyle yangına körükle koşulması gösterilebilir. İçine düştükleri tutsak durumdan kurtulmak için senelerce kan döken Suriye Araplarının karşısına dikilen Ankara devlet adamlarının bir oldu bitti ile yaptıkları (İskenderun) rezaleti haksızlık ve güçsüzü ezmekten başka nasıl açıklanabilir ve bağdaştırılabilinir? İki kardeş ve komşu millet arasına bozgunculuk ve nefret tohumları ekmekten başka Fransızlar'ın bunda ne amaçları ve gayeleri olabilir? Çünkü İskenderun, şimdiki Suriyeliler'in Akdeniz'e olan biricik dışa açılma limanıydı. Türkiye'nin ise sahillerinde çeşitli liman ve iskeleleri bulunuyordu. Şayet, "bu işin yapılması sadece iskele meselesi değildir, İskenderun ve Antakya bölgesinde bir Türk yoğunluğu vardır" deniliyorsa, buralardakinden daha fazla Türk barındıran Musul ve Kerkük bölgesinin önemi daha çoktur.. Fransa'dan başlayan ve Ankara sahte kahramanlarını benim ismimle tehdit ederek uydurma, esastan yoksun yayın ve propagandalar sonucu Musul vilayeti ve bu mıntıkadaki insanlar cins, mezhep gözetmeden nasıl olmuştur da başkalarına terk edilmiştir?

1 Nisan 1946 (Şune) Ç. ETHEM PIŞAVE

KOPYA

Britanya Konsolos Yardımcısı
Mitylene - Sakız Adası 0120

13 Şubat 1919

Özel

Sayın Lord Granville,

Dün gece İzmir'den döndüm ve orada edindiğim çeşitli izlenimlerin sizin için ilginç olacağını düşündüm.

İzmir'in Yunanlılaştırılması konusunda o kadar çok şey işitmiştim ki, rıhtımda ve sokaklarda olağanüstü sayıda "fesli" insan görmek beni fazlasıyla şaşırttı. Fakat kısa sürede bu insanların kendi gerçek milliyetlerine uygun bir şekilde konuştuklarını farkettim. Bütün bu Türk görünümlü insanlar, savaş başladığından beri Türkler tarafından fes giymeye zorlanan Rumlarmış meğer. Aslında, Osmanlı tebası bir Rumun hayatı, Türk kıyafetinden başka bir kıyafetle dolaşmaktan daha değerlidir. Acaba İzmir nüfusunun saf Türk karakteri taşıdığını göstermek üzere masum yabancılar hâlâ bu tür çocukça teşebbüslere zorlanıyorlar mı, yoksa zorlanmıyorlar mı, bu konuda bir şey söylemem zor.

Dükkanların vb. üzerindeki bütün Yunanca ve Fransızca yazılar kazınmıştır (bunun her zaman çok etkili olduğu söylenemez, yapılan badananın altındaki eski isimler yine de gözükmektedir) ve üstlerine okunması oldukça zor Arapça karakterde yeni isimler yazılmıştır.
Belirtmek gerekir ki, İzmir'de şu anda ortadan kalkmış olan kamu güvenliği aşırı noktalara varmıştır. Fakat bunu, şehrin dışındaki bölgeler için söylemek mümkün değildir. Dün meydana gelen bir olay, şehrin durumunu anlatması açısından önemlidir. Whittall'ların çocukları, yanlarında arkadaşları ve Rahmi beyin küçük oğluyla okuldan çıkarlar. Mrs. Whittall çocuklarını alır, araba hareket eder, o sırada Çerkes oldukları söylenen dört silahlı adam arabaya doğru koşan küçük Rahmi'yi işaretle yanlarına çağırırlar ve çocuğu yakalayıp

hızla uzaklaşırlar. Şehrin dışında atlar beklemektedir ve bu adamlar kaçırdıkları çocukla birlikte atlara binip uzaklaşırlar. Kaçırılan çocuk Rahmi beyin tek oğludur ve onu tapacak ölçüde çok sevmektedir. Acaba bu girişim, bir intikam eylemi midir, yoksa Rahmi tarafından sahneye konmuş, eğer hapisten kaçarsa - bir çok kişi onun hapisten kaçacağını düşünmektedir - oğluyla yeniden bir araya gelmesini sağlayacak bir oyun mudur, kimse bilmemektedir. Mrs. Whittall bu olayla altüst oldu, çünkü onlar, son ana kadar Rahmi beyle yakın dosttular ve genel kanı şudur ki, onlar, Rahmi'nin kurmak istediği Geçici Hükümette yer almak niyetindeydiler. Belki de bu, İzmir'deki bir çok Levanten İngilizin neden böylesine şiddetli Yunan karşıtı olduğunu açıklar.

İtiraf etmeliyim ki, İzmir'deki Fransız-İngiliz Levantenlerinin şiddetli anti-Yunan tavırlarını anlayabilmiş değilim, bunun tek açıklaması, onların, "kapitülasyon" sistemiyle kolaylıklar sağlayan zayıflamış Türk rejiminden olağanüstü ticari kolaylıklar sağlamaları olabilir. Büyük sorunlar içindeki İzmir'den "huzur içindeki" Yunanistan'a dönmenin bir zevk ve rahatlama olduğu kesin. İnsan en azından görece uygar bir ortamda yaşadığını hissediyor.

Komutan Heathcote-Smith, İzmir'den Çeşme'ye kadar köylerin durumunu görmek ve sığınmacıların dönüşü konusunda bir görüş oluşturmak üzere İstanbul'dan geri döndü. Çeşme'deki durumu biliyorum, ayakta kalan evlerin ne kapısı kalmış, ne penceresi. Amerikan Kızıl Haç'ının bu durumu kaydedip kaydetmediğini, bunlardan bir kısmını onarıp onarmadığını, keza tarımsal araçları sağlayıp sağlamadığını bilmiyorum.

Eğer fazlasıyla zengin bir toprağa sahip olan Türkiye'nin bu kısmından ürün alacaksak, bu Rum sığınmacıların evlerine dönmesinin tam zamanıdır. Fakat bu zavallılar kapısız ve penceresiz evlerine geri dönmek zorundadırlar ve tarım araçları bakımından son derece yoksul durumdadırlar. Öte yandan Türkler, Rumlara ait bağları ve ekili arazileri viran etmekten geri kalmamışlardır.

Komutan Dixon ve müttefik otoriteler genelde, Yunanlı temsilci Yüzbaşı Mavroidhis'le çok büyük uyum içindedirler. Bu büyük bir şanstır, çünkü Britanya ve Fransız temsilcileri üzerinde kesin etki sahibi olan Levantenlerin düşmanca tutumları, yerel Rum ve Ermeni kamuoyunu bu temsilcilerden fazlasıya uzaklaştırmış bulunmaktadır.

Rumlar, İzmir'e serbest giriş ve çıkış, Levantenlerin himayesindeki ticari haklardan yararlanma konusunda yaratılan zorluklardan özellikle şikayetçilerdir. Şu anda varılan anlaşmaya göre, İzmir'in sakinleri, Yunan otoritelerinin izniyle İzmir'e girebilmektedirler. Öte yandan, net bir şekilde oralı olduklarını kanıtlamadıkları sürece köylerdeki sığınmacıların geri dönmesine izin verilmemesi...

Kaynak: Public Record Office
FO: 371/4157

İSTİHBARAT RAPORLARININ HAFTALIK ÖZETİ
MI.1.c.,İSTANBUL ŞUBESİ TARAFINDAN YAYINLANMIŞTIR

15 Nisan 1920 Hafta sonu

-6-.

106

5. MİLLİYETÇİLERE KARŞI MUHALEFET.

AHMED ANZAVUR'un anti nasyonalist hareketi son hafta önemli bir ilerleme kaydetmiş ve Bandırma'nın işgal edilmesiyle doruğuna ulaşmıştır. Bunun yankıları, 9 Nisan'da Milliyetçi lider EŞREF Beye karşı patlak veren ve kendisinin otuz yoldaşıyla birlikte kaçmasına neden olan halk hareketinin ortaya çıktığı ADAPAZARI'nda hissedilmektedir. Çok sayıda Milliyetçi kaçamamış ve Çerkeslerin içlerinde önemli bir rol oynadığı halk topluluğu bunları dövmüş ve hapsetmiştir.

Söz konusu EŞREF Bey'in, geçenlerde MALTA'da hapisten salıverilen İZMIR'li KUŞÇUZADE EŞREF BEY olduğunu da burada kaydedelim.

İZMİT'ten gelen bir rapora göre, 5 Nisan'da bir nasyonalist çetenin vasıl olduğu KANDIRA'daki halk, MUSTAFA KEMAL'in adamlarına herhangi bir yardımda bulunmayı reddetmiştir.

İSTANBUL'a vasıl olan BURSA valisi KEŞFİ Bey'e göre KARACABEY ve KİRMASTİ'nin köyleri ANZAVUR'un süvarileri tarafından işgal edilmiştir.

ANZAVUR, bütün Çerkesleri, nasyonalist güçlere karşı kendisine katılmaya çağıran bir bildiri yayınlamıştır.

Bildiride, İtilaf Liberal Partisi'nin nasyonalistlere karşı aktif propaganda faaliyetine başlamaya karar verdiği belirtilmektedir. Kurulan bir propaganda bürosunun yönetiminin eski Polis şefi KEMAL Bey'e teklif edildiğine inanılmaktadır.

Raporlar 776, 791, 793, 794

Kaynak: Public Record Office
FO: 371/5167

Kopya
No.6.

320 21.4.23
Britanya Konsolos Yardımcısı
Mitylene

12 Nisan 1923

28

Sir,

Size ilişikte Çerkesler tarafından Türkiye'de yayınlanmış ve Çerkeslerin üç ya da dört gün içinde çıkartma yapmayı planladıkları karşı kıyıda dağıtılmak üzere hazırlanmış iki bildirinin kopyalarını yolluyorum. Bunlardan birinde MUSTAFA KEMAL'le eşinin bir fotoğrafı ve ona karşı yapılan konuşmalar bulunmaktadır.

Yunan askeri otoriteleri, halkı MUSTAFA KEMAL'e karşı kışkırtmak amacıyla, Küçük Asya'ya gönderilmek üzere çoğunluğu Çerkes, yaklaşık 1.400 kişiyi eğitmektedirler. Üç ya da dört gün içinde bunlardan 600 kadarı, Yunan destroyeri "Aspis" tarafından Anadolu'ya sevkedileceklerdir.

Bu hareketin şu andaki başkanı, tanınmış bir Çerkes olan, Türk ordusunun eski binbaşılarından KUŞÇUZADE EŞREF BEY'dir, kendisi Çerkeslerin merkezi bürolarının bulunduğunu söyledikleri Berlin'den buraya bir ay önce gelmiştir. Eğitimli bir kimsedir. Eşref'ten sonra gelenler şunlardır:

Eski Albaylardan EMİN BEY KOTS 780 kişinin başı durumundadır,
Ayvalık bölgesinde tanınmış çetecilerden HAMİT BEY TSATSAN, ...220 kişiye kumanda etmektedir,
ANZAVUR'un oğlu, Etem'in yaveri KADRİ BEY.....180 adamı vardır.
Bu Kadri beyin, yukarda sözü edilen karşı kıyıya yollanacak 600 adamla birlikte geleceği söylenmektedir.
DAVUT BEY .....170 adamıyla birlikte.

ERMENİ TSAKIDJI .....50 adamıyla.

Komutanlara Yunan subaylarına ödenen maaşlar ödenirken, askerlere yiyeceğin yanısıra günde 3 drahmi ödenmektedir.

Yaklaşık dört ay önce ŞEVKET BEY adlı bir Çerkes, 28 adamıyla birlikte Sarmoussaki'ye (Ayvalık bölgesi) çıktı ve içerlere girerek KEMAL'in güçleriyle savaşan 1. 700 kişilik bir güç topladı. İstanbul'daki Türk gazeteleri sık sık onun yaptıklarından söz etmekte ve onun bugünlerde ÇOBAN HİSAR ile UŞAK arasındaki ve BANDIRMA ile BALIKESİR arasındaki iki köprüyü uçurduğunu yazmaktadırlar. Buradaki arkadaşlarına, Küçük Asya'daki Türk nüfusun % 70'inin Kemal'e karşı olduğunu ve eğer gerekli araçlarla donatılırsa 10.000 kişilik bir gücü kolaylıkla bir araya toplayabileceğini bildirmektedir.

Üç ya da dört gün önce 35 Çerkes, "ASPİS" tarafından Sarmoussaki yakınlarına çıkartılmışlardır. Bunlar, buradan, kendilerine katılacak 600 kişinin ne zaman gelmeleri gerektiği konusunda işaret vereceklerdir.
Bu güçler dört kısma ayrılacaktır; biri ADALI'dan, ikincisi, UŞAK'tan, üçüncüsü BALIKESİR BURSA'DAN ve dördüncüsü de AYVACIK GÖNEN'den ilerleyecektir.

Sadık Hizmetkarınız
(SD.) F. HADKINSON.

C.H.BENTINCK ESQ.,
Britanya Temsilciliği,
Atina.

Kaynak: Public Record Office
FO: 371/9102

131 E

E 4335
30 Nisan 1923
26

kayıt no E 4335/6/44
Mr. Bentick'den (Atina)
No.320
Tarih 21 Nisan 1923
Alındığı tarih 30 Nisan 1923

TÜRKİYE

Mitylene'de talim gören Çerkesler

20 Nisan tarihli (E 4031/6/44) 148 nolu Atina'ya çekilmiş telgrafla ilgili olarak.

Mitylene'deki Brıtanya Konsolos Yardımcısı tarafından 12 Nisan tarihli ve 6 nolu, Yunan otoritelerinin yardımıyla yapıldığı iddia edilen Çerkeslerin Küçük Asya'ya saldırı hazırlıklarının ayrıntılarını içeren mektubun kopyası.
(Birer kopya İstanbul ve Lozan'a da yollanmıştır).

Tutanak

Türkiye, Dosya 96 (2)
Bkz. E4380/6/44 tutanağı
tutanaktan alınmıştır.
Bu konuda harekete geçilmiştir.
Doğrulama için keza bkz. E4380/6/44

Kaynak: Public Record Office
FO: 371/9102

No. 320

2E
Atina 21 Nisan 1923
E 4335 30 Nisan 1923
27
Dosya 88 (2)-17

Lord'um,

1. Dünün tarihini taşıyan 148 nolu telgrafımla bağlantılı olarak Mitylene'nin Britanya Konsolos Yardımcısından gelen bir mektubun kopyasını ilişikte saygıyla sunarım, mektup Küçük Asya'ya saldırıyla ilgili olup, Konsolos Yardımcısına göre Adadaki Çerkesler Yunan otoritelerine yardıma hazırlanmaktadırlar.

2. Samos'tan Küçük Asya'ya yapılacağı iddia edilen saldırıyla ilgili olarak bu ayın 8'inde Dışişleri Bakanlığı Politik Büro Başkanıyla yaptığım görüşmenin ve şimdi de Mr. Hadkinson'un mektubunda yaptığı ciddi suçlamaların ışığında görevimin Mösyö Politis'in dikkatini özel olarak sorunun üzerine çekmek olduğunu düşündüm ve dün kendisine yolladığım kişisel bir mektupla birlikte daha da önemli noktalar içeren küçük bir memorandum da gönderdim.

3. Mr. Hadkinson'un bilginin kaynağını açıklamadığını ve benim konuyu araştırdığımı belirttim. Bu zaman zarfında, meslekten Konsolos olmayıp yaşlı ve takatsiz bir insan olan Mr. Hadkinson'un görüşlerinin doğruluğu konusunda belli miktarda bir ihtiyat payı koymanın gerekli olduğunu düşünürüm.

4. Bu mektubun birer kopyasını İstanbul'a ve Lozan'a yolluyorum.

En derin saygılarımı sunmaktan
onur duyarım Lord'um
Sadık Hizmetkarınız
(imza)

The Marquess Curzon of Kedleston, K.G.

Kaynak: Public Record Office
FO: 371/9102

E
1923 TÜRKİYE 77 E. 4866
14 Mayıs 1923

Kayıt numarası E 4866/6/44.
Mr. Bentinck'den, Atina
No. 331.

Tarih 25 Nisan 1923
Alındığı Tarih 14 Mayıs 1923

E Türkiye
Son Evrak
E 4727

Referans

F. O. tel. 65 23
(E4031/6/44)
Atina tel. 148
(E4031/6/44)

Basım
Türkiye Mayıs 14
bkz.1.
BASILDI

(Nasıl düzenlendiği)
W.O'ya kopya/bkz. E4842/6/44

Yeni evrak
E4869

Atina'ya yollanan 320 nolu, 21 Nisan tarihli (E4335/6/44) mektuba referans. Küçük Giritli çetenin, 1) Küçük Asya'daki Türklere karşı eyleme geçmek üzere örgütlenen üyelerden oluştuğuna ve, 2) Batı Trakya'daki Yunan ordusunun bağlantılarına karşı faaliyet gösteren Trakya ve Makedonya'daki Türk ve Bulgar komitacı çetelerine karşı saldırı için yeni üyeler kaydettiğine ilişkin Atina'daki makama sunulan raporlar.

Alınan bilgiye göre, iki Giritli çete ve bir Küçük Asya Rum çetesi Adalar yoluyla Küçük Asya'ya gitmek üzere Pire limanından ayrılmıştır ve diğerleri de onları takip edecektir.

(Birer kopya İstanbul ve Lozan'a gönderilmiştir).

(Tutanaklar)

Bkz. Mr. Bentinck'in 352 nolu (okunamadı ç.n.) ...5. (E4872) gönderisi.

Kaynak: Public Record Office

FO: 371/9102

Bu Döküman, Majestelerinin Britanya Hükümetinin Mülkiyetindedir.

No. 8. -- Arşiv

TÜRKIYE
GİZLİ 73
14 Mayıs

BÖLÜM 1.

E 4866/6/44

No.1

Mr. Bentinck'den Marquess Curzon of Kedlestos'a. -- (14 Mayıs'da alındı.) (No.331.)

Atina, 25 Nisan 1923

Lord'um,

Bu ayın 21'inde yollanan 320 nolu mektubuma binaen, görevli memurlarımdan birinin sokaklarda, kısmen askeri üniforma giymiş, başlarında Giritlilerin siyah başlığı ve alınlarında haç bulunan az sayıdaki bazı kişileri tespit ettiğini saygıyla arz ederim. Soruşturma sonucunda, bu adamların, Küçük Asya'daki Türklere karşı hareketi örgütleyen bir çetenin mensupları oldukları anlaşılmıştır.

2. Özel bilgi kaynaklarına sahip memurlarımdan bir diğeri, bu adamların çoğunlukla Çerkes olup, Batı Trakya'daki Yunan ordusunun bağlantı hatlarına karşı Trakya ve Makedonya'da eylemlerde bulunan Bulgar ve Türk komitacı çetelerine karşı saldırıda bulunan acil saldırı müfrezelerinin mensupları olduğunu istihbar etmiştir. Aynı kaynaktan alınan bilgiye göre, bu Giritlilerin önemli bölümü, eski rejimin anti-Girit faaliyetlerinin doğurduğu karışıklıklar sırasında dağa çıkmışlar ve askere gitmeyi reddetmişlerdir ve şimdi de

askerden kaçmanın cezasını ödemek yerine çetelere katılmaktadırlar.

3. Üçüncü bir kaynaktan bana ulaşan haberlere göre, Giritlilerden ve Küçük Asyalı Rumlardan oluşan iki çete geçenlerde Adalar üzerinden Küçük Asya kıyılarına ulaşmak üzere Pire Limanından ayrılmışlardır ve diğerleri de hazır olduklarında onları izleyecektir.

4. Çeşitli bağımsız kaynaklardan ulaşan bu bilginin ışığı altında, Dışişleri Bakanlığı Politik Bürosunun başı M. Politis'in dikkatini ciddi bir şekilde konuya çektim ve Lordluğunuzun 25 Nisan tarihli, 65 nolu telgrafına uygun olarak, büyük ihtimalle Yunan Hükümeti tarafından tasarlanan bu eylemin, Mudanya anlaşmasının lafzına değilse de, ruhuna aykırı olduğuna işaret ettim.

5. Şunu da belirtmeliyim ki, M.Politis'e, ona bu ayın 20'sinde gönderdiğim (telgraf No. 128) memorandum konusundan söz ettiğimde, kendisi Çerkes çetelerinin Küçük Asya'ya çıktıklarını kabul etmekle birlikte, herhangi bir Yunan savaş gemisi tarafından taşındıkları iddiasını reddetti. Kendisinin sorunun üzerinde durduğunu söyledi ve Küçük Asya'daki Çerkeslerin terkedildiği fikrinden söz etti. Kişisel olarak bunun insanlık dışı olacağını, öte yandan Çerkeslerin saldırıyı kendi insiyatifleri ile sürdüreceklerini düşünüyor, Yunan Hükümetinin onlara karşı sorumluluklarını yerine getirmediğini iddia ediyor.

6. Birer kopyayı İstanbul ve Lozan'a gönderiyorum.

C.H. BENTINCK

(316 o--1)

Kaynak: Public Record Office
FO: 371/9102

22

CX/4492, Tarih 28.4.23

GİZLİ

Yunan Askeri Niyetleri

Mr. Oliphant

Dosya 93(3)

Benim CX/4992 nolu, bu ayın 26'sı tarihini taşıyan, referans olarak ilişikte bir kopya bulunan yazının devamında aşağıdaki maddeler yer almaktadır.

(i) Her biri 500 kişiden oluşan en az 5 adet Yunan gönüllü çetesi Adalar üzerinden Küçük Asya'ya gitmek üzere yola çıkmıştır.

(ii) Uçaksavarlar yeniden Atina çevresindeki tepelere yerleştirilmiştir.

(iii) Hükümet, Atina'da gizlice, cephe için hayvan talebinde bulunmaya başlamıştır.

(i) maddesinde sözü edilen gönüllülerin içinde bazı Çerkeslerin bulunduğu açıktır.

S. I. S. Bölüm I.

Kopyaları: Mr. Vansittart.
Mr. Bland
Savaş Bakanlığı.

Kaynak: Public Record Office
FO: 371/9102

YUNANİSTAN
POLİTİK 23

Şifre Çözümü. Mr. Bentick (Atina).
29 Nisan 1923

Y. 3.30 29 Nisan 1923.
A. 7.10 29 Nisan 1923.

No.154. (R).

E 4284
30 Nisan 1923

Telgrafımın nosu. 148.

Soru üzerine bilgi Çerkes liderinden alınmış ve Yunan destroyerinin komutanı tarafından doğrulanmıştır.

Politik büronun başkanıyla karşılaştım ve Giritlilerin ve diğer çetelerin Küçük Asya'ya gitmek üzere Pire Limanından ayrıldıkları yolunda çeşitli kaynaklardan bana ulaşan raporların ciddiyeti konusunda dikkatini çektim. Sizin 65 nolu telgrafınız bağlamında ona özel bir mektup yazdım ve Hükümetime yollamak üzere yetki beyanı istedim.

Kendisi yine sözlü olarak Yunan destroyerinin işin içinde olduğunu reddetti ve derhal bir soruşturma açacağı konusunda söz verdi.

Şimdi, Savaş Bakanlığından ve Deniz İşleri Bakanlığından ona ulaşan bilgilere dayanarak, Yunanlıların örgütlenme yetkisi verdiği subay kadrosunun, Ermeni ve Çerkes gönüllülerin yalnızca, bir yandan Trakya'daki orduyu takviye etmek, diğer yandan da (Batı Trakya'ya) gitmek üzere yola çıkan sığınmacılarla birlikte çalışmayı amaçladığını, hedefin Küçük Asya olmadığını yazmaktadır.

Mektup, Adalardaki Çerkeslerin, çeteler halinde örgütlenmelerinin özellikle onların Küçük Asya'ya saldırmalarını önlediğini eklemektedir.

Mektup, destroyerden söz etmemektedir.

Dışişleri Bakanlığına 154. numarayla yollanmıştır. Birer kopya da İstanbul ve Lozan'a gönderilmiştir.

Kaynak: Public Record Office
FO: 371/9102

Kayıt numarası E 4284/6/44

Mr. Bentinck'den telgraf (Atina)
No. 154 (R)
Tarih 29 Nisan 1923
Alındığı tarih 30 Nisan 1923

E: Türkiye

Son Evrak.

E 4249

E. 4284
30 Nisan 1923
20

Türkiye

Mitylene'de Çerkeslere eğitim verilmesi

Referans Atina'ya çekilen 148 nolu, 20 Nisan tarihli (E 4031/6/44) telgraf.

Bilgi kaynağı raporlar alındı ve politik büroya sunuldu. Alıntılar, alınan yanıtın özetidir.

(İstanbul ve Lozan'a da yollanmıştır).
Tutanaklar (Politik)
Türkiye Dosyası 95 (2)

Kaynak: Public Record Office
FO: 371/9102

(E4284/6/44). POLİTİK 25

YUNANİSTAN

Mr. Bentick'e (Atina) şifreli telgraf.
Dışişleri Bakanlığı. 1 Mayıs 1923, Akşam 5.00
No.68. (R)

Telgrafınız No.154 (29 Nisan. Mitylene'deki Çerkeslerin talim görmesi vb).

Yunanlıların açıklaması tatmin edici olmaktan uzak gözükmektedir. Bu tür çetelerin oluşturulması Lozan'daki görüşmelerin şu aşamasında yalnızca üzücü olayların ortaya çıkması tehlikesini doğurabilecektir.

Bunu Dışişleri Bakanlığına izah etmeli, istenmeyen gelişmelere yol açabileceğini eklemelisiniz. Majestelerinin Hükümeti, şu anda Yunan sorununa yardımcı olacak durumda değildir.

Kaynak: Public Record Office
FO: 371/9102

146 E

Kayıt No E 4872/644.

Mr. Bentinck'ten, Atina.

Tarih 5 Mayıs 1923
Alındığı tarih 14 Mayıs 1923.

E Türkiye

Son Evrak.
E 871

Basım
14 Mayıs
Türkiye bkz 3.
BASILDI.

(Nasıl düzenlendiği)

14) W.O.
64869//644
64866/6/44

1 Mayıs

Sonraki Evrak.
E4873

E 87

E 4872
14 Mayıs 1923

Giritli ve Çerkes Çetelerinin Oluşturulması

Atina'ya çekilen 158 nolu ve 5 Mayıs tarihli(E 4544644) telgraf.

Aktarılan kopya, Mösyö Politis'in, sırasıyla, Trakya ve Küçük Asya'daki operasyonlar için Giritli ve Çerkes çeteleri oluşturulduğu iddialarına ilişkin açıklamasını içeren 3 Mayıs tarihli notudur.

Raporlar, Giritli çetenin karaya çıktığı ve Trakya'daki operasyon için maaşlı gönüllüler kaydedilen Volo'dan alınmıştır.

Birer kopya İstanbul ve Lozan'a gönderilmiştir.

(Aşağıdaki el yazmaları okunabildiği kadarıyla çevrilmiştir. ç.n.)

Keza bakınız, ilişikte gönderilen Mr. Bentinck'in 331 ve 334 nolu 25 Nisan ve 2 Mayıs tarihli (E4866 ve E4869) mektupları.

Şurası gayet nettir ki... Yunanlılar Bulgar cephesindeki operasyon ve küçük Asya'daki ihtilalci hareket için geniş çaplı bir çete örgütlenmesi içindedirler. Bunlar belki misilleme önlemleridir ancak zararlı olmaktan başka bir işe yaramamaktadırlar. Pratikte bütün bu Yunan mezalimi ve yıkıcılığı Avrupa'da Yunanlıların kredisini fazlasıyla sarsmakta olup...

Kaynak: Public Record Office
FO: 371/9102

Bu Döküman, Majestelerinin Britanya Hükümetinin Mülkiyetindedir.

No. 8. -- Arşiv 56

TÜRKİYE
GİZLİ 14 Mayıs

BÖLÜM 3.

E 4872/6/44 89

No.1

Mr. Bentinck'den Marquess Curzon of Kedlestos'a. -- (14 Mayıs'da alındı.)
(No.352.)

Atina, 5 Mayıs 1923

Lord'um,

Bugünün tarihini taşıyan 158 nolu telgrafımla ilişkili olarak Dışişleri Bakanlığı Politik Bürosunun başı M.Politis'in, dün gece aldığım, 344 nolu ve aynı tarihli gönderime kopyası ekli olan 2 Mayıs tarihli mektubuma cevaben yazılmış, Giritli ve Çerkes çetelerinin, sırasıyla Trakya ve Küçük Asya'daki operasyonlarına ilişkin cevabi mektubunun kopyasını ilişikte saygıyla arz ederim.

2. M. Politis, bana geçen ayın 27'sinde yolladığı mektubunda çetelerin Batı Trakya'ya çıkmış olmasının yanlış anlaşıldığını ileri sürmektedir. Söz konusu mektubunda kendisi gönüllü çetelerinin "Trakya'daki ordu yu takviye etmek" amacıyla sevkedildiğinden söz etmişti ve ben de bu durumu tüm inancımla Lordluğunuza geçen ayın 29'unda 154 nolu telgrafla rapor etmiştim.

3. Deniz işleri Bakanlığının, "Aspis" destroyerinin eylemine ilişkin olarak yaptığı açıklamanın iyi bir açıklama olduğunu sanmıyorum, olsa olsa verili koşullarda en iyisi denebilir. Aynı değerlendirme belki Küçük Asya'ya yönelik

Çerkes saldırısı için de söz konusudur, gerçi askeri harekatın amacının ne gibi beklentilere dayandığını anlamak oldukça zordur.

4. Majestelerinin Volo'daki Konsolos Yardımcısından bir telgraf aldım, burada yaklaşık seksen Giritli sivilin 3 Mayıs'ta karaya çıktığı ve doğrudan Trakya'daki operasyonlar için silahlı çeteler oluşturduklarını açıkladıkları Selanik'e ilerledikleri belirtilmektedir. Konsolos Yardımcısı Mr. Knight, Volo bölgesinde aynı amaçla gizlice maaşlı gönüllüler kaydedildiğini de eklemektedir.

5. Lordluğunuzun 68 nolu ve bu ayın 1'i tarihini taşıyan telgrafından yola çıkarak hazırladığım mesajın Dışişleri Bakanlığına dağıtılmasının üzücü sonuçlara yol açabilecek talihsiz olaylardan kaçınılmasında etkili olacağına inanıyorum.

6. Bu mektubun birer kopyasını Lozan ve İstanbul'a da gönderiyorum.

C.H. BENTINCK

Kaynak: Public Record Office
FO: 371/9102

Britanya Yüksek Komisyonu
İstanbul.

No. 377 27 Haziran 1923

E. 6824 51

Lord'um,

İstanbul'da geçen hafta yapılan birinci aşama seçimleri şehrin bütün bölümlerindeki "ikinci aşama" seçimlerin sonuçlarını verdi. Lordluğunuz, benim daha önce yolladığım mektuplardan, bu seçimlerin yapılış tarzından haberdardır. Söylemek gereksizdir ki, isimleri listeye konan ikinci aşama seçmenleri, gerçekte Kemalist örgüt tarafından görevlendirilmiş kişilerdir. Bütün bu işlemlerin garip doğasının açıkça ortaya serdiği üzere, seçim sandıklarındaki oyların sayılmasından iki gün önce, seçimlerden sorumlu Belediye görevlisi, Ankara'ya bir telgraf çekerek Mustafa Kemal'e, İstanbul nüfusunun onun partisinin adaylarına oy birliğiyle oy verdiğini bildirmiştir, yani telgraf oylar sayılmaya başlamadan önce sonucu kesinleştirmiş olmaktadır.

2.- Şunu belirtmek de ilginç olacaktır ki, yetkililer Pera bölgesinde bulunan oy sandıklarındaki oyları mümkün olduğu kadar çok göstermek için özel bir çaba göstermişlerdir ve bu amaçla Belediyenin 10.000 sterlin kadar bir para tahsis ettiği iddia edilmektedir. Türk semtlerinde yaşayan yüzlerce sakin, kırmızı ay yıldızlı bayraklarla süslenmiş taksi ve motosikletlerle Pera'ya sevkedilerek yoldan geçenlerin kendiliğinden bir coşku izlenimine kapılmaları amaçlanmıştır. Ertesi sabah Türk basını bu olayı bütünüyle doğrulamış ve bu gösterinin, Pera'nın hükümete sadık nüfusunun son dört yılda yabancılardan gördüğü baskı ve kötü muameleye karşı son cevabı olduğuna dikkat çekmiştir.

En derin saygılarımla
The Marquess Curzon of Kedleston, P.C., K.G.
(Lozan'a kopya No.142)

3.- Toplam 1500 kadar "seçmen" belirlenmiştir ve bunlar da 28 Haziran'da, İstanbul bölgesindeki on beş milletvekilini belirleyeceklerdir. Yayınlanan on beş kişilik milletvekili aday listesi, Rauf Bey, Fevzi, Kazım Karabekir ve Rafet Paşa,

İçişleri Bakını Fethi Bey, Adnan Bey ve Moskova'da Konsolos Muhtar gibi en ön plandaki Kemalistleri içermektedir. Bu listenin belki de en önemli özelliği, ne İttihatçı eğilimlerini, ne de Mustafa Kemal'e karşı husumetini gizleme gereği duymuş olan, İttihat ve Terakki Komitesi'nin aktif üyesi İsmail Canpolot Bey'i de içermesidir.

4.- Seçimlerde muhalif adaylar konusunda bir beklenti söz konusu değildir. Gerçi bu ayın 25'inde üç bağımsız adayın seçimlere katılmak üzere başvurdukları duyuruldu, ancak bunlardan biri, birkaç gün öncesine kadar buradaki Hakları Savunma Komitesi'nin Başkanıydı, bunların gerçekten muhalif adaylar mı olduklan, yoksa serbest seçimler iddiasını göstermeyi amaçlayan gerçekte Kemalist adaylar mı olduklan henüz açıklık kazanmamıştır. Diğer yandan, dün verilen bir haberdeki bir önemli nokta da 300 seçmenin yetkililere bir dilekçeyle başvurarak, bu ayın 20'sindeki 366 nolu gönderimde kendisinden söz ettiğim, Mustafa Kemal'in muhalifi Nurettin Paşa'nın adaylığını istemeleridir. Bu haberde, Kemalistlerin listesinde hiçbir Yahudi adayın bulunmamasının Yahudi camiasında hoşnutsuzluğa yol açtığı da belirtilmektedir. Daha geçenlerde İstanbul'a dönen Eski Baş Haham Haim Naoum Efendinin adaylığı konusunda umutlar doğmuşsa da, onun burada ya da İzmir'de aday olması Ankara tarafından onaylanmamıştır.

5.- Batı Anadolu'da şu anda seçimlerde önemli bir gelişme kaydedilmiş ve toplam doksan milletvekili seçilmiştir. Geçenlerde ilan edilen İzmir'deki sonuçlara göre, beklendiği üzre, Mustafa Kemal'in kendisi başta olmak üzere Kemalist adaylar seçilmiştir. Gerçi belirtilmelidir ki, daha önce rapor edildiği gibi İzmir'deki İttihatçı faaliyetlerle bağlantılı olarak 800'ü aşkın seçmenden nihai seçime yalnızca 315'i katılmıştır, diğerlerinin hastalık ya da başka nedenlerle katılmadıkları bildirilmektedir. Kemalist seçim yöntemleri zaten bilindiğinden, bu sayılar eğer doğruysa, İzmir'deki yerel duyarlılıklara işaret etmektedir, bu geniş çaplı anti-Kemalist eğilim konusunda kısa zamanda daha ayrıntılı bilgi toplayacağımı umut ediyorum.

6.- Anadolu'nun geri kalan kısımlarıyla ilgili bilgi hâlâ yetersizdir. Bu ayın 25'inde yapılan Erzincan'daki iki milletvekilliği seçiminin dışında Doğu Bölgesindeki seçim faaliyetleyle ilgili herhangi bir bilgi tarafıma ulaşmamıştır, gerçi yeni Meclis için Musul'dan da üç milletvekili seçileceği duyurulmuştur. Öte yandan, İstanbul'dan en güvenilen 30 kadar Kemalist polis Ankara'ya nakledilmiştir,

"ikinci aşama" seçmenlerden 42'sinin adı Kemalist listede yayınlanmıştır, keza Eskişehir'in iki semtinde Kemalistlerin listesinden hiçbir "ikinci aşama" seçmenin seçilemediği rapor edilirken, bir muhalif listenin yayınlandığı da haber alınmıştır. Basın raporları, bu iki anlaşılması güç olayla ilgili olarak araştırma yapıldığını eklemektedirler.

7.- İstanbul'da belki de son haftanın en önemli olayı, bir resepsiyonda Mustafa Kemal'in halka yaptığı konuşmadaki açıklamaya uygun olarak kendisinin şehrin kurtarıcısı olduğunun ilan edilmesidir. Size bir çevirisini sunmaktan şeref duyduğum bu anlamsız duyuru ilke olarak sözü edilmese de, özellikle İstanbul'un gelecekteki statüsüyle ilgilidir ve keza geçmişteki bu tür deklarasyonların kaçınılmaz karakterinin ortaya koyduğu gibi, coşku ve enerjiden tamamen yoksundur.

8.- Sanırım, basın temsilcileri tarafından düzenlenen bu resepsiyon aslında Mustafa Kemal'in popülaritesinin en azından İstanbul'un sivil nüfusu arasında gittikçe söndüğünü göstermektedir. Türk gazetelerinden yalnızca üçü bu resepsiyona gerçek bir ilgi göstermiş, yalnızca biri lehte bir yorumda bulunurken, biri de tamamen görmezden gelmiştir. Diğer yandan, eleştiri kampanyası sürekli olarak zemin kazanmaktadır ve bu artık sadece Tanin le kısıtlı değildir. Şimdiye kadar hükümet yanlısı olarak bilinen Vakit, bu ayın 21'inde, adı karalanmış Çerkes lider Ethem'in,Türk ordusunu ihanetle suçlayan, İttihat ve Terakki Komitesini öven ve despotizmden ulusal kurtuluşu savunan kısmen sansür edilmiş mektubunu yayınlamıştır, öte yandan Tanin le aynı çizgideki aşırı milliyetçi gazete Tevhid-i Efkâr Türk Barosunun lideri Lütfi Fikri bey tarafından yapılan bu açıklamayı yayınlamıştır, bu açıklamada hükümetin genel bir eleştirisi yapıldıktan sonra, özellikle seçimlerle ilgili olarak Stambluski'nin ezici galibiyetiyle sonuçlanan Bulgaristan seçimleri aktarılmakta ve bu ülkede aniden gerçekleşen hükümet darbesi örnek verilerek Türkler uyarılmaktadır.

En derin saygılarımı sunarım
Lord'um
Lordluğunuzun Sadık Hizmetkârı
Mevile Henderson
Yüksek Komiser Vekili

Kaynak: Public Record Office
FO: 371/913

İzmir, 18 Kasım 1919

İzmir'deki Fransız Başkonsolosluğu'ndan,
Cumhuriyet'in Constantinople'deki
Yüksek Komiseri'ne

Anadolu merkezli bir siyasi durum değerlendirmesi
(...)

N O T

Milliyetçiler'e karşı İngiliz tehdidi

Salihli kumandanı Ethem Bey ve Akhisar cephesinin eski kumandanı Ethem Bey, kuvvetlerinin Yunan hatlarından sızmalarının çok kolay olduğuna dikkat çekmektedirler.

Orhanlı'da 200 süvarinin güney batıdan yaptıkları sürpriz saldırıyı örnek vermektedirler.

Birliklerini seçilmiş adamlardan oluşturup, cepheyi aşıp, Yunan hattının ardına sarkıp, buralarda olay çıkartmakta kararlılar.

Ethem Bey, "çoktandır bunu yapabilirdik, ama sivil halkın kayıp vermesini engellemek istiyorduk, şayet bizi aşınya zorlarlarsa o zaman suçsuzlar da şanslarına küsmeli"demektedir.

Kaynak:
Ministere Des Affaires Etrangeres
Direction Des Affaires Politiques Et Commerciales
Seri E Carton 308 Dossier 16 Oct 1919 – 31 Dec 1919
Turquie Politique unteriene Dossier General

Afyon Karahisar, 7 Aralık 1919

Küçük Asya'daki Labonne Komutanlığı

A.A Şefi 2. Büro Constantinople
General Bey'e

Milliyetçi Hareket No 12.

(...)

Bununla birlikte Anadolu'nun bütün köşelerinde direnişler başgöstermektedir. Direnişlerin failleri, Kemalistler'i başarısızlığa uğratmak için, "Liberal Birlik" tarafından kışkırtılan Çerkesler'dir.

Bu çetelerden biri Ahmet Anzavur'un önderliğinde Balıkesir'de kurulmuş ve bölgede milliyetçi güçlerin başına epey belâ olmuştur.

Bu ayaklanmayı bastırmak için, gönüllülerin lideri olan ve kendisinden korkulan Ethem Bey'in şahsen müdahalede bulunması zorunluydu. Gazetelerin 3 Aralıkta öldü diye duyurduğu Ahmet Anzavur kaçmayı başardı.

Kaynak:
Ministere Des Affaires Etrangeres
Direction Des Affaires Politiques Et Commerciales
Seri E Carton 308 Dossier 16 Oct 1919 – 31 Dec 1919
Turquie Politique unteriene Dossier General

Constantinople, 19 Kasım 1920

Fransız Cumhuriyeti Yüksek Komiserliği

Cumhuriyet'in Asya'daki Yüksek Komiseri Defrance Beyefendi'den Konsey Başkanı, Dışişleri Bakanı ekselansları Georges Leygues Beyefendi'ye Paris

(...)

Cephe'de, Ali Fuad Paşa'nın komutasında, yukarıda bahsi geçen Eskişehir'de üç tümen bulunmaktadır.

Ayrıca, Ethem Bey ve Arnavut Hasan'a bağlı, sayıları 3 ilâ 4000'e varan savaşçılardan müteşekkil gayri nizami tugaylar vardır.

Eskişehir'deki fabrika çalışmaktadır. Burada mermi de üretilmektedir. Fakat bunun ötesinde Rusya'dan ve İtalya'dan da mermi gelmektedir.

Üniformalar, İstanbul'daki tüccarlar tarafından gönderilmektedir. Ethem Bey, Eskişehir'de yayınlanan ve Mustafa Kemal'e saldıran "Yeni Dünya" isminde Bolşevik bir gazeteye sahiptir.

Kaynak:
Ministere Des Affaires Etrangeres
Direction Des Affaires Politiques Et Commerciales
Seri E Carton 308 Dossier 16 Oct. 1919 – 31 Dec. 1919
Turquie Politique unteriene Dossier General

Des Affaires Etrangeres Telegramme a l'arrivee Duplicata

Constantinople, 20 Ocak 1921, saat 12.00
saat: 20.20'de alındı

Mustafa Kemal'in önemli teğmenlerinden Çerkes Ethem, iki kardeşi ve adamlarıyla birlikte Yunanlılar'ın saflarına geçerek Kemalistler'e karşı savaşta taraf değiştirdi.

Ankara'da derin infial yaratan bu durum, Anadolu'da çok sayıda Çerkes'in tavrını etkileyebilir.

Defrance.

Kaynak:
Ministere Des Affaires Etrangeres
Direction Des Affaires Politiques Et Commerciales
Seri E Carton 304 Dossier 1 Dec 1920 – 15 Avr. 1921
Turquie Militaires Dossier General

FRANSA CUMHURİYETİ

DENİZ BAKANLIĞI

Dışişleri Bakanlığı'nın siyasi ve ticari işlerden sorumlu birimine

17 Haziran 1921

İzmir'de bulunan Kumandan YSER'in Nisan ayına ilişkin 7 Mayıs 1921'de kaleme aldığı raporundan

(...)

Askeri Durum

(...)

25 Nisan tarihli yerel gazeteler, meşhur firari ve hain Ethem Bey'in tıbbi tedavi için Atina'ya gitmesine, askeri otoritelerce izin verildiğini bildirmektedirler. Ethem Bey, kendi güvenliğinin burada yeteri kadar sağlanamadığı kanısındadır.

Kaynak:
Ministere Des Affaires Etrangeres
Direction Des Affaires Politiques Et Commerciales
Seri E Carton 320 Dossier 7 Juin 1921 – 30 Juin 1921
Turquie Grece – Turquie

Fransız Cumhuriyeti General ve Komiseri. Levan Ordusu Başkomutanı
S.G. ve
A.E'ye
İletildi

6 Ocak 1921 tarihli TÜRKİYE İSTİHBARAT {RAPORU}

ANADOLU'DA KOMÜNİZM VE SOSYALİZM

Dört aydan beri, Anadolu'nun başkenti şiddetli bir komünist hareketlilikle karşı karşıya bulunmuş görünmektedir. Mustafa Kemal'in gayri-resmi Hakimiyeti Milliye'sinden "Türkiye Komünist Partisi"nin resmi yayın organı Yeni Dünya'ya kadar bütün gazeteler genel olarak komünizmi, özel olarak da bolşevizmi övmektedirler. Sovyet delegasyonunun ziyareti ve Sovyet İhtilâli'nin 7 Kasım'daki yıldönümü milliyetçilere {komünizm hayranlığını} gürültülü bir şekilde ifade etme fırsatını vermekte. Görünürde, herşey komünizmin Anadolu'nun kalbini kazandığı ve Ankara milliyetçilerinin kör hizmetkârları haline geldikleri komünist davayı benimsedikleri izlemini vermekte.

Fakat olguların, yazıların ve insanların daha dikkatli bir değerlendirilmesi, bu komünist hareketliliğin gerçek niteliğini ve ne tür bir kıymete sahib olduğunu saptamayı mümkün kılmaktadır.

Türkiye Komünist Partisi 1918'de Moskova'da kuruldu. Bu kuruluşun müteşebbisi Türkler ya da Müsülmanlar değil de, komünistler ve özellikle de Yoldaş JUGAŞVİLİ (Stalin) idi. Bolşevik liderler o anda İslam aleminin komünist doktrine kazanılmasını hedeflemişler ve Türkiye'nin de İslam'ın fikren ve fiilen gerçek merkezi olduğunu düşünmüşlerdi.
Ne var ki, bu partinin başına geçecek gerçekten Türk olan bazılarını bulmak gerekliydi. Rusya'da enteme ya da mahpus Türker nezdinde yaptıkları çok sayıdaki teşebbüsten sonra, Bolşevikler "Yoldaş Mustafa Subhi"yi buldular.

Yoldaş Mustafa Subhi, Said Molla, Rıza Tevfik, Ali Kemal tipinden bir siyasetçi.

Kendilerini dıştalama bedbahlığında bulunan İttihad ve Terakki'den nefret etmek dışında hiç bir siyasi prensibi olmayan bu siyasetçilerin takib ettikleri tek hat İttihad ve Terakki'nin beyaz dediğine siyah, siyah dediğine beyaz demek. O zamanlar, İttihad ve Terakki bolşevizme karşıydı ve Mustafa Subhi bolşevikler nezdinde hem tatsız[1] hem de kârlı bir icraatta bulunma fırsatını ele geçirdi.

Mustafa Subhi Rus Komünist Partisi'nin bir şubesinden başka bir şey olmayan, programı da bir tercümeden ibaret olan Türk Komünist Parisi'nin başına geçti. Kendisine, hepsi de Damad Ferid ve Ali Kemal'in Liberal Türk Partisi'nden[2] gelen Cevdet Ali, İsmet Lütfi, Boşnak Ethem gibi birkaç yardımcı buldu. Moskova'da yayınlamaya başladığı Yeni Dünya gazetesi, o zaman Türkiye'nin Moskova elçisi olan ve bu yayın organını Türkiye'deki mevcut rejim aleyhtarı propagandayı yasaklayan Brest-Litovsk Antlaşması'nın bir ihlâli olarak değerlendiren Galib Kemal Bey'in protestosuna yol açtı: Bunun nedeni Yeni Dünya'nın Sovyetler iktidarının resmi himayesinde ve bu hükümetin bir yayın organı olarak çıkması idi.

Antant'ın, özellikle de İngiltere'nin İslam dünyasına dayattığı gelişmeler, Sovyet Rusya ve Müsülmanlar arasında bilinen yakınlaşmaya yol açtı. Rusya'nın anti-bolşevik fikirleriyle tanınan birkaç Müsülman milliyetçisi, siyaseten Moskova ile ittifak etmeyi kararlaştırdılar. Bu hedefe ulaşmanın en iyi yolu ...[3] bu sözümona komünist Müsülman çekirdeği oluşturan Mustafa Subhi ve Türk komünistlerinin önemini büyük ölçüde azaltmaktaydı. Onların, talihin akıntılarına ve Sovyet Rusya'nın talihsizliklerine bağlı olarak Moskova'dan Kejan'a, Kejan'dan Moskova'ya, daha sonra da Kırım'a ve en son olarak da Bakü'ye göç eden Yeni Dünya'sı ise, Moskova'nın şeflerinin gözünde daha büyük bir önem kazanacağı bir fırsatı beklemekteydi.
Moskova ve Ankara arasındaki uzun süredir konuşulan ittfak haberleri somut bir biçim kazandığında ve iki hükümet arasında bir ittifaktan {ciddi bir şekilde} bahsedilmeye başlandığında bu fırsat ortaya çıkıyor gibi göründü. Mustafa Subhi ve yardımcıları Moskova'ya dayanarak Ankara'da olup bitenlere el koymak istediler. Daha doğrusu, Ankara'da Sovyetler hesabına, daha önceki

1 "dêsagrêabe" büyük bir ihtimalle burada zararlı anlamında kullanılmakta.
2 Hürriyet ve itilaf
3 Bir satır eksik

siyasi arkadaşlarının, yani Damad Ferid yandaşlarının, Constantinople'de İngiltere hesabına oynadıkları rolü oynamak istiyorlardı.

Onlar hesabına ne yazık ki, oldukça ciddi nedenlerle Mustafa Subhi'den kuşkulanmakta olan Türk milliyetçileri, bir oldu bittiye gelmeyi kabul etmiyorlardı.

{Türk milliyetçileri} daha erken davrandılar ve Bakü Kongresi'nden sonra Anadolu'ya sızmaya hazırlanan Mustafa Subhi türünden komünistler buna zaman bulamadan, Anadolu, şubeleri ve propaganda bürolan şaşırtıcı bir hızla teşkilatlanmış kendi Komünist Parti'sine sahib oldu. İçişleri Bakanlığı'nda Cami Bey'in yerine geçen Hakkı Behic Bey, bir anda inanmış bir komünist olduğunu farketti ve partinin başına geçti. Oyun oynanmıştı: Mustafa Subhi ve arkadaşları dıştalanmıştı ve Ankara hükümeti tümüyle kendisine bağlı ve Moskova'dan bağımsız bir Komünist Partisi oluşturmuştu. Mustafa Subhi'nin yayın organı Yeni Dünya da aynı anda yeni Komünist Parti'sine geçti ve Ankara'da yayınına başladı.

Arıkara'da kurulan sözümona "Komünist Partisi'nin gerçek amacı bu. Her yönüyle, savaş döneminde Talat Paşa'nın emriyle Türkiye'nin 1917'de Stockholm'da düzenlenecek Sosyalist Enternasyonal Kongresi'nde temsil edilmesi amacıyla kurulan meşhur Sosyalist Parti'yi anımsatmakta. O zaman İttihadçı Nesim Meslia ve Hüseyinzade Ali'nin görünüşte sosyalist olma emrini almaları gibi, bugün de Hakkı Behic ve bazı yardımcıları Mustafa Kemal'den komünistliğe tebdi olma görevini almaktalar. Bunun sebebi, iki hükümet arasındaki siyasi ittifak nedeniyle kendilerine müsamaha gösterilmesi zorunlu olan Moskova ajanlarının sosyal yaşamı gerçek komünist doktrinleri yayarak çökertmesine izin vermemek.

Gerçekte de, resmi "Türk Komünist Partisi"'nin kuruluşundan birkaç gün sonra, Ankara'nın İçişleri Bakanlığı, sadece Komünist Parti'nin genel sekreterliğinden icazet alan şahısların ülkede komünizm propagandası yapabileceklerini kararlaştırdı. Bu kararın amacı açık: komünist propagandasını milliyetçi liderlerin tam güvenine sahib olan şahısların tekeline vermekle bu propagandayı tamamen zararsız bir hale getirmek.

Türk Komünist Partisi'nin ilk icraatları bu açıdan oldukça dikkat çekici: Hakkı Behic Bey'in imzasını taşıyan bir manifesto, Komünist doktrinini Ankara

yöneticilerinin anladığı ya da anlamak istediği şekilde uzun boylu izah etmekte. Zihin karıştırıcı bir üslupla yazılan ve büyük bir kısmını bir münevverin dahi anlaması mümkün olmayan bu manifesto halk kitlelerininin Komünist doktrinden en ufak bir şey öğrenmelerine bile imkân sağlamamakta.

Manifestonun belli bir anlam verilebilecek bölümleri ise, ya komünizmi resmen mahkûm etmekte, ya komünist program hakkında çekinceler belirtmekte, ya da, komünizmi İslam'ın fakirler için öngördüğü lütuflara indirgemekte. İşte bu bölümlerden bazıları:

"{Bizi} komünizmin, mülkiyeti ortadan kaldırılması, özel şahısların mülkiyetine el konulması ve paylaştırılması, ya da zengin sınıfın baskı altında tutulması ve yok edilmesi anlamına gelen barbar bir sistem olduğuna inandırmak isteyenler emperyalizmin ve kapitalizmin taraftarlarıdırlar.."
"...Ülkemizde büyük endüstri ve kütlesel üretim mevcud bulunmamaktadır..."
"...Türk Komünist Partisi'nin Rusya Sovyetleri Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin propaganda teşkilâtlarına bağlı olduğu, Anadolu'da şimdiki Rus hükümeti hesabına bir ihtilâl hazırlamak istediği ve milli istiklâle saygı duymadığı yoludanki suçlamaları alenen yalanlamaktayız..."

Hiçbir ülkede Komünist Partisi keyfi ve sunî, faaliyet gösterdiği sahanının hususiyetlerinden bağımsız bir hat takib edemez... Türkiye, kendi komünistlerinin, enternasyonal bir ideal yolundaki faaliyetlerinin kendi hususiyetlerine sahib olması ve kendi ihtiyaçlarını {cevaplandırması} konusunda dikkatli olacaktır..."

Millî hisslerin bu denli heyecana geldiği bir asırda, komünist bayrağı arkasında gizlenmiş yeni bir emperyalizm konusundaki kuşkulara yer bırakmamak zorunludur. Bu lüzumdan yola çıkan Partimiz, her şeyden önce komünistlerin, ve özellikle de Rusya Sovyetler Cumhuriyeti'nin istiklâlimize hürmet göstermelerine büyük bir önem vermektedir...."
"...Komünizm, olduğu gibi herhangi bir ülkede uygulanabilecek bir program değildir. Coğrafi hususiyetlere göre.... değişik bir şekilde tatbik edilebelecek bir mefhumdur...[4]>>

(17 Kasım tarihli Komünist Manifestosu)

[4] Bir satır eksik

Bütün bu çekincelerden sonra, komünizmden, kapitalizme içi boşaltılmış sert sözler ya da emperyalizme ve Batı güçlerine karşı milliyetçi programın ifadesi olan şikayetlerden başka birşey kalmadığı görülmektedir. Böylece, Ankara'daki yöneticiler, hem kendilerini Türkiye'de bolşevik doktrininin sebeb verebileceği huzursuzluklardan korumak, hem Moskova'daki müttefiklerini tatmin edebilmek için, özel mülkiyete saygı duyan ve zengin sınıfların ortadan kaldırılmasına karşı olan paradoksal bir komünist parti kurmayı tehayyül ettiler. Ve bu partinin kurulmasından istifade ederek, komünizm etiketli bir Rus emperyalizminin varlığını düşündürebilecek her şeye karşı bolşevik müttefiklerininin dikkatini çekmekte, Sovyet Rusya'dan Batı kuvvetlerinden bile daha fazla istiklâllerine saygı göstermesini istemekteler.

Bununla birlikte, Ankara'da bu komünist hareketliliğin yanısıra gerçek amaçları itiraf edilmeyen bir Türk sosyalizm propaganda merkezinin bulunduğunu da kaydetmek gereklidir. Bu propagandanın failleri sosyalizmle hiç bir ilişkisi olmayan ve savaş döneminde levazım, ihracat ve spekülasyonla mücadele [5] ile ilgili her türlü sahtekarlığa karışmış ikinci düzeyde [6] İttihadçılardır. Bu hareketliliğin belirleyici isimleri arasında İttihad ve Terakki'nin Constantinople merkezi eski delegesi Ali İhsan Bey, *Yeni Gün* gazetesinin redaktörü Yunus Nadi Bey, Tanin gazetesinin eski redaktörlerinden Muhiddin Bey... {yer almaktadır}.

Mustafa Kemal hareketini başlattığında, bu şahısların Constantinople'de bu hareketi şahsi bir macera olarak tanımlayan kuvvetli bir kampanya başlatmış olduklarını kaydetmek ilginç olur. İttihad ve Terakki'nin Constantinople merkezinin üyeleri Mustafa Kemal aleyhinde her türlü olumsuz görüşü yaymaktaydılar.

Bunlar, hareket belli bir önem kazandıktan..... [7] {sonra} millî davaya sahib çıktılar ve Ankara'ya sefer ettiler. Bu şehre vardıklarında her fırsattan yararlanarak Mustafa Kemal'e karşı sessiz ama inatçı bir muhalefette bulundular. İlk önce savaşın idaresi konusunda eleştirlerde bulundular, ama Mustafa Kemal'in sadece askerlerin bu konuda tenkidde bulunma hakkının olduğunu kategorik olarak belirten beyannamesi ile karşılaştılar. Daha sonra vergilerin idaresi ve fakirler

[5] Lutte contre la spéculation/

[6] de seconde main/: ikinci elde gelen

Bir satır eksik

ve zenginler arasındaki eşitlik konusundaki demagojik argümandan yola çıkarak, {bedel karşılığında} askerden muaf tutulma konusunda, mali işlerden sorumlu devlet bakanı Ferid Bey'i eleştirdiler. Sosyalizm dalgası kendilerine karmaşa yaratmak için yeni bir fırsat sunmakta. Ali İhsan Bey, Millî Meclis'e Anadolu Parlamentosu seçimlerinde meslekî temsili öngören bir proje sundu. Bu açıkça Anadolu'ya Sovyet tipi rejime benzer bir rejim getirme teşebbüsü idi. Fakat milliyetçi liderler tehlikeyi sezdiler ve {buna göre} davrandılar. Kendilerine bu konuda direktif verilen [8] mebuslar, Milli Meclis'in genel oturumunda, yine Türkiye'nin hususî şartlarının, esasında son derece mantıklı olan bu sistemin kabul edilmesini mümkün kılmadığı gerekçesiyle projeyi red ettiler.

Böylece, Anadolu'daki sosyal düzeni değiştirmeye yönelik her türlü teşebbüs, Rusya için bu denli felaket getiren sosyal tecrübelere hiç bir müsamaha göstermemeye kararlı görünen milliyetçi şeflerin muhalefeti ile karşılaşmaktadır. Halihazırda Rusya'daki iç vaziyet konusunda en iyi istihbarat kaynaklarına sahib olan Ankara hükümetinin Anadolu'nun Sovyetleştirilmesine izin vermeyeceği aşikârdır. Moskova ile ilişkilerini mümkün olduğunca devam ettirmeye mecbur olan Ankara, bir Türk Komünist Partisi bahanesi ile kendisini dışardan gelen Bolşevik propagandasına karşı korumanın bir yolunu bulmuştur.

İç entrikalar ve yukarıda bahsedilen İttihadçı gruba gelince, bunlar siyasi bir kanaatle değil de Mustafa Kemal'in ve en yakın yardımcılarının güçlü şahsiyetlerinin imkân bırakmadığı bir rol oynama arzusu ile açıklanabilir. İttihad ve Terakki'nin parazitleri olmuş olan {bu şahıslar} şimdi de millî hareketin parazitleri olmayı ve parazit olarak kendilerini Talat Paşa'ya nasıl dayatmışlarsa, şimdi de Mustafa Kemal'e dayatmayı istemekteler.

Fakat, Mustafa Kemal'in ve belli başlı yardımcılarının basına ve Parlemanto müzakerelerine ne kadar az kıymet verdikleri hesaba katılırsa, bu sefer bunların amaçlarına ulaşmayacaklan {kendiliğinden} anlaşılır. Gerçekte, Ankara basını halk tarafından az okunmakta. Millî Meclis'e gelince, {bu Meclis dışı} görüntülere rağmen varlığını Anadolu'da gerçek iktidarı elinde tutan askeri teşkilâta borçlu olduğunu çok iyi bilmekte. Böylece, askerlerin desteğini koruduğu müddetçe Mustafa Kemal Millî Meclis'te istediği çoğunluğa sahib olabilecek.

[8] Fransızca'da "suggestions": öneri.

Siyasi her türlü kuvvet Mustafa Kemal, Fevzi Paşa, İsmet Bey, Karabekir Kazım Paşa ve Refet Bey'in elinde toplanmış bulunmakta. Bu askeri şahıslar Türk ordusunun gözünde Türkiye'de en iyi olan şeyi temsil etmekte ve en az şu anda tartışmasız bir moral prestije sahib bulunmaktadırlar. Bu nedenle, askeri şefler bunlara kapılmadıkları müddetçe, ne Bolşevik propagandası ne de bu entrikalar Ankara hükümetinin tavrını değiştiremez. Oysa, bu subaylar sadece vatan aşkı için bulundukları yere geldiler ve sadece bundan dolayı Bolşeviklerle yaklaştılar. Komünist ve sosyalist doktrinleri lehindeki her türlü davranışları sadece millî siyaset ile ilgili sebeplerden dolayı başvurulan geçici bir manevradan başka bir şey olamayacak ve.... giremeyecek....[9] sadece {Türk} milliyetçilerin{in} kontrolündeki topraklar bolşeviklerin Azerbeycan ve Ermenistan'da ve menşeviklerin Gürcistan'da başlattıkları sosyalist tecrübelerin dışında kalmaktadır.

Kaynak:
Ministere Des Affaires Etrangeres
Drection Des Affaires Politiques Et Commerciales
Seri E Karton 308 Dosya 1, 16 Oct 1920-30 Avr 1921
Turquie 95 Politique unteriene Dossier General

[9] Bir ya da iki satır eksik

Stylianos Gonatas'ın Anıları 1897-1957 (Atina 1958)
(s.156)

Ethem Bey
3 Ocak 1921'de Ethem Bey'in kardeşi Reşit Bey, Uşak'a geldi. Kütahya ve Gediz'i terketmek zorunda kaldıklarını belirtti. Yanında 5 ağır yaralıyı getirdi. Yaralılar hastanelerimizde bakıma alındı. Ayrıca bize önemli bilgiler de sundu.
4 Ocak'da Nider beni davet etti. İzmir'e gitmemi, askerlerle ve Stergiadies (İzmir valisi) ile Ethem Bey'le yürütülecek ortak çalışma ile ilgili görüşmemi rica etti. Nider, bu görüşmeye büyük önem vermekle birlikte hadisenin tümünü siyasi bir hadise olarak değerlendirmekteydi. Aynı gün İzmir'e hareket ettim.
Ertesi günü Papula, Palli ve Stergiadies ile görüştüm. Stergiadies bana, Ethem'e fazla önem verilmemesi gerektiğini söyledi. Yarın bir gün Ethem ile Kemal'in yeniden biraraya gelmesine şaşmayacağını belirtti. Tıpkı kısa süre önce Yörük Ali ve Demirci Efe'nin yaptıkları gibi. Stergiadies, Ethem'in ve Kemal'in çevresine çeşitli ajanlar gönderdiğini ve böylece bunlar arasında bir yakınlaşma olup olmadığının araştırıldığını söyledi. Stergiadies ayrıca, yönetimde ve cephede, savaşan askerler arasında, öylesine bir sükunet sağlandığını bunun ne Kilis'deki Fransız ne de Mezapotamya'daki İngiliz birliklerinde bile sağlanamadığını belirtti. Venizelos'un devrilmesinin ardından herkesin kendisi gibi görevine bakması gerektiğini, vatanın bu güç durumunda Yunanistan'ın güçlü bir dış politikasının olduğunu göstermek için, kişilerden bağımsız hareket edilmesi gerektiğini vurguladı. Askeri yönetim de aynı fikirdeydi.
Bu arada Ethem'in cepheden geri çekildiği ve ricad halinde olduğu duyuldu. Kendisine gönderilen cephane, kablo ve haritalar geri geldi.
Geri çekiliş o boyuttaydı ki, Ethem birliklerinin bir bölümü 16 Ocak'da Akhisar'da bizim hatlarımıza geçmek zorunda kaldılar. Ethem geri kalan adamlarıyla Susığırlık'a hareket etti ve silahsızlandırıldı. 1000 tüfek, 4 top ve birkaç makineli tüfeği teslim ettiler.

Christos D. Karassos, Küçük Asya'daki Savaş Mart 1921'deki askeri operasyonlar, c.1, (Atina 1968)

(Yazar, metinde, eski Yunan takvimini kullanmıştır. Verilen tarihlerin günümüz takvimi ile özdeş olması için, okuyucunun 13 gün eklemesi gerekir.)

(syf: 47)
İngiliz Generali Milne'nin çektiği hattın öte tarafında, Türkler, istedikleri gibi ordularını ve devletlerini yeniden yapılandırmaktaydılar.
Yunan ordusu, Kemal'in güçlerine karşı ilerleme özgürlüğüne sahip değildi. Ordumuz, cephe hattı boyunca Türk saldırılarına karşı pasif direniş gösteriyor ve bu hattı muhafaza etmeye çalışıyordu.
27 Ağustos'da Yunan Genel Kurmayı'nın İngiliz Genel Kurmayı nezninde yaptığı itirazlar üzerine, general Milne, cephe hattımızın bir ilâ birbuçuk km. genişlemesine izin verdi. 16 Ekim 1919'da ise, hem bulunduğumuz bölgelerde operasyon yapılması için, hem de, saldın olduğu taktirde geri püskürtebilmek için 3 km. ilerlememize müsade edildi.
26 Ekim'de general Milne, Barış Konferansı Komitesi'nin belirlediği hattı bize iletti...

(syf: 116)
Çerkes Ethem, -kardeşleri, Türk ordusunda Yüzbaşı olan Tevfik ve Milli Meclis'de vekil olan Reşit sayesinde- 400 piyade ve 1500 süvariden müteşekkil güçlü bir gerilla ordusunun başında bulunuyordu. Bunların büyük bir bölümü Çerkesdi. Cephaneleri, 4 top ve onbeş makineli tüfekten ibaretti. Ethem, başlangıçta Gediz, Kütahya ve Simav'da karargâh oluşturmuştu. Kemal'in güçleriyle birlikte çalışmıştı. Temmuz 1920'de saldırıya geçti ve Demirci'yi ele geçirdi. Ve iki büyük Yunan birliğine ve topçu taburuna büyük zaiyat verdirip, bunları geri çekilmeye zorladı. Güçlerimiz yeniden toparlanıp, 21 Temmuz'da karşı saldırıya geçti. 23 Temmuz'da Çak Çiftlik'in güneyindeki tepeleri ve ardından da Demirci'yi saat 18.00'de ele geçirdiler. Bu büyük birlik 6 Ağustos'a kadar kaldı. Daha sonra güçlerinin bir kısmını burada bırakıp Çatal Höyük'e doğru ilerledi.

Ethem, bu güçlerimizin hareketini gördü ve Demirciyi tekrar ele geçirmeyi denedi. Fakat başaramadı, Simav'a ve Kütahya'ya doğru hareket etti. Orada nizami Türk ordusuyla, 1920'nin Aralık ayına kadar birlikte çalıştı.

Daha sonra Kemal -ki kendisi 10 Nisan'da Büyük Milli Kongre'nin başkanı seçildi-, gerilla güçlerinin dağıtılmasını emredince ve bu güçlerin nizami ordu içerisinde entegrasyonunu öngörünce, Ethem, Mustafa Kemal'in emirlerine karşı gelmeye ve isyan etmeye başladı. Kütahya'daki nizami orduya karşı bir saldırı hazırladı. Planında başarılı olabilmek için Yunan birlikleri ile ilişkiye geçti. Bir adamını temsilci olarak Salihli'ye gönderdi. Temsilci, Yunan komutanına bir ittifak önerdi. Arkadan verilecek bir destekle Kemal güçlerine yapılacak saldırıyı anlattı. Talep edilen yardım çok somuttu. Birincisi, olası geri çekilme esnasında destek, ikincisi, sağ kanat üzerinden destek, üçüncüsü, cephane yardımı talep ediliyordu.

13. Alay komutanı, taleplerden birincisini onayladı. Ancak diğer talepleri onaylamadı. Ethem'in kardeşi olduğunu iddia eden Reşit Bey'e, İzmir'e gidip geri kalan talepleri orada dile getirmesini önerdi.(*)

Fakat Mustafa Kemal, hadiseyi halletmek, Ethem ve adamlarını saf dışı bırakmak istiyordu. Bunun üzerine 11. tümenin bazı bölümlerini ve 61. tümenin tümünü Ethem'in üzerine yolladı. Bu güçler 16 Aralık'ta Ethem'i Kütahya'dan kovdular. Ethem bunun üzerine 23 Aralık'ta güçleriyle birlikte Gediz ve ardından Simav'a doğru geri çekildi.

24 Aralık'ta Yunan kuvvetleri, Kavalca üzerine harekete geçtiler. Diğer bir kol da, Banaz/Çivril üzerine yürüdü. Bütün bu operasyon, Genel Komutanlık tarafından emredilmiş bir keşif operasyonu mahiyeti taşımaktaydı. Böylece Türk birliklerinin büyük bir bölümü bu Yunan operasyonuna karşı konuşlandırıldılar. Türk birliklerinin büyük bir bölümünü oluşturan 11. tümen İnönü önlerine geri çekildi. 61. Tümen'den ve topçu kuvvetlerinden oluşan iki küçük Türk birliği, Ethem kuvvetlerinin takibine devam etti.

Ethem, kendisine karşı konuşlandırılan bu büyük birliklerin yer değiştirmesini değerlendirdi ve Kütahya'da geri kalan Kemal birliklerine saldırdı. Gediz ve Kütahya'yı, Alayunt tren istasyonu da dahil ele geçirdi. (**)

29 Aralık'ta harekete geçen Yunan kuvvetleri, Ak Pınar Avgını'nından Umantalak-Dimboz-Bayırköy bölgesine geri çekildi. Bunun üzerine Türk Genel Kurmay'ı, Kütahya'yı güney cephesi sınırları içerisine dahil etmeye başladı. Güney Cephesi kumandanı Refet Paşa'ya, Ethem kuvvetlerinin saf dışı bırakılması için güçlerini toparlaması emredildi.

Refet Paşa, kısa bir süre evvel Isparta bölgesinde Kemal'e isyan eden Demirci Efe'yi devre dışı bırakmış ve ardından Afyonkarahisar'a dönmüştü. Kütahya'da 30 Aralık 1920'de Ethem ve güçlerine süvarileriyle saldırdı. (xxx)
Gediz-Simav-Demirci üzerinden Ethem, 1800 adamıyla Gördes'e kaçtı. Çoğu süvari olan Ethem güçleri, beraberindeki 4 toptan oluşan cephaneyle 8 Ocak'ta Yunan kuvvetleriyle ilişki kurdu. Ethem, 8 Ocak'ta, Yunan öncü birliklerinin bulunduğu Dereköy'e geldi. Dereköy, takriben Aksoryos ırmağının 20 km. güney doğusunda bulunmaktadır. Ethem burada mevcut güçlerinin Yunan hattından geçmesi için bizimle müzakereye başladı.
O tarihlerde ben, Küçük Asya'daki komutanlığın 2. Büro'sunda teğmen olarak görev yapmaktaydım. 8 Ocak'ı 9 Ocak'a bağlayan gece Ethem'in iki kardeşi ile birlikte arabayla, Akhisar'a hareket etmem emredildi. Ethem'in bu iki kardeşi, Aralık ayının sonunda öncü birliğe başvurmuş ve İzmir'e yollanmışlardı.
Bana verilen emrin mahiyeti, iki kardeşinin yardımıyla Ethem'i teslim olmaya ikna etmekti. Yapılan müzakere sonucu Ethem teslim oldu ve güçleri silahsızlandırıldı. Tüm bunlar bir anda gerçekleşmedi. Adım adım bu noktaya gelindi. 9 Ocak'ta başlayan müzakere 14 Ocak'a kadar sürdü ve Ethem geriye kalan güçleriyle teslim oldu.
Ethem uzun boyluydu. Atletik bir yapısı vardı. Takriben 35 yaşlarındaydı. Çerkesdi. Sarışın ve mavi gözlüydü. Saygı uyandırıcı bir görünümü vardı. Sakin hareket ediyordu. Bakışları direk ve içtendi. Az konuşuyordu. Gülmüyor ve duygu yansıtmıyordu. Katı ve kesin, muzaffer olmayı amaçlayan bir lider izlenimi veriyordu. Emrindekilere karşı davranışlan güven vericiydi. 7 gün süren müzakere boyunca kendisi ve güçlerinin teslimine ilişkin son derece şüpheci ve sinsi davranıyordu.

(x): Binbaşı Cevdet Kerim'in, "Türk Kurtuluş Savaşı ve Küçük Asya'daki Türk Yunan Savaşı" adlı makalesi tercüme edilip, 1 Ağustos 1927'de Elefthero Vima (Özgür Kürsü) gazetesinde yayınlandı.
(xx): Yunan Genel Kurmayı, Aralık 1920-Mart 1921'e kadar taarruzlar, Atina 1963
(xxx): Binbaşı Cevdet Kerim, age.

Genel Kurmay Tarih Müdürlüğü, Küçük Asya'daki Keşif (1919-1922), c.3, Atina, 1963, "Aralık 1920-Mart 1921'e kadar taarruzlar"

(Metinde, eski Yunan takvimi kullanılmıştır. Verilen tarihlerin günümüz takvimi ile özdeş olması için, okuyucunun 13 gün eklemesi gerekir.)

(syf:53)
Aralığın (1920) ortasında Salihlili bir Rum (Ethem'in dostu) general Nider ile görüştü ve Ethem'e maddi ve manevi destekte bulunmasını önerdi.
General Nider kendi adamı, teğmen Carceris'i Ethem'e gönderdi. Bu görüşme Kula'nın 4 km. kuzeyindeki Ahmetli* köyünde oldu. Söz konusu teğmen, Ethem'in general Nider ile ilişkiye geçmesini tavsiye etti. Bu gelişmeler üzerine Nider de, Ethem'i desteklemeye söz verdi. Hatta Nider'in, orduya bu doğrultuda talimatları da oldu. Fakat bu talimat hiç uygulanmadı. (*)

(syf:54)

16 Aralık'ta Türk güçleri Kütahya'yı ele geçirdiler. Bunun üzerine Ethem, Kemal güçlerine karşı saldırı başlatabilmek için Sultan'ın desteğini istedi. Kemal ile çelişkiye düşmesine neden olarak İstanbul bakanının tutuklanmasına karşı gelip, bakanın, serbest bırakılmasını talep etmiş olmasını gösterdi.
Ethem, 23 Aralık'ta Gediz'i terk edip Simav'a geçti. 21 Aralık'ta Ethem'in bir adamı, Yunan öncü birliklerine başvurmuştu.
Ethem'in bu adamı, daha sonra, 26 Aralık'ta Ethem'in 2000 kişilik gücüyle, Emend Akdalhan (Emet)'ı ele geçirdiği ve 100 esir aldığı bilgisini, 13. tümene ulaştırdı.
Söz konusu enformant, 29 Aralık'ta verdiği bilgide de Ethem'in Kütahya'yı ele geçirip 600 esir aldığını ilettikten sonra, Eskişehir'e doğru harekete geçileceğini söyledi. Eskişehir ve Ankara'ya doğru ilerlemelerinin kolaylaştırılabilmesi için, birliklerimizin Bilecik ve Karataş'ta kalmalarını, Dumlupınar'ı ele geçirmelerini talep etti.

*Ahmetli köyü Kula'nın kuzeyinde değil, Salihli'nin batısındadır. (E.C.)

(syf:55)

Ethem Bey, 8 Ocak'ta Akhisar'ın 18 km. güney doğusunda bulunan Dereköy'e bir temsilci gönderdi. Burada kaleme alınan protokolü Yunan tarafı adına 3. tümenden topçu komutanı Mykonios imzaladı.
Protokol'ün ana noktaları şunlardı:

- Silahlar teslim edilecek,
- Atlar sahiplerinde kalacak,
- Kimliklerini muhafaza edebilirler,
- Evlerine geri dönebilirler.

Adım adım gerçekleşen bu protokol uyarınca;
20 subay, 410 süvari ve 210 piyade, 9 Ocak'ta teslim olmuştur.
2 subay, 26 kaçak, 10 Ocak'ta, 26 kaçak da 11 Ocak'ta teslim olmuştur. Bunlar, Alaşehir'de camilere yerleştirilmişlerdir.
Bu arada Pehlivan ile Ethem arasında çelişki baş göstermiştir. Pehlivan, teslim olmaktan vazgeçmiş ve diğerlerini de etkilemeye çalışmıştır. Pehlivan, özellikle topçu birliğinden olanları etkilemeye çalışmıştır.
Ethem, Pehlivan ile bu çelişkisinden sonra, kardeşlerinin Yunan güçleri tarafından hapse atıldıkları yönündeki yanlış bilgilendirmeyi de duyunca, 300 adamıyla birlikte Sındırgı'ya geçmiştir. Pehlivan, 200 gerilla ve 4 top ile Kalecik'e gitmiştir. Pehlivan, Kemalistler'le orada ilişkiye geçmiş ve yanındaki küçük bir güç hariç, geri kalan adamlarını Kemalistler'in saflarına yollamıştır. Kendisi de Gördes'e geçmiştir.
14 Ocak'ta Ethem, şartsız teslim olmayı önermiştir. 15 Ocak akşamı 64 adamı ile Susığırlık'ta 12. birliğe teslim olmuştur. Geriye kalan 43 kaçak ise Borla birliğine teslim olmuştur.
Protokolün zaman zaman aksaması, Yunan tarafında komplo olarak telakki edilmiştir.
Ethem ve Pehlivan güçlerinin taktiksel olarak kendilerini bölüp, daha sonra Yunan güçlerine karşı saldırıya geçecekleri düşünülmüştür.
Akhisar'da teslim olan Ethem güçlerinin tümü, 12 Ocak'tan sonra beş gün içerisinde serbest bırakılmışlardır.

(x) Tzatzaris Athanasios, Küçük Asya'daki Yunan Seferi

Ortadoğu Çerkes Komitesi'nin liderleri kendi aralarında farklı görüşlere sahiptirler.

İbrahim Hakkı ile Said Beyler arasındaki anlaşmazlık, Ethem Bey ile Reşit Bey arasında da vardır.

İzmir'de oluşturulan komitenin üyeleri olan Ethem ve Reşit, İzmir'lidir, diğerleri ise İzmir'li değildir. Bu ikisi, İzmir yöresinde büyük etkiye sahiptirler. Etkilerini, baskı ve tehdit ile sağlamışlardır. Zenginliklerini, çalarak çırparak elde etmişlerdir. Ethem kuvvetlerinin gerçek örgütleyicisi ve silah teminatçısı vaktiyle. Reşit Bey'di. İşinin ehliydi. Ethem sürekli ona itimat etmiştir. Bu örgüt başka başarılı elemanlara da sahiptir. Bandırma'da Reşit Bey'in kardeşi Tevfik Bey ve ayrıca Eşref Bey bu örgütün elemanlarındandır.

Jön Türk liderlerinden Enver Paşa, Reşit, Ethem ve Eşref Bey'lere geniş yetkiler vermişti. Bunlar zenginlik içinde yaşadılar. Enver, Eşref Bey'e, yüzlerce milyon İngiliz Paund'unu, Yemen'deki Araplar'a dağıtmasını emretmiştir. Bunların o zamanki siyasi amacı İslam Birliği idi. Bütün örgütlenmelerinin ve propagandalarının amacı İslam Birliği'ne hizmet ediyordu.

Bu insanlar tamamiyle güvenilir ve dürüst bir çalışmayı reddederler. Bunlar, vaktiyle dağa çıkıp gerilla oldular. Ya da haydut avına çıktılar. Rusya, İran, Azerbaycan, Yemen, Hicaz, Trablusgarp gibi çeşitli ülkelerde bulundular.

Eşref Bey, İslam Birliği'nin Afganistan ve Buhara'da dağıtılan deklarasyonlarını imzaladı. Eşref'in biraderi Hacı Sami, bugün Afganistanda'dır. Eşref vaktiyle Hicaz'da İngilizler tarafından yakalanmıştı. Reşit Bey, Ethem Bey ve Eşref Bey ve onların İttihat ve Terakki içindeki taraftarları hâlâ Enver Paşa'nın izindedirler.

Yakup Cemil, Enver Paşa'yı öldürmek için bir suikast planlamıştı. Amacı, tek taraflı barış antlaşmasını sağlamaktı. Suikast, Reşit Bey tarafından ispiyon edildi. Bunun üzerine Yakup Cemil iki adamıyla birlikte asıldı.

Eşref Bey genel savaşta karargâhını Arabistan'da bulundururken, Reşit ve Ethem Beyler İzmir yöresinde etkiliydiler. Aydın civarındaki Rum Fotiadis'in topraklarına el koyduktan sonra, İzmir valisi Rahmi Bey'le araları açıldı. İzmir'le Bandırma arasında gitmekte olan tren havaya uçurularak, Rahmi Bey'e bir suikast düzenlemek istediler. Fakat, suikast başarısızlıkla sonuçlandı. Savaştan sonra Rahmi Bey, İstanbul'da hapse atıldı. Ethem, Rahmi Bey'in oğlunu kaçırdı. Karşılığında çocuğun ailesinden 50.000 Paund aldı.

Ateşkesten sonra Ankara'daki durumlarını güçlendirdiler. Saflarına milliyetçileri almaya başladılar. Şayet, bu adamlar olmasaydı, Kemal, Anadolu'da ordusunu inşa edemeyecekti. Küçük çeteleriyle Anadolu'da kitleleri terörize ederek, kendilerine destek buldular.

Başlangıçta Ethem ve Reşit Bey'ler, Salihli cephesinin başında Yunan ordularına karşı savaştılar. Ordunun daha ileri gitmesi emri gelince, bu ikili Salihli bölgesinde bir nevi "muhtariyet" ilan ettiler ve ülke içine doğru yayıldılar. Bütün çetelerin başında Ethem bulunuyordu. Reşit, Ankara'da vekil oldu. Bir sene içinde bu ikili, 600 Rum ve Türk öldürdüler. 3 Milyondan fazla Paund elde ettiler. "Başkir" sakinleri Kemal'e karşı gelince Ethem, Ankara'yı zor duruma soktu. Ayaklanmayı bastırdı ve 25.000 Türk'ü öldürdü. Şayet Ethem, Bandırma'daki Çerkes köylerini tamamen yakıp yıkmasaydı, Anzavur Paşa muvaffak olurdu. Ethem ve Reşit'in daha sonra Kemal'e karşı gelmelerinin nedeni, bunların hiçbir zaman başkalarının emrine itaat etmemeleriydi.

Çerkes Ethem, bütün Anadolu'yu ateş ve baruttan geçirerek ünvanını elde etti. Reşit, Ankara'da parti kurdu ve Kemal'e karşı anti-propaganda yaptı.

Kemal uyumuyordu. Tehlikeyi gördü. Ethem'in yetkilerini kısıtlamak için onu Ankara'ya çağırdı. Ethem ve Reşit de pozisyonlarının ve özgürlüklerinin tehlikede olduğunu gördüler ve Yunan tarafına geçtiler. Bir söylentiye göre, Ethem ve Reşit Beyler, Kemal'i öldürüp yerine Enver Paşa'yı geçirmek istediler. Bu ikilinin Yunan kuvvetlerine iltihak etmesi, bunların katiyen milliyetçilere karşı oldukları anlamına gelmez. Bunlar, Kemal'i iktidardan uzaklaştırmak istedikleri için onunla kişisel sorunları vardı. Ya kendilerinden biri ya da Enver Paşa'yı başa getireceklerdi. Kemal bunların oyunlarını fark ettiği için ve bunlar da hayatlarını kurtarmak için...(okunmuyor)

Ethem ve Reşit, Ankara'nın bütün planlarını biliyorlardı. İstanbul ve İzmir ile sürekli mektuplaşıyorlardı. Yunan işgal bölgelerindeki Ankara'nın adamlarını biliyorlardı. Yunan tarafına iltihak ettiklerinde bu konularda hiçbir bilgi vermediler. İzmir'deki Çerkes silahlı güçleri Yunan hükümetinden milyonlarca Drahmi almalarına rağmen hiçbir şey yapmadılar. Ethem ve Reşit, İzmir'e geldikten sonra da Ankara ile ilişkilerini kesmediler. Gouneris ile Ankara arasında Küçük Asya'nın "tahliye" antlaşması sağlanınca, Ankara Başbakanı Hüseyin Rauf Bey, Ethem ve Reşit'in Kayseri'de bulunan anne ve babasının İzmir'e gitmelerine izin verdi ve onlarla birlikte Ethem'e, "tahliye esnasında Milli Kuvvetler'e karşı gelmemesi" haberini yolladı.

Reşit Bey'in oğlu Berlin'dedir. Hacı Sami ise Afganistan'dadır. Bu ikisi Enver ile

Ethem ve Reşit arasındaki haberleşmeyi sağlamaktadırlar ve yine bu ikisi Rusya'daki olayların sorumlusudurlar.
Son zamanlarda Eşref güya İsviçre'de bir kür yerine gitmek için 75.000 Drahmi almıştır. Fakat bunlar, küre ihtiyacı olan hastalar değillerdir. Doktor raporunu parayla aldılar. Bu seyahatin asıl nedeni bir taraftan Enver ile, diğer taraftan da yabancı devletlerle ilişki kurmaktır. Reşit'in burda kalmasının nedeni ise, buradaki işlerin takibidir.
Diğer Liderler, İbrahim Hakkı ve Said Beyler, Ethem ve Reşit'in Pan-İslamizmine karşıydılar. Bunlar, Nikomidya bölgesinde, Yunan himayesinde, İngiliz desteği ile Çerkes muhtariyeti elde etmek istiyorlardı. Fakat bu ikisi, son gelişmelerden sonra fikirlerini değiştirdiler ve karanlık sularda balık avlamaya başladılar. Ethem ve Reşit'e yanaştılar. Böylece Reşit, Çerkesler'in hukuk danışmanı oldu.
Çerkes Said, 15 gün evvel İngiliz teğmeni Lester Holl ile buluştu. Buluşmada Holl, bütün Çerkesler'e şu öneriyi yaptı: "Yunan devleti küçük ve fakirdir. Onun maddi durumu size bakmaya elverişli değildir. Şayet, Çerkesler Hilafet'i desteklerlerse, İngiliz devletinin desteğini Anadolu'da kazanırlar." Said Bey, bu önerinin İngiliz Büyükelçisi tarafından yazılı verilmesini talep etti. Teğmen Holl, bu talebi kabul etmedi. Holl, Said'e, "İngiliz Büyükelçisi'nin bu konuda bilgisi olduğunu, isterse kendisi ile görüştürebileceğini, hatta, prensipte anlaşmaya varılırsa yüklü bir yol harcırahı ile Londra'ya gidip, İngiliz Dışişleri Bakanı ile bu meseleyi konuşabileceğini" söyledi. Said Bey ise, vaktiyle bu meseleyi başka bir İngiliz teğmeni ile de görüştüğünü, şimdi yapılan öneriyi arkadaşlarıyla müzakere edeceğini belirtti.
Said Bey, Çerkes komitesi adına bu görüşmeyi yaparken, hem Yunan Hükümeti'ne, hem de Fransız Büyük Elçisi'ne başvurdu. Fransızlar'a, "İngilizler'in planından" bahsetti ve "Çerkesler'in en iyi şekilde Fransızlar'a hizmet edebileceğini" söyledi. Tabii bütün bunları Yunan hükümetinden gizledi. Yunan Hükümeti'ne, Türkçe bir gazete çıkartmayı, propaganda yapmayı ve silahlı birlikler kurup, Küçük Asya'ya göndermeyi önerdi.
Ethem ve Eşref'in Yunanistan'ı terk etmelerinden evvel tüm bu meseleler hakkında tartışıldı. Reşit ve Said Bey'lere (okunmuyor) takip etmeleri görevi verildi. Bütün bu detaylardan anlaşılmaktadır ki, Çerkes komitesinin kesin ve somut hedefleri yoktur. Hedefleri, tamamiyle çıkarlarını takipten ibarettir. Çerkes komitesi gerçek hedeflerini gizlemekle, İngiliz, Fransız ve Yunanlılar'la (okunmuyor) görüşmeleri amaçlamaktadır.

Görüşüme göre, Çerkesler ciddi bir askeri güç değillerdir. Ethem ve Reşit, Ankara'nın yanındayken yaptıkları talanlar ve cinayetlerle, Çerkes ve Türkler'in şahsında büyük bir nefret kazandılar.
Bir süre evvel "Mantaşı" adlı Çerkes birliği, Ethem ve Reşit'i kovaladı. Bunun üzerine ikisi, İngiliz kuvvetlerinden İzmir'deki gizli Çerkes komitesi ile aralarında ilişki sağlanmasını talep ettiler. Ayrıca bu ikisinin örgütleyeceklerini iddia ettikleri propaganda faaliyetinin dış politika açısından hiçbir etkisi yoktur. Bugün ellerinde bulundurdukları silahlarla yarın Yunan Hükümeti'ne de karşı gelebilirler. Yunan Hükümeti'nin bunlara verdiği değer gerçekçi değildir.

(tam tercüme)
Atina, 20 Ekim 1922

Kaynak: Yunan Dışişleri Bakanlığı Arşivi
Anti-Kemalist Dosya: F.C. 109/1922

Dışişleri Bakanlığı'ndan

16 Nisan 1923

Harp Bakanlığı'na

Gizli

Sofya'daki elçiliğimizden gönderilen telgrafı ekte sunuyoruz.

Konu: Yunan, Çerkes ve Ermeni haydut guruplan üzerine.

Bu telgrafı okuduktan sonra, ekte anlatılanların doğru olup olmadığını ve şayet doğru ise tavnnızın ne olacağını bilmek istiyoruz.

Kaynak: Yunan Dışişleri Bakanlığı Arşivi
Anti-Kemalist Dosya: A.Y.E., 1923/A/5/VI

(tarihsiz)

(Sofya'daki Yunanistan Büyükelçiliği'nin Telgrafı)

Gerek Bulgar Dışişleri Bakanı, gerekse de diğer ülkelerin elçileri bu konuyu olumsuz bir şekilde dile getirdiler.

Bendeniz bu olumsuzluğun bizi etkiliyeceği kanaatindeyim ve derhal bu çetelerin tasfiye edilmelerinden yanayım.

Ancak, Genel Kurmay bu çeteleri gerekli görüyor ise o zaman, bu çetelerin Bulgar sınırlarını ihlal etmemesi için emir vermelidir. Çünkü bu durum, Yunan çıkarlarını zedeler.

Kaynak: Yunan Dışişleri Bakanlığı Arşivi
Anti-Kemalist Dosya: A.Y.E., 1923/A/5/VI

Harp Bakanlığı'ndan

23 Nisan 1923

Dışişleri Bakanlığı'na

Hakikaten Yunan, Çerkes ve Ermeni gönüllülerinden oluşan birlikler (çeteler değil) vardır ve bunlar, düzenli ordumuzun bir parçasıdırlar.

Söz konusu birlikler, göçmenler tarafından oluşturulmuştur. Nedeni ise, hem bir mesleklerinin olmayışı, hem de işsiz kalmamalarıdır.

Buradaki amaç, bu birlikleri, olası bir savaş anında, düzenli orduya destek olmaları için kullanmaktır. Yoksa Bulgaristan'a karşı değil.

Kaynak: Yunan Dışişleri Bakanlığı Arşivi
Anti-Kemalist Dosya: A.Y.E., 1923/A/5/VI

Genel Kurmay Başkanlığı'ndan

28 Nisan 1923

Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na

gizli
şifreli
acele

(Türk etnik guruplarından Çerkes ve Ermeniler'in, Küçük Asya kıyılarındaki kontrol edilemeyen sabotaj faaliyetlerine ilişkin)

Sabah saat 11.00'de Lespos ve Midilini üzerinde Türk uçakları görülmüştür. Varya muhitinde uçaklardan bildiriler atılmıştır. Türkçe yazılı bildirilerde Çerkesler uyarılmıştır. Bildirilerde, şayet Türk sahillerinde yakalanacak olurlarsa, Yunan ajanı sıfatı ile cezalandırılacakları yazmaktadır.

Kaynak: Yunan Dışişleri Bakanlığı Arşivi
Anti-Kemalist Dosya: A.Y.E., 1923/A/5/VI

Yunan Belgeleri 9

(uçaklardan atılan Türkçe bildirinin elle yapılmış Yunanca tercümesi-tarihsiz)

"...bunlar Yunanistan'da toplandılar. Doğu bölgesi gerilla komitesini kurdular. Ethem, Eşref, Hacı Sami ve taraftarları anavatanlarına karşı halkı ayaklandırmak için bildiriler kaleme aldılar ve böylece düşmanın oyuncağı haline geldiler. Birçok insan bunların ne olduğunu bilmeksizin bunlara katıldılar.

"Şayet siz de bunlar gibi davranırsanız aynı kaderi paylaşırsınız.

"Bu komitenin önde gelenlerini öldürünüz ve Türkiye'ye birer yurtsever olarak geri dönünüz."

Kaynak: Yunan Dışişleri Bakanlığı Arşivi
Anti-Kemalist Dosya: A.Y.E., 1923/A/5/V

-özet tercüme-

İngiliz Subayı Benedik, bu faaliyetlerin derhal durdurulmasını, zira bu faaliyetlerin Mudanya antlaşması ile çeliştiğini söylemiştir.

Yunan tarafı, Rum, Ermeni ve Çerkesler'den oluşan birliklerin Trakya'daki Yunan kuvvetlerini desteklemek amacıyla kurulduğunu ve saldırı amaçlı olmadıklarını dile getirmiştir.

Adalardaki Çerkes birlikleri, fakir göçmenlerden oluşmaktadır. Bu birliklerin, katiyen Küçük Asya'ya çıkartılmaları söz konusu değildir.

Kaynak: Yunan Dışişleri Bakanlığı Arşivi
Anti-Kemalist Dosya: A.Y.E., 1923/A/5/V

Genel Kurmay 2. Büro'dan

26 Haziran 1923

Dışişleri Bakanlığı'na

2. Büronun İkinci Başkanı,
Reşit Bey'in (Ethem Bey'in ağabeyi) talebinin gözönünde bulundurulması,

Lozan Andlaşması çerçevesinde Çerkesler'in durumunun Cemiyet-i Akvam nezdinde dile getirilmesi için yardımcı olunması,

Ayrıca Ethem Bey'in 22 adamına toprak verilerek, böylece yılda 400.000 Drahmi tasarruf edilmesi hakkında düşüncelerinizi bilmek isterim.

Kaynak: Yunan Dışişleri Bakanlığı Arşivi
Anti-Kemalist Dosya: F.1928 A/2/II

(tarihsiz)

Dışişleri Bakanlığı'na

Birincisi, Yunan Dışişleri, Lozan Andlaşması'nın uygulayıcısıdır.

Çerkesler, Londra ve Roma'daki dışişlerine protestolar yolladılar. Onlar ise Çerkesleri sakinleştirmeye çalıştılar.

Eski Bakan Rufos, Çerkeslerin, Lozan'da haklarının elde edilmesi konusunda isteksiz ve ilgisiz davrandı.

Türk Hükümeti, Ethem Bey'e karşı mücadelesinde 150 kişiden ibaret suni bir liste yayınladı ve bu listedeki kişilerin mal varlıklarına el koydu.

Siyasi sığınmacıların haklarına saygılı olan hükümetinizin, Ethem Bey'in grubuna mensup insanların mal varlıklarına da saygılı olacağına inandığım için, Türk Hükümeti nezdinde protestoda bulunulmasını talep ediyorum.

Reşit
Eski Saruhan Mebusu

Kaynak: Yunan Dışişleri Bakanlığı Arşivi
Anti-Kemalist Dosya: F.1928/A/2/II

(tarihsiz)

Yunan ordusunun Küçük Asya seferinde bizler, sizlerin yanında yer aldık ve kuvvetlerinizin düzenli geri çekilişini destekledik.

Tarihin kritik anında bir halkın kurtuluşu, küçük bir azınlığa tabidir. Gelecekte Türk küstahlığının yok edilmesi biz Çerkesler'in ...(okunmuyor)... ve kaderi olup olmayacağı bilinmemektedir.

Türk Hükümeti'nin politikaları, Çerkeslerin yurtseverliğinden kaynaklanan duruşları ile Yunanlılar'ı birleştirdi.

Türk Hükümeti'nin bizleri yok etmek üzere hareket eden politikası katiyen kabul edilemez.

Bizim sizden bir şey talep etmeye hakkımız yok, ancak göz ardı edilmemiz de kabul edilemez.

Sayın Bakan,

Bizim güvenliğimiz sizin elinizdedir.

Reşit
Eski Saruhan Mebusu

Kaynak: Yunan Dışişleri Bakanlığı Arşivi
Anti-Kemalist Dosya: F.1928/A/2/II

Genel Kurmay Başkanlığı'ndan

29 Haziran 1923

Personel Dairesi'ne

Ethem'in Sabah gazetesine yolladığı mektup Almanya'dan Vakit gazetesine gönderildi. Vakit'te bölümler halinde yayınlandı.

"Gerçekleri olduğu gibi anlatmaya durumum elverişli değil. Bu mektubu affedilmek için yazmıyorum. Küçük Asya'nın bütün güçlerini toplamak için var gücümü kullandım. Saldırmadım, taciz ederek savunmaya geçtim. Bütün bunları, hatıralarımda kaleme alacağım. İttihat ve Terakki'ye teşekkür ediyorum. Günümüze dek vatan epey kan kaybetti."

Kaynak: Yunan Dışişleri Bakanlığı Arşivi
Anti-Kemalist Dosya: C/109/19292

Yunanistan Büyükelçiliği'nden (Londra)

Londra, 29 Ağustos 1923

Dışişleri Bakanlığı'na

Türk Hükümeti'nin notası hakkında beni bilgilendirdi.

Türk Hükümeti, adalarda oluşturulan silahlı Çerkes birliklerinin, Küçük Asya'daki Müslümanlar'a saldırmak için oluşturulduğunu ve bunun Yunan Hükümeti'nin bilgisi dahilinde olduğunu ve İngiliz Hükümeti'nin olaya müdahale etmesini talep etti.

Kaynak: Yunan Dışişleri Bakanlığı Arşivi
Anti-Kemalist Dosya: A.Y.E. 1923/A/5/VI

Devlet Güvenlik Dairesi'nden

23 Kasım 1923

Jandarma Komutanlığı'na

Gizli ve şahsa özel

Konu: Atina'daki Türk ve Çerkes siyasal sığınmacıların aktiviteleri hakkında

Yunanistan'daki Türk ve Çerkeslerden oluşan anti-Kemalist güçlerin, Küçük Asya'da halkı ayaklandırmak ve kendi taraftarlarını harekete geçirmek, rejimi yıkıp, Mustafa Kemal'i öldürmek için bir gerilla gücü oluşturduklarını öğrenmiş bulunuyoruz.

Bunlar, emirleri, Paris, Nice ve Berlin'deki anti-Kemalist liderlerden almaktadırlar. Bu liderlerin önde gelenleri: Vehip Paşa, Rauf Bey ve Şerif Paşa'dır. Bunlar söz konusu faaliyetleri finanse etmektedirler.

Kemal tarafından alınan karşı önlemler, özellikle Hacı Sami'nin öldürülmesi, buradaki faaliyeti yürüten komitenin eylemliliğini yükseltti.

Komite, Türkiye'ye yapılacak çıkartmanın Yunan adalarından olmamasını, çünkü bunun Yunanistan'ı zor duruma sokacağını ve ayrıca Yunan Hükümeti'nin böyle bir girişimden haberdar olacağını bilmektedir.

Komite, Türk Büyükelçisi'ne ve elçilik mensuplarına yönelik yapılacak bir suikasttten de caydı, çünkü böylesi bir eylemin, Komite üyelerinin Yunanistan'daki konumlarını zedeleyeceğini gördü.

Kaynak: Yunan Dışişleri Bakanlığı Arşivi
Anti-Kemalist Dosya: 1927 (2)

Jandarma Genel Komutanlığı'ndan

24 Aralık 1927

İçişleri Bakanlığı'na

Küçük Asya seferi sonucu, 3000 Çerkes geldi.

Bunlar göçebe yaşayan, savaşçı ve haydut insanlardır. Amaçları komşu demokrasiyi yıkmaktır. Bunun sonuçları Yunanistan için kötü olur. Liderlerine iyi yaşam koşulları sunmalıyız. Geri kalanlarını "eski" Yunanistan'a dağıtıp, onlara toprak vermeliyiz. Aksi taktirde Yunanistan'ın başına bêla olurlar.

Kaynak: Yunan Dışişleri Bakanlığı Arşivi
Anti-Kemalist Dosya: 1927 (2)

İçişleri Bakanlığı Yabancılar Dairesi'nden

11 Ocak 1928

Dışişleri Bakanlığı'na

Feridun Kuşçubaşı'nın (öldürülen Hacı Sami'nin kardeşi Eşref'in oğlu) Mısır'a gidebilmesi için izin talebi.
Girit adasındaki Heraklion'da yaşıyor. 19 Ekim 1926'da Yunanistan'a geldi.
İzmir'den verilmiş Türk pasaportu var.

Kaynak: Yunan Dışişleri Bakanlığı Arşivi
Anti-Kemalist Dosya: F. 1928/A/2/II

Genel Kurmay Başkanlığı'na bağlı

18 Haziran 1928

Askeri Polis 2. Bürosu'ndan
Dışişleri Bakanlığı'nın Siyasi Masası'na

Gizli

1921'de Yunan Kuvvetleri'ne adamlarıyla birlikte katılan Çerkesler'in lideri Ethem Bey'in, Bağdat'ta bir hastanede öldüğü tarafımızdan duyulmuştur. Bu bilginin doğru olup olmadığını lütfen araştırınız.

Kaynak: Yunan Dışişleri Bakanlığı Arşivi
Anti-Kemalist Dosya: F. 1928 A/2/II

İngiliz Başkonsolosluğu'ndan (Beyrut)

12 Kasım 1928

Yunanistan Başkonsolosluğu'na (Kudüs)

Irak polisi, Ethem Bey'in öldüğünü doğrulamadı.

Irak polisinin verdiği bilgiye göre, Hacı Pişov'un oğlu Ethem Bey daha hâlâ hayattadır.

Ethem Bey, Bağdat'ta Gognazar Mahallesi'nde ikamet etmektedir.

Kaynak: Yunan Dışişleri Bakanlığı Arşivi
Anti-Kemalist Dosya: F.1928 A/2/II

Yunan Başkonsolosluğu'ndan (Kudüs)

19 Kasım 1928

Dışişleri Bakanlığı'na

Gizli

28 Haziran tarihli mektubunuza cevaben ekte Beyrut'taki İngiliz Başkonsolosluğu'nun yazısını gönderiyoruz. Beyrut'taki İngiliz Başkonsolosluğu'nun Bağdat ile iyi ilişkileri vardır. İngilizler, Ethem Bey'in yaşadığını öğrenmişlerdir.

Kaynak: Yunan Dışişleri Bakanlığı Arşivi
Anti-Kemalist Dosya: F.1928 A/2/II

Königstein Şehri Dosyası
Yabancılar Kaydı: 1922

Yabancı

İsim-Soyisim	Doğum-Yeri	Doğum-Tarihi	Tebaası	Mesleği	Bakımını-Üstlenen	Geliş-Tarihi	Gidiş-Tarihi
Alhasonk, Edem Bey	Hankas	39 yaşı	Yunan		Dr. Spinak	20.11.22	

Dosya adı: Königstein Şehri Dosyası, Yabancılar Kaydı
tarih 1922
(Königstein Arşivi)

Alman Başkonsolosluğu'ndan (Tiflis)

Tiflis, 2 Şubat 1923

Dışişleri Bakanlığı'na (Berlin)

Konu: Doğu Anadolu'dan İzlenimler

Bugüne kadar Sovyet diplomasisinin hizmetinde olan Astahov isimli gözlemci, Sara Wostoka'da, Doğu Anadolu'dan izlenimlerini aktarmakta. İzlenimlere göre, Kürtler'in Bolşevik düşünceleri herhangi bir şekilde anladıklarından bahsedilemez. Dağdaki Kürt, siyasi muhakeme yapmaktan yoksun. Düzlükte yaşayan Kürt ise, tıpkı Türk köylüsü gibi, koyu muhafazakâr. Öte yandan, birçok kez tarım göçmeni Kürtlerin Türk köylüsünü toprağından kovmasından kaynaklanan, şii Kürt aşiretleriyle sünni Türkler arasında bir çelişki mevcut. Türk köylüsü bir yandan Padişah 6. Mehmet'in duruşunu kınamış, ama öte taraftan da, ne Padişah'tan, ne de Halife'den vazgeçmiştir. Köylülüğün muazzam güvenine sahip olan Mustafa Kemal'in de, Bolşevizm'in dostu olduğu söylenemez. Milli Meclis ve onun hakimiyeti bir komediymiş. Yegâne hükümdar Mustafa Kemal'in kendisiymiş. Astahov'un, Küçük Asya'daki Çerkesler'in duruşuna ilişkin detaylı anlatımları dikkate değerdir. Çerkeslerin bir bölümü, 6. Mehmet'in haklarını Ankara'ya karşı savunmak için, önderleri Ethem Bey'in öncülüğünde Yunan tarafına geçmişlerdir. Sayısız Çerkes yerleşim birimlerinin Türkler tarafından tahrip edilmesi üzerine, Ethem Bey de, Türk köylerini korkunç bir şekilde harap ederek intikam almıştır. Ethem Bey, bugün Batı Trakya'da Yunanlılar'a katılmış ve Kafkaslar'a has kan davası duygularıyla Mustafa Kemal'e karşı amansız mücadelesini devam ettirmektedir.

Fakat Astahov diyor ki, her Çerkesi de Ethem'in taraftarı saymamak gerekir. Anadolu'daki genel Çerkes tanımının içine Çerkeslerin yanısıra, Kafkaslar'dan gelen diğer Müslüman mülteciler de; Nogayerler, Çeçenler ve Lezgiler de dahildirler. Gerçek Çerkesler'in çoğu Ethem'in yanında yer alırlarken, diğer Kafkas mülteciler ise Kemalist hareketi desteklemektedirler.

Yaptığı açıklamalar ilginç olmasına rağmen, Astahov'un bilgi edinme seyahatine karşılık, Ankara, böylesi bir kuryenin ne hakla Bolşevik fikirleri ülkeye taşıdığını sormakta ve haklı olarak şüphe ve kuşku duymaktadır.

İmza: Wesendonk

Dosya adı: Türkiye'de İçpolitika, Parlamento ve Partiler
tarih Nisan 1920-Aralık 1924
(Federal Almanya Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi: R 78526)

Berlin, 22 Haziran 1923

Sayın Kamu Düzeninden sorumlu Devlet Komiseri'ne
Berlin W.8
Wilhelmstr. 64

Yunan-Türk savaşı esnasında yandaşlarıyla birlikte ilkin Türk tarafında çarpışıp, kendileri gibi Müslüman olanları talan edip, korkunç şekilde katliamdan geçirip, ardından Yunan tarafına iltihak eden iki Çerkes önderi Şeref ve Ethem Bey adındaki kardeşler, Yunan kuvvetlerinin yenilgisi sonucu kaçmışlardır. Anadolu kıyılarında saldırılar düzenlemek için, Yunanistan'da yandaşlarını bir araya getirmiş ve bunlarla çete oluşturmuşlardır. Türk kuvvetleri gelişmeye müdahale etmiş ve bunlardan otuzunu kısa bir süre evvel asmıştır.

Bu arada Ethem Bey ve Şeref Bey, ağlarını buradan örmek için Almanya'ya gelmişlerdir. Büyük bir ihtimal ile faaliyetlerini, Antant devletlerinin parasıyla finanse etmektedirler. İzmir'in eski Türk genel valisi Rahmi Bey, 9 yaşındaki oğlunu kaçırmaktan ve 50.000 Türk Fund'u fidye almaktan ötürü, Ethem Bey hakkında suç duyurusunda bulunmayı düşünmektedir. Berlin'de, Genthiner Str. 19 numarada ikamet eden Rahmi Bey, Ethem Bey'in yeri belli olur olmaz, tutuklanması ve iade edilmesi için yetkili Türk mahkemeleri kanalıyla başvuruda bulunacaktır. Ethem Bey çeşitli aralıklarla, Frankfurt'a bağlı Taunus yakınlarındaki Kohnstamm Sanatoryumu'nda kalmıştır. Şeref ve Ethem Beyler, Berlin'de, Grolmann sokağındaki Kafe İslam'a gidip gelmektedirler. Dışişleri bakanlığı, Türk siyasi hayatında yeniden rol oynayacak olan Rahmi Bey'in girişimlerini desteklemektedir. Fakat bundan da bağımsız, Almanya'nın, söz konusu haydutlara evsahipliği yapması için hiçbir sebep yoktur. Şayet varsa, böylesi bir sebepten onları mahrum bırakmak için, yabancılar yasasından yararlanılabilinir. Almanya'da sürekli oturum hakkına sahip olmadıkları düşünülecek olursa, Ethem Bey hakkında pasaport kanununa aykırı davranmaktan ötürü geçici tutuklama söz konusu olabilir. Şeref Bey'in ise, şayet, sürekli oturum hakkına sahip olmadığı söylentisi doğruysa, Almanya'yı terk etmesi emredilebilinir.

Dışişleri bakanlığı gerekli adımların atılmasını rica eder.

Dosya adı: Yabancı Uyruklular ve Yabancılar / Türkiye
tarih 22.06.1923-11.01.1924
(Federal Almanya Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi: R 78632)

Berlin, 30 Haziran 1923

Sayın Kamu Düzeninden sorumlu Devlet Komiseri'ne
Berlin W.8
Wilhelmstr. 64

-22 Haziran tarihli yazıya ek-

Son zamanlarda Türk gazetelerinde, mütemadiyen ihanetinden ve adamlarının Küçük Asya'da sıkı takibe alındığından bahsedilen Ethem Bey, güya Münih'tedir. Adı geçen yukarıdaki yazıya ek olarak bu bilgi gözönünde bulundurulmalıdır.

Dosya adı: Yabancı uyruklular ve Yabancılar / Türkiye
tarih 22.06.1923-11.01.1924
(Federal Almanya Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi: R 78632)

Kamu Düzeninden sorumlu Devlet Komiserliği'nden

Berlin, 6 Ağustos 1923

Dışişleri Bakanlığı'na

Günlük kayıt Nr. I 4626/23.

23.06.1923 –III E 1846- ve 30.06.1923 –III E 1846/B 34106- tarihli yazılarınıza cevap.

Yapılan tahkikat neticesi, Ethem Bey ve Eşref (Şeref değil) Bey, şu anda Büyük Berlin'de olmadıkları anlaşılmıştır. Buradaki Türkler, kesin bir ifade ile Eşref Bey'in şu anda Yunanistan'da olduğunu bildirmektedirler. Ethem Bey ise Almanya'da imiş ve en son Leipzig'de sık sık görülmüş.

Dosya adı: Yabancı uyruklular ve Yabancılar / Türkiye
tarih 22.06.1923-11.01.1924
(Federal Almanya Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi: R 78632)

İçişleri Bakanlığı

Berlin, 12 Aralık 1923

Kamu Düzeninden sorumlu Devlet Komiserliği'nden
Dışişleri Bakanlığı'na

Günlük Kayıt Nr. I.8142/23.

27.10.23 –III. E. 3073- tarihli yazınıza cevap.

Yapılan tahkikatlar neticesinde, Çerkes kökenli Sıtkı, Edem ve Eşref'in, Büyük Berlin'de olmadıkları anlaşılmıştır. Sıtkı, bu senenin Ekim ayında Rusya'ya, Eşref bu senenin Ağustos ayında İtalya'ya geçmişlerdir. Geriye kalan Çerkes kökenli Edem hakkındaki tahkikattan bir sonuç alınamamıştır. Şayet adı geçen şahıslar burada görülecek olurlarsa, başvurunuz temelinde, buradaki Polis Müdürlüğü harekete geçecektir.

Dosya adı: Yabancı uyruklular ve Yabancılar / Türkiye
tarih 22.06.1923-11.01.1924
(Federal Almanya Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi: R 78632)

Berlin'den: 5/Kasım/1923

Şimdiye kadar aleyhimde her fırsattan bilistifade yazdıkları sütunlar dolusu gülünç ve hilafı hakikat neşriyatı çok gördüğüm ve okuduğum için böyle kendi garazkarane yazıları ile kendilerini tekzip ve rezil eden gazetelere gerçi ehemmiyet vermiyecek derecelere gelmiş isem de Tanin gibi tövbekar, riyadan beri müdafii hakikat olduğunu iddia eden bir gazetenin her ne sebebe mebni ise satırlar dolduran bu gibi hilafi varit neşriyatından memleket namına doğrusu ya; müteessir olmadım desem ben de yalancı ve riyakârlar sırasına geçmiş olurum. İşte; bu kanaatime binaen yine kendilerinden hakikatperver bir gazeteci sıfatile; şahsıma ait; son bu neşriyatlarının tekzibini temenni ederek, hakikati bildirdiğim halde; şimdiye kadar her nedense buna dair bir neşriyatlarına tesadüf edemedim. Memleketin mukadderatile mühim surette alâkadar ve hakikati efkarı umumiyeye teykin vazifei vicdaniyesiyle muazzaf muharrir beyefendiler! Bütün beni beşer ve heyetlerden sadır olduğu gibi; belki; ben de hatadan salim bulunduğumu iddia etmemekle beraber; memleketim hesabına şimdiye kadar resmi ve gayri resmi şahsıma isabet eden vazifei vataniyemi ifa etmekte ve düşünmekte hiç bir an tereddüt bile göstermedim. Bilhassa; Mütarekei meş'umeden sonra mukadderat-ı memleketi bizzat milletin kendi eline almak ihtiyacı hissolunduğu andan itibaren insan kıtlığında ve en mühim müşkil bulunan devirlerde, hatta; bugün müncii memleket kabul edilen Mustafa Kemal Paşa'yı bile bu hususta nakabili inkar olan hizmetime medyunu şükran bırakacak derecede takat-ı beşerin fevkında denmeğe seza her türlü müşkülat ve mesuliyeti müdrik olarak; istinat edecek haktan gayri hiç bir kuvvet ve merci bulunmadığı halde sırf kanaatimden mütevellit bir kaç erbabı himmetle beraber sebkat eden icraatımla Kuva-yı Milliye'nin teessüsüne yardım edebilmek şerefine nail oldum. Hali hazırda ise; ol zamanlar bana temellük eden bazı muhteris gasp zevatın nankörcesine iftira ve şenaatine kurban edilmek istenilen bir vatanperverim.

Buna rağmen; ilelebet alâkadar bulunduğum memleketin tehlikeden uzaklaşmasile müteselli bulunuyorum. Berveçhi maruz; aleyhimdeki mürettep ve bazı gazetelerce de sevhi istihbarat neticesi olmak ihtimali varid-i hatır bulunan neşriyatın hiç bir hakikate temas etmediği gibi bundan evvel de ezcümle

tasni ve işaa edildiği veçhile ne Anadolu'da, ne Trakya'da ve ne de Suriye'de hiç bir yerde ve hiç bir harici düşman ile teşriki mesai etmedim ve bu hilkatte yaratılmış bir insan da değilim. Tanin ve Haber gazetelerinin son yazdığı veçhile Suriye'ye de gitmedim. Harekatım taaluk eder bu gibi dedikoduları sulhunda serbest ve adil, milletin hakiki mümessili olacak bir heyet huzurunda icab ederse vesaik ve hadisat iraesile ispat edeceğim. Benim Kuva-yı Milliye'ye ettiğim hizmetlerim de ihtirasımdan mütevellit değil; sırf vatana olan muhabbet ve merbutiyetimdendir. Memleketin halâsı esaslarını tesis ve takviye arzuyu müfritkaranesile ihtiyar ettiğim meşak ve mezahimin tesirile giriftar bulunduğum hastalığımın tedavisi için; maksadı mahsuslarından mütelaşi; beni istirkap ve emniyeti suiistimal eden ve bir kaç kahramanın suiniyet ve tertibatile ve buna munzam olan hastalığımın da müessir yardımları ile kasten düşürüldüğüm vaziyetten ilk fırsatta uzaklaşmak suretile bir seneyi mütecaviz zamandır, Avrupa'da tahtı tedavide bulunuyorum. Bu tasdiatıma vesile olan şahsiyetimden bahis Tanin'in makalesini de tarihi neşrinden bir kaç gün sonra nekahet devresini geçirdiğim Viyana'ya bir saat mesafede Baden nam kasabada okumuştum. Memleketimin mukadderatına vatanperver bir fert sıfatile bigane de kalacak değilim. Şayet mecnunane harekatta ısrar etmezlerse vatanın vaziyeti siyasiyesi de lehülhamd müsait bir şekle girmiştir. Eğer; icap eder de bu hususta icraat ve filiyata geçecek olur isem böyle bir teşebbüsü vataniyemi de matbuat ile efkarı umumiyeye ilan edilmek üzere bildireceğimi va'd eyler; hakikate hizmetten başka bir şey olmayan işbu mektubumun muhterem ceridenizin bir köşesine dercini rica ederim.

Sabık Kuva-yı Milliye Anadolu
Umum Kuvayi Tedibiye Kumandanı Ethem

Kaynak: Tarih Dünyası, c.3, sayı:27, s.1133-1134, Ekim 1954

D 4181 3 Pol. 2

seines 9jährigen Sohnes und Erpressung eines Lösegeldes von 50 000 türkischen Pfund zu stellen. Rahmi Bey, der in Berlin, Genthinerstr. 19 wohnt, will, sobald der Wohnsitz Edhem Beys feststeht, seitens des zuständigen türkischen Gerichts einen Haftbefehl und Auslieferungsantrag erwirken. Edhem Bey soll sich zeitweise in Sanatorium Kohstamm (Taunus) bei Frankfurt a.M. aufgehalten haben. In Berlin haben beide, Scherif und Edhem Bey im Café Islam, Grolmannstraße, verkehrt. Das Auswärtige Amt würde gern die Schritte Rahmi Beys, der im politischen Leben der Türkei wiederum eine Rolle zu spielen bestimmt ist, bei seinen Bemühungen unterstützen. Abgesehen aber davon dürfte Deutschland keine Veranlassung haben, den genannten Räubern Gastfreundschaft zu gewähren. Sie ihnen diese zu entziehen, könnten vielleicht zunächst die Fremdenbestimmungen die Handhabe bieten. Da nicht anzunehmen ist, daß sie eine Erlaubnis zum Daueraufenthalt in Deutschland haben käme für Edhem seine vorläufige Inhaftierung zunächst wegen Paßvergehens in Frage. Scherif Bey könnte, falls die Vermutung zutrifft, daß er keine dauernde Aufenthaltserlaubnis hat, vielleicht zum Verlassen Deutschlandes aufgefordert werden.

Das Auswärtige Amt darf hiernach die weitere Veranlassung ergebenst anheimstellen.

Im Auftrage

K 12/6

MINISTÈRE DES AFFAIRES ÉTRANGÈRES

242 1°

DIRECTION DES AFFAIRES POLITIQUES

ET COMMERCIALES

1er Juin 1921

Série E. Carton 320 Dossier 7 191 -191
au 30 Juin 1921

Turquie clos

218

Grèce - Turquie

Der Ausländer

Lfd. Nr.	Name und Vornamen.	Geschlecht	Tag der Geburt	Heimatsberechtigung (Staatsangehörigkeit)	Wohnt hier seit (Tag, Monat und Jahr der Zuzugsmeldung)	Staatsangehörigkeit
	Stagromi Georgios	Diener	10.7.93	Griechenland		—
	" Loriba	"	4 Jahre 90		"	Griechin
	Alhaamk Hans, Bay	Kaufm.	39 Jahre alt		"	—
	Baarabyn Abey	Amsterdam	8. Oktober 74	Holland		Christin
	" Julia	Paris	13. Jahre 1882		"	Christin
	Blumenstein Mina	Kaidanoff	7. Januar 94	Russland		—
	Baruch Anna	Warschau	69 Jahre alt	Polen		Israel
	Boer Jakobe	Amsterdam	19. Febr. 95	Holland		—
	Chrysolinine Sofia	Nowgorod	20. April 04	Russland		—
	Dualacher Maria	Chur	29. Jahre 57	Amerika		Israel
	v. Freigang Mina	Petersburg	24. Febr. 84	Russland		"
	v. " Maria	"	16. Mai 05	"		Israelin
	Guidalbitsch Alexander	Semenstopol	Eg. Juli 1900	"		—
	Gutmann Fr. Rud.	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

Zeitpunkt des Fortzuges aus dem Auslande.	Letzter Aufenthaltsort hierselbst.	Tag des Zuzuges.	Bezeichnung der vorgelegten Legitimationspapiere.	Tag des Abzuges.	Ort, wohin die Abmeldung erfolgt ist.	Bemerkungen über Führung und etwaige Strafen.
	Fr. Spinak	20.11.22		10.2.23	Finkbk.	
	"	"		11.2.23	Finkbk.	
	"	"				
	Fr. Amelung	22.11.22		9.12.22	Amsterdam	
	"	23.11.22		"	"	
	Fr. Spinak	22.11.22				
	Fr. Amelung	2.12.22		3.12.22	Berlin	
	Zacharias	9.12.22				
	Fr. Spinak	"		7.1.23	Finkbk.	
	Fr. Amelung	7.11.22		10.11.22	Hm.	
	Frankenhaus	12.11.22		17.6.23	Petersburg	
	"	13.11.22 "		"	"	
	Fr. Spinak	28.11.22		13.1.23	London	
		3.11.22		" " "	D. -	

130

1923

E. 223

TURKEY

E 4234

30 APR 1923

20

Registry Number } E 4284/6/44

TELEGRAM FROM

Mr. Bentinck (Athens).

No. 154 (R).

Dated 29th April 1923

Received 30th April 1923

E: Turkey

Training of Circassians in Mitylene.

Refers to Athens telegram No.146 of April 20th (E 4051/6/44).

Reports source of information received and that representations have been made to political bureau in sense of Foreign Office telegram No.65. Quotes substance of reply received.

(Repeated to Constantinople and Lausanne).

Last Paper.

E 4249

References.

(Minutes.)

(Political.)

Turkey File 95 (2)
See minutes written

Central Dept
to see.

(Print.)

(How disposed of.)

TARİHİ BİR SAKAVİ İHAZ HAKİKATEN DOĞRU.

1914 harbi umumisinden sonra Anadoluda cereyan eden Türkiye cemiyetinin maruz kaldığı tehlikeden kurtaran müdafaat dahiliye ve muharebat harbiyelerden ve Türkiye inkılabından:Ahvale hazirasında bahis tarihi risale: Tarih 1947 telifi.

Muharriri: Anadolu: müdafayi hukuk cemiyeti: müessislerinden. Yeşil ordu namiyle de maruf birinci kuvvayi seyyare kumandanı. Çerkes Ethem. (Pişava)

Muhterem okuyucular felaketzede bir kaç yüz çadır halkından ibaret bulunan bir kütleye hamiyet Türkistanlı bugünkü Kürdistan dağlarına hicret edebilerek merdane ve dindarane piş varlıklariyle Osmanlı namı altında cihangirane yeni ve koca bir devletin esasini Anadoluda nasıl kurmaya muvaffak olduklarına hepimiz çok biliriz. Binaenaleyh elimizde tatvil makale lüzüm yoktur sanırım. Bugün emniyeti üzerinde bulunduğumuz devletimiz, yaşadığımız Osmanlı devletinin evvela terakki ve tekamülü ve nemalari tedennisi ve tereddiye, yüz çeviren iki mahiyeti vardır. Suyi idare ve tedennüye ait evvel mühtelifesinde hatta kısmen bizlerinde şahit olduğumuz Sultan Hamid devri dahil olduğu halde (tarih) insan fakat nisbi bir insan gibi mütaliya ve tetkik edilecek olursa, son şu yirmi seneyi teşvik eden zaman zarfında Cumhuriyetmaskesi altında teceddüt ve perakendi perverlik nekarati içinde nispeten avuç kadar kalan felaketzede bu heyet içinde yiyenin bedbaht fakat muazzez vatanimizin sinesinde keyfi maşaya çevrilen canlarımızı fırıldakları mezbezetin resmen irtikap edilen suyi istimalatin ve pek çaraskarane bu fırkaniyet ve vicdansız ve hukuk hegere vaki tecavüzatin esasiline bütün Osmanlı tarihinde tesadüf edilemeyince hiç de mübalağa edilmiş olmaz : Evet Cumhuriyet idare lâfsı celalini de lekedar eden sari bilmahiye vadayi felaket mürif bu idare usulüne (bir nefiçe kuvayi milliyeye hayanet suretiyle) yeni Türkiye de ve gayri meşru bir tarzda ihdas ederek başlıca şahsiyetler ise 1914 harbi umumisi

ΓΕΝΙΚΟΝ ΕΠΙΤΕΛΕΙΟΝ ΣΤΡΑΤΟΥ

ΓΡΑΦΕΙΟΝ .ΙΙ.
ΤΜΗΜΑ ... Β'.
Αριθ.Πρωτ. 44365/1158

Ἐν Ἀθήναις τῇ 18 Ἰουνίου 1928

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ
ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ
23 ΙΟΥΝ. 1928
ΓΡΑΦΕΙΟΝ ΥΠΟΥΡΓΟΥ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗ
ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟΝ
26 ΙΟΥΝ. 28
41119

Πρὸς

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ

ΤΜΗΜΑ Α'. ΠΟΛΙΤΙΚΟΝ.

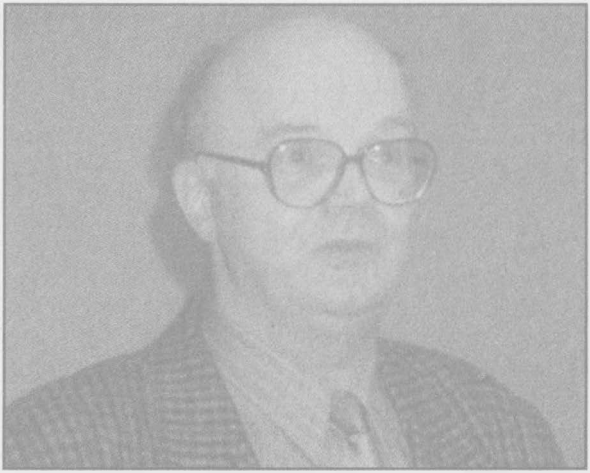
Πληροφορηθημεν ὅτι ὁ ἀρχηγὸς τῶν Κιρκασίων Ἐτέμ Βέης, ὅστις, ὡς γνωστὸν εἶχε παραδοθῇ εἰς τὰς Ἑλληνικὰς ἀρχὰς μετὰ τοῦ Σώματός του κατὰ τὸ 1921, εὑρισκόμενος εἰς Βαγδάτην, ἀπεβίωσεν ἐν τινι Νοσοκομείῳ.-

Παρακαλοῦμεν ὅθεν ὅπως εὐαρεστούμενοι διατάξητε τὰς οἰκείας Προξενικὰς ἀρχὰς ἵναπροβῶσιν εἰς τὴν ἐξακρίβωσιν τῆς πληροφορίας ταύτης λίαν ἐνδιαφερουσανἡμᾶς, γνωρίζοντες σχετικῶς ἡμῖν ἐν καιρῷ.-

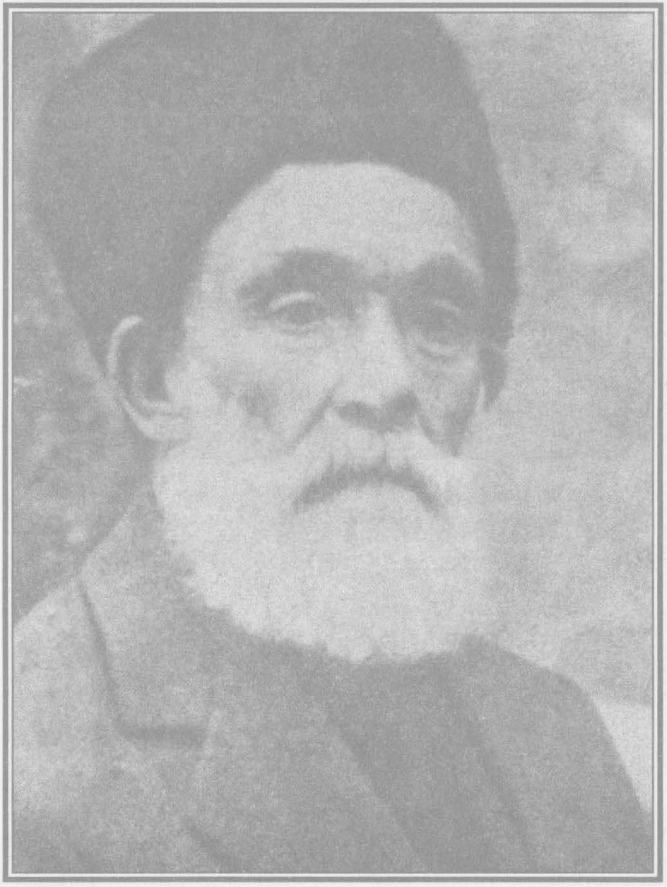
Ὁ
Ὑπαρχηγός
Γ. ΒΡΟΝΤΑΜΙΤΗΣ.

ΔΙΑ ΤΗΝ ΑΚΡΙΒΕΙΑΝ
ΤΟ ΓΡΑΦΕΙΟΝ

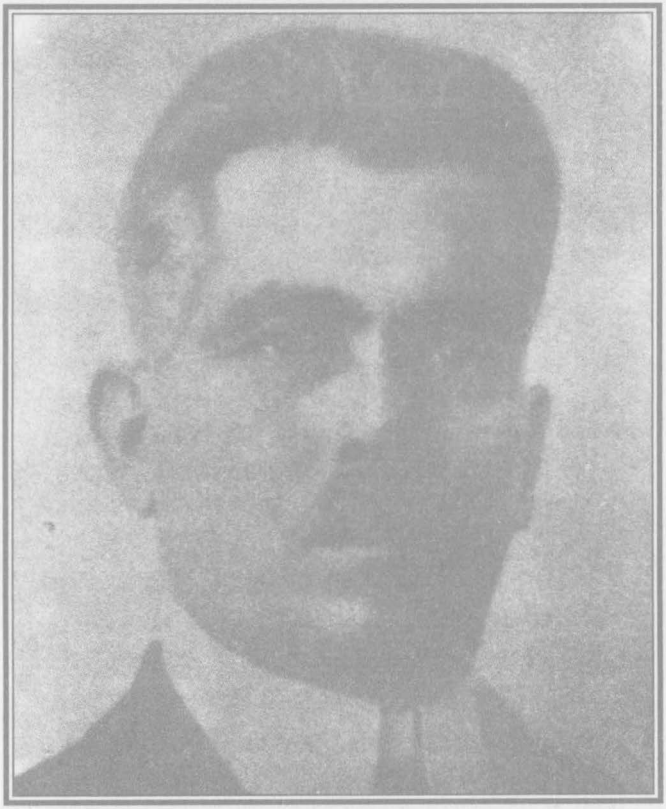
Φ. 1928 Α/2/Π

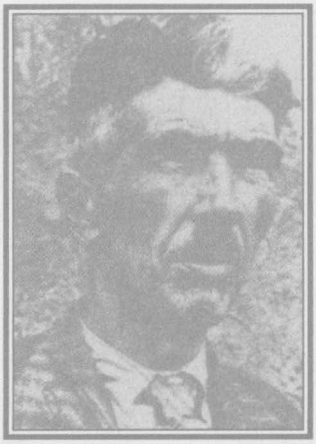
7 Aralık 2003'de yitirdiğim arkadaşım, değerli tarihçi Prof. Gerhard Höpp'ün anısına.

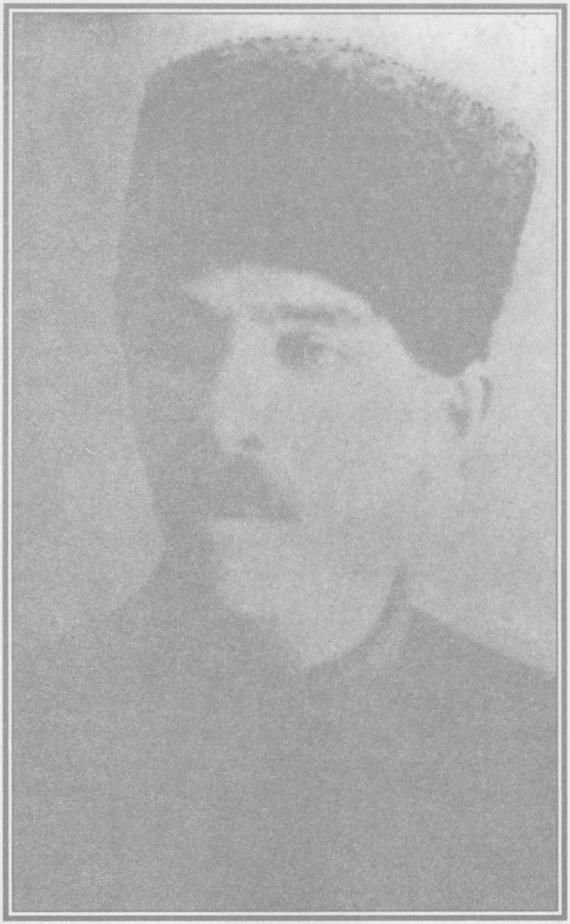
Ethem Bey'in babası Ali Bey.

Büyük ağabey Reşit Bey.

Ortanca ağabey Tevfik Bey.

Ethem Bey.

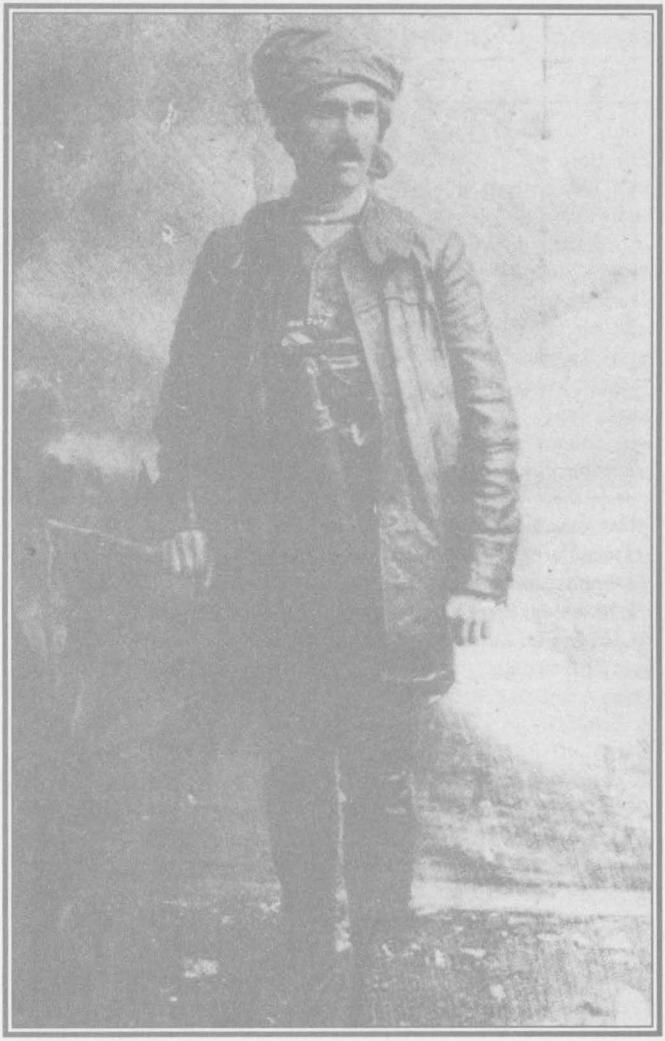
Reşit Bey.

Ethem Bey.

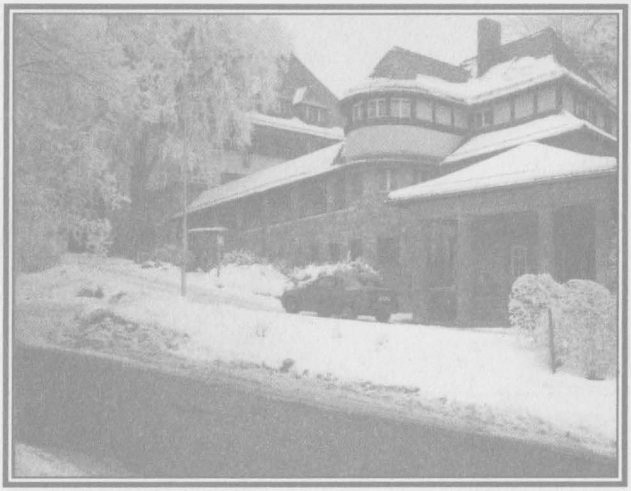
Mayıs 1920. Mustafa Kemal, Ethem Bey ve savaşçılarını Ankara garında karşılarken.

Ethem Bey.

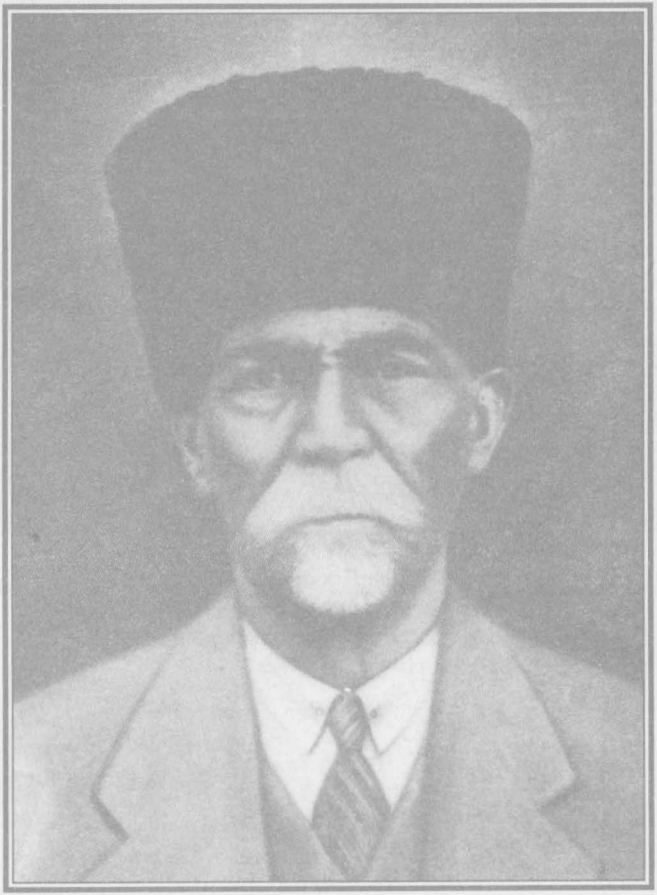
Dereköy, 28 Ocak 1921. Ethem Bey, Yunan kuvvetleriyle protokol imzaladıktan sonra. Bir Yunan subayı, Ethem Bey, Eşref Kuşçubaşı ve Christos D. Karassos. (Soldan sağa)

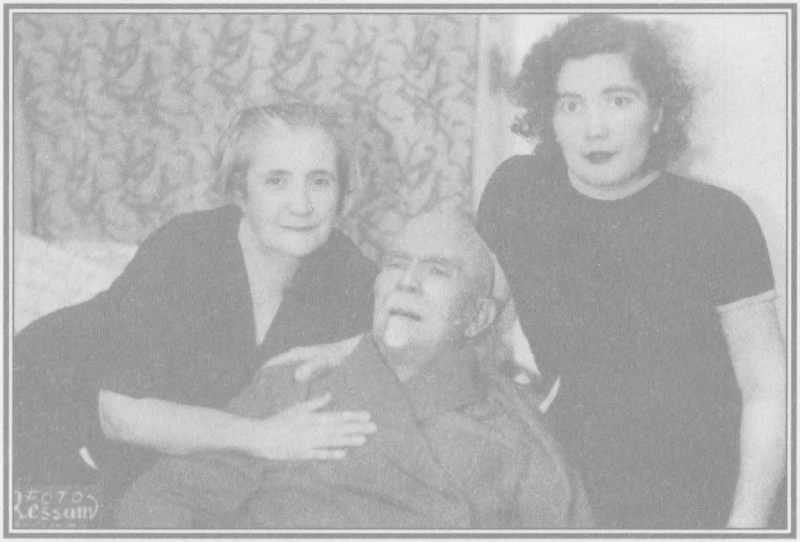
Etḫem Bey'in Almanya'da kaldığı
Kohnstam sanatoryumu.

Yunanistan-Atina, 1930. Aileye mensup kadınlar ve çocuklar. Ön sırada, kucakta oturan sağdan ikinci çocuk, Emrah Cilasun'un anneannesi Özden Hanım. Yine ön sırada otuarnlardan, sağdan üçüncü kadın (beyaz başörtülü) ise Seher Hanım.

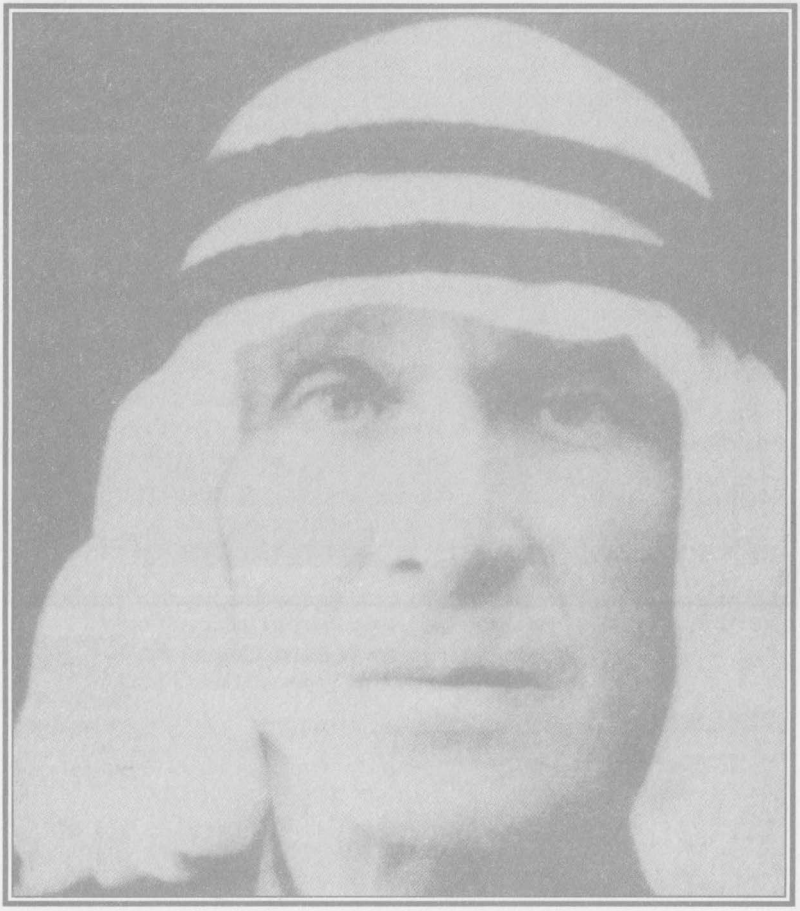
Reşit Bey'in Trans Ürdün günlerinden
çekilmiş bir fotoraf.

Reşit Bey, 1950'de Türkiye'ye geri döndükten sonra. Sol tarafında eşi Seher Hanım, sağ tarafında kızı (Emrah Cilasun'un ise anneannesi) Özden Hanım ile birlikte.

1971 Konya. Seher Hanım ve Emrah Cilasun.

Ethem Bey, ölümünden kısa bir süre önce

Kitabı yazmaya karar vermemde, tabii ki, Ethem Bey'in ailesine mensup olmanın, dolayısıyla kendi geçmişimi de araştırmanın rolü vardır.

Ancak bu, esas değil, talidir.

Esas neden, bu satırların yazarının resmi tarihten bir hayli rahatsız olmasıdır. Devlet arşivlerinin tarih bilimcilerine kapalı, ama tarih yazmakla görevlendirilmiş kimilerine açık olduğu bir ülkede, sistemin özellikle eğitsel kurumlarında mütemadiyen dile getirilen "kahraman" ve "hain" tanımlamalarının neden ve niçinlerini tartışmak elzemdir. Özellikle 1919-1921 arası dönemi mercek altına almak son derece önemlidir. Zira bu süreçte oluşan antagonizma, bugün hâlâ Türkiye'nin gündemini meşgul etmektedir.

yabancı arşiv belgelerinden ve kendi kaleminden

"Gerçek yapıcı", hem karartılan gerçeği bulmaya çalışır, hem, bir inşaat ustası gibi, yalana dayanan yapıları yıkıp, onun içinden ayıkladığı malzemelerle gerçeğin yapısını kurmaya çalışır, hem de, karşıtlarının iddiasının aksine, "yıkıcı" değil, "gerçek yapıcı"dır. İşte Emrah Cilasun, bu zor işe girişme cesaretini gösterenlerden biridir.

Gün Zileli

BELGE YAYINLARI

ISBN 975-344-303-X
9 789753 443036